

Journalismikritiikin vuosikirja

2011

SANNA KIVIMÄKI (TOIM.)

JOURNALISMIKRITIIKIN VUOSIKIRJA 2011

MEDIA & VIESTINTÄ 1/2011

Sanna Kivimäki (toim.)

Journalismin tutkimusyksikkö

Journalismikritiikin vuosikirja 2011

Media & viestintä 1/2011

Sanna Kivimäki: Mihin kritiikki kohdistuu? 4–7

MUUTTUVA TYÖELÄMÄ 8

Kaarina Nikunen: Ikään katsoen:
Talouslaman vaikutuksia suomalaisissa toimituksissa 9–21

Jaana Hujanen: ”Johtosuhteet on tehty hirveen selkeeks”
– Toimituksellisen johtamisen ja autonomian liikkeitä 22–30

Petri Savolainen: Avustajia, suorittajia vai freelancereita 31–35

Riku Siivonen: *Kommentti* 36

Tanja Aitamurto: Kehityssuuntia Yhdysvalloissa:
sisältötehtaat, tutkivat tukut ja yrittäjyys 37–45

Pekka Pekkala: Vakitoimittajasta oman nyrkkipajan vetäjäksi 46–47

Johanna Vehkoo: Yhteinen juttu Guardianin tapaan 48–54

Timo P. Kylmälä: WikiLeaks – välikäsijournalismia? 55–62

Kimmo Jylhämä: Jos olemme tienneet kaiken, miksi emme ole kertoneet? 63–64

UUTISIA USKONNOISTA 65

Teemu Taira: Uutinen uskonnosta: tyytymättömyyden tae? 66–74

Riitta Brusila: Uskonto journalistisena kuvana 75–79

Karin Creutz-Kämppe: Experter och elefanter i porslinsbutiken
– Finlandssvenska journalisters tolkningar
av relationen mellan journalistisk praxis och religion 80–91

Janne Matikainen: Verkkokeskustelua homo-illasta – osallistumisen kulttuuria? 92–98

Tero Kankaanperä: Uusi sovitus vanhasta sävelmästä 99–100

Vastaava päätoimittaja:
Sanna Kivimäki
sanna.k.kivimaki@uta.fi

Toimituskunta:
Päätoimittaja Anne Moilanen, Tulva
Tutkija Sanna Ojajarvi, Helsingin yliopisto
Toimittaja Harri Palmolahti, YLE
Vierailijaprofessori Hannu Pulkkinen, Tampereen yliopisto
Tutkimusjohtaja Pentti Raittila, Journalismin tutkimusyksikkö
Tutkija Leena Ripatti-Torniainen, Jyväskylän yliopisto
Tutkija Laura Saarenmaa, Tampereen yliopisto
Suunnittelija Satu Seppä, Journalismin tutkimusyksikkö
Tutkija Jari Väliaverron, Tampereen yliopisto
Taitto: Jaakko Kahala

	MAAILMA JA ME	101
Hanna Kuusela:	”He halusivat juuri sellaisen kirjan.” Journalistiset sudenkuopat Kabulin kirjakauppiaan tapauksessa	102–112
Eeva Koskinen:	Uutiset Afganistanista eivät tunnista naisia	113–118
Pasi Rutanen:	Kun katsoo leopardia bambuputken läpi, siitä näkee vain yhden täplän	119–121
Jari Himanen Annina Huhtala Karoliina Liimatainen Lena Nelskylä Xilong Wang Jukka Pietiläinen:	Aina ei tarvitse lähteä kauas	122–126
	Näin syntyy skandaali venäläisittäin – ja suomalaisittain	127–133
	KOTIMAAN KATSAUS	134
Erkka Railo:	Pääministerin ”upea kroppa” – Poliittisen journalismin muutos ja poliitikkojen ruumiillisuus	135–144
Laura Saarenmaa:	Keskustan pääministerivaali ja naistenlehtien politiikan julkisuus	145–153
Sari Sirkkiä-Jarva:	Julkisen palvelun tv-urheilu politiikan potkupalloina	154–162
Erkki Karvonen:	Tieteen ja liiketoiminnan periaatteet törmäyskurssilla: Sensuroiko VTT tutkijoitaan?	163–175
Ulla Järvi:	Taipuuko terveysjournalismi yleisönsä ehdoilla?	176–184
	KIELI JA KIRJAT	185
Janne Ikonen Kimmo Mäkilä: Sirkka Wahlstén: Vesa Heikkinen:	Tästä nousi kohu! – Miten jatkuvat kohut rapauttavat journalismia	186–195
	Versioit tai koodaat – hyvin kirjoitettu juttu myy	196–201
	Selontekoa raportista ja muista muotisanoista	202–204
Päivi Lukin:	Journalismin kirjat ja artikkelit 2010	205–208

Mihin kritiikki kohdistuu?

Neljännentoista kerran ilmestynyt *Journalismikritiikin vuosikirja* kokoaa jälleen kansiansa väliin tutkijoiden, toimittajien ja muiden kansalaisten journalismia koskevia keskusteluja. Teini-ikään ehtineen julkaisun ilmestyessä on hyvä – jälleen kerran – pohtia, millaisen julkaisun kanssa olemmekaan tekemisissä.

Vuosikirjan pyrkimyksenä on ollut lähentää journalismin tekijöitä ja tutkijoita toisiinsa sekä tuoda ajankohtaista mediakeskustelua sellaisellekin lukijakunnalle, joka ei sitä työkseen seuraa. Vuosikirja on laajentanut lukijakuntaansa, mutta herättänyt myös kritiikkiä. Sitä on moitittu muun muassa pinnalliseksi ja lörpötteleväksi, ja sen on esitetty sisältävän venytettyjä mielipidekirjoituksia, jotka eivät tarjoa mitään systematiikkaa kritiikin harjoittamiseen (TS 18.4.2009, TS 2.4.2010). Osaam kritiikkiä on helppo yhtyä. Journalismista ja mediasta puhutaan usein yksikössä ja liian yleisellä tasolla, tosin paljon muuallakin kuin vuosikirjassa. Kritiikin kohteiden ja oman ajattelun lähtökohtien tarkempi osoittaminen ovat paikallaan, missä tahansa teksteissä. Myös median ja talouden kytkökset vaatisivat paljon nykyistä tarkempaa tutkimusta; pelkästään niiden olemassaolon toteaminen ei riitä.

Sen sijaan vuosikirjan luonnetta ja kirjoittajakuntaa ajatellen yhtenäisen systematiikan odotus tuntuu oudolta – miten sellainen olisi mahdollistakaan? Ihmistieteiden teorioiden ja näkökulmien moninaistuminen sekä (tutkimus)kirjoittamisen ihanteiden vaihtelut vaikuttavat paljon siihen, miten sanottava ilmaistaan. Yhtenäistä tutkimustekniikkaa on käsittääkseni mahdotonta hahmotella, oli sitten kyseessä journalismi, journalismikritiikki tai tutkimus. Tässäkin vuosikirjassa on tarjolla puheenvuoroja ja näkökulmia, jotka ovat väistämättä osittaisia ja painotuneita.

Muodoltaan vuosikirjan kirjoitukset ovat usein puolipitkiä, eli jotakin tieteellisen, referoidun artikkelin ja lyhyen mielipiteen tai kommentin väliltä. Piittaamattomuus tieteen normatiivisista julkaisukriteereistä tähtää myös keskustelevuuteen. Journalismia on usein luonnehdittu keskusteluksi yhteiskunnallisista asioista, mutta sitä ovat tietenkin myös tutkimus ja vuosikirjan kaltaiset julkaisutkin: hitaasti etenevää keskustelua siitä, miten maailman asiat voisivat olla. Kritiikkiä herättänyt (TS 2.4.2010) tutkijoiden tyyli kirjoittaa ”vaikutelmista” ja ”tuntemuksista” on oikeutettua silloin, kun ei liikuta absoluuttisten totuuksien piirissä – jos nyt sellaisia josain on mahdollista saavuttaakaan. Avointa spekulatiivisuuden ilmaisua, silloin kun siihen tarvetta on, on pidetty myös laadukkaan journalismin tunnusmerkkinä

(Meriläinen 2010, 15). On reilua kertoa, jos on kyse keskeneräisestä ajattelusta, vaikutelmista ja tuntemuksista.

Vuosikirjakritiikki on hankala laji myös ajoitukseltaan. Esimerkiksi *Pressiklubin* kaltaisiin, viikoittaisiin, teräviin pika-analyysseihin verrattuna vuosikirja on hidas. Journalismikritiikin vuosikirjoja lukiessa saattaakin syntyä vaikutelma jälkiviisastelusta, jossa harkinta-ajan päätyttyä kerrotaan, miten juttu olisi pitänyt tehdä. Toisaalta yritys kytkeä ajankohtaiset ilmiöt johonkin laajempaan modernia koskevaan tietämykseen vaatii aikansa, vaikka nopeille diagnooseille olisikin kysyntää. Silti josain järkevässä ajassa täytyy toimia, ennen kuin nopeasti muuttuvan mediamaailman ilmiöt unohtuvat. Besserwissereiltä ei yleensä voi välttyä, ei akatemiassa eikä toimituksissa, pyrkiväthän sekä tutkijat että toimittajat vakuuttamaan yleisönsä näkökulmansa oikeellisuudesta.

Kaikenlaiseen kritiikkiin tulee suhtautua kuunnellen ja kunnioittavasti. Ennen kaikkea kritiikki kertoo halusta avata, purkaa ja tarkkailla maailman ilmiöitä sekä halusta osallistua nykyisyyttä koskeviin keskusteluihin. *Journalismikritiikin vuosikirja* on perustamisestaan (1998) lähtien pyrkinyt olemaan nimenomaan keskustelufoorumi, ei niinkään valmiiden vastausten tiedottaja. Kritiikin sijaan voisikin puhua journalismikeskustelusta ja tieteellisen julkaisun sijaan keskustelukirjasta. Vaikka vuosikirja on *Media & Viestinnän*, eli tieteellisen aikakauslehden, ensimmäinen vuotuinen numero, sen kirjoitukset eivät ole referoituja, eli vertaisarvioituja, eikä niitä pidä sellaisina lukea. Vuosikirja on aina ollut avoin myös muille kuin tutkijoille. 'Muiden' osuus on tosin vuosien mittaan jäänyt harmillisen pieneksi (Luostarinen 2007), mikä selittyy osittain vuosikirjan pienellä budjetilla.

Muuttuvat työkäytännöt ja hankalat aiheet

Journalismikritiikin vuosikirja 2011 kiinnittää muuta enemmän huomiota globaaleihin kehitystrendeihin, niihin taloudellisiin ja organisatorisiin olosuhteisiin, joissa journalismia tehdään sekä maailmalla että meillä. Huomiota saavat myös muuttuvat työkäytännöt sekä tehokkuuden vaatimusten, erikoistumisen ja palkkioperusteiden riskit, joita moni toimittaja joutuu päivittäisessä työssään käsittelemään.

Kaarina Nikunen kirjoittaa taantuman vaikutuksista suomalaisiin toimituksiin. Organisaatiouudistusten vuoksi tulilinjalle joutuivat etenkin ikääntyviksi luokitellut toimittajat, joiden mukana toimituksista katosi paljon erikoisosaamista. Jaana Hujanen puolestaan luotaa toimittajien autonomisuuden tunteja yhä johtajakeskeisemmiksi muuttuneissa toimituksissa. Petri Savolainen kertoo freelancer-toimittajien hankaloituneesta asemasta työnsä tuottajina ja myyjinä. Riku Siivosen kommentissa arvioidaan, miten hyvin Suomen Journalistiliitto on onnistunut tuosta asemasta neuvottelemaan.

Tanja Aitamurto kuvaa kirjoituksessaan *Kehityssuuntia Yhdysvalloissa* journalismin kehitystrendejä ja erityisesti vapaiden toimittajien asemaa muuttuvilla markkinoilla. Miten ansaintamalli muuttuu, jos perinteinen paperilehtien laatujournalismi

ei enää pärjääkään kilpailussa verkkotiedon kanssa? Nykyamerikkalaisia työtapoja valottaa myös Pekka Pekkalan kommentti. Journalismin uudet toimintamallit, kuten joukkoistaminen, ovat aiheena myös Johanna Vehkoon kirjoituksessa. Se tarjoaa ajankohtaisen näkymän ehkä maailman kuuluisamman verkkolehden *Guardianin* työkäytäntöihin.

Journalistisia työkäytäntöjä on muuttanut myös verkkovuotosivusto *WikiLeaks*, joka oli varmaan kaikilla mahdollisilla mittareilla mitattuna yksi viime vuoden puhutuimmista medailmiöistä. *WikiLeaks* näyttää jakavan mielipiteitä, niin myös tässä vuosikirjassa. Timo Kylmäsen filosofisesti orientoitunut kirjoitus suhtautuu kriittisesti *WikiLeaksin* rooliin journalistisena toimijana, Kimmo Jylhämo puolustaa *WikiLeaksia* aktivismin ja journalismin liittona.

Muuttuvaan maailmaan liittyvät myös vuosikirjan hankalasti uutisoituvia aiheita, uskontoja, Kiinaa ja Kabulia, käsittelevät kirjoitukset. Yhteistä näille on tietynlainen toiseus suhteessa läntiseen edistysuskoon ja rationalismiin. Toisten näkeminen oman maailmankuvan heijastumina, outoina ja erikoisina, ei tietenkään ole pelkästään journalismin ongelma, vaan tämäntyyppinen ajattelu on toistuvasti havaittu myös tieteen vinoumaksi.

Tiedontuotannon kolonialistinen perinne havainnollistuu hyvin Hanna Kuuselan analyysissä *Kabulin kirjakauppias* -teoksen (2003) jälkipuinneista. Kirjailija ja toimittaja Åsne Seierstadin maailmanmaineeseen nostaneen teoksen voitokulku sai viime vuonna vähäiselle huomiolle jääneen lopun, kun Seierstad tuomittiin maksamaan vahingonkorvauksia jutun kohteille. Myös Eeva Koskisen kirjoitus haastaa ajattelemaan länsijournalismin mutkikasta suhdetta etelään, erityisesti Kabulin naiseen.

Pasi Rutanen puolestaan kritisoi Kiinaa käsittelevän journalismin taipumusta unohtaa, miten vanhan sivilisaation kanssa olemme tekemisissä. Kiinaan käsittelevät myös tamperelaiset tiedotusopin opiskelijat, jotka tarkastelevat, miten maailmalla reagoitiin uutiseen Kiinan noususta maailman kakkostalousmahdiksi. Jukka Pietiläinen valottaa puolestaan vuodesta toiseen jatkuvaa mediadraamaa Suomen ja Venäjän välillä.

Uskonnot olivat viime vuonna esillä tavallista enemmän. Ainakaan suomalainen journalistikoulutus ei perinteisesti ole tuottanut ymmärrystä uskontoaiheiden käsittelystä. Uskontoa on pidetty yksityisenä asiana, josta ei sovi udella. Suomen kaltaisessa poikkeuksellisen monokulttuurisessa maassa oletus lienee ollut, että melkein kaikki edustavat samaa tapauskonnollisuutta, suhteellisen laimeaa evankelisluterilaisuutta. Toisaalta, jyrkentyneessä nykykeskustelussa pyritään säätelemään uskonnollisin argumentein kaikkien, myös uskonnottomien, yksityisyyttä.

Teemu Taira tarkastelee kirjoituksessaan uskontojournalismin yleisiä ongelmakohtia sekä suomalaisesta että monikulttuurisemmasta brittinäkökulmasta. Riitta Brusila kertoo, miten pyhä visuaalistuu suomalaisissa lehtikuvin. Karin Creutz-Kämpin artikkeli valottaa uskontoaiheiden hankaluutta tekemisen näkökulmasta, ja ääneen pääsevät Hufvudstabladetin uskontoaiheista(kin) kirjoittavat toimittajat.

Uskonto liittyi myös Ajankohtaisen Kakkosen homoiltaan (12.10.2010), joka tätä kirjoitettaessa on ehdolla Suuren Journalistipalkinnon saajaksi. Tero Kankaanperän ja Janne Matikaisen kirjoitukset tuovat vielä uusia näkökulmia keskusteluun. Muut-
tuiko mikään sitten edellisen Kakkosen homoillan (1996)? Matikainen keskittyy kes-
kustelun muotoihin ja Kankaanperä kysyy, olisiko keskustelu ollut hedelmällisem-
pää, jos studioon olisi kutsuttu vähemmän kristittyjä ja enemmän muiden uskonto-
kuntien edustajia tai esimerkiksi tutkijoita.

Jos uskonto on journalismin tietoteorialle vaikea pala, hankausta syntyy helposti myös samankaltaiseen maailmankuvaan perustuvan tieteen kanssa. Tiedon tuotta-
miseen liittyy paljon valtataisteluja, joita valottavat Erkki Karvonen ja Ulla Järvi kir-
joituksissaan. Journalistisen tiedon kohteita puidaan myös Erkka Railon ja Laura Saa-
renmaan kirjoituksissa, joissa kysytään, millaista journalistista kiinnostusta päämi-
nistereiden ruumiillisuuteen on kohdistunut ja miksi. Entä saammeko tulevaisuu-
dessakin vakituisen annoksemme (mies)ruumiillisuuden esityksiä julkisen palvelun
urheilulähetysten kautta; tätä puolestaan käsittelee Sari Sirkkiä-Jarva.

Vuosikirjan loppuksi on tarjolla aina kiinnostava kieli- ja kirjallisuusosuus. Janne
Ikonen ja Kimmo Mäkilä analysoivat *kohun* syntymisen ja hengissä säilymisen logiik-
kaa. Sirkka Wahlstén oikoo muun muassa kimuranteja lauserakenteita, Vesa Heikki-
nen puolestaan puntaroi *downshiftaamista* ja muita muutisanoja. Päivi Lukin kokosi
luettelon, joka kertoo, mitä kaikkea journalismista viime vuonna kirjoitettiin.

Journalismikritiikin vuosikirjaa on kritisoitu myös siitä, ettei se muista mainita
hyvää. Niin taitaa käydä tässäkin vuosikirjassa. Kaikesta huolimatta, tarjolla oli viime
vuonnakin varsin monta nautinnollista journalistista luku-, katselu- ja kuunteluhet-
keä. Itseäni ilahdutti erityisesti tuloerojen kasvun ja tasa-arvoasioiden sinnikäs esil-
läpito.

Lämmin kiitos kaikille tämän vuosikirjan tekijöille, sekä kirjoittajille että toimitus-
kuntaan kuuluneille! Erityiskiitos Sirkka Wahlsténille, jonka kielenhuollolliset kom-
mentit ja korjausehdotukset selvensivät monta ajatusta. On ilahduttavaa, että edel-
leen on ihmisiä, joille kansainväliset jornaalit eivät ole kaikki kaikessa, vaan joiden
mielestä on tärkeää keskustella ajankohtaisista ja keskeneräisistäkin asioista myös
äidinkielellä.

LÄHTEET

Luostarinen, Heikki (2007) Vuosikirja Supermix. Teoksessa Satu Seppä (toim.):

Journalismikritiikin vuosikirja 2007, 7–18.

Meriläinen, Reetta (2010) Mitä on laatu journalismissa? Teoksessa Kinnunen & Väisänen:

Laatua journalismiin! Uutisjournalismi laatukokeessa. Helsinki: TAT-ryhmä, 15–19.

TS 18.4.2009 Wiberg, Matti: Löysää journalismikritiikkiä.

TS 2.4.2010 Wilhelmsson, Putte: Turkulainen mediatutkija selittää Sellon joukkomurhan yhdellä
lauseella

Muuttuva työelämä

Ikään katsoen: Talouslaman vaikutuksia suomalaisissa toimituksissa

Vuosien 2008–2009 talouslama on koetellut mediayhtiöitä eri puolilla maailmaa. Eryityisesti Yhdysvalloissa journalismi on ajautunut kriisiin: sanomalehtiä lakkauteen, toimittajat etsivät töitä muilta aloilta, uutiset siirtyvät verkkoon eikä verkkojournalismille ole keksitty kestävää ansaintamallia.

Myös Suomessa talouslama on nakertanut mediayhtiöiden uutistuotantoa. Eryityisesti sanomalehdet ovat kärsineet levikin ja mainosmarkkojen hiipumisesta, mutta taantuma on kiristänyt myös radion ja television uutistoimistoja. Vuonna 2009 Suomessa irtisanottiin kaikkiaan 189 toimittajaa ja 50 otti vastaan niin kutsutun eläkepaketin. Muutosten vuoksi toimitukset pienenivät, mutta työt lisääntyivät. Samalla toimittajiin iski uudenlainen epävarmuus: Onko tällä alalla tulevaisuutta?

Millaisia muutoksia eläkepaketit ja irtisanomiset ovat tuoneet suomalaisiin toimituksiin ja mitä nämä toimet ovat merkinneet toimittajien ammattikuvalla ja tulevaisuuden näkymille? Millä tavalla ikä nousi määrittämään toimittajuutta niin organisaation uudistuksissa kuin toimittajien puheessakin?¹

Eläkepaketit saapuivat

Keväällä 2009 suomalaisissa toimituksissa elettiin apeita aikoja. Yt-neuvotteluja käytiin miltei kaikissa toimituksissa. Neuvottelujen jälkeen toimituksissa irtisanottiin kaikkiaan 189 *Suomen Journalistiliiton* (SJL) jäsentä. Erilaisten vapaaehtoisten eläkepakettien turvin toimituksista lähti noin 50 toimittajaa. Näin ollen toimitukset pienivät, mutta toimittajien työn määrä lisääntyi. Monien toimittajien ja myös SJL:n näkemyksen mukaan muuttuneeseen taloustilanteeseen reagoitiin ehkä turhankin nopeasti. Vaikka mediatalojen tulos laski, se pysyi kaiken kaikkiaan voitollisena. Tutkimuksemme osallistuneissa toimituksissa kiristynyt tilanne näkyi monella tavalla.

Ahdistunut ja kireä tunnelma välittyi myös tutkijalle. Toimitusilmapiiriä kuvattiin painostavaksi tai lamaantuneeksi: yt-neuvotteluiden päämäärää, eli väen

vähentämistä, ei pidetty toimituksissa täysin oikeutettuna, ja siinä nähtiin ikäsyrynnän piirteitä. Näytti myös siltä, ettei toimituksiin välittynyt tietoa siitä, kuinka työt järjestettäisiin uudelleen ja millä perusteella irtisanomiset ja eläkepaketit toteutettiin. Jäljelle jääneet toimittajat kuvailivat tunnelmia ahdistuneiksi ja surumielisiksi. Varsinkin maakuntalehdille kriisi oli ensimmäinen laatuaan. Aiemmin turvattuna ja vakaana näyttäytynyt työpaikka muuttui epävarmaksi: oman ammatin tulevaisuus alkoi näyttää epävakaalta.

Vuoden 2009 yt-neuvotteluissa oli SJL:n mukaan erityistä se, että eläkepaketit esiteltiin neuvotteluissa varsin laajasti eri puolilla Suomea ja niistä muovattiin keskeinen työmarkkinaratkaisun osa. Eläkepaketit ovat herättäneet keskustelua myös ikäsyrynnästä. SJL:n mukaan joitakin irtisanomisia on jopa riitautettu ikäsyrynnän perusteella. SJL:n mukaan eläkepaketti-termi on itse asiassa harhauttava, sillä kysymys on pikemminkin työttömyysputkeen kuin suoraan eläkkeelle siirtymisestä. Liiton mukaan toimituksissa osattiin nyt korostaa paketin vapaaehtoisuutta, sillä aiemmin eläkepaketteja oli tarjottu myös suoraan tietyille työnteekijöille, mikä oli aiheuttanut ristiriitoja ja loukkaantumista.

Loukkaantumisilta ei tälläkään kertaa välttytty, sillä osa työnteekijöistä koki, että heidän työpanoksensa kyseenalaistettiin ja ettei heillä nähty olevan enää mitään annettavaa yhtiölle.

”Että enpä haluais itse olla se riippakivi josta koko ajan puhutaan selän takana et ”voi vitsi ku noi nyt lähtis tosta”. Et ennenhän se oli hienoo ku ihminen lähti eläkkeelle, ja pidettiin juhlat ja kaikkee.. Nyt piettiin yhteisjuhlat; tää oli joku joukkohautaus, tiet sä, et nimettömät eläkeläiset, kaikki porukkana lähtee.[...] Mutta varmaan monet siel koki myöski aikamoista painostusta, että pitää lähtee, kun ei enää haluta että ollaan täällä – et on liian iso palkka ja liian vähän tulosta.” (Nainen, toimittaja, uran keskivaihe)

Pienentyneiden toimitusten oli kuitenkin jatkettava ja tehtävä samat työt, jotka aiemmin oli tehty isolla porukalla. Muutos näkyi jatkuvana paineen ja kiireen tunteena. Riippumatta töiden todellisesta määrästä, toimituskunnan vähentäminen johti kokemukseen kasvavasta työmäärästä ja omasta riittämättömyyden tunteesta.

”Meiän iltavuoroja lisättiin, ja sit meilt lähti porukkaa eläkkeelle, niin suhteellisesti niiden osuus on tietyis työvuoroissa kasvanu. Kakki ne iltavuorot on pois sit siitä uutisten hankkimisesta, ja uutisten tekemisistä. Niin siit tulee semmonen yhtälö että on ollu että, et työmäärä ja, se mitä mul oletetaan sisällön puolelta niin mä en pysty välttämättä tuottaa sitä, mulla ei pysy hanskassa, tai muuta kun kauheen koval uurastuksel, just ja just pysyy hanskassa se toiminta-alue mis mun pitää työskennellä.” (Nainen, toimittaja, uran alkuvaiheessa)

Se, että toimituksista poistuu joukko vanhempia toimittajia, muuttaa väistämättä työyhteisöä ja toiminnan muotoja. Vanhemman toimittajakunnan poistuminen on merkinnyt osalle vuosien saatossa kartutetun hiljaisen tiedon katoamista: toimittajien kontakteja ja henkilökohtaista tietoa on harvassa tapauksessa siirretty edelleen. Lisäksi monet olivat niin loukkaantuneita, etteivät halunneet edes jakaa tietoaan. Toisenlaisiakin näkemyksiä esitettiin. Näiden näkemysten mukaan osa vanhemmasta väestä ei yksinkertaisesti enää selviä kiristyneestä työtahdistista ja hiljainen tietokin olisi paikattavissa.

”Siis toimittajathan on semmosii ihmisii, että ne pystyy nopeesti ottaa asioist selvää, ja, nuorillaki ihmisillä on korkea tietämyksen taso. Että tavallaan se argumentti että menee liian paljon tietotaitoo, ulos talosta, niin se ei valitettavasti ehkä oo se. Tottakai niil ihmisil oli ihan hirveesti kokemusta ja näkemystä, mutta, kyllä nuorillaki ihmisillä voi olla näkemystä, jos ei välttämättä kokemusta.[...] Mutta sitte vaan se, että tietysti jos niin paljon lähtee yhtä aikaa, niin.. Siis eihän niistä monesta, rehellisesti sanottuna oikein pärjänny iltahommas enää, kun se on muuttunu niin nopeeks, ja, siinä on niin isoja kokonaisuuksia hallittavana yhdellä ihmisellä, ja, muuta. Mutta ku se on just sitä tavallaan sitä semmost paneutunutta kirjottamista ja sitä semmosta. Että, ykskin, joka jäi kotimaan toimituksesta eläkkeelle, niin kyllä sen uutisanalyysit oli aika rautaa. (Nainen, toimittaja, uran keskivaihe)

Tässä nousee esiin toimittajakunnan moninaisuus. Toimitus koostuu erilaisista työntekijöistä riippumatta iästä. Osa vanhemmasta väestä ei enää pärjää kiihtyvässä työrytmissä, mutta siinä eivät välttämättä pärjää kaikki nuoretkaan. Niin kutsuttua hiljaista tietoa ei ole kertynyt samassa määrin – eikä sitä kartaakaan samalla tavalla kaikille nuorille työntekijöille. Toimituksen monimuotoisuus uhkaa kuitenkin latistua silloin, kun työntekijöiden tiettyä ominaisuutta, kuten ikää, korostetaan liikaa. Näin ollen vanhempien toimittajien tai nuorempien toimittajien keskinäiset muut erot jäävät helposti näkemättä.

Ikääntymiseen liittyviä käsityksiä työorganisaatiossa tutkinut Sari Irni (2010) toteaa, että jos jonkin asian syynä näyttää olevan työntekijän ”ikäntyminen”, kannattaa tarkastella kriittisesti työorganisaation käytäntöjä ja pohtia, mitkä organisaation toimintatavat tuottavat kyseisen ilmiön. Irni peräänkuuluttaa työkäytäntöjen kriittistä tarkastelua siltä kannalta, kuinka ne itsessään tuottavat eräänlaista ”ikäntymistaakkaa” ammattikuvaan ja työn arkeen.

Tämän tutkimuksen valossa voi väittää, että ikä nousee esiin silloin, kun puhutaan nopeudesta ja muutoksesta. Nuori toimittaja nähdään muuntautumiskykyiseksi ja nopeaksi, kun taas ikääntyvä työntekijä hitaaksi ja joustamattomaksi. Tässä suhteessa olisikin tärkeää pohtia, millaista nopeutta toimittajan työssä arvostetaan: liittyykö nopeus teknologiseen omaksumiseen ja nopeaan kirjoittamiseen vai asioiden ymmärtämiseen, taustatietoon ja yhdistelyyn, missä esimerkiksi pitkä kokemus on hyödyksi. Nopeus on epäilemättä arvo, jota korostetaan ammattikunnan sisällä. Esimerkiksi toimittajien itsearviointinissa nopeus nousi

yhdeksi tärkeimmäksi taidoksi (Jyrkiäinen 2008). Oleellista on se, kuinka näitä erilaisia taitoja osataan toimitusten sisällä tarpeeksi monipuolisesti hyödyntää.

Eläkepakettien tarjoaminen toimituksissa jätti jälkensä myös nuorempiin toimittajiin ja sai heidät pohtimaan omaa ammattikuvaansa. Monet puhuivat siitä, kuinka he kokivat ensi kertaa olevansa vanhoja ja mahdollisesti käyttökelvottomia jo nelikymppisenä. Heille heräsi huoli myös siitä, mikä on vanhenevan toimittajan kohtalo, eli onko hänellä lainkaan paikkaa tulevaisuuden toimituksissa.

”Niin mulle itelle se oli sillai semmonen järkytys että, kun mä oon ite myöhään mennyt työmarkkinoille niin mä oon ajatellu että, mä teen sitten pitempään töitä, vanhemmaksi töitä ja sitten oon ehkä kokenu itteni hyvin motivoituneeksikin, ehkä juuri sen takia, että ei oo parikymppisestä asti tätä samaa tahkoa täällä vääntäny, niin mä olin tosi pitkään jotenkin järkyttyny että, ei tässä oikeastaan mitkään sopimukset pidä että, jos ne haluaa kymmenen vuoden päästä päästä minusta eroon niin nehän tekee niin kuin ne haluaa[...]mä olin tosi kauhuissani siitä näkymästä.” (Nainen, toimittaja, uran keskivaihe)

Suomalaisten, eri ikäisten toimittajien erot tyytyväisyydessä ovat Jyrkiäisen mukaan (2008) olleet varsin pieniä. Jyrkiäisen tutkimus on toteutettu keväällä 2007 ennen taantuman tuomia kiristystoimia, joten tässä suhteessa tilanne on voinut muuttua, mihin tämä tutkimus antaa viitteitä. Jyrkiäisen tutkimuksen mukaan toimittajat olivat työhönsä hyvinkin tyytyväisiä, mutta vuonna 2010 toteutettu SJL:n kysely (Porttinen 2010) osoitti, että hälyttävän suuri osa nuorista toimittajista kärsii uupumuksesta. Uupumuksen taustalla ovat jatkuvat määräraikaiset suhteet, suuri työmäärä ja epävarma tulevaisuus. Nuorten toimittajien urakehitys näyttää kuitenkin polarisoituneelta, sillä nuoria toimittajia on myös noussut nopeasti toimitusten johtoon.

Kohti yleistoimittajuutta

Kaikissa tutkimukseen osallistuneissa toimituksissa oli tehty erilaisia organisaatiouudistuksia. Toimitusten ja työtehtävien uudelleenjärjestely näyttääkin olevan keskeinen tapa reagoida taantumaan, levikin laskuun tai muihin mediatalojen vaikeuksiin. Uudelleenorganisoinnista haetaan keinoja tehostaa toimintaa ja pienentää kuluja (ks. myös Jyrkiäinen 2008, 123–125). Toimittajien näkökulmasta uudelleenorganisointi voi olla raskasta, varsinkin silloin, kun itse ei koe uudistusten edistävän tai parantavan omaa työpanosta tai työolosuhteita. Organisaatiouudistukset tuottivat runsaasti kritiikkiä nimenomaan mediatalojen johtamiskulttuuria kohtaan.

Toimittajien näkökulmasta tuotannon järjestelyjä oli ryhdytty miettimään liian myöhään – usein vasta sen jälkeen, kun väkeä oli jo vähennetty. Uudistukset tuottivat, ainakin alkuun, paljon päällekkäisiä toimintoja ja varjotoimintaa, kun uudet käytännöt eivät vielä toimineet, mutta työ oli saatava eteenpäin. Haastateltavien mukaan uudistukset vietiin läpi liian nopeasti. Tähän näkemykseen yhtyy myös SJL:n edustaja, joka peräänkuuluttaa parempaa koulutusta toimitusten johtamiseen. Toisaalta osa piti tärkeänä myös sitä, että heikentyneeseen taloustilanteeseen reagoitiin nopeasti ja että yleisön ja lukijoiden säilyttämiseksi pyrittiin hakemaan uusia ratkaisuja.

Uudelleenorganisointi merkitsee usein erilaisten toimintojen yhdistämistä, yhteistyötä ja työtehtävien jakamista. Toimintoja yhdistettiin muun muassa osastojen sisällä ja osastojen kesken, mutta myös eri välineiden kesken. Yhteistyön tehostaminen oli keskeinen keino myös maakuntalehdissä selvitä edellisestä lamasta 1990-luvun alussa (Torvinen 1994). Uudistusprosessien taustalla on lisäksi mediateknologinen murros, joka on tuonut online-tuotannon osaksi uutistoimituksia. Siinä missä aiemmin online-toimitukset olivat erillään muusta toimituksista, nyt suuntauksena on online-tuotannon sulauttaminen osaksi muuta toimitustyötä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että toimittajat tekevät uutisista televisio-, radio- ja lehtijuttujen ohella aina online-version. Näin ollen toimittajan työnkuva on laajentunut monitekemiseksi (ks. Jyrkiäinen 2008; Nieminen 2010).

Britanniassa tehdyn tutkimuksen mukaan toimitukset ovat suhtautuneet varsin varovaisesti uudistuksiin juuri siksi, ettei kenelläkään ole selkeää visiota siitä, millaiset ratkaisut tuottavat kestävänn mallin tulevaisuuden uutistuotannolle. Des Freedman kuvaa toimitusten ratkaisuja kokeileviksi, puolustaviksi ja kehittäviksi pikemminkin kuin vallankumouksellisiksi (Freedman 2010, 40). Ratkaisut ovat merkinneet käytännössä kulujen karsimista ja toiminnan tehostamista. Varsin samankaltaisia ratkaisuja toteutettiin suomalaisissa toimituksissa (ks. Jyrkiäinen 2008, 118).

Toimitusten organisatoriset muutokset ovat johtaneet siihen, että toimittajan työnkuvassa korostuvat monimediaalisuus ja yleistoimittajuus. Erikoistoimittajan toimenkuvaa on laajennettu siten, ettei hän enää yhtä vahvasti ole oman tietyn alan asiantuntija vaan käytettävissä monentyyppisiin uutistehtäviin.

”Osastorajoja purettiin. Meil oli ennen hyvin tyypilliset osastorajat oli taloustoimitus, kulttuuritoimitus, urheilutoimitus ja niin edelleen. Ja nyt sitten näitä raja-aitoja haluttiin poistaa, eli esimerkiksi meillä ei taloustoimitusta enää ole. Meillä on, mikähän sen nimi nyt on, uutislinja tai uutisprosessi, ja pyritään joustavampaan työvoiman käyttöön, mikä tietysti on ymmärrettävää kun väki vähenee, eli talous, on henkilöitä jotka kirjottaa pääasiallisesti talousaiheista, mutta tarpeen vaatiessa heitä voidaan määrätä kirjottaa myös muista aiheista. (Mies, toimittaja, uran keskivaihe)

Toimittajista on haluttu tehdä yleistoimittajia jo vuosia, mutta toimitukselliset uudistukset ovat käytännössä entistä vahvemmin toteuttaneet tätä linjaa. Työnantajan näkökulmasta yleistoimittajuus antaa mahdollisuuden joustavuuteen, mutta kaikki toimittajat eivät suhtaudu muutokseen myönteisesti.

”Että juttujen pitää olla hirveen yksinkertasia. Niitten pitää olla lyhyitä, ja yksinkertasia. Ja niis ei saa pohtia mitään; pohtiminen siirretään niihin uutisanalyysihin ja sellaisiin. Ja se voi olla ihan, hyväkin asia, mutta, et, siinä mun mielestä piilee ihan oikeesti sellanen vaara, et tietty asiantuntijuus siirtyy, siirretään, täysin ulkoistetaan toimitusten ulkopuolelle. Että kun ei toimittajilla itellään oo enää asiantuntijuutta missään asiassa, niin sitten ollaan täysin niitten asiantuntijojen varassa, ja ehkä vähän niitten juoksutettavissa joskus, koska ei pystytä sanomaan, kun ei kiirees pysty ottaa selvää et onko tähän asiaan joku muukin näkökulma, vaan se pitää vaan suoltaa.” (Nainen, toimittaja, uran alkuvaihe)

Varsinkin internet on mahdollistanut yhä tehokkaamman uutistuotannon monitekemisen, eli toimittajat tuottavat juttuja sekä printti- tai audiovisuaalisena että online-versioina. Muutoksen takia toimittajan päivään tulee entistä enemmän deadlineja, entistä useammassa välineessä, mutta tämä ei näy palkoissa (ks. Kuusisto & Sirkkunen 1999). Britannian journalistiliiton teettämän tutkimuksen mukaan 75 prosenttia toimittajista koki monitekemisen lisäävän heidän työtaakkaansa ja 37 prosenttia sanoi tekevänsä entistä pidempää päivää (NUJ 2007).

Muutos on vaikuttanut monen haastateltavan mielestä siihen, kuinka syvällistä oma työ voi olla. Yleistoimittajuus vaatii jatkuvaa uudelleenorientaatiota, eikä organisaatiossa ole välttämättä tilaa asiantuntijuuden syventämiselle. Monille juuri asiantuntijuuden hankkiminen, erikoistuminen, oli yksi tulevaisuuden tavoite toimittajan työssä. Vastaava näkemys nousi esiin Jyrkiäisen tutkimuksessa (2008), jossa työn merkittävimpinä asioina toimittajat pitivät itsensä ilmaisemista ja toteuttamista. Nyt näkymä tällaisesta erikoistumisesta tuntui siirtyvän yhä kauemmas.

Erikoistumismahdollisuuksien heikkeneminen laski haastateltavien mukaan työmotivaatiota. Tilanne on tunnistettu yleisemminkin työelämäntutkimuksessa (Kautto-Koivula 2000): itsensä kehittäminen ja erikoistuminen tuottavat tyydytystä ja antavat tunteen siitä, että hallitsee työtään ja pystyy vaikuttamaan sen sisältöön. Kun tällaiset tekijät puuttuvat, työstä tulee helposti pelkkää suorittamista. Valtaosa haastateltavista piti toimittajan ammattia luovana työnä, jossa mahdollisuudet vaikuttaa työn sisältöön ovat tärkeitä. Esimerkiksi omien juttuideoiden toteuttaminen näytti olevan yhä harvinaisempaa, sillä yhä suurempi osa työtehtävistä tuli esimiehiltä.

Päivittäistyössä ei ole välttämättä aikaa perehtyä tiettyihin erikoisaloihin – usein perehtyminen tapahtuu juuri juttujen tekemisen ohessa, ja näin päivittäistyö voi tavallaan tukea asiantuntemuksen kehittämistä. Taloustoimittajien tilanne vaikutti erityisen ongelmalliselta:

Kyllä me, siis, on kollegoita joiden kanssa me tästä asiast puhutaan, ja puhutaan siitä että tää on ihan, metässä. Mutta, kun tavallaan kukaan ei siihen, kukaan ylempi ei ota siihen kiinni, ja sit toisaalta se että, onhan se vaan niin, että kun ei ole sitä aikaa, ei ole aikaa seurata, ei ole aikaa perehtyä, niin sit tottakai, meistä jokainen tekee sen työnsä, menee sieltä mistä aita on matalin, koska se vaan yksinkertaisesti on helpompaa. (Nainen, toimittaja, uran keskivaihe)

Asiantuntijuus kytkeytyi osittain myös ikään: vanhemmat toimittajat tunsivat, ettei heidän kokemuksellaan ole enää samanlaista käyttöä kuin ennen. Tämä liittyi todennäköisesti siihen, että on jatkuvasti omaksuttava uusia taitoja, ja siksi se, mitä jo osaa ja tuntee jää taka-alalle. Tämä korostuu teknologisissa uudistuksissa (vrt. Jyrkiäinen 2008, 133). Samaan aikaan vanhemmalle toimittajakunnalle tarjotaan vapaaehtoisia eläkepaketteja, mikä voi korostaa viestiä siitä, ettei kokemuksesta löydy käyttöä. Journalistisen työn nähtiin muuttuvan yhä voimakkaammin nopeiden ja toisteisten uutisten suoltamiseksi useaan eri välineeseen.

Nämä haastatteluista esiin nousseet näkökulmat pakottavat pohtimaan toimitajan ammattikuvan tulevaisuutta: kun yhtäältä työssä korostuu nopeus ja yleistoimittajuus, kuinka paljon muuttuvassa mediamaailmassa on tilaa ikääntyville kokeneille toimittajille?

Toimitusten nuorennusleikkaus

Kun vanhemmille toimittajille tarjottiin eläkepaketteja, toimitusten sisällä nostettiin nuoria toimittajia uusiin esimiestehtäviin. Tämä loi auktoriteettivajetta toimitusten sisällä, eivätkä uudistukset aina sujuneet ilman kitkaa. Joissakin tapauksissa kokeneet toimittajat tunsivat, ettei heidän ammattitaitoaan arvostettu tarpeeksi.

Muualla maailman lehdistössähän on aina ollu se tapa, että pitää olla pitkään, reportterina ennen ku saa oman bylinen esimerkiksi, et joutuu tekemään vanhempien toimittajien juttuihin tämmöst avustavaa työtä. Meillä ei hyväksytty sitä. Meillä tehdään nyt niin, että meillä nostetaan nuoret päälliköiksi, ja kaikki vanhat toimittajat pannaan näiks reppareiks, ikään ku juoksenteleen sinne kaupungille ympäriinsä. Tottakai se jopa suorastaan vähän loukkaa. Musta on tosi jännä, että tällasista työpaikan, tämmösist, vanh-, tämmösist tietynlaisista hierarkioista, jotka on semmosia luonnollisia, hierarkioita, niitä halutaan väkisin rikkoo, ja sit jotenki ajatellaan, ”tästä syntyy jotain sellast uutta dynamiikkaa, että, ku kaikki tekee kaikkee”. (Nainen, toimittaja, uran keskivaihe)

Muutoksen taustalla voi olla pyrkimys luoda toimitukseen uudenlaista energiaa purkamalla vanhoja malleja ja luomalla uudenlaisia yhdistelmiä. Innovatiivisuusajattelun ydin perustuu kuitenkin kaikkien osapuolten motivaatiolle. Uutta energiaa ei synny silloin, jos osapuolet kokevat, että heidän työpanostaan tai taitojaan

vähätellään. Tällöin tilanne voi johtaa uuden asetelman kyseenalaistamiseen ja vastustamiseen.

Useissa toimituksissa luotiin uusia päällikkötehtäviä ja vanhoja esimiestehtäviä julistettiin auki. Toimitusten sisällä uudistuksia tulkittiin pyrkimyksenä alen-
taa iäkkäämpien työntekijöiden palkkausta:

No meillähän tehtiin iso organisaatiouudistus, joka nyt oli silmän lumetta, siinä ilmeisesti tarkoitus oli iäkkäämpien työntekijöiden palkkoja saada alennettua ja sitä kautta kustannuksia pienemmäksi[...] no se minkä takia mäki tosta nyky-
sestä paikastani lennän pois niin, haetaan siis halvempia tekijöitä esimiespor-
taaseen, halvempia tekijöitä. Ei sillä ole väliä, riittääkö heidän kokemus ja
osaaminen, mut kyl ne, pannaan vitja riittävän kireelle, niin ne siellä välissä
hoitaa tehtävänsä[...] Saadaan sieltä vaan joittenki ihmisten palkkoja leikattua,
joitakin eläkkeelle. Ja nehän tapahtuu kaikki sieltä iäkkäämmästä päästä, jossa
on palkkaaki saattanu kertyä sitte joku euro enemmän ku tuol alemmassa
päässä. (Mies, toimittaja, uran loppuvaihe)

Tässä tapauksessa 57-vuotias esimiestehtävissä ollut toimittaja haki omaa teh-
täväänsä uudelleen, mutta hänen sijastaan tilalle valittiin nuorempi toimittaja.
Valinnan perusteena ei ollut, että tehtävät olisi hoidettu huonosti – päinvastoin.
Toimittaja oli saanut runsaasti kehuja tavastaan hoitaa kyseistä tehtävää. Lopul-
linen perustelu liittyi ”erilaisten palikoiden yhteensovittamiseen”. Toisin sanoen
toimitukseen haettiin tietyntaista kokonaisuutta, johon 57-vuotias esimies ei enää
istunut.

Mä oon viis vuotta sitä hommaa tehny niin joka vuosi kiiteltä ja kerrottu kuinka
minä oon talon paras tämän tason esimies ja nytkin kun mulle ilmoitettiin tästä
tehtävävaihdoksesta taikka siitä, että minua ei enää valittu siihen tehtävään
niin päätoimittaja alotti niin et joo et sä oot hoitanu hienosti hommasi[...] mutta
mä nyt aattelin kuitenkin että sä et enää jatkas enää tehtävässä. Mä kysyin että
no, siis sen takia ku tää homma on tehty näin hyvin, niin senkö takia mut täytyy
siirtää pois vai. No kun mä näitä mietin näitä palasia, miten nää tässä rakenne-
taan, tarkotti näitä esimiespalasia, sä olit kyllä siinä sitten mukana mutta sitten
kun mun täytyi tehdä tämmönen liike ja tämmönen liike niin sä sitte tipuit pois.
(Mies, esimies/toimittaja, uran loppuvaihe)

Ristiriidoista ja uusista hierarkioista huolimatta toimittajakunta näytti tunte-
van vahvaa keskinäistä solidaarisuutta, mikä on noussut esiin myös aiemmissa
tutkimuksissa (Jyrkiäinen 2008). Toisaalta aiempi tutkimus on myös osoittanut,
että vanhempi ikäpolvi kokee keskinäisen kilpailun suuremmaksi ongelmaksi
kuin nuorempi polvi – ehkä siksi, että nuoret menestyvät kilpailussa keskimäärin
paremmin (Jyrkiäinen 2008).

Yllä kuvatussa tapauksessa iäkkäämpi esimiehen paikalta syrjään joutunut toi-
mittaja ei kuitenkaan kantanut kaunaa nuoremmalle seuraajalleen, vaan kritiikki

kohdistui mediayrityksen johtoon. Tämä päti yleisemminkin yt-neuvotteluihin ja uudistuksiin. Toimittajat ilmaisivat pettymystään nimenomaan yrityksen johtoon ja erityisesti toimitusten ulkopuolisiin hallituksiin, joiden nähtiin esittävän vaatimuksia, jotka eivät olleet journalistisesti perusteltuja. Pääosin toimittajat tulkitsivat tilannetta siten, että markkina-ajattelu on ohittanut journalistisen ajattelun ratkaisuja tehtäessä.

Pyrkimys nuorentaa toimitusjohtoa sopi yhteen myös yleisöön kohdistuvan huolen kanssa: kuinka tavoittaa internetiä käyttävät nuoret? Nuoret uutispäälliköt näyttäisivät olevan lähempänä internet-sukupolvea, joka nyt uhkaa kadota perinteisen median ääreltä. Palkkaamalla nuoria johtotehtäviin päästään ikään kuin lähemmäksi kohderyhmää, tai ainakin uudella johdolla ajatellaan olevan paremmat keinot saavuttaa nuori yleisö. Näin ollen kilpailu yleisöstä tiivistyy kysymykseen iästä ja teknologiasta, sekä nuorista ja internetistä.

Huoli nuoresta yleisöstä oli läsnä kaikissa tutkimukseen osallistuneissa toimituksissa. Sanomalehdissä kannettiin erityistä huolta nuorten muuttuvista lukutotumuksista ja haluttomuudesta lukea päivän uutisia paperilehdestä. Myös television puolella etsittiin keinoja puhutella erityisesti nuorta yleisöä. Ratkaisuksi nähtiin paitsi erityiset nuorten aiheet, myös uutisten keveys, gallupit ja uutisgenren laventaminen. Myös nuorisoraatia käytettiin selvittämään nuorten näkemyksiä ja kiinnostuksen kohteita.

Keskeisenä keinona toimittajat mainitsivat kuitenkin internetin: sen oletettiin ilman muuta tavoittavan nuoret ja tässä nähtiin yksi online-tuotannon keskeinen arvo. Toisaalta online-tuotantoa kuvattiin pinnalliseksi ja ohueksi. Internetin rooliksi nähtiin pitkälti lyhyen tapahtuma- ja onnettomuus uutisten tuottaminen, kun taas taustoittavat ja feature-tyyliset jutut kuuluivat päävälineeseen, lehteen tai tv-uutisiin. Kiinnostavalla tavalla toimittajien puheessa nuoruus ja internet sulautuivat yhteen siten, että nuorten toimittajien ominaisuudeksi nähtiin niin ikään pinnallisuus, keveys ja yhteiskunnallisen asiantuntemuksen puute. Kuitenkin nuoret toimittajat ilmaisivat samanlaista huolta laadun heikkenemisestä kuin heidän vanhemmat kollegansa, ja lisäksi osa koki itsensä ”kädettömäksi” internetin ja sosiaalisen median äärellä.

Mun täytyy sanoa että mä oon aika tämmönen hidas herännäinen tässä internet-asiaassa, että siis todellakin sinne Facebookin menin viime lokakuussa ja mä oon ottanu internet-yhteyden kotiin niin vasta viime kesänä. Et mä oon kohta ollu vasta vuoden kotona nettiyhteys, siis itse, mun omassa taloudessani aikuisena ihmisenä. (Nainen, toimittaja, uran alkuvaihe)

Toisaalta osa toimittajista pohti, menettääkö väline keskeisimmän yleisönsä, jos se pyrkii miellyttämään yhtä, vaikeasti tavoiteltavaa ryhmää. Osa toimittajista oli sitä mieltä, etteivät nuoret aiemminkaan ole uutisten äärellä viihtyneet – eikä tämä aikakausi välttämättä ole tässä suhteessa erilainen.

Uupuneet nuoret

Vaikka juuri vanhemman sukupolven tilanne näyttää synkeältä, on muistettava, että yli nelikymppisten toimittajien joukko on kuitenkin päässyt kiinni vakituisiin työpaikkoihin ja kyennyt tekemään uraa toimittajana. Nuorten tilanne ei ole ollenkaan yhtä hyvä. Vaikka nuoria palkataankin johtotehtäviin, nuorten työhyvinvointi näyttää hälyttävän heikolta. SJL:n teettämän tutkimuksen (Porttinen 2010) mukaan kolmikymppisillä on vakavia ongelmia työssä jaksamisessa. Määräaikaaisilla työsuhteilla työskentelevät nuoret toimittajat ovat asemastaan epävarmoja, ja siksi he eivät helposti esitä vaatimuksia vaan joustavat työnantajan toiveiden mukaan. Lisäksi työsuhteiden lyhyys ja pätkittäisyys tuottaa jatkuvaa epävarmuutta tulevaisuudesta, mihin ei auta se, että usein työsuhteen jatkosta saa tietää viime hetkellä.

Taantuman aikana myös määräaikaaisuuksia on karsittu ja kesätoimittajia vähennetty. Nämä toimenpiteet osuvat nimenomaan nuoriin, uransa alkutaipaleella oleviin toimittajiin, joilla on entistä suurempia vaikeuksia saada jalkaansa toimitusten ovensäliin. Säästötoimet eivät siis kohdelleet kaltoin ainoastaan uransa loppuvaiheessa olevia toimittajia vaan myös nuoria uralle pyrkiviä toimittajia. Eläkkeelle lähteneiden tilalle ei välttämättä palkata ketään.

Nuorille entistä yleisempänä vaihtoehtona näyttäytyy ura freelancerina tai tunti-työläisenä, koska määräaikaaisia paikkoja ei ole tarjolla. Säästötoimenpiteet vievät aseet myös pätkätyöläisten vakinaistamisvaatimuksilta:

Me oltiin juuri ennen tätä (yt-neuvotteluja) yritetty tehdä töitä sen eteen että, meidän isoa määrää määräaikaasia vakinaistettais, niin ne keskusteluthan jäi sit samoin tein, että tavallaan meiltä vietiin hampaat enää yrittää puolustaa niitä, tai painostaa työnantajaa vakinaistamaan näitä, jotka oli olleet pätkillä liian kauan. (Nainen, toimittaja, uran keskivaihe)

SJL:n teettämän (2010) työmarkkinatutkimuksen mukaan pätkätyöntekijöiden määrä on kasvanut toimituksissa. Uusi väliinpuotoajaryhmä ovat kolmikymppiset: he johtavat toimittajien työttömyystilastoja. Tilasto tosin perustuu ansiosidonnaiselle päivärahalle, johon kolmikymppiset ovat jo saattaneet yltää. Nuoremmat eivät vielä ole välttämättä päässeet edes tähän etuuteen kiinni.

Epävarmuuden aika

Taantuman aikana monet trendit, kuten organisaatiouudistukset, tehokkuusajattelu sekä siirtymät yleistöimittajuuteen ja monitekemiseen, kiihtyivät entisestään. Toimittajan urakehitys ja ammattikuva näyttävät olevan murroksessa, ja urakaari näyttää lyhenevän hälyttävästi. Moni pohtii, millainen kokemus kantaa toimittajaa uran loppuvaiheessa, kuinka helposti vanheneva toimittajakunta on vaihdettavissa, ja millaista journalismia kohti nämä uudistukset vievät?

Organisaatiouudistukset ja yt-neuvottelut ovat osaltaan korostaneet iän merkitystä toimittajan työssä, mikä kuului myös toimittajien puheessa. Ikä tuntui olevan hallitseva tapa hahmottaa professionalismia. Tämä voi kuitenkin tuottaa ongelmia, silloin kuin ei nähdä työntekijöiden moninaisuutta ja kykyjä ohi iän tuottamien merkitysten. Ikääntyvät toimittajat nähtiin stereotyyppisesti sellaisiksi, joille uuden teknologian omaksuminen on työlästä ja kyky uudistua heikkoa. Toisaalta nuorten oletettiin olevan perillä uudesta teknologiasta ja omaksuvan verkkomaailman ikään kuin luonnostaan. Lisäksi nuoret nähtiin kokemattomiksi ja kevyen journalismin tuottajiksi.

Toimituksissa tapahtuneet muutokset korostavat moniosaamista, yleistoitettavuutta ja nopeutta toimittajan työssä. Nämä ominaisuudet kytketään useammin nuoriin kuin vanhempiin toimittajiin. Nuoret eivät kuitenkaan ongelmitta omaksu näitä vaatimuksia. Monet haaveilevat mahdollisuudesta erikoistua ja perehtyä työssään tiettyyn erikoisalueeseen ja myös nuoret kantavat huolta tulevaisuudestaan: onko heillekään enää käyttöä kun ikää karttuu lisää? Tuoreen työhyvinvointikyselyn mukaan nuoret toimittajat kulkevat työelämässä raskain askelin – stressi ja unettomuus vaivaavat nimenomaan nuoria.

Toimitukset näyttäisivät polarisoituvan: yhtäällä ovat pettyneet vanhemmat toimittajat, toisaalla yliuormitetut nuoremmat toimittajat. Yhteistä molemmille on, että he kantavat huolta tulevaisuudestaan.

Vaikka haastattelut sisälsivät varsin ristiriitaisia näkemyksiä esimerkiksi uudistusten hyödyllisyydestä, yhdestä asiasta kaikki tuntuivat olevan samaa mieltä: journalismin tulevaisuus on laadussa. Ymmärrys siitä, mitä laatu lopulta on, saattoi tosin vaihdella, mutta yleensä laatu yhdistettiin asiantunteviin, perusteellisiin ja yhteiskunnallisesti merkittäviin juttuihin. Tällaisten juttujen toteuttaminen vaati haastateltavien mukaan aikaa ja perehtyneisyyttä, mutta myös paikan uutisvirrassa.

On helppo yhtyä brittiläisen Des Freedmanin (2010,50) näkemykseen: ”Ei ole oikotietä: uutisten tulevaisuus riippuu mielikuvituksesta ja riippumattomuudesta, mutta ennen kaikkea panostuksesta teknologiaan, resursseihin ja erityisesti toimittajiin itseensä.”

Toimituksessa tehdyt toimenpiteet eivät kuitenkaan välttämättä vieneet tähän suuntaan. Toimittajat kuvaavat kiireen ja monitekemisen lisääntyneen työssään ja yhdistävät tämän tietynlaiseen pinnallistumiseen. Internetin rooli yhtenä uutena alustana koetaan ristiriitaisesti. Monet näkevät internetin tuovan lukuisia mahdollisuuksia: Internet mahdollistaa uutisten moninaistumisen. Se voi parantaa uutiskuvastojen laatua ja laajuutta sekä tiivistää vuorovaikutusta journalistien ja heidän yleisönsä välillä (Heinonen 2008).

Käytännössä kuitenkin monille internet-tuotanto on ylimääräinen tehtävä, joka tehdään vasta, kun muista töistä on selvitty. Internet-sisällöt eivät myöskään merkittävästi eroa muusta sisällöstä, mikä vastaa kansainvälisten tutkimusten tuloksia. Niiden mukaan online-tuotanto on johtanut uutismäärän kasvuun, mutta ei

välttämättä sen monipuolistumiseen. Usein online-uutiset ovat toisteisia kopioita suurten uutistoimistojen sähköistä (Fenton 2010). Brittitutkimuksen valossa vaikuttaa jopa siltä, että internetin tuomat muutokset ovat johtamassa asiantuntijoiden vähentymiseen uutisorganisaatioissa sekä sähkömäisten, lyhyiden uutisten ja uutisaggregaattoreiden kasvuun (Freedman 2010, 50).

Tässä murroksessa toimittajat kokevat olevansa markkinoiden armoilla. Toisin sanoen uudistuksia ja toimintaa ei perustella journalistisin argumentein vaan talouden näkökulmasta. Talouden korostuminen tuottaa epävarmuutta suhteessa omaan tulevaisuuteen – joka ei ole niinkään taidoista ja kokemuksesta vaan markkinoiden heilahtelusta kiinni. Haastateltavien mukaan näihin heilahteluihin reagoidaan nopeasti – ilman journalistista harkintaa, mutta ikään katsoen.

YTT Kaarina Nikunen työskentelee tutkijana Helsingin yliopistossa. Vuonna 2010 hän johti ”Laman vaikutus journalismiin” -tutkimushanketta Journalismin tutkimusyksikössä Tampereen yliopistossa.

VIITTEET

- 1 Artikkelin pohjautuu Journalismin tutkimusyksikön tutkimukseen, jossa haastateltiin 20:tä toimittajaa (12:a miestä, 8:a naista) eri tiedotusvälineistä kevään 2010 aikana. Kaarina Nikusen ja Susanna Vehmaksen toteuttamassa tutkimuksessa oli mukana kaksi maakuntalehteä, yksi valtakunnallinen sanomalehti, kaksi valtakunnallisen televisioyhtiön uutistoimitusta ja yksi verkkolehti. Haastatteluja edelsi sähköpostikysely, jossa selvitettiin toimituksen näkökulmia. Tavoitteena oli saada haastateltavaksi erilaisissa asemissa ja uravaiheessa olevia toimittajia, jotta kokemuksia saataisiin valotetuksi mahdollisimman monesta näkökulmasta. Haastatteluaineistossa naiset ja miehet puhuivat varsin samansuuntaisesti kokemuksistaan työelämässä. Käytännön kokemukset, haasteet ja tulevaisuudenvisiot olivat hyvin samankaltaisia, mikä voidaan tulkita siten, että toimituksissa toteutetaan kulttuurista itseymmärrystä luonnollistuneesta sukupuolijärjestyksestä, ja siksi sukupuolen kautta rakentuneita eroja ei nähdä tai huomioida (vrt. Torkkola & Ruoho 2010). Haastatteluaineisto kertoo kuitenkin myös siitä, etteivät tämän taantuman vaikutukset olleet ilmeisen sukupuolittavia vaan pikemminkin ikä nousi aineistossa merkittäväksi.

Haastatteluaineistoa käsitellään sekä faktuaalisena tiedonlähteenä toimituksissa tapahtuneista muutoksista, mutta myös toimittajien itsereflektiona kuvaamassa niitä kokemuksia, joita nämä muutokset ovat tuottaneet (vrt. Ahva 2010, 144; Jyrkiäinen 2008).

LÄHTEET

- Ahva, Laura (2010) *Making News with Citizens: Public Journalism and Professional Reflexivity in Finnish Newspapers*. Tampere: Tampere University Press.
- Fenton, Natalie (2010) (toim.) *New Media, Old News: Journalism & Democracy in the Digital Age*. London: Sage.
- Freedman Des (2010) *The end of the News (as we know it)*. Teoksessa Natalie Fenton (toim.) *New Media, Old News: Journalism & Democracy in the Digital Age*. London: Sage, 35–50.
- Heinonen, Ari (2008) *Yleisön sanansijat sanomalehdessä*. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö.

- Irni, Sari (2010) Ageing apparatuses at work. Transdisciplinary negotiations of sex, age and materiality. Åbo:Åbo Akademi University Press.
- Jyrkiäinen, Jyrki (2008) Journalistit muuttuvassa mediassa. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitoksen julkaisuja 50/2008.
- Kautto-Koivula, Kaisa (2000) Degree-oriented professional adult education in the work environment. Teoksessa Juhani Honka, Pekka Ruohotie, Antti Suvanto & Lea Mustonen (toim.) Ammattikasvatuksen haasteet. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu, 52–66.
- Kuusisto, Päivi & Sirkkunen, Esa (1999) Journalismi uuden kynnyksellä. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Julkaisuja, sarja C29/1999.
- Kunelius, Risto & Ruusunoksa, Laura (2008) Mapping Professional Imagination. Journalism Studies 9:5, 662–678.
- Nieminen, Hannu (2010) European media and communications policies: the Finnish experience. Conference paper, IAMCR in Braga Portugal 18.–22.7.2010.
- National Union of Journalists (2007) Shaping the Future: Commission on multi-media working. Saatavilla osoitteessa: <http://www.nuj.org.uk/getfile.php?id=485>
Luettu 7.12. 2010
- Porttinen, Katri (2010) Uupunut sukupolvi. Journalisti 17/2010.
- Torkkola, Sinikka & Ruoho, Iiris (2010) Journalismin sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Torvinen, Sari (1994) Kuinka Pohjois-Suomen maakuntalehdet ovat kohdanneet laman? Onko talouden alamäki köyhdyttänyt myös journalismin? Tiedotusopin pro gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

”Johtosuhteet on tehty hirveen selkeeks” – Toimituksellisen johtamisen ja autonomian liikkeitä

Tartun artikkelissa yhteen suomalaista journalistista työtä ja toimituskulttuuria koskevaan ajankohtaiseen havaintoon: kokemukseen hierarkkisesta ja johtolähtöisestä toimitustyön organisoinnista sekä tuntemukseen yksilöllisen journalistisen toimintatilan kaventumisesta. Tarkastelen aihetta tutkimustani varten haastateltujen journalistien kokemusten ja käsitysten valossa¹. Kesken oleva tutkimus herättää monia tärkeitä kysymyksiä. Miksi uusi toimituskulttuuri halutaan joissakin toimituksissa rakentaa vahvan päätoimittaja- ja päällikkövetoisen organisoinnin ja johtamisen periaatteelle? Mitä sillä saavutetaan? Entä mitä tämän mukana ehkä menetetään – semminkin, kun toimittajien äänenpainot tämäntyypillisestä journalistisesta tekemisestä ja ajattelusta ovat melko kriittisiä.

Journalismin trendit ovat paikallisia, historiallisia ja kulttuurisia. Liikkumat yksistään suomalaisen uutismedian sisällä ovat monenlaisia ja keskenään ristiriitaisia. Toimitusten väliset erot koskevat myös organisaatio- ja johtamiskäytäntöjä: vaikka moni asia tehdään samalla tavalla, toimitukset myös poikkeavat johtamis- ja organisaatiokulttuureiltaan. Yhtäällä tutkijaryhmälleni on välittynyt 2010-luvun kynnyksellä kuva vahvaan ohjaukseen ja kontrolliin luottavasta ja hierarkkisesta suomalaisesta toimitusorganisaatiosta. Toisaalla on rakentunut kuva toimituksesta asiantuntijaorganisaationa. Luottamus, vapaus ja itseohjautuvuus saavat silloin tärkeän merkityksen ja tilan toimittajien puheessa ja työn organisoinnissa.

Se, miten nämä ajattelutavat painottuvat johtavan henkilöstön keskuudessa, heijastuu toimituksen käytäntöihin. Silti saman toimituksen ja organisaation sisään mahtuu erilaisia ääniä. Työn ja johtamisen ihanteet ja käytännöt ovat kiisteltyjä ja kamppailun alaisia. Lisäksi on huomattava, että haastatteluaineisto ei avaa välitöntä näkymää työn tekemiseen. Journalistien kokemukset ja käsitykset ovat subjektiivisia ja kielen kautta välittyviä. Tyypillisesti ne heijastelevat myös puhujan asemaa organisaatiossa.

Millaiselta hierarkkinen ja johtokeskeinen journalistisen työn johtamisen ja tekemisen käytäntö sitten suomalaisessa uutistoimituksessa 2010-luvun alussa tuntui? Vastaan tähän vuoden 2009 lopussa kerätyn haastatteluaineiston avulla. Haastateltavat työskentelivät sekä kirjoittavina toimittajina että päällikkötehtävissä sanomalehdissä.

Selkeät johtosuhteet

Haastateltavien käsitykset johtamiskulttuurista ja sen mahdollisesta muutoksesta näyttävät olevan yhden toimituksen sisällä melko samantapaisia, vaikka johtamisen toimivuudesta ollaankin monta mieltä. Oman organisaationsa mahdollista hierarkkisuutta ja ”johtamisen” korostumista, esimerkiksi uuden johdon tai organisaatorakenteen muutoksen vuoksi, eivät tuoneet esiin vain talon ”johdettavat”, vaan johtajatkin tunnistivat piirteen. Samalla on huomattava, että johtolähtöisen ajattelun ja toiminnan korostuminen ei nouse esiin ainoana keskeisenä piirteenä, mutta merkittävänä sellaisena journalismin ja journalistisen työn käymistilassa. Alla olevat katkelmat kertovat, miten jotkut toimittajat kuvasivat työtään ja sen tekemisen muutosta:

Kyl se isoin [muutos] on ollut se, mikä on tullu (...) ilman muuta eli siis niin kun johtolähtöisempi ajattelu.

Johtosuhteet on tehty hirveen selkeeks, et hierarkia on kyllä olemassa (...)

Ylipäättään organisaatiossa on hyvin selkee kaksjakosuus, on johtavat henkilöt ja sitten on toteuttava taso, alaiset, (...) on hyvinkin jyrkkä se kaksjakosuus.

Hierakissessa toimituskulttuurissa päälliköt eivät välttämättä sisällytä itseään niihin, jotka näkevät organisaation painottavan keskitettyä johtamista, nojaavan ”käskyttämiseen” ja rakentavan selkeitä johtaja-alais-suhteita. Valta näyttäytyy heille jakaantuneempana. He ovat kuitenkin perillä toimittajien kritiikistä. Päälliköitä lainaten, johtamistapa on ”pistänyt osaa vihaksi” ja johtaminen koetaan keskittyneeksi:

Ainakin monet toimittajat pitää hyvinki keskittyneenä tätä johtoa.

Johtamisesta puhutaan, niin ilmeisesti sen on johdettavatki ymmärtäny vähän näin, et ylhäältä tulee ohjeita ja joku sitten toteuttaa niitä.

Senhän osa [toimittajista] kokee ... että on muuttunu enempi tämmöseen käskytyssuuntaan ja tietysti välillä koen itekki, mutta ne on ehkä semmosia ohimeneviä tapauksia.

Päätoimittaja on vastuussa (...) toimituksen johto ja ratkasut aika pitkälle meidän päivittäistä työtä ohjaa, plus uutispäälliköillä on työrukkasen rooli siinä, että kun tulee ajatuksia, uutispäällikkö lähtee toteuttamaan. Kyllähän mä tiedän, et ainakin monet toimittajat pitää hyvinki keskittyneenä tätä johtoa (...) ehkä se eniten näkyy siinä, että jos tulee johdolta ja joltaki ajatuksia, ne on joita lähdetään toteuttamaan. Niin helpostihan voi tekijälle syntyä kuva, että päätösvalta on keskittynyt.

Toimittajien puhe heijastelee heidän asemaansa organisaatiossa muutenkin. Hierakkiseksi koetun toimituksen päälliköiden välittämä kuva on positiivisempi kuin toimittajien käsitykset. ”Kasvukivuista”, ”motivoinnista” sekä ”patistelusta” ja ”paimentamisesta” päästään matkalle uuteen toimituskulttuuriin. Kriittisen alkuvaiheen jälkeen keskitettyä johtamiskulttuuria aletaan ”ymmärtää”. Vahvistuva johtamisen tapa nähdään ”hieman systemaattisemmaksi johtamistavaksi” ja kritiikki kuvautuu ”kasvuprosessiksi”.

Alla olevassa katkelmassa päällikkötoimittaja tulee kuitenkin käyttäneeksi ilmaisuja ”päättöksekokoneisto”, joka toistaa kuvaa melko massiivisesta johtamisjärjestelmästä. Voi ajatella, että uuden toimintatavan ”ymmärtäminen”, kuten puhuja ilmaisee, on eri asia kuin sen kannattaminen. Jälkimmäisessä katkelmassa alla päällikkötoimittaja puolestaan selittää toimittajien reaktioita näiden persoonallisuuksilla. Näin organisaatiokäytännön muutos ei niinkään ole aiheuttanut ristiriitoja ja turhaumia, vaan kyse on värikkäiden persoonien tyytymättömyydestä ja siitä, kuka kenestäkin tykkää (T=tutkija, H=Haastateltava):

T: Kyllä mä luulin, että silloin kun me muutettiin hieman systemaattisemmaksi tätä johtamistapaa, niin aiheuttihan se (...) tiettyä kasvuprosessia.

H: Mitä sä tarkoitat kasvuprosessilla?

T: Kaikista se ei tuntunu hyvältä (...) mut nyt kun asiat on saatu vakiinnutettua, niin mä luulin, että nää on hyvin ymmärrettäviä, ja kun ne on hyvin ymmärrettyjä, niin niitten täytyy olla hyvin läpinäkyviä, että ihmiset ymmärtää, et miten asiat etenee. Eihän se saa olla mielikuvan varassa. Sanosin näin, että kyllä ihmiset on päättöksekokoneiston takana kuitenkin ovat.

H: Miten luulet, että toimittajat kokevat tavat, jolla työtä johdetaan?

T: Hyvin vaihtelevasti, se riippuu täysin ihmisestä (...) koska toisethan (...) odottaa sitä, että saavat toimia itsenäisesti ja toiset kaipaa hirveesti esimiehen läsnäoloa (...). Ja tietysti, ku on erityyppisiä esimiehiä, niin heillä on mieltymyksensä, että kenestä he tykkää enemmän ja kenestä ei .. Periaatteessahan esimiehetki tietää, että alaisilla pitää olla oikeus haukkua esimiestä ja purkaa työpainettaan sillä tavalla, koska hyvin paljonhan joutuu ihan myös rajottamaan tapaa toimia tai ohjaamaan tiettyyn suuntaan, niin kaikkihan ei pidä siitä ollenkaan. Meillä löytyy hyvinki värikkäitä persoonallisuuksia ja semmosia, joittenka mielestä nyt ei tämä johto oo ollenkaan hyvä.

Tiedon kulun ongelmia

Hyvin hierakkisessa organisaatiokulttuurissa tieto välittyy alhaalta ylös huonommin kuin ylhäältä alas. Tässä mielessä voi kysyä, vastaavatko keskijohdon ja toimittajien käsitykset tilanteesta täysin toisiaan. Alla päällikkötoimittajan haastattelukatkelmassa tulee esiin, että hänelle ”palautetta kantautuu korviin” ja että se välittyy spontaanisti, koska toimittajat eivät ole ”maan hiljaisia”. Kiinnostavaa on viittaus käytäväkeskusteluihin ja aamupalavereihin esimerkiksi systemaattisesti kerätyn palautteen tai organisaatio- ja johtamiskulttuuria koskevien keskustelutilaisuuksien sijaan:

Käytävillähän silloin tällöin aina kuulee palautetta ja sitä kantautuu korviin. Mut ihan hyvä, (...) et meillä on joka aamu yhteiset palaverit ja siellä mietitään asioita, jutun aiheita ja sanan säilä joskus lentää ja palautekeskusteluja syntyy välillä spontaanistikin (...) Tämmönen asiantuntijaorganisaatio kyllähän siinä tuntuu välillä kaikki pitävän huolta, että äänensä saa kuuluviin, ei niitä maan hiljaisia tällä alalla minusta ole.

Toimitusorganisaatioon kytkeytyvät tarkkaan määritellyt asemat ja selkeä työnjako. Nimikkeet ja päälliköiden määrä vaihtelevat toimituksittain. Hierarkian ylimpänä on päätoimittaja, sitten yleensä toimituspäälliköt ja heidän jälkeensä uutispäälliköt tai uutistuottajat käytettävien nimikkeiden mukaan sekä alimpana johtajakerroksena osastojen esimiehet. Päätoimittaja rakentuu tässä johtamisen ilmapiiressä purjelaivan kapteenina, joka määrää suunnan.

Auttavaa henkilöstööhän siinä sitten on koko toimituksen väki toteuttamaan päätoimittajan ajatuksia ehkä viime kädessä sitten [sitä], mitä omistajat toivovat.

Tässä aineistossa johtamisen merkitystä painottavaan kulttuuriin yhdistyy edelleen ennakkosuunnittelu sekä toimittajien työn ohjaus, joka koetaan joissain tilanteissa myös kontrolloinniksi ja toimintatilan rajoittumiseksi.

[Uusi] johtamiskulttuuri on siis hyvin hierarkkinen, se on niin selkee, et jos päätoimittaja sanoo, niin silloin tehdään ja jos toimituspäälliköt sanoo, niin silloin tehdään.. ja sillä sipuli. Ja myös alemmassa hierarkiassa olevat esimiehet tekee (...) Mäkään en oo armeijaa käynyt, niin oon täs tavallaan päässyt tämmösestä hierarkkisesta johtamiskulttuurista jyvälle.

Silmiinpistävää ja paljon puhuvaa on, miten käskyttäväksi vahva johtaminen voidaan kokea. Käsky-sanaa käytetään kerätyssä aineistossa melko paljon viittaamassa organisaation tyyppiin, ”normitoimittajien” tai ”johdettavien” tehtävien jakamiseen ja työn kontrollointiin sekä ylhäältäpäin tuleviin määräyksiin. Keskijohdon kokemuksessa ylimmän johdon määräykset eivät ”niin Jumalan sanaa onneksi oo ollu”, vaan esimerkiksi juttujen tehtävänannoista pystytään neuvottelemaan. Kont-

rollin ja käskyjen ilmapiirissä monet toimittajat kuitenkin kokevat, että tiedonkulku on lähes pelkästään ylhäältä alaspäin suuntautuvaa: "toimituksen johdolla ei oo juurikaan halua kuunnella kommentteja ja marmatusta alaisilta ... linjaorganisaatiossa ja hyvin hierarkkisessa organisaatiorakenteessa käskyt kulkee ylhäältä alaspäin ja palaute alhaalta ylöspäin erittäin huonosti, eikä sitä toivotakkaan."

Kokemus määrittämisen kulttuurista toistuu, kun uutiskokoukset tulivat nimeytyiksi "käskynjakotilaisuuksiksi", joissa ei keskustella. Edelleen toimittajien sanoin "tulee välillä semmosta käskymääräystä, että asiat tehdään nyt näin" ja että valvotaan, että "on tehty niin kuin käsky on käynyt". Haastateltujen toimittajien kokemus käskemisestä ja paineesta liittyi etenkin siihen, että he eivät nähneet jutun tekemiseen journalistisia perusteita:

Aika rasittavaa ku tuodaan eteen joku uutisaihe johonka tietää, että voi olla intressejä talon sisällä jollakulla henkilöllä, mutta se ei avaudu ihan heti, että mistä se käsky nyt on lähteny...ja kenenkä lapsesta tai puolisoista nyt on kysymys, niin kyllä se varmaan jonkin verran painetta luo.

Keskustelukulttuurin ohuuden merkiksi voi nähdä myös sen, että hierarkkisen toimituksen johtamisen puhutavassa puhutaan melko vähän tasavertaisesta keskustelusta, yhdessä löytämisestä ja luottamuksesta. Vapaa ja toimittajien mielekkääksi kokema keskustelu ja kommentointi eivät ole hävinneet, mutta ne tuntuvat tapahtuvan monesti virallisten uutiskokousten ja sähköpostiohjauksen ulkopuolella: lähimpien työkaverien kanssa omalla osastolla tai vaikkapa ruokalassa. Näissä tilanteissa jutuista keskustellaan ja annetaan palautetta vapaamuotoisesti, ideoidaan ja testataan ideoita sekä puretaan paineita. Vapaata keskustelua on kuitenkin lisääntyvän kiireen vuoksi entistä vähemmän.

Johdon näkökulmasta uutiskokousten lyhentämisessä on kyse ajankäytön tehostamisesta ja kokousten laadun parantamisesta: halutaan, että kaikki tulevat kokouksiin valmistautuneena ja asiat käydään nopeasti läpi. Samalla voidaan karsia "löysää puhetta" ja "joutavaa jorinaa", eikä "hukata kallista työaikaa".

Johtamiseltaan hierarkkisessa toimituksessa journalistilla on mahdollisuus mennä kertomaan ylöspäin mielipiteensä esimerkiksi siitä, että juttu journalistisesti perusteltua laittaa lehteen suuremmalla tai pienemmällä. Etenkin lähimmän esimiesjohdon kanssa keskusteluyhteys voi olla hierarkkisessakin organisaatiossa arkinen ja epämuodollinen. Tätä toimittajat tuntevat arvostavan. Muodollisuus kuvaa enemmän toimituksen ja ylimmän johdon suhdetta. Mentaalisia liikennevaloja aletaan nähdä ylimpien päälliköiden ovilla enemmän. Joistakin toimittajasta tuntuu, että tapaamista varten on sovittava tapaaminen sen sijaan, että voisi vain kävellä ovesta sisään.

Toimittajien kokemus on, että hierarkiassa kaikkein ylimpänä olevien ideoita ja toimeksiantoja ei helposti kyseenalaisteta ja kyseenalaistaminen vaatii hyvät perustelut kaikilta, myös alempana hierarkiassa olevilta päälliköiltä. Etenkin toimittajilta kyseenalaistaminen vaatii erityistä rohkeutta ja näkemyksellisyyttä. Jos

toimittajan johdolle esittämä kyseenalaistaminen ei muuta juttua koskevaa toimeksiantoa, tilanne voi näyttäytyä journalismin yhden keskeisen ihanteen, journalistisen autonomian, kaventumisena ja kiistämisenä, kuten alla oleva katkelma tuo esiin. Toimittajat pitävät tärkeänä sitä, että he ovat jutun aiheen tärkeyden ja sen näkökulman takana, koska heidän nimensä painetaan jutun yhteyteen ja heihin kohdistuu mahdollinen kritiikki.

Kävin päätoimittajan kanssa keskustelun, jossa ilmoitin, että mun mielestä tää ei oo .. juttu. Päätoimittaja oli sitä mieltä, että se on sellanen. Keskustelun jälkeen mä tein sen jutun. Eli tavallaanhan mulla ei ollu journalistista autonomiaa päättää, vaikka mulla oli mielestäni perusteltu näkemys siitä, että se ei ainakaan niin suurena olisi ansainnut lehdessä olla, jos ollenkaan, koska se ei ollut millään tavalla journalismia, vaan se oli pelkkää markkinointia.

Enemmän kuuntelua ja luottamusta

Miten sanomalehtijournalistit sitten itse vastaavat esittämäänsä kritiikkiin ja kokeamiinsa johtamisen kipupisteisiin – miten he haluaisivat ajatella ja organisoida johtamiskäytäntöjä, juttuprosessin etenemistä ja siihen liittyviä ohjausta ja keskustelua? Ilmoittamisen, määräämisen ja jyräämisen sijaan kannustava ja vuorovaikutteinen uutistyon kulttuuri ammentaa kuuntelevasta ja ihmisläheisestä johtamisesta, joka perustuu luottamukseen johdon ja alaisten välillä. Tämäntyyppinen käytäntö kannustaa ja tukee kollegoiden näkemysten huomioimista – asemasta riippumatta – ja keskustelua käskyjen sijaan. Merkityksellistä aineistossa näyttää olevan se, että toimittajaa ei pakoteta tekemään juttua, jollei hän näe sille journalistista perustetta:

Vähä vähemmän määräysvallalla, että tulisin keskustelemaan ja kuuntelisin vastapuoltakin ja aattelin, että kenties hänenkin mielipiteet voisivat olla oikeessa, enkä jyräis omaa näkemystäni ja sanos, että näin tehdään, viis sinun mielipiteestä tai ajatuksista. Ihmisjohtamista kaipaisin ehkä enemmän, ihmisläheistä, että ei oo niin jyräämistä ja otettas vähä paremmin huomioon.

Kai mä sitä koittasin kehittää alaisia kuuntelevampaan suuntaan, että ymmärtäisin toista näkökulmaa, toista mielipidettä enkä ainoastaan, siis että vähemmän sanelisin suoraan, vaan enemmänkin keskusteleavammin ehdottasin niitä (...) [Jos] vaikka nyt olisin uutispäällikkö, varmaan mä koittasin harjottaa semmosta keskustelukulttuuria uutistoimittajien kanssa.

Pienessä organisaatiossa ongelmat on usein yksilökohtaisia, persoonakohtaisia, kunkin persoonallinen tyylilmaista itseään tai olla ilmaisematta itseään (...) Hierarkkisuuutta ja jäykkyyttä vois purkaa, tuoda mukaan jonkinlaista ymmärrystä, selkeätä halua avoimeen kommunikointiin, ymmärrystä että itsekkin voi olla väärässä ja kykyä oppia ja oikasta omia käsityksiä, luottamusta johdon ja alaisten välillä. Ois hyvä ihan myöntää itelleen, missä asioissa on tyhmä, koska se voi olla viisauden alku.

Kyllä mä tiedän semmosia, jotka on joutuneet tekemään juttuja, jotka on heidän omaa tyyliään vastaan. Se kuitenkin on se toimittajan nimi, joka juttuun menee, joka sen joutuu tekemään, vaikka se ei ois missään nimessä itse sitä ideoinut tai edes valinnut mistään juttulistalta. Siinä mielessä tietysti...vanha tyyl, (...) että ihmiset ideoi itse tai paljon vapaammin valitsi niitä aiheita, että mua kiinnostas toi.

Yksi keskustelun vahvistamisen ja vapaamman keskustelukulttuurin väline voisi olla uutiskokousten kehittäminen avoimeen, ideoivaan ja spontaaniin suuntaan. Tietä tähän voisivat näyttää välittömät ja epämuodolliset "jutteluringit" ja porukat sekä yksittäisten osastojen keskustelevat kokouskäytännöt, joissa ideoidaan, puhutaan jutuista ja vähän muustakin sekä pohditaan lehden linjaa. Tämän-tyyppisiin käytäntöihin aineistossa viitattiin kauttaaltaan positiivisina voimavaroina.

Kuten yksi alla olevista sitaateista kertoo, aineistossa nousi esiin myös idea "yleisistä työpalavereista", jotka olisivat muuta kuin käskynjako- ja kritiikkitilaisuuksia. Alhaalta ylös suuntautuvan keskustelun ja palautteen kehittämiseksi koetaan laajaa tarvetta. "Virallisen pokkuroinnin" sijaan rennot keskustelutilaisuudet ovat tärkeitä, koska niissä ei pelota esittää omia ajatuksia. Voimavara näyttävät olevan myös huumorintajuiset ja helposti lähestyttävät kollegat ja lähimmät pomot, joiden kanssa jutellaan työasioita ja muista asioista ja joille voi sanoa asioista suoraan.

Ehkä ois hedelmällisempää, jos edes aamukokous olis keskustelevampi, että me ristiin myös toistemme osastoja kommentoitas. (...) Mutta mun mielestä meillä on sellanen palaverikulttuuri ja se pitäs jotenki enempi lähtee yhteistuumin muuttamaan toisenlaiseks, kun että minä yksin päätän, että minä alan tässä nyt kommentoida kaikkien osastojen asioita.

Mä luulen, et me tarvittas toimituksen yleisiä työpalavereja, missä ois toimittajia ja kuvaajia laidasta laitaan eri osastoilta ja se ei ois mikään välttämättä käskynjakotilaisuus eikä kritiikkitilaisuus, mutta yleinen ideointitilaisuus, et sellaseen varmaan ois tarvetta.

Mä kehittäisin toimituksen sisäistä kommunikointia sillä tavalla, että korkeimmissaki esimiestehtävissä oleville oikeesti uskalletais sanoa, eikä pelekästään vaan sanottas sitä, mitä oletetaan niitten haluavan kuulla.

Toimittajan näkökulmasta organisaatio voisi kenties toimia paremmin vähemmällä päällikkömäärällä. Tehokkuuden tavoittelu tuntuu tässä mielessä kääntyvän osittain itseään vastaan. Ongelmana on esimerkiksi se, että tieto hukkuu matkalla suuren päällikkömäärän vuoksi. Joidenkin mielestä mielipiteitä hyvästä journalismista on yhtä paljon kuin pomoja. Tämäkin saattaa vaikeuttaa jutun tekemistä:

Oon sitä mieltä, että paljon menee aikaa sen takia just, et meillä on niin paljon esimiehiä, sellaseen byrokraattiseen vatkaamiseen. Ja kun tieto katkee välille (...) voi olla aika turhauttavaa. En tiedä, voisko olla mahdollista, että kevyemmälläkin johtamisorganisaatiolla...jos on ammattimaiset toimittajat ja säännöt on selkeet, en tiedä vaikka syntys ihan samalla tavalla lehti.

Taistelu hyvästä journalismista ja työn käytännöistä

Journalistisen työn tekemisen ja johtamisen kulttuuri ei synny itsestään, vaan sillä on tekijänsä ja syynsä. Mistä tämän artikkelin kertomat kokemukset toimistustyön organisoinnin hierarkkisoitumisesta ja johtamisen keskittymisestä joissakin mediataloissa sitten voisivat kertoa? Selityksiä on varmasti monta. Tässä ei ole mahdollista vastata perusteellisesti, mutta muutamia johtolankoja aineisto kysymyksen pohdintaan tarjoaa.

Johtamisen keskittymisen voi kytkeä markkinoitumisen trendiin ja ajatella, että se kertoo vallan paikkojen ja virtojen muutoksista mediaorganisaation sisällä ja sen liepeillä. Toimituksen avainpaikoilla vaikuttavat henkilöt kantavat aiempaa useammin taloudellista vastuuta. Heidän hyvää journalismia koskevia käsityksiään pyrkivät muokkaamaan aiempaa enemmän omistajat ja markkinatutkimusmenetelmät. Tämäntyyppinen kulttuuri on omiaan painottamaan päätoimittajan asemaa johtokeskuksena ja toimituksellisen linjan määrittelijänä.

Koska toimitukset eroavat johtamisen ja organisoitumisen tavaltaan huomattavasti, vaikuttavien voimien piiriä ja toimintaa mietittäessä ei sovi unohtaa yksilöiden valtaa, merkitystä ja historiaa, kuten sitä, millaiseen toimituskulttuuriin he ovat työurallaan kasvaneet. Tutkimusten valossa päätoimittajat eroavat huomattavasti siinä, kuinka aktiivisesti he osallistuvat jokapäiväiseen uutistyyöhön ja uutislinjan arkiseen toteutukseen. Myös heidän journalismia koskevat ihanteensa ovat erilaisia, ehkä enenevästi, mikä kertoo organisatoristen käytäntöjen kasvavasta vallasta professionaalisten ihanteiden sijaan.

Joidenkin suomalaisten lehtien toimituskulttuurin rakentuminen johdetuksi ja hierakkiseksi voidaan selittää liittyvän myös journalismin sisällöllisiin vaatimuksiin ja työtavan muuttumiseen aikaisempaa enemmän suunnittelevaksi ja editoitavaksi. Kun uutislinjaa ja toimituspolitiikkaa halutaan uudistaa perusteellisesti, ihmisläheiseksi ja kiinnostavaksi, kuten 2010-luvun alun ydinsanat sanomalehdistössä kuuluvat, uudistuksen vieminen juttujen aiheiden ja näkökulmien tasolle tuntuu vaativan tarkkaa suunnittelua, ennakointia ja ohjausta tyylikirjoineen.

Mielenkiintoista on, milloin ohjaus ja puuttuminen koetaan toimituksessa käyttämiseksi, työn tekemisen mielekkyyttä polkevaksi kontrolliksi ja journalistisen autonomian ja toimintatilan kaventumiseksi. Merkityksellistä tässä suhteessa on vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin tapa, eli se, koetaanko päälliköiden ja alaisen välinen keskustelukulttuuri toisia kunnioittavaksi, keskustelevalaksi ja kuuntelevaksi.

Pelkästään vuorovaikutuksen käytännöt eivät kuitenkaan riitä selittämään sitä, miksi journalistiselle harkinnalle tuntuu yksilötasolla olevan joskus erittäin vähän tilaa. Ristiriidat voivat kulkea aina journalismia koskeviin syviin näkemyseroihin saakka – toimittajan ja johdon perustavaan erimielisyyteen valitusta linjasta - siitä mitä on hyvä journalismi. Näkemyksellinen ero ja sitä peilaava vastarinta konkretisoituvat sanomalehtitoimituksen arjessa erimielisyytenä esimerkiksi siitä, mikä juttu ja näkökulma on esittämisen arvoinen.

FT Jaana Hujanen on ma. professori Tampereen yliopiston Viestinnän, median ja teatterin yksikössä. Lukuvuoden 2010–2011 hän työskentelee yliopistotutkijana Tampereen yliopiston Tutkijakollegiumissa Yhteiskuntatutkimuksen instituutin yhteydessä. Häntä kiinnostavat parhaillaan erityisesti journalismin ihanteet ja työkäytännöt, toimittajien itseymmärrys sekä journalistisen profession piirteet ja käytännöt erilaisissa kulttuurisissa ja taloudellisissa toimintaympäristöissä.

VIITTEET

- 1 Artikkelin on osa laajempaa käynnissä olevaa tutkimushanketta Dialogi, autonomia ja journalismin muuttuvat valtasuhteet. Kyse on vertailevasta kansainvälisestä tutkimuksesta, jossa tutkitaan journalistisen työn kulttuureja, käytäntöjä ja ihanteita. Tutkimusta varten on haastateltu suomalaisia ja australialaisia toimittajia neljästä eri toimituksesta vuonna 2009 sekä havainnoitu toimitustyötä kahdessa toimituksessa. Tutkimuksessa ovat työskennelleet tutkimusapulaisina Jutta Mattsson, Emma Mesikämnen ja Pekko-Joonas Rantamäki.

Avustajia, suorittajia vai freelancereita

Monet lehdet eivät ilmestyisi ilman freelancereiden työpanosta. Journalistiliiton työssä olevista jäsenistä joka viides, noin 2 200 toimittajaa, tekee työtä freelanceringa, pääosa yrittäjän asemassa. Määrä kasvanee edelleen. Esimerkiksi Keski-Euroopassa puolet journalisteista on freelancereita.

Tämän työmuodon etuna on vapaus: voi tehdä työtä milloin, missä, miten ja kenelle haluaa. Myös työkaverinsa voi valita. Vapaus tuo kuitenkin vastuuta. Journalistisen työn hyvä osaaminen ei riitä, vaan pitää tuntea sopimus- ja viranomaisasiat. Tätä nykyä toimeksiantosopimuksia tarjoavat yhä pienemmät lehdet, eivätkä niiden ehdot aina ole kohtuullisia freelancerin kannalta.

Lehdistössä työskentelevät freelancerit tulkitaan yleensä yrittäjiksi, vaikka vain pieni osa freelancerjournalisteista on aidosti yrittäjiä. Yrittäjän riskin, kuten työntekijöitä huonomman sosiaaliturvan, vastapainona pitäisi olla mahdollisuus yrittäjän voittoon, työntekijöitä parempiin ansioihin. Freelancereilla näin ei ole. Journalistiliiton uusimpien työmarkkinatutkimusten mukaan freelancerit tienaavat alle kaksi kolmasosaa työsuhteisten ansioista. Näin siitä huolimatta, että viikoittaisessa työajassa ei ole merkittävää eroa ja freelancerit pitävät keskimäärin vähemmän lomaa¹.

Freelancerit asettuvat työmarkkinoilla yrittäjien ja työntekijöiden väliselle harmaalle alueelle. Puhutaan itsensä työllistävästä, taloudellisesti toimeksiantajistaan riippuvaisista tai työntekijänkaltaisista freelancereista. Tämä freelancerin status pitäisi ottaa nykyistä paremmin huomioon toimeksiantosopimuksia tehtäessä.

Kohtuullisia sopimusehtoja ja aitoa neuvottelua?

Sopimusoikeuden periaatteiden mukaan työntekijöitä pidetään neuvotteluvoimaltaan heikompana osapuolena työnantajaan verrattuna. Tästä syystä on määräyksiä, joita ei voida työsopimuksen ehdoilla alittaa. Palkka ei voi olla pienempi, kuin työehtosopimuksessa on sovittu, eikä vuosiloma voi olla lyhyempi, kuin laissa tai työehtosopimuksessa on määritetty.

Itsensä työllistäviin freelancereihin työlainsäädäntö ja työehtosopimukset eivät ulotu – ainakaan vielä. Toimeksiantosopimukset muistuttavat kahden yrityksen välisiä sopimuksia. Vaikka osapuolten pitäisi olla keskenään tasavertaisia ja sopimusehtojen oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainossa, näin ei tyypillisesti ole.

Toimeksiantosopimuksilla freelancereilta halutaan yleensä laajat tekijänoikeudet, jopa kaikki taloudelliset oikeudet muuttamis- ja edelleenluovutus-oikeuksiin. Lisäksi joidenkin mediayritysten mallisopimuksissa freelancerille halutaan säilyttää laajemmat kuin lakisääteiset vastuut. Useinkaan laajat oikeuksien ja vastuiden siirrot eivät näy maksettavissa palkkioissa, jotka edelleen sovitaan lehden hinnaston mukaisesti, kertakaikkisena korvauksena ja yksittäisen toimeksiannon yhteydessä.

Jo yleisissä sopimisen puitteissa on parantamisen varaa. Ehtojen pitäisi olla paremmin tasapainossa kummankin osapuolen kannalta. Sopimiseen kuuluu aina neuvottelu. Toinen osapuoli ei saa sanella omia ehtojaan toiselle, vaan sopimuksen pitäisi syntyä ehtojen räätälöinnin jälkeen kummankin osapuolen yhteisen tahdon tuloksena.

Vanha hyvä ohje freelancerille on, että mitään sellaista ei kannata allekirjoittaa, mitä ei ole valmis hyväksymään tai mitä ei ymmärrä. Lähtökohtana sopimus-oikeudessa on "pacta sunt servanda" eli se, että sopimukset on pidettävä. Huonon ehdon voi käytännössä muuttaa vain irtisanomalla, eli päättämällä koko toimeksiantosuhteen, sopimalla ongelmallisesta ehtokohdasta uudestaan tai kohtuullistamalla sopimusta yleisessä tuomioistuimessa. Sopimusvapauteen kuuluu sekin, että työntekoa voi jatkaa entisin ehdoin, tekemättä kirjallista puitesopimusta.

Tekijänoikeuksista on kyse

Eri sopimuksissa on niiden sisällöllisistä eroista huolimatta aina sama painotus: toimeksiantaja haluaa aikaisempaa laajemmat oikeudet freelancerin luomien teosten taloudelliseen hyödyntämiseen. Perinteisesti on luovutettu ensi- ja kertajulkaisu-oikeuksia, nykyään monesti saman lehden nettikäytöllä täydennettynä. Näin sopii edelleen suurin osa freelancereista.²

Freelancerin sekä jutuissa esiintyvien haastateltavien ja kuvattavien oikeuksien kannalta ehdoista huonoimpia ovat kaikki oikeudet kattavat edelleenluovutus- ja muuttamisoikeudet. Tällöin toimeksiantaja voi koska tahansa tarjota freelancerin työtä samassa tai eri muodossa, julkaisemalla sen itse tai luovuttamalla julkaisu-oikeudet jollekin kolmannelle taholle. Freelancer ei voi enää päättää itse teostensa käytöstä. Haastateltava ja kuvattava taas eivät tiedä, milloin, missä tai millaisessa muodossa kuva tai lausuma tulee esiin. Mediayritysten kannalta kaikki oikeudet kertakaikkisella korvauksella ovat ymmärrettävästi haluttuja, sillä uusista käyttömuodoista ei ole enää tarpeen sopia eikä maksaa. Jos oikeudet luovuttaa pois ilman lisäkorvausta, ei jatkomyynti kerrytä freelancerin ansioita senttiäkään.

Journalistiliiton ja Viestinnän Keskusliiton välillä sovituissa freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdoissa todetaan, että palkkioissa otetaan erikseen huomioon ostajalle luovutettavien käyttöoikeuksien laajuus, jos se poikkeaa näistä käyttöehdoista.³ Voi kysyä, miksi laajemmista oikeuksista sopiminen on vain harvoin johtanut yleisiin palkkiotasojen korotuksiin. Kauppatapaa siis rikotaan räikeästi. Käytännössä sovelletaan usein mediayritysten itsensä määrittämiä palkkiotasoja.

Laajempiakin oikeuksia voi tietysti luovuttaa. Näin ainakin silloin, kun freelancer saa tiedon siitä, missä aineistoa käytetään, toisin sanoen silloin, kun käyttö on yksilöitävissä, kun laajemmat oikeudet tuottavat kauppatavan mukaisesti korkeamman korvauksen ja freelancerille itselleen jää järkevä mahdollisuus käyttää teoksiaan. Freelancerin intressissä ei ole tehdä teoksia vain pöytälaatikkoon. Sen sijaan mediayritysten hallussa olevat laajat tekijänoikeudet luovat mahdollisen sananvapausuhan. Jos vain kaupallinen intressi ratkaisee, mitä julkaistaan, saatetaan jotain kaupallisesti vähämerkityksistä jäädä julkaisematta. Toisaalta voi kysyä, kenen etua palvelee, että freelancerin aineistoa voidaan julkaista missä muodossa ja koska vaan, kaikkialla maailmassa.

Journalistiliitto on päässyt neuvottelemaan freelancertyön ehdoista kahden mediayrityksen, Yhtyneiden Kuvalehtien (nykyinen Otavamedia) ja Talentum Median kanssa. Ei liene yllätys, että näiden toimeksiantosopimusten ehdot ovat keskimääräistä paremmin tasapainossa freelancerin ja toimeksiantajan oikeuksien ja velvollisuuksien kesken. Lehti saa aikaisempaa laajemmat käyttöoikeudet, mutta myös freelancerille jää rinnakkainen käyttöoikeus kahden kuukauden ensijulkaisuaajan jälkeen. Sopimukset johtivat myös yleisesti korkeampiin palkkioihin, ja freelancerilla on oikeus saada tieto teosten käytöstä – tämän tarkoituksena on pohjustaa uusien toimeksiantojen hinnoittelua: laajempi käyttö tarkoittaa korkeampaa hintaa. Viimeksi liitto on päässyt keskustelemaan sopimusehdoista Sanoma Newsin, A-lehtien ja Allerin kanssa. Keskustelujen jälkeen ehtoihin on tehty viilauksia, mutta ei riittävästi, joten yhteydenpito jatkuu.

Vastuita, maksuehtoa, kilpailunrajoituksia ja muita ehtoja

Ainakin yksittäisen toimeksiannon yhteydessä kannattaa sopia aineiston laadusta, eli siitä, mitä tehdään, laajuudesta, eli merkkimäärästä yms., valmistumisajasta, eli dead linesta, sekä palkkiosta ja muista toimeksiantoon liittyvistä ehdoista. Näistä ulkopuolinen taho ei voi sanoa mitään, vaan ne ovat aina osapuolten sovitavia asioita.

Palkkiossa pitäisi niin ikään ottaa huomioon se, että nykyisin mukaan freelancer on itsenäinen yrittäjä tai ammatinharjoittaja. Yrittäjänä freelancer vastaa itse lomistaan, eläkkeistään, työtiloistaan ja -välineistään. Työstä saatavan palkan päälle palkkiossa on otettava huomioon työstä johtuvat kulut ja henkilösivukulut.

Journalistiliitto on 2000-luvulla selvittänyt freelancereiden sivukuluja. Tulokseksi saatiin keskimääräinen sivukulukerroin kaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että freelancerin, joka haluaa saada jostain työstä vaikkapa 200 euroa verotettavaa tuloa, tulee laskuttaa toimeksiantajalta 400 euroa.⁴ Samalla kertoimella voi laskea, että alle 200 euroa päivässä laskuttava free tekee töitä alle lehdistön työehtosopimuksen vähimmäispalkan. Kerroin perustuu keskimääräisyyksiin, eli keskimääräisiin kuluihin ja keskimääräisiin ansioihin. Eri freeammattien kesken kertoimet poikkeavat toisistaan. Esimerkiksi valokuvaajien sivukulukerroin on keskimäärin tuntuvasti suurempi kuin toimittajien.

Maksuaika on liittojen sopiman laskumallin mukaisesti 14 vuorokautta.⁵ Tätä noudatetaan yleisesti. Joissain yksittäisissä sopimuksissa maksuaika voi olla vain viikon, joissain kolme viikkoa tai jopa kuukauden. Tärkeää on kytkeä maksuehdon laukeaminen toimeksiannon edellyttämän valmiin aineiston toimittamiseen eikä julkaisemiseen. Ei ole kohtuullista laittaa freelanceria odottamaan palkkiota sen mukaan, koska lehti päättää julkaista jutun.

Erityisesti Sanoma Newsin freesopimusten ympärillä on käyty keskustelua freelancerin vastuiden määrittelystä, viime vuonna jopa markkinaoikeutta myöten. Sananvapauslaissa ja vahingonkorvauslaissa freelancer rinnastetaan työntekijään, ja toimeksiantaja vastaa aiheutuneesta vahingosta. Vain harvoissa, tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella aiheutetuissa vahingoissa työnantajalla on mahdollisuus vaatia maksamaansa korvausta takaisin työntekijältä. Tällainen pitäisi olla myös sananvapautta käyttävän freelancerin tilanne. Journalistiliiton tulokinnan mukaan lakia laajemmat vastuut ovat kohtuuttomia, ja tällaiset ehdot kaatuisivat käräjäoikeuden kohtuullisuusarvioinnissa.

Yhtä kohtuuttomia ovat sopimusehdot, joissa rajoitetaan freelancerin vapautta tehdä työtä muille toimeksiantajille. Freen pitäisi nimensä mukaisesti olla vapaa. Myös alan kauppatavan mukaan kilpailunrajoitus edellyttää erillistä sopimista ja toistuvaa toimeksiantosuhdetta, ja tällöinkin rajoitus saa koskea vain toimeksiantajan tilaamaan aineistoon rinnastettavaa aineistoa. Yleistä rajoitetta freelancerin vapaudelle työskennellä ei saa asettaa. Jos freelancer halutaan omistaa, kannattaa palkata hänet työsuhteeseen.

Unelmasopimus

Unelmasopimuksen elementit ovat tulleet esiin kirjoituksen edetessä. Perusta lähtee aidosta ja tasavertaisesta neuvottelusuhteesta. Sopimukset räätälöidään ottamalla huomioon kummankin osapuolen oikeudet ja velvollisuudet.

Aina kirjallista puitesopimusta ei edes tarvita, vaan voidaan keskittyä itse työn tekemiseen. Kuitenkin yksittäisen toimeksiannon yhteydessä sovitut ehdot kannattaa varmentaa esimerkiksi sähköpostitse. Ongelmatilanteessa voidaan tällöin näyttää, mikä on ollut osapuolten yhteinen tahto.

Freelancetyön toimeksiantosopimuksissa on eroja, ja ne sisältävät paikoin hyvinkin monimutkaista juridiikkaa. Siksi sopimukseen kannattaa aina perehtyä huolellisesti ennen niiden allekirjoittamista.

Lopuksi voisi Adolf Ivar Arwidssonin vanhaa lausumaa mukaillen sanoa, että avustajia emme enää ole, suorittajiksi emme tahdo tulla, olkaamme siis freelance-reita, vapaita journalisteja.⁶

OTK Petri Savolainen on työskennellyt Suomen Journalistiliiton edunvalvontajohtajana maaliskuusta 2010 lukien. Tätä ennen hän on hoitanut liitossa yhdentoista vuoden ajan erityisesti freelancereiden edunvalvontaa.

VIITTEET

- 1 Tiedot käyvät ilmi Suomen Journalistiliiton vuorovuosina freelancereille ja työsuhteisille tekemistä työmarkkinatutkimuksista. Uusin freelancereiden tutkimus on keväältä 2009 ja työsuhteisten keväältä 2010. Tutkimukset löytyvät www.journalistiliitto.fi/edunvalvonta/palkkatilastoja.
- 2 Tekijänoikeuksien luovutuksista on kysytty freelancereiden palkkiokyselyissä, jotka on tehty vuorovuosin freelancereiden työmarkkinatutkimusten kanssa. Uusin palkkiokysely on syksyiltä 2010. www.freet.fi -sivuilta löytyvät vanhat palkkiokyselyt. Uusimmat ovat salasanan takana vain freelancerjäsenille.
- 3 VKL-SJL Freelancer-tehtävien toimitus- ja myyntiehdot löytyvät www.freet.fi/sopimukset/kauppatapasopimus/. Liittojen neuvottelut kauppatavan uudistamisesta ovat tätä kirjoitettaessa edelleen kesken. Voimassaolevat ehdot on päivätty 20.5.2005.
- 4 Kuinka freelancer hinnoittelee työnsä 2010? löytyy <http://www.freet.fi/sopimukset/palkkio06/>
- 5 Laskumalli löytyy <http://www.freet.fi/sopimukset/laskumalli/>. Lisäksi se painetaan vuosittain ilmestyvään Vapaat journalistit -freeluetteloon.
- 6 Erityisesti vanhemmissa toimeksiantosopimuksissa freelancereita kutsutaan usein avustajiksi, mitä freelancerit pitävät jopa loukkaavana ilmaisuna. Moni lehti ei nimittäin ilmestyisi lainkaan ilman freelancereita ja työssä olevista journalisteista jo joka viides liiton jäsen on freelancer. Vain A-lehtien sopimuksessa freelancerista käytetään nimitystä suorittaja. Yleisesti hyvä termi on freelancer, vapaa journalisti.

kommentti

Riku Siivonen

Petri Savolainen harmittelee kirjoituksessaan outoja asioita. On ihan sama, miksi freelancereita kutsutaan, olkoot vaikka vapaita peitsimiehiä ja -naisia.

Toisaalta Savolaisen kirjoitus kuvaa hyvin sitä, kuinka voimaton ammattiyhdistysliike on työsuhteiden murroksen edessä. Journalistiliitolla ei yksinkertaisesti ole mahdollisia keinoja auttaa freelancer-toimittajia.

Liitto on "päässyt neuvottelemaan" parin talon kanssa, ja joidenkin palkkiot ovat ehkä nousseet. Paljonko, sitä Savolainen ei kerro. Kaikki alalla toimivat tietävät, että liiton suositushinnasto on lähinnä vitsi. Sillä ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa.

Siksi on vaikea ymmärtää, miksi free-toimittaja edes kuuluu liittoon. Tietysti monia voivat houkuttaa stipendit, apurahat ja erilaiset alennukset, mutta niillä ei ole tekemistä varsinaisen edunvalvonnan kanssa. Jokainen mediataloissa työskennellyt tietää myös, että pääluottamusmiesten aika kuluu vakituisten työoloja puolustaessa. Koskaan en ole kuullut, että luottamusmiehet olisivat halunneet tulla paikalle, kun freelancer sopii päätoimittajan tai toimituspäällikön kanssa palkkiostaan.

Työsopimusten ketjutukset ovat edelleen arkipäivää – tietysti niille on aina jokin lailisenoloinen peruste keksitty – jopa epäkaupallisessa Yleisradiossa. Toimituksissa on kolmen kerroksen väkeä. Vakituisia, määräaikaisia ja sitten freelancereita tai erilaisia tarvittaessa töihin tulevia. Ammattiliitot eivät ole mahtaneet tälle mitään. Eikä niiden tietysti mitenkään kategorisesti pidäkään. Toisille määräaikaisuus tai free-työt sopivat.

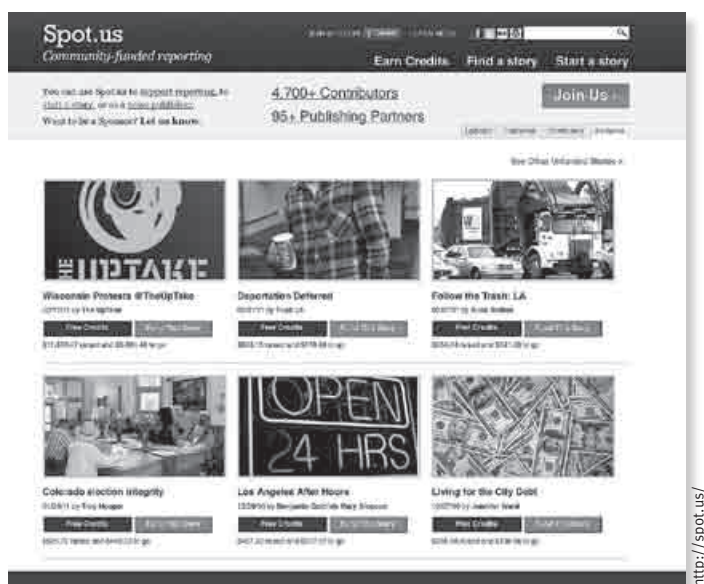
Mitä tulee freelancereiden palkkiotasoon, asiassa on kaksi puolta. On tietysti surullista, että keskimäärin palkkiot ovat pieniä ja työmäärä säällisen elannon eteen on huomattavasti suurempi kuin työtahtinsa kiristymistä kitisevillä vakitoimittajilla. Mutta toisaalta kuka vain voi kutsua itseään freelancer-toimittajaksi, ilman kokemusta tai koulutusta. Missä ihmeen maailmassa näille kaikille "free-toimittajille" pitäisi mak-
saa samansuuruisia palkkioita?

Kyseessä on aika hyvä esimerkki vapaasta markkinataloudesta. Eivät kaikkien palkkiot ole pieniä. Hyvät voivat laskuttaa enemmän. Sille on laadun lisäksi muitakin perusteita: huonojen juttujen käsittelyyn ja free-toimittajien ohjeistukseen kuluu enemmän toimituksen työaika.

Ehdotankin kunkin lehden, radiokanavan tai tv-toimituksen vakiaavustajakaartille ainoaa järkevää ratkaisua. Perustakaa yhteinen firma, joka myy sisältöpalveluja ja joka neuvottelee kaikkien palkkioista. Firma vastaan firma.

"Oven takana on tulijoita", vastaavat yleensä päätoimittajat. Ei siellä ole.

Riku Siivonen on helsinkiläinen viestintäalan yrittäjä ja käsikirjoittaja, joka arvostaa oikeita toimittajia.

Tanja Aitamurto

Kehityssuuntaa Yhdysvalloissa: sisältötehtaat, tutkivat tukut ja yrittäjiys

Musiikkiyhtiö EMIn ohjelmoija Eric Case silmäilee *Twitter*-virtaansa¹ keskiviikkoilta-päivänä San Franciscossa. Hän näkee kiinnostavan tweetin, jonka hänen ystävänsä Mark Sippey on lähettänyt. Tweetissä lukee näin: "Lahjoitin juuri jutulle @spotusissa. Juttu tutkii Bay Bridgen rakennustyötä. <http://bit.ly/3wdZJj>."

Case klikkaa Sippeyn jakamaa linkkiä ja päätyy *Spot.Usin* verkkosivuille. *Spot.Us* on joukkorahoituslusta, jossa freelance-toimittajat keräävät rahaa projekteilleen. Kun rahaa on koossa riittävästi, toimittaja kirjoittaa jutun. Lahjoittajat voivat osallistua jutuntekoon esimerkiksi lähettämällä aiheesta vinkkejä, ehdottamalla haastateltavia tai ottamalla toimittajan pyynnöstä valokuvia. Toimittajat puolestaan kirjoittavat jutuista blogipäivityksiä *Spot.Usin* verkkosivuille, ennen kuin varsinainen artikkeli on valmis.

Eric Case päättää lahjoittaa 20 dollaria jutulle, joka tutkii San Franciscon lahden ylittävän Bay Bridge -sillan rakennustyötä. Silta vaurioitui maanjäristyksessä vuonna 1989 ja on siitä asti odottanut korjausta. Työ on myöhässä, ja budjetti on ylitetty. Juttua tekee kaksi toimittajaa, jotka lupaavat selvittää, miksi korjaustyön valmistuminen viipyy ja mitä rahoille on tapahtunut. Case suoriutuu lahjoittamisesta 30 sekunnissa. Hän tweettaa ystävälleen Sippeylle: "@sippey. Minäkin lahjoitin. Kiitos linkkaamisesta @spotusin Bay Bridge-kampanjaan. <http://bit.ly/3qh29z>."

Mitä tapahtui? Case lahjoitti rahaa jutulle, joka tutkii Bay Bridgen rakennustyötä. Jotakin muutakin tapahtui. Hän osallistui journalismissa yleistyvään joukkoistamiseen, crowdsourcingiin². Koska hänen osallistumisensa oli rahalahjoitus, kyse on joukkorahoituksesta.

Spot.Us on esimerkki uudenlaisesta journalismin ansaintamallista. Uusia malleja etsitään Yhdysvalloissa kuumeisesti, koska perinteiset mallit ovat muuttumassa. Lukijat ovat siirtyneet verkkoon, mutta mainostulot tuottavat verkossa huonommin kuin printissä, ja siksi esimerkiksi sanomalehtien perinteiselle, tilausmaksuihin ja mainoksiin perustuvalla ansaintamallille etsitään uusia vaihtoehtoja. Yhdysvalloissa lehtiä on lakkautettu, toimituksia pienennetty ja lehtiä on siirtynyt pelkästään verkkoon julkaistavaksi.

Joukkorahoitusalueesta *Spot.Us* on paitsi uusi ansaintamalli, myös aikansa kuva, jossa näkyy kolme journalismia läpäisevää murrosta. Ensinnäkin, journalismin ansaintamallit muuttuvat. *Spot.Us*-mallissa freelance-toimittajat keräävät tulonsa suoraan lukijoiltaan lahjoituksina. Toisekseen, myös journalismin tekotavat muuttuvat. Journalismia tehdään yhdessä lukijoiden kanssa, jutuista kerrotaan yleisölle etukäteen ja niistä tehdään monta päivitystä ennen lopullisen jutun julkaisemista. Kolmanneksi, journalistin ammatti ja rooli muuttuvat pelkästä journalismin tuottajasta oman työn markkinoijaksi, sisällön kuratoijaksi ja aktiiviseksi uusien tulovirtojen etsijäksi.

Samantyyppiset kehityssuunnat näkyvät journalismissa laajemmin. Tarkastelen muutosta kolmen tapauksen avulla, joita lähestyn ansaintamallien näkökulmasta. Ensin kuvailen lahjoittamista ja tutkivaa journalismia, sitten journalismia muun liiketoiminnan oheistuotteena ja lopuksi hajautunutta verkostotoimitusmallia, joka perustuu ammattijournalistien ja amatöörikirjoittajien yhteistyöhön.

Lahjoitusten voima: Journalisti sateentekijänä ja oman työnsä markkinoijana

Robert Rosenthal on moneen otteeseen palkittu toimittaja, *San Francisco Chronicle*n entinen päätoimittaja ja moninkertainen tuomari Pulitzer-palkintolautakunnassa. Hän on myös sateentekijä: Rosenthal on kerännyt runsaassa vuodessa 6,5 miljoonaa dollaria tutkivaan journalismiin erikoistuneelle Center for Investigative Reporting-keskukselle. Rosenthal johtaa keskusta, jonka alla toimii California Watch, uusi tutkivaan journalismiin Kalifornian osavaltiossa keskittyvä yksikkö. California Watch on tutkivan journalismin tukku, joka myy tekemäänsä sisältöä muualla julkaistavaksi. Toimintaa rahoitetaan paitsi sisällön myynnillä, myös mainostuloilla sekä säätiöiden ja lukijoiden lahjoituksilla.

Rosenthalin kaltaisia varainkerääjiä tarvitaan yhä enemmän, kun lahjoitukset yleistyvät journalismin tulonlähteenä Yhdysvalloissa. Viime vuosina Yhdys-

valtoihin on putkahdellut yhä enemmän journalismia tuottavia, voittoa tavoittelemattomia järjestöjä, joiden tuloista osa tulee lahjoituksina suoraan lukijoilta tai suurilta yksittäisiltä tukijoilta. Moni näistä erikoistuu tutkivaan journalismiin California Watchin tavoin. Samankaltainen tutkivan journalismin tukku on ProPublica, joka sekin on ponkaissut liikkeelle suurin lahjoitusvaroin ja joka kerää lahjoituksia lukijoilta osana kestäväen liiketoimintamallin etsintäänsä.

Perinteiset sanomalehdet ja muut tutkivan journalismin tuottajat ovat talouskurimuksessa vähentäneet tutkivan journalismin tekemistä. Toimitukset ovat pienentyneet irtisanomisten vuoksi, ja kalliiseen ja hitaaseen tutkivaan journalismiin on yhä harvemmin varaa. Tutkivan journalismin kuvaillaan olevan kriisissä, ja tutkivien journalistien määrä vähenee (ks. esim. Walton, 2010). Tutkiville jutuille on silti kysyntää: California Watchin jutut käyvät hyvin kaupaksi perinteisiin julkaisuihin, ja ihmiset lahjoittavat tutkivalle journalismille.

Myös *Spot.Us*-joukkorahoitusmallissa tehdään tutkivaa journalismia. Ansaintamalli on uudenlainen: toimittajat keräävät rahoituksensa lukijoilta. Siinä missä Rosenthal kerää lahjoitukset säätiöiltä sekä muilta organisaatioilta ja Rosenthalin toimittajat keskittyvät journalismin tekoon, *Spot.Us*-mallissa toimittajat tekevät jutut ja keräävät rahat. Perinteisesti toimittaja on keskittynyt sisältöön, eikä hänen ole tarvinnut huolehtia juttujensa markkinoinnista. Joukkorahoitusmallissa hän hoitaa jutun alusta loppuun: vakuuttaa yleisön juttuideansa tarpeellisuudesta, kerää rahoituksen, etsii mahdollisia jutun julkaisemisesta kiinnostuneita lehtiä ja kirjoittaa jutun. Juttujen myyminen suoraan yleisölle vaatii toimittajilta ihan uudenlaisia taitoja: markkinoimista, brändäystä ja lahjoittajien tavoittamista esimerkiksi sosiaalisten verkostojen avulla.

Toimittajasta tulee yhä enemmän yrittäjä, tai pikemminkin toimittajan ja yrittäjän yhdistelmä, *journalpreneur*, joka luo työnsä alusta loppuun itse. Journalistien on siis muutettava ajatusmalliaan pystyäkseen toimimaan *Spot.usin* kaltaisella joukkorahoitusallustalla. (Aitamurto 2010.) Perinteisesti journalistit ovat yleensä vieroksuneet työnsä liittämistä kaupallisuuteen ja markkinointiin ja arvostaneet enemmän kollegojensa kuin lukijoiden arviota työstään (esim. Deuze 2009).

Etenkin tutkivan journalismin tuotantorakenteet muuttuvat. Uudessa mallissa erikoistaitoja vaativa tutkiva journalismi ulkoistetaan siihen erikoistuneille yksiköille. California Watch, ProPublica ja *Spot.Us* kertovat myös siitä, että tarpeellinen journalismi löytää keinon selviytyä, vaikka vanhat mallit pettäisivätkin. Kun yhteiskunta tarvitsee tietynlaista journalismia, myös tuotantomallit löytyvät.

Lahjoitusvaroin rahoitetaan myös paikallista journalismia, jota tuottavat yhä useammin voittoa tavoittelemattomat järjestöt (*not-for-profit organizations*). Yksi digiajan vanhimmissa järjestöpohjaisista journalismin tuottajista on internet-julkaisu *Voice of San Diego*, joka palvelee San Diegon alueen asukkaita. *Voice of San Diegon* tavoite ei ole suoltaa jokapäiväistä uutisvirtaa, vaan kertoa valikoituja uutisia ja niiden taustoja. *Voice of San Diegon* kaltaiset, hitaaseen journalismiin keskittyvät julkaisut sanovat olevansa vaihtoehto muiden uutislähteiden rinnalla,

eivätkä ne edes pyri kaikenkattavaan uutistarjontaan. Ne keräävät tulonsa lahjoituksista, sisällön myynnistä, säätöiden apurahoista ja sponsorituloista. Vastaavankaltaisia julkaisuja ovat esimerkiksi *MinnPost*, *Texas Tribune* ja *Public Press*.

Yhdysvalloissa voittoa tavoittelemattomilla järjestöillä on perinteisesti ollut tärkeä rooli journalismin tuotannossa. Esimerkiksi Yhdysvaltain puheradio *National Public Radio* perustettiin 1970-luvulla. *NPR* toimii edelleen järjestöpohjaisena. Sen tulot tulevat jäsenasemilta eri puolilta maata, liittovaltion hallitukselta ja sponsoreilta. Jäsenasemat puolestaan keräävät tuloja kuulijoidensa lahjoituksista, jotka muodostavat noin kolmasosan jäsenasemien tuloista. Viime vuosien laman aikana lahjoitukset *NPR*:lle ovat lisääntyneet. Usein lahjoituksen vastineeksi saa järjestön jäsenyyden. Jäsen voi saada esimerkiksi alennuksia yhteistyöyritysten tuotteista ja mahdollisuuden tavata toimittajia sekä pääsyn julkaisun järjestämiin tapahtumiin.

Lahjoitukset rahoitusmallina tuovat uudenlaisia haasteita journalismille. Millaista vaikutusvaltaa lahjoittajat käyttävät journalismin tuotantoon ja millaisia tarkoituksia lahjoittajilla on? Yleensä lahjoitusten varassa journalismia tuottavat julkaisut pyrkivät mahdollisimman suureen läpinäkyvyyteen. Lahjoittajien nimet ja lahjoitussummat julkaistaan yleensä verkkosivuilla, ja tavoitteena on, ettei yhden lahjoittajan osuus ylitä tiettyä prosenttiosuutta tuloista. Esimerkiksi *Spot.U*s-mallissa yksi lahjoittaja ei voi lahjoittaa enempää kuin 20 prosenttia kerättävästä summasta.

Julkaisut ottavat vastaan myös lahjoituksia, joiden lahjoittaja haluaa pysytellä nimettömänä. Tällöin vastaanottaja arvioi, vaikuttaako lahjoitus journalismin tinkimättömyyteen. Esimerkiksi *Voice of San Diegon* eettisten ohjeiden mukaan nimettömiä lahjoituksia otetaan vastaan vain, jos lahjoitus ei vaikuta julkaisun uskottavuuteen.

Lahjoitusmallin herättämät kysymykset eivät ole uutta journalismissa. Journalismia tuotetaan aina jonkin rahoitusmallin varassa. Tulot ovat ennenkin tulleet lukijoilta, tosin tavallisesti tilausmaksuina sekä mainostajien mainostuloina. Nykyisin tulolähteitä on enemmän ja niiden painotus vaihtelee. Rahan luomat riippuvuussuhteet vaikuttavat suuremmilta, ja niitä on myös aiempaa helpompaa hahmottaa verkossa.

Lahjoitukset tulonlähteenä haastavat myös toimittajan perinteisen toimenkuvan. *Spot.U*sin kaltaisessa joukkorahoitusmallissa toimittajan on kerättävä varoja työhönsä omilla kasvoillaan ja omalla maineellaan, omalla sosiaalisella pääomallaan. Hän on vastuussa työstään suoraan lukijoilleen, myös taloudellisesti. Hän ei kuitenkaan saa antaa lahjoittajien odotusten vaikuttaa työhönsä, vaan hänen täytyisi pystyä säilyttämään journalistinen itsenäisyytensä. Samoin Robert Rosenthalin johtaman California Watchin on säilytettävä riippumattomuutensa sponsoreistaan, jotka ovat lahjoittaneet miljoonia dollareita. Lahjoituksiin nojautuva journalismi on myös jatkuvan epävarmuuden varassa: kuinka saada uskollisia lahjoittajia. Tämä epävarmuus on osa journalismin nykypäivää ja tulevaisuutta. Tulovirrat vaihtelevat ja muuttuvat, ja uusia on etsittävä koko ajan.

Journalismi oheistuotteena: journalisti tapahtumabisneksen pyörittäjänä

”Roolini on muuttunut yhä enemmän tapahtumien tuottajaksi”, toimittaja Dean Takahashi kertoo. Takahashi on tehnyt pitkän uran taloustoimittajana muun muassa *Wall Street Journalissa*, *Los Angeles Timesissa* ja *San Jose Mercury Newsissä*, Piilaakson alueen entisessä valtalehdessä. Nykyisin Takahashi työskentelee *VentureBeat*-nimisessä piilaaksolaisessa verkkojulkaisussa. *San Jose Mercury News*, samoin kuin alueen toinen valtalehti *San Francisco Chronicle*, ovat näivettyneet. Niiden toimitukset ovat kutistuneet samaan aikaan, kun *VentureBeatin* kaltaiset teknologiaan, talouteen ja kasvuyrityksiin erikoistuneet verkkojulkaisut ovat kasvattaneet lukijakuntaansa.

VentureBeat on kasvanut yhden miehen blogista satojatuhansia lukijoita tavoit-tavaksi kansainväliseksi julkaisuksi, samaan tapaan kuin samoista aiheista kirjoit-tavat *TechCrunch* ja *GigaOm*. Nämä julkaisut tekevät sitä, mihin perinteiset lehdet eivät enää pysty: kertovat nopeasti ympäri vuorokauden alan uutisia, sisäpiirin tiedoin höystettynä. Perinteiset lehdet ovat huomanneet, kuinka hyvin teknologia-blogit kattavat alansa, ja tekevät siksi yhteistyötä niiden kanssa. Esimerkiksi *New York Times* on liittänyt *GigaOmin* ja *VentureBeatin* pääotsikot omalle teknologia-aiheiselle verkkosivulleen. Tämä on hyvä esimerkki muuttuvan mediamaiseman vaatimasta yhteistyöstä: kilpailijat nähdäänkin yhteistyökumppaneiksi.

Uuden ajan julkaisuissa journalismi on yhä useammin muun liiketoiminnan oheistuote. Tulot tulevat mainoksista, tapahtumista ja ohjelmistojen myynnistä sekä joissakin tapauksissa myös pääomasijoituksista. Esimerkiksi riskisijoitusuu-tisiin keskittyvä *VentureBeat* järjestää Demo-teknologiakonferenssia, jonka tuloilla katetaan myös uutistoimintaa. Samoin vastikään internetjätti AOL:n ostama *TechCrunch* kerää tuloja tapahtumistaan, joihin osallistuvat toivovat edes parin rivin mainintaa *TechCrunchissa*. Perinteisen mainonnan lisäksi *VentureBeatin* osastoilla on omia sponsoreita. Esimerkiksi *Microsoft* sponsoroi verkkojulkaisun yrittämistä käsittelevää *Entrepreneur Corneria*.

Journalismin ja sen oheistuotteiden yhteyteen rakennetaan myös maksullisia palveluja. Yksi Piilaakson vanhimmista blogeista, vuonna 2001 perustettu *GigaOm* on laajentanut ansaintamalliaan maksullisen sisällön suuntaan. *GigaOmPro*-palvelu myy markkinatutkimusta, analyysseja viikon uutistapahtumista, sisällön kura-tointia tarjoamalla olennaisimmat linkit alan uutisista eri puolilta verkkoa sekä keskustelumahdollisuuksia eri alojen asiantuntijoiden kanssa. *GigaOmin* mukaan tilaajia on 10 000, mikä on pieni määrä, mutta kasvava lisä *GigaOmin* tuloissa, jotka tulevat tapahtumabisneksestä ja mainostuloista neljän miljoonan kävijän verkko-sivuilta. *GigaOm* pystyy myös myymään asiakkailleen teknologia- ja sisällönhal-lintapalveluja.

Uudessa toimintaympäristössä journalismista tulee vain osa liiketoimintaa. *GigaOmin* tavoin pohjoiskalifornialainen paikallisjulkaisu *Sacramento Press* myy

konsultointipalveluja asiakkaille. Sosiaalisen median konsultointi onkin yksi julkaisun parhaiten tuottavista aloista. Samanlainen kehitys on meneillään myös Ranskassa, jossa uudet verkkojulkaisut, kuten *Owni.fr* ja *Rue89*, myyvät myös teknologia-asiantuntemustaan muille julkaisuille perinteisen journalistisen toiminnan ohessa. Tämä on väistämätön kehitys uusien tulovirtojen löytämiseksi. Sama ilmiö näkyy perinteisissä journalismin tuottajissa, jotka laajentavat liiketoimintaansa verkkokauppaan ja yhä monipuolisempiin yhteistyösuhteisiin mainostajien kanssa. Esimerkiksi brittiläinen *Daily Telegraph* myy verkkokaupassaan lähes kaikkea kirjoista puutarhatarvikkeisiin, samoin tanskalainen *Berlinske Tidende*. Amerikkalainen talousjulkaisu *Forbes* alkaa myydä blogitilaa mainostajille. Sisällön sponsoroimisopimukset yleistyvät ja ovat jo käytössä myös brittiläisen *Guardianin* alisivustoilla. Ruotsalainen *Aftonbladet* on menestynyt myymällä maksullisia jäsenyyksiä sadoilletuhansille lukijoilleen Painonpudotus- ja Uniklubiinsa.

Journalistin työ muuttuu uudessa toimintaympäristössä. Kuten *VentureBeatin* toimittaja Dean Takahashi toteaa, journalisti ei enää ole vain sisällön tuottaja, vaan yhtä lailla tapahtumien järjestäjä ja yhteistyökumppaneiden etsijä. Samalla journalismin koskemattomuus on koetuksella: tapahtumabisneksen ja sponsorisopimusten etsintä asettaa uusia haasteita journalismin ja journalistin itsenäisyydelle. Kuinka kritisoida mainostajaa, jonka varassa lepää kokonaisen osaston tuotanto, tai yrittäjää, josta on tulossa satojatuhansia dollareita tuottavan tapahtuman pääpuhuja?

Journalisti kuratoi ilmaista ja halpaa sisältöä

Amerikkalaisella internet- ja mediatyhtiöllä AOL:illa on hurja tavoite: se aikoo laajentaa paikallisuutisiin keskittyvää *Patch*-verkostoaan viidellesadalle paikkakunnalle Yhdysvalloissa. Nykyisin verkosto toimii jo kymmenissä kaupungeissa, mutta sen tarkoitus on kattaa koko Yhdysvallat. AOL aikoo sijoittaa verkostoon 50 miljoonaa dollaria. *Patchin* sisältö syntyy ammattilaisten ja amatööriavustajien yhteistyönä. Jokaisella *Patch*-sivustolla on ammattitoimittaja, joka tuottaa ja editoi sisältöä. Sisältöä tuottavat myös freelance-toimittajat, joille maksetaan työstä. Osan sivuilla julkaistavasta sisällöstä lähettävät vapaaehtoiset avustajat ilmaiseksi.

Patch astuu tilaan, jolta perinteiset lehdet väistyvät, kun ne supistavat paikallisuutisointiaan. Painetut ilmaisjakelulehdet näivettyvät, mutta paikallisuutisille on kysyntää verkossa. Ennusteiden mukaan paikallisen mainonnan markkinat kasvavat, kun pienet yritykset alkavat mainostaa verkossa yhä enemmän. Paikallisuutismarkkinoilla kilpailu kasvaa. Markkinoille pyrkivät eri paikkakuntien itsenäiset paikallisuutistuottajat, kuten Oaklandin kaupungissa toimiva *Oakland Local*, Washingtonissa toimiva *TBD*, New York Timesin *theLocal*-sivusto ja eri puolille maata levittänyt, *MSNBC*:n ostama uutissivusto *Everyblock*, jonka uutiset perustuvat julkiseen avoimeen dataan ja muuhun uutisvirtaan. Kaikki nämä julkaisut keskitty-

vät paikallisiin uutisiin. Yhteistä on myös sisällön tuottamismalli, joka perustuu ammattilaisten, maksettujen ja vapaaehtoisten avustajien yhteistyöhön. Samaan tapaan toimii amerikkalainen, mutta maailmanlaajuisesti toimiva *Allvoices.com*-julkaisu, jonka sisällön tuottavat kirjoittajat eri puolilta maailmaa. Parhaimmat ja ahkerimmat kirjoittajat voivat ansaita tuloja sisällöstään, mutta moni kirjoittaa ilmaiseksi.

Nämä mallit heijastavat kehitystä, jossa journalismia tuotetaan yhä useammin verkostomaisten rakenteiden ja vapaaehtoisuuden varassa. Yksi parhaista esimerkeistä on internetjulkaisu *Huffington Post*, joka on lyhyessä ajassa kerännyt huikean suuren lukijakunnan ja kirinyt jo perinteisen, paljon luetun sanomalehden *Washington Postin* ohitse. AOL:N vastikään ostama *Huffington Post* tuottaa omia uutisia ja linkkaa muiden uutisiin. Lisäksi tuhannet bloggaajat kirjoittavat sen sivuille ilmaiseksi omista erikoisalueistaan. Myös *Huffington Post* on kiinnostunut paikallisuutisista, ja se on laajentunut paikalliseksi useaan kaupunkiin Yhdysvalloissa.

Huffington Postin kaltaisessa mallissa tuotantokustannukset ovat pienet, koska suuri osa sisällöstä on ilmaista. Tuotantokustannuksia alentavat myös sisältöä halvalla mutta tehokkaasti tuottavat yhtiöt, kuten *Demand Media* ja hakuyhtiö Yahooon ostama *Associated Content*. Ne toimivat kuin valtavat sisältötehtaat. Kirjoittajat poimivat haluamansa tehtävänannot virtuaalisilta työpöydiltä ja tuottavat sisältöpätkiä muutaman kymmenen dollarin palkkioilla.

Demand Median jutunaiheet määräytyvät liikenteen perusteella. Tietokoneohjelma määrittää, mitkä aiheet keräävät parhaiten mainostuloja, niistä sitten kirjoitetaan, otetaan valokuvia ja tehdään videoita. Aiheet ovat sellaisia, joista ihmiset etsivät parhaillaan tietoa verkossa, esimerkiksi *Facebookin* yksityisyydensuoja-asetuksista, kevätflunssasta toipumisesta tai veroilmoituksen täyttämisestä. Sisältö julkaistaan *Demand Median* omilla sivuilla, kuten *eHow.com*-sivustolla. Sisältöä julkaistaan myös yhteistyökumppaneiden sivuilla, jotka joko maksavat sisällöstä tai jakavat mainostulot yhdessä *Demand Median* kanssa. Esimerkiksi *USA Todayn*, yhden Yhdysvaltain suurimman sanomalehden, matkailusivujen matkailuvinkit tuottaa *Demand Media*. *USA Today* ja *Demand Media* jakavat matkailuvinkkien tuottamat mainostulot keskenään.

Demand Media käyttää samantyyppistä mallia journalismissa kuin vaatejätti Hennes&Mauritz vaatteiden valmistamisessa. Tuotanto ulkoistetaan sinne, missä tuotteita tehdään mahdollisimman nopeasti ja halvalla. Tekijät poimitaan valtavasta työntekijäjoukosta. *Demand Mediaan* kirjoittavat opiskelijat sekä osa-aikaisen työn ja pienen tulon tarvitsijat, *Huffington Postiin* puolestaan asiantuntijat, jotka haluavat kirjoittaa omasta alastaan suurelle yleisölle, ilmaiseksikin.

Uudessa mallissa toimitus on hajautunut ja toimii verkostomaisesti. Päivittäistä paikallisjournalismia tuotetaan ammattilaisjournalistien ja vapaaehtoisen avustajajoukon voimin. Oman journalismin tuottamisen sijaan ammattijournalistin tehtävä on usein amatöörien ja vapaaehtoisten kirjoittajien tuottaman sisällön

kuratointi ja järjestely. Osa sisällöstä on halpaa, usein jopa ilmaista. Tekijät eivät ole vain ammattitoimittajia, vaan keitä tahansa, jotka pystyvät sisältöä tuottamaan. Ammattitoimittajien määrä vähentyy ja sisältöä tuottavat vapaaehtoiset ja amatöörit. He eivät tee journalismia kokopäiväisesti, vaan tarpeen vaatiessa, muiden töiden ohella. Journalismista tulee yhä useammalle enemmänkin tehtävä kuin ammatti.

Journalistin rooli uudessa ekosysteemissä

Kun Eric Case lahjoitti jutulle *Spot.usissa*, hän tuki ammattitoimittajan juttuprojektia 20 dollarilla. Samalla hän tuki tutkivaa journalismia. Mutta 20 dollarilla ei rahoiteta jokapäiväistä journalismin tuotantoa, eikä juttua tehnyt toimittaja elätä itseään joukkorahoituksella, tuskin koskaan tulee elättämään. Sen sijaan hänen tulonsa tulevat tulevaisuudessa mitä todennäköisimmin useasta eri lähteestä, kuten lahjoituksista, juttupalkkioista ja oman yrityksen muusta liiketoiminnasta. Tämä vaatii toimittajalta yhä yrittäjämäisempää asennetta työhönsä. Samanlainen tulovirtojen lisääntyminen ja hajautuminen näkyy julkaisemisessa laajemminkin. Mainonnan ja sisältömaksujen lisäksi rahaa saadaan sponsoreilta, tapahtumien ympärille rakentuneesta liiketoiminnasta, ilmaisen sisällön hyödyntämisestä, brändin alla toimivasta verkkokaupasta sekä monenlaisesta kaupankäynnistä yhteistyöyritysten kanssa.

Journalismiin on jo osittain syntynyt uusi ansaintamallien ekosysteemi, kun vanhat liiketoimintamallit hapertuvat ja perinteiset journalismia tuottavat mallit sulavat ja hahmottuvat uuteen muotoon. Tässä uudessa toimintaympäristössä journalismin ansaintamallit eriytyvät erikoisalojen mukaan. Journalismin tuotanto hajautuu yksiköihin, jotka erikoistuvat erilaisiin journalismin lajeihin. Pelkästään tutkivaan journalismiin keskittyneet toimittajat työskentelevät niihin erikoistuneissa California Watchin ja ProPublican kaltaisissa erikoisyksiköissä, joihin perinteiset julkaisut ulkoistavat tutkivan journalismin tehtävänsä.

Teknologia- ja talousjournalismia tuotetaan muun toiminnan, kuten tapahtumabisneksen, ohessa. Päivittäistä paikallisjournalismia tehdään ammattijournalistien ja vapaaehtoisen avustajajoukon voimin AOL:in *Patchin* ja *Huffington Postin* tavoin. Tuotantokustannukset ovat pienet, mutta volyyymi voi kasvaa silti suureksi, kuten *Huffington Postissa* on käynyt: lukijoita on jo 20 miljoonaa. Tällaisissa malleissa ammattitoimittajan rooli on pikemminkin sisällön kuratoijan ja esillepanijan rooli kuin journalismin tuottajan.

Journalistin roolin muutos on osa suurempaa yhteiskunnallista trendiä, jossa tietotyöläiset järjestäytyvät verkostoihin tiettyjen tehtävien ympärille, usein tilapäisestikin. Journalisminkin tulevaisuus on aiempaa enemmän itsenäisesti järjestäytyvien tietotyöläisten varassa. He toimivat yhä useammin perinteisten mediatalojen ulkopuolella. Heistä tulee itsenäisiä tietotyöläisiä, jotka keräävät rahoituk-

sensa itse, julkaisevat juttunsa itse, eivätkä tee sitä useinkaan enää täyspäiväisesti, vaan muiden töiden ohella.

Uusi ansaintamallien ekosysteemi haastaa journalismin ytimen. Journalismin tinkimättömyyden säilyttämisestä tulee entistä tärkeämpää, kun journalismi muuttuu oheistuotteeksi, oli tuottaja sitten yksittäinen yrittäjä-journalisti tai suuri julkaisija, joka elää yhä enemmän sponsorisopimuksista ja tapahtumabisneksestä. Jos pääasiallinen tulovirta tulee muualta, kynnys tehdä kompromisseja madaltuu.

Riippumattomuuden säilyttämiseksi on jo syntynyt keinoja. Yksi niistä on sekä rahoittajien että toimittajan arvojen läpinäkyvyys ja avoimuus. Läpinäkyvyys lisää journalismin uskottavuutta ja vastaa kysymyksiin, joita uudessa toimintaympäristössä syntyy journalismin itsenäisyydestä. Pelkästään journalismia tuottavat yksiköt kuitenkin säilyvät, ja niiden riippumattomuuden arvo nousee, kun itsenäisen journalismin ja mainonnan ero hämärtyy.

Uudet kehityssuunnat työntävät journalismin tuottajia yhä mittavampaan yhteistyöhön. Uudessa ekosysteemissä vanhat rakenteet murtuvat, entiset kilpailijat tekevät yhteistyötä ja rahoitusmallitkin perustuvat osittain yhteistyöhön. California Watch myy sisältöään julkaistavaksi perinteisiin sanomalehtiin. Samoin *Spot. Usin* juttuja julkaistaan perinteisissä lehdissä, kuten *New York Timesissa*. Uudet toimijat eivät toimi vanhoista riippumatta, ja vanhat taas tarvitsevat uusia yhä enemmän niiden oman toimintamallin muuttuessa.

FL Tanja Aitamurto valmistelee väitöskirjaa joukkoälystä journalismissa.

Hän tutkii joukkoistamisen, avoimen innovaation ja avoimen datan käyttöä viestinnässä.

VIITTEET

- 1 Twitter on mikroblogipalvelu, jossa käyttäjät kommunikoivat korkeintaan 140 merkkiä pitkillä viesteillä. Yksi viesti on englanniksi 'tweet'. Paremman suomennoksen puuttuessa siitä käytetään yleisesti sanoja twiitti tai tweetti. Käyttäjät voivat myös välittää omille seuraajilleen jonkun toisen käyttäjän viestin – tämä on nimeltään 'retweet'. Twitterissä ei olla kavereita kuten Facebookissa, vaan kiinnostavia ihmisiä voi "seurata". Palvelun seuratuimmilla ihmisillä, kuten Hollywood-tähdillä, on miljoonia seuraajia.
- 2 Crowdsourcingille on ehdotettu suomennokseksi talkoistamista, joukkoistamista ja joukkoälyä. Se tarkoittaa aiemmin ammatillisille kuuluneen tehtävän ulkoistamista joukolle aiheesta kiinnostuneita ihmisiä.

LÄHTEET

- Aitamurto, Tanja (2010). *The Impact of Crowdfunding in Journalism: Case Study Of Spot.Us, a Platform For Community-Funded Reporting*. (käsikirjoitus)
- Deuze, Mark (2009) "The Media Logic Of Media Work", *Journal of Media Sociology*. Vol 1: (1/2). pp. 22–40. Washington: Marquette Books
- Walton, Mary (2010) *Investigative Shortfall*. *American Journalism Review* 2010:9, <http://www.ajr.org/article.asp?id=4904>. Luettu 15.10.2010

<http://bargainbabe.com/>

Vakitoimittajasta oman nyrkkipajan vetäjäksi

Edellisessä artikkelissa Tanja Aitamurto kertoi toimittajan roolin murroksesta Yhdysvalloissa: journalistin ammatti ja rooli ovat muuttumassa pelkästä journalistin tuottajasta oman työn markkinoijaksi, sisällön kuratoijaksi ja aktiiviseksi uusien ansaintamahdollisuuksien etsijäksi.

Kun keskusteleen näiden uuden sukupolven verkkojulkaisijoiden kanssa, huomaa nopeasti, kuinka suojattua elämää toimittajat ovat eläneet perinteisten kustannustalojen suojissa. Omaa julkaisua pyörittävistä toimittajista on tullut täysiverisiä yrittäjiä, joiden työtunneista suurin osa kuluu oman työn markkinointiin ja myymiseen, ei suinkaan juttujen kirjoittamiseen.

"Kun aloitin sivustoni *Bargain Baben*, olin täydellinen noviisi bisneksessä. Työkennellessäni lehden toimittajana, sain käyttää lähes kaiken aikani juttujen kirjoittamiseen. Yrittäjänä kirjoittamiseen voi käyttää vain noin kolmanneksen tai maksimissaan puolet työajasta."

Näin kertoo Julia Scott, jonka sivusto *bargainbabe.com* auttaa ihmisiä säästämään rahaa kuponkien ja erilaisten säästöohjelmien avulla. Julia Scott perusti kuluttajasivustonsa juuri oikeaan aikaan pari vuotta sitten, kun nettikuponkien ja -tarjousten määrä alkoi lisääntyä. Nyt sivusto on Scottiin pääelinkeino, ja hän kertoo ansaitsevänsä paremmin kuin koskaan lehden toimittajana. Vastaavasti myös työmäärä on isompi: hän on yksityisyrittäjä, joka on toimittajan lisäksi myös kustantaja, mainosmyyjä, tekninen tuki, asiakaspalvelija ja markkinoija.

Scottin shoppausblogi julkaisee viikoittain noin 20–30 artikkelia, joista suurimman osan hän tuottaa itse. Apuna on kaksi freelanceria, jotka kirjoittavat kolme artikkelia kuussa pientä korvausta vastaan. Lisäksi toinen avustajista huolehtii sivuston sosiaalisen median kanavista, eli *Facebookista* ja *Twitteristä*. Avustajien lisäksi Scottin apuna on kirjanpitäjä, joka hoitaa veroilmoituksen teon. Kaiken muun hän hoitaa itse tai ystäviensä avustuksella.

Vaikka Scottin aika tuntuu menevänkin pääosin muuhun kuin juttujen kirjoittamiseen, kirjoittaminen on kuitenkin yksi tärkeimmistä työtehtävistä. "Hyvät jutut ovat kaikki kaikessa. Lukijat huomaavat, että tämä on tylsää, vanhaa ja kirjoitettu ilman intohimoa. Ja he menevät muualle. Ilman kävijöitä ei voi tehdä rahaa."

Näkyvyys satojen muiden kuluttajablogien joukossa on vaatinut paljon työtunteja ja istumista koneen ääressä. Markkinoinnin Scott on hoitanut pääosin verkossa, ilmaisten blogihakemistojen ja sosiaalisen median kautta. Esitteet hän on tehnyt itse, ja toimistohuonekalut ovat käytettyjä. Puheluihin käytetään Skypeä. Sivusto on vaatimattoman näköinen, ja se on tehty ilmaisella *Wordpress*-alustalla. Toimistona toimii oma koti. Omien sanojensa mukaan Scott on käyttänyt loppuun kaikki mahdolliset ystävänpalveluksetkin.

Jos Scott on ollut luova minimoidessaan menonsa, hän on ollut sellainen myös maksimoidessaan tulonsa. Tässä keskeiset ohjenuorat:

Sisällön tai asiantuntemuksen myyminen muille medioille: Scott kirjoittaa blogiinsa perustuvaa kolumnia ja myy sisältöä suuremmille kuluttajasivustoille. Tämä on hänen suurin tulonlähteensä, joten oman blogin pitäminen on myös osittain markkinointia tätä ulkopuolista tulovirtaa varten. Myös tv-esiintymisistä tulee palkkioita, koska hän on kuluttaja-asioiden asiantuntija.

Kumppanuusohjelmat: *Bargain Baben* toiseksi suurin tulonlähde ovat erilaiset kumppanuusohjelmat. Kun teet linkin omilta sivuilta verkkokaupan tuotteeseen, saat maksun joko jokaisesta klikkauksesta tai vasta sitten, kun sivujesi kautta tullut lukija tekee ostoksen. Tällaisia verkostoja ovat esimerkiksi *eBates*, *Swagbucks*, *CJ*, *Linkshare* ja *MySavings*. Myös erilaisten kuponkien (*Coupons.com*, *SmartSource*, *RedPlum*) tarjoaminen tuottaa rahaa.

Mainosverkot: Googlen *AdSense* on vain pieni tulonlähde. Pääosassa ovat kymmenet erilaiset mainosverkot, jotka myyvät bannerimainontaa pienille sivustoille. Tällaisia ovat esimerkiksi *Glam Media*, *Rubicon*, *AdRoll* ja *BlogAds*.

Opettaminen, puhuminen ja konsultointi: Scott käy luennoimassa bloggaisesta ja omasta bisnesmallistaan kouluissa, yrityksissä ja seminaareissa. Hän auttaa myös muita bloginpitäjiä tekemään sivustoistaan suositumpia – konsulttipalkkiota vastaan. Scott on asiantuntija sekä kuluttaja-asioissa että mikrojulkaisemisessa.

Bargain Babe ei peri lukijoiltaan tilausmaksuja. Tulovirrat ovat siis varsin erilaisia kuin perinteisessä mediassa. Julia Scottin malli oman sivuston tekemiseen vaatii paljon työtä, mutta on samalla ensimmäisiä esimerkkejä uudenlaisesta freelancer-mallista.

Pekka Pekkala on entinen HS.fi:n kehityspäällikkö, joka tutkii journalismin kannattavia liiketoimintamalleja University of Southern Californiassa, Los Angelesissa. Hän kirjoittaa myös kolumneja *HS.fi*- ja *OJR.org*-sivustoille ja twitteröi ahkerasti nimellä pekkapekkala.

<http://www.guardian.co.uk/uk/blog/2010/nov/10/demo-2010-student-protests-live>

Yhteinen juttu Guardianin tapaan

Brittiläinen Guardian on sanomalehtien joukossa digitaalinen edelläkävijä, joka edellyttää toimittajiltaan sosiaalisen median käyttöä ja avointa keskustelua lukijoiden kanssa. Lehden filosofiaan kuuluu toimitusprosessin avaaminen ”entiselle yleisölle”, josta on tullut tasavertainen kumppani journalistin tuottajana. Joukkoäly auttaa vain sitä journalistia, johon se luottaa. Vastineeksi toimittaja joutuu luopumaan salaisista skuilleistaan.

Embankmentin metroasema Lontoossa pursuilee määrätietoisen näköisiä nuoria. He kantavat kylttejä ja huutavat iskulaseita matkallaan kohti parlamenttitaloa. Paul Lewis, Cambridgen yliopistosta vuonna 2004 valmistunut toimittaja, ei ole heitä paljon vanhempi. Olemme vaihtaneet tapaamispaikan *Guardianin* toimituksesta tänne, koska Lewis on lähetetty seuraamaan vuoden suurinta mielenosoitusta.

On 10. marraskuuta 2010, ja kohta Britannian parlamentin ohi marssii 52 000 vihaista opiskelijaa. He osoittavat mieltään lukukausimaksujen korotuksia ja koulutukseen suunnattujen määrärahojen leikkauksia vastaan. Tämä on suurin Britteissä nähty mielenosoitus aikoihin.

Huhtikuun ensimmäisenä päivänä vuonna 2009 Lontoossa tapahtunut G20-mielenosoitus teki Lewisistä Britannian puhutuimman nuoren journalistin. Hän alkoi tutkia mielenosoituksen yhteydessä kuolleen lehtimyyjän Ian Tomlinsonin tapusta. Hän todisti – pitkälti sosiaalisen median avulla – että poliisi tönäisi Tomlinsonia takaapäin niin, että tämä kaatui maahan. Poliisin virallinen versio tapahtumista osoittautui valeeksi. Lewis ansaitsi jutuillaan vuoden reportterin arvonimen ja voitti tutkivan journalistin Bevin-palkinnon.

Seuraan Lewisiä, kun hän pujottelee ihmismassan läpi. Nuoret vaikuttavat hyväntuulisilta, ja ilmassa on joukkovoiman huumaa. Lopulta tavoitamme marssin etupään. Neonpunaisiin liiveihin puetut järjestäjät kysyvät uusilta tulijoilta, mistä yliopistosta he ovat. ”Ai Birminghamista? Teidän paikanne on tuolla kulman takana, Readingin jälkeen.” Massiivinen mielenosoitus vaikuttaa harvinaisen hyvin

organisoidulta. Osallistujien määrä ei yllätä opiskelijoiden kattojärjestöä, joka on saanut yli 24 000 ennakkoilmoittautumista. Järjestö tiesi, että tulijoita olisi vielä paljon enemmän. Lontoon poliisi ei tätä uskonut, vaikka Lewis yritti kertoa.

Marssi lähtee nykien liikkeelle. Iskulauseet pilkkaavat hallituspuolueita, konservatiiveja ja etenkin liberaalidemokraatteja – jälkimmäiset nimittäin lupasivat ennen vaaleja, etteivät tukisi lukukausimaksujen nostoa. Päivän konna on apulaispääministeri Nick Clegg.

Varjostan Paulia, joka kuvaa iPhonellaan videota. "Tämän pitäisi latautua suoraan YouTubeen, mutta se ei nyt onnistu, koska ei ole langatonta verkkoa", hän harmittelee. Videon sijaan hän lähettää tekstiviestin toimitukseen, jossa Adam Gabbatt päivittää jatkuvasti blogia kaikesta suurmielenosoitukseen liittyvästä. Reilun 12 tunnin aikana blogissa kerrotaan mielenosoituksen tapahtumien lisäksi sen syistä, eli korkeakoulujen rahoituksen leikkauksista ja lukukausimaksujen nostosta. Mukana on muun muassa Britannian kartta, josta näkyy, mistä kaikkialta opiskelijat ovat tulleet pääkaupunkiin. Blogi linkittää *Twitteriin*, *YouTubeen* ja muihin blogeihin sekä tiedotusvälineisiin, joissa mielenosoitusta kommentoidaan.

Pian lasi helisee Millbankilla, ja mielenosoittajat puskevat tiensä vain parinkymmenen poliisin muodostaman ihmismuurin läpi konservatiivipuolueen kampanjataloon. Paul Lewis on tapahtumien keskipisteessä, sekä fyysisesti että virtuaalisesti. Hän tekstaa rakennuksen katolle päässeiden aktivistien kanssa, etsii tietoa *Twitteristä* ja kommunikoi toimituksen kanssa.

Joku typerys pudottaa vaahtosammuttimen katolta. Se jysähtää maahan varsin lähellä poliisimiestä. Lähes välittömästi paikalla oleva *Twitter*-käyttäjä lähettää *Guardianille* videon, jossa sammuttimen putoaminen näkyy selvästi – samoin se, kun väkijoukko alkaa huutaa katollaolijoille: "Stop throwing shit!"

Ian Tomlinsonin kuolema

Kevään 2009 G20-mielenosoituksessa oli vähän väkeä verrattuna marraskuun 2010 opiskelijademoon, mutta sen seuraukset olivat merkittävät. *Guardian* oli ainoa tiedotusväline, joka tarttui Ian Tomlinsonin kuolemaan – muut uskoivat poliisin virallista lausuntoa ja patologia, joka väitti Tomlinsonin kuolleen sydänkohtaukseen.

Lewisin kuukausien työn ansiota oli muun muassa patologin viraltapano, kaksi parlamentin vaatimaa tutkimusta ja huomattavia muutoksia poliisin mielenosoitusohjeistukseen. Tomlinsonin kaatanut poliisi sai viimein marraskuussa 2010 syytteen tahattomasta kuoleman tuottamuksesta.

http://en.wikipedia.org/wiki/Ian_Tomlinson

Guardian pystyi kuudessa päivässä todistamaan, että poliisi pahoinpiteli Tomlinsonia. Apua tarjosivat ne kaksikymmentä silminnäkijää, jotka ottivat yhteyttä Paul Lewisiin, lähes kaikki *Twitterin* kautta. He tiesivät tulla juuri hänen puheilleen, koska Lewis oli kirjoittanut aihepiiristä ennen mielenosoitusta, sen aikana ja sen jälkeen. Luottamus oli syntynyt. "Sain 400 uutta seuraajaa *Twitterissä* pelkästään G20-mielenosoituksen aikana. Nämä ihmiset olivat paikan päällä, eli he olivat oikea kohdeyleisö. Mutta kyse ei ole ainoastaan siitä, ketkä seuraavat minua, vaan myös siitä, keitä minä seuraan."

Lewis tweettasi mielenosoituksen tapahtumista sekä välittämällä tietoa että etsimällä sitä. Hänen viestinsä kulkivat seuraajien kautta eteenpäin, kun nämä taas tweettasivat ne omille seuraajilleen (*retweet*). Hänen *Guardianissa* julkaistut jutunsa olivat levinneet "oikeille ihmisille" jo ennen mielenosoitusta. Niinpä Lewisillä oli mielenosoittajien luottamus, kun hän alkoi etsiä todisteita Tomlinsonin tapauksesta. "Silminnäkijät lähestyivät minua, koska mikään muu lehti ei julkaissut juttuja, joissa kyseenalaistettiin poliisin virallinen versio tapahtumista."

Miten hän varmisti, että vihjeet pitivät paikkansa? "Se oli perusteellinen prosessi, vähän niin kuin valtavan palapelin kokoamista", Lewis kertoo. "Vein silminnäkijät takaisin tapahtumapaikoille, ja pyysin heitä kertomaan, mitä, missä ja milloin he olivat nähneet. En kertonut heille, mitä muut todistajat olivat sanoneet. Homma muistutti tavallaan poliisitutkintaa. Valokuvien ja kertomusten perusteella sain aikaan kokonaiskuvan tapahtumista."

Valokuvat osoittivat, että Tomlinson oli lysähtänyt maahan kahdessa paikassa, noin sadan metrin välein. Todistajalausuntojen ja valokuvien avulla alkoi muodostua vahva epäily Tomlinsonin kohtalosta, mutta lopullinen todiste puuttui. Kuuudentena päivänä se tuli, sähköpostitse newyorkilaiselta bisnesmieheltä, joka oli ollut Lontoossa työmatkalla.

Hän ei ollut mielenosoittaja eikä edes yksi *Guardianin* kymmenestä miljoonasta amerikkalaisesta lukijasta. Hän vain oli sattunut paikalle mielenosoitukseen ja kuvannut sitä, joten hän oli sittemmin seurannut aihepiiriä koskevia kirjoituksia netistä. Newyorkilaismiehen lähettämä video osoittaa kiistatta, että poliisi löi Tomlinsonia selkään. "Kun viimein sain sen videon, sen aitoudesta ei ollut pienintäkään epäilystä, koska meillä oli jo niin monta valokuvaa Tomlinsonin liikkeistä."

Tutki oman kansanedustajasi kuitit

G20-juttu on saanut sittemmin osakseen paljon huomiota, mutta se ei ole likimainkaan *Guardianin* ainoa esimerkki jutusta, jossa joukkoälyllä, sosiaalisella medialla tai joukkoistamisella, *crowdsourcingilla*, on ollut merkittävä osuus.

Viime vuonna *Daily Telegraph* skuuppasi brittiläisten kansanedustajien kulukorvauksista. *Guardianilla* ei ollut mitään mahdollisuuksia ottaa kilpailijaansa omin voimin kiinni, joten se julkaisi netissä kaikkiaan 458 832 kulukorvauksiin liittyvää

dokumenttia ja pyysi lukijoita käymään kansanedustajien kuitteja läpi. Ihmiset valitsivat yleensä oman alueensa edustajan, mutta jotkut innostuivat tonkimaan valtavan määrän dokumentteja. Erästä miestä, joka tutki yksin noin 29 000 dokumenttia, on joko syytä kiittää palveluksista demokratialle tai epäillä pakkomielleisyydestä. Tai molempia. Guardianin toimittajat tarkistivat dokumentit, joissa joku lukija oli havainnut jotakin epäilyttävää. Jos aihetta löytyi, syntyi myös juttu.

Paul Lewis puolestaan kohtasi seuraavan *crowdsourcing*-tapauksensa, kun angolalainen turvapaikanhakija Jimmy Mubenga karkotettiin takaisin kotimaahansa. Mubengaa saattoi kolme turvallisuuspalvelun miestä, joita syytetään nyt hänen kuolemastaan. Silminnäkijöiden mukaan vartijat käyttivät kovia otteita Mubengan taltuttamiseksi, vaikka tämä valitti hengitysvaikeuksia. ”Todistajat olivat enimmäkseen öljynporauslautoilla Angolan edustalla. Vielä viisi vuotta sitten me emme olisi kuulleet heistä yhtään mitään. Nyt kun meillä on *Facebook* ja *Twitter*, meillä on yhtäkkiä pääsy heidän puheilleen”, Lewis kertoo.

Erikoismaininnan ansaitsee myös lokakuussa 2009 ilmennyt Trafiguran tapaus. Öljyn ja metallin kaupalla miljoonia keräävä Trafigura-yhtiö oli hankkiutunut näppärästi eroon vaarallisesta ongelmajätteestä jättämällä sen Norsunluurannikon vaivoiksi. Tästä oli jo kirjoitettu useissa lehdissä, mutta kun kansanedustaja teki aiheesta parlamentin välilyksymyksen, *Guardian* ei yhtäkkiä voinutkaan kertoa siitä lehdessä. Trafigura oli hankkinut oikeuden määräyksen, jolla lehteä estettiin uutisoimasta edustajan kysymystä. Tämä oli Britannian lehdistön historiassa ennenkuulumatonta – kaikki parlamentissa puhuttu on lain mukaan julkista tietoa.

Lehti julkaisi illalla netissä ja seuraavan päivän paperilehdessä kryptisen etusivun jutun, jossa kerrottiin vihjaavasti, mistä kaikesta lehti ei voinut kertoa. *Guardianin* päätoimittaja Alan Rusbridger kuulutti *Twitterissä*, että *Guardiania* on kielletty julkaisemasta parlamenttiin liittyvää uutista.

Minuuttien kuluessa sadattuhannet ihmiset saivat tietää jutusta *Twitterin* kautta, kun miljoonien seuraama Stephen Fry ja muut jakoivat viestiä eteenpäin. Nettiaktivistit alkoivat kaivella asiaa, ja pian Trafigura olikin *Twitterin* puhutuin aihe. Oikeuden määräys kumottiin, koska juttu oli jo yleistä tietoa. Myöhemmin Rusbridger on todennut, että Trafigura teki PR-mielessä harvinaisen näyttävän oman maalin. Sadattuhannet ihmiset, jotka tuskin olisivat muuten koskaan kuulleet Trafigurasta ja sen toimista Norsunluurannikolla, saivat nyt tämän tiedon pikaviestinä netissä.

Journalismi yhteistyönä

Päätoimittaja Alan Rusbridgerin käyttöön ottama termi *mutualisation* ei käänny helposti suomeksi. Englannin sana *mutual* tarkoittaa yhteistä, molemminpuolista tai keskinäistä. Rusbridger uskoo, että tulevaisuuden journalismin on oltava merkittävästi avoimempaa ja interaktiivisempaa kuin koskaan ennen. Toimittajan on myönnettävä, että moni tuolla ulkona tietää tästäkin aiheesta enemmän kuin hän.

Toimittaja nöyrytyköön ja pyytäköön apua. Näin saadaan parempia juttuja niin lehden kuin ”entisen yleisön” näkökulmasta.

”Kuinka paljon parempi on sanomalehti kuin se, mitä verkosta saa ilmaiseksi? Kysymys on epämiellyttävä, mutta uskoakseni tiedämme vastauksen”, Rusbridger sanoi haastattellessani häntä Oxfordin Reuters-instituutin tutkielmaa varten.

Rusbridgerin journalismin *mutualisaatiota* kuvaavat seuraavat kymmenen kysymystä. *Guardianin* tapaan ne ovat ennemminkin kymmenen vaatimatonta ehdotusta, joista voidaan avoimesti keskustella:

1. Se rohkaisee osallistumaan.
2. Se ei ole suljettu, ylhäältä alaspäin puhuva julkaisumuoto.
3. Se rohkaisee muita aloittamaan keskusteluja, julkaisemaan materiaalia ja tekemään ehdotuksia. Me voimme seurata yhtä hyvin kuin johtaa. Me voimme ottaa muita mukaan jo ennen jutun julkaisua.
4. Se auttaa muodostamaan yhteisöjä aihepiirien, ongelmien tai yksilöiden ympärille.
5. Se on avoin verkkoon päin ja osa sitä. Se linkittää muualle ja tekee yhteistyötä muiden kanssa.
6. Se kokoaa ja tukee muiden työtä tai tekee molempia.
7. Se tunnustaa, että journalistit eivät ole ainoita asiantuntijoita.
8. Se pyrkii sekä monipuolisuuteen että yhteisten arvojen edistämiseen.
9. Siinä julkaiseminen voi olla journalistisen prosessin alku, ei loppu.
10. Se on läpinäkyvää ja avointa korjauksille, selvennyksille ja lisäyksille.

Rusbridger uskoo, että on yhä täysin mahdollista saada ihmiset hakeutumaan ammattitaitoisen journalismin ja luotettujen uutisbrändien pariin.

”Mutta sitä ei tehdä pystyttämällä seiniä meidän ja kansalaisten välille”, hän sanoo viitatessaan sanomalehtien verkkosivustojen maksukokeiluihin. Rusbridgerin mielestä nämä maksumuurit lähettävät sanomalehdet ”unissakävelen unohduksiin”. Muuri sopii erikoisjulkaisuille, kuten talouteen keskittyvälle *Financial Timesille*, mutta yleissanomalehdille maksumuuri tarkoittaa yhteyksien katkaisemista maailmaan. Muurin takaa ei voi osallistua keskusteluun, jota muu maailma käy vapaassa verkossa. Kukaan ei linkitä maksulliseen sivustoon eikä jaa maksullisen nettilehden juttuja sosiaalisessa mediassa.

Bisnesmielessä maksumuuri voi toki olla toimiva strategia; tosin huhu kertoo, että *Guardianin* *Soulmates*-treffipalvelu tuottaa enemmän rahaa kuin esimerkiksi *The Timesin* maksumuuri. Sanomalehtien onkin kysyttävä, haluavatko ne vain rahaa vai kiinnostaako niitä myös ystävät ja vaikutusvalta. Lukijoiden ja yhteiskunnallisten päättäjien huomiota on vaikea tavoitella suljettujen ovien takaa.

”Journalistisessa mielessä maksumuuri on huono veto. Sanomalehdet eivät enää voi kontrolloida uutisten jakelua sulkematta itseään verkottuneen maailman ulkopuolelle”, sanoo Rusbridger.

Samaa mieltä on artikkelin alkupuolen päähenkilö Paul Lewis. Hänet oli jo pyydystetty *The Timesiin*, mutta *Guardian* houkutteli jäämään. Porkkanana toimi uusi työtehtävä verkossa tutkivaa työtä tekevän reporteritiimin vetäjänä, mutta suurin syy jäädä oli journalistinen. *Timesin* toimittajan on turha yrittää valjastaa netissä parveilevaa joukkoälyä käyttöönsä. Ihmiset haluavat myös lukea auttamansa toimittajan jutut, ja *Timesin* juttuihin pääsee käsiksi vain luottokortin avulla.

”Mikään muu mediaorganisaatio tai sanomalehti ei toimi kuten me. Jos *Guardianin* toimittaja tweettaa jutustaan, ennen kuin se on julkaistu, kukaan ei moiti häntä siitä. Missä tahansa muussa lehtitalossa siitä joutuisi vaikeuksiin”, Paul sanoo. Siinä missä muut lehtitalot pyrkivät rajoittamaan toimittajiensa *Facebookin* käyttöä, *Guardianissa* noottia tulee pikemminkin siitä, jos ei käytä nettiä ja sosiaalista mediaa.

Avoimuus osana toimituskulttuuria

Yli 450 *Guardianin* ja sen sunnuntaisin ilmestyvän sisarlehden *Observerin* työntekijää on *Twitterissä*. Lehdillä on noin 70 omaa *Twitter*-tiliä eri aihepiireille ja osastoille. Teknologiauutisia seuraavalla *GuardianTechillä* on *Twitterissä* yli 1,6 miljoonaa seuraajaa.

Guardian on maailman ainoa sanomalehti, joka toimii verkossa näin avoimesti. Se tunnetaan tiukkana verkkosivujen maksuttomuuden puolustajana. Vuonna 1999 perustettu sivusto *guardian.co.uk* kerää kuukausittain noin 37 miljoonaa kävijää, joista 12,6 miljoonaa tulee Britannian sisältä. *Guardian* on Britannian luetuin sanomalehti verkossa, vaikka sen paperiversion levikki kieppuu 300 000 hujakoilla. Brittilehdistä *Guardian* ja *Daily Mail* mahtuvat koko maailman kymmenen luetuimman verkkosanomalehden listalle.

Alan Rusbridger on kiistatta yksi sanomalehtialan kirkkaimpia ajattelijoita, ja sen tunnustavat myös ne, jotka ovat hänen kanssaan eri mieltä. Kilpailijat eivät epäröi myöntää sitä, että *Guardian* oli alusta alkaen verkkojournalismin edelläkävijä.

”En usko, että mikään toinen uutisorganisaatio on yhtä sitoutunut verkossa toimimiseen”, sanoo Paul Lewis. ”Kyseessä on kulttuurinen ero. Meillä tämä ajattelutapa tulee suoraan lehden johdolta.”

Lewis näkee *Guardianin* internet-kehityksessä kolme vaihetta. Ensimmäinen oli verkkolehden rakentaminen kokonaisuudeksi, joka ei vain jäljittele paperilehteä vaan toimii internetin logiikalla. Toinen oli verkko- ja printtitoimitusten yhdistäminen ja nettiajattelun ulottaminen kaikkeen lehden toimintaan. ”Kolmas vaihe on siirtyminen johtavaan asemaan verkossa. Tämä tarkoittaa sitä, että verkko on meille ykkönen ja printistä tulee toissijainen tuote. Uskon, että me saavutamme tämän vaiheen melko pian.”

Miten uusi teknologia ja sosiaalinen media ovat muuttaneet toimittajan työtä Lewisin mielestä? ”Aika perusteellisesti ja taas toisaalta ei kovin paljon. Prosessi on yhä sama: puhut ihmisille ja yrität saada informaatiota, jota jotkut eivät halua sinun

saavan. Merkittävin muutos on se, että netissä ei voi tutkia salaisesti. Sinun täytyy hyväksyä, että teet kaiken avoimesti – myös virheet, ja joskus voi hävettää. On asioita, jotka mieluummin pitäisi omana tietona, mutta aina ei vain voi.”

Myös kilpailijat näkevät helposti, minkä asian perässä Lewis kulloinkin on. Hänestä sosiaalisen median ja joukkoistamisen edut kuitenkin ylittävät sen haitat. ”Sanomalehtien toimittajien uusi sukupolvi ei ole enää kovin huolissaan siitä, että joku varastaa skuupin, ennen kuin seuraavan päivän lehti tulee painosta. Nyt puhutaan tunteista tai minuuteista. Siinä yritetään olla koko ajan kilpailijoita edellä.”

Netin joukkoäly ei kuitenkaan korvaa ammattitoimittajaa. Lewis uskoo, että journalisteja tarvitaan sitä enemmän, mitä syvemmälle ihmiset uppoavat informaatiotulvaan. ”Journalistien pitää suodattaa kaaoksen seasta tärkeä informaatio. Me annamme sille kontekstin ja merkityksen ja jaamme virheetöntä ja luotettavaa tietoa. Luottamus on tässä avainsana.”

Johanna Vehkoo on kulttuuritoimittaja, joka kirjoittaa Oxfordissa kirjaa journalismin tulevaisuudesta. Hän vietti lukuvuoden 2009–2010 Helsingin Sanomien Säätiön stipendiaattina Oxfordin yliopiston Reuters-instituutissa ja teki sen aikana tutkielman laatujournalismista. Blogi: vehkoo.wordpress.com ja Twitter: @vehkoo.

LÄHTEITÄ JA LINKKEJÄ:

Video, joka todistaa poliisin lyöneen Ian Tomlinsonia:

<http://www.guardian.co.uk/uk/g20-police-assault-ian-tomlinson>

Jimmy Mubengan kuolema: mitä tapahtui BA:n lennolla 77?

<http://www.guardian.co.uk/uk/interactive/2010/oct/15/jimmy-mubenga-death-flight-77?intcmp=239>

Tapaus Trafigura:

<http://www.guardian.co.uk/media/2009/oct/13/trafigura-tweets-freedom-of-speech?intcmp=239>

Guardianin sosiaalisen median ohjeistus:

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/nov/01/digital-engagement-rules-of-participation>

Edellisen taustaa:

<http://www.guardian.co.uk/info/2010/oct/19/journalist-blogging-commenting-guidelines>

Joukkoälyn keinoin toteutettu Wikipedia selittää, mitä on crowdsourcing:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing>

WikiLeaks – välikäsijournalismia?

WikiLeaksin tietovuodot ovat kärjistäneet järjestöön suhtautumisen aika näkyvästi kahteen ääripäähän: joko vuotoja kehuaan varauksetta tai sitten ne torjutaan kategorisesti. Toimintaa on nimitetty muuna muassa uudeksi journalismiksi (Harris 2010), korruptoivaksi suuruudenhulluudeksi (McCullagh 2010), ja digiajan anarkismiksi (Stengel 2010). Vuosia yhteiskunnan avoimuuden puolesta taistellut Steven Aftergood (2010), FAS:n (Federation of American Scientists) *Secrecy Newsin* vetäjä, äityi kutsumaan WikiLeaksiä jopa avoimen yhteiskunnan viholliseksi. Näin siksi, että järjestö toimii piittaamatta ihmisten yksityisyyden suojasta ja kannattaa paljastamisen periaatetta, jossa tiedon merkitystä ei määritä sen mahdollinen hyödyllisyys tai merkityksellisyys, vaan sen silkka olemassaolo.

WikiLeaksiä ja sen tekemisiä on vaikea määritellä yhteiskunnan, joukkoviestinnän tai journalismin kannalta hyviksi tai huonoiksi, ennen kuin muodostaa käsityksen siitä, missä mielessä ja millaiselta pohjalta kyse on julkisuuden tuottamisen muutoksista. Onko esimerkiksi yksityisyyden suoja enää edes pätevä argumentti aikana, jolloin lähestulkoon mikä tahansa informaatio voi päätyä *Facebookin* päivitysmateriaaliksi? Viestintäkäytännöt ovat myllerryksen tilassa, ja vastaamamme ja välitämme informaatiota aina vain enemmän, nopeammin ja tehokkaammin. Kommunikatiivisuuden, eli ymmärrettävän ja oleellisen informaation, ihanne jää tässä pelissä väistämättä syrjään. Viestinnän vahvistuvalla välineistymisellä ei näytä olevan mitään suoranaista kehityslinjaa, jonka avulla informaation määrän lisääntymistä säädeltäisiin tai ohjattaisiin. Nopeasti kasvanut teknologiadonnaisuus on tehnyt viestinnästä entistä haavoittuvampaa, ja juuri tämän WikiLeaks on tajunnut paremmin kuin muut.

Mutta mikä, tai mitä, WikiLeaks tarkkaan ottaen sitten on? Tähän voi vastata vain tarkastelemalla järjestön toimijoiden motiiveja ja arvomaailmaa. Väitteeni on, että WikiLeaks on valjastanut informaatio-, viestintä-, ja mediateknologisen tietotaidon sekä journalismin että muun tiedonvälityksen instrumentiksi aivan uudella tavalla. WikiLeaksin toiminta enteilee tulevaa, mutta aivan eri kehityslinjalla kuin perinteinen media.

WikiLeaks haastajana

WikiLeaksin voi sanoa olevan tuomion airut joukkoviestimiä jo kauan vaivanneelle limbotilalle. Yhtäältä harhaillaan uuden teknologian ja kansalaislähtöisyyden illuusioissa, toisaalta tarvotaan profession perinteisen arvovallan ja taloudel-

lisen tuottavuuden menettämisen kauhunäyissä. Järjestö on osoittanut toiminnallaan molemmat tulevaisuudennäkymät käytännössä mahdollisiksi ja vieläpä hyvin toimiviksi.

Pohjimmiltaan WikiLeaks on tietenkin teknologisen kehityksen mahdollistama ilmiö. Sen todellinen liikevoima ei kuitenkaan synny Julian Assangen kaltaisista tietokonevelhoista, vaan niistä kaikista mahdollisista vuotajista, jotka elävät sähköpostiviestin päässä vuosisadan skuupista. WikiLeaksin toiminta on jäänöksettä kansalaisvetoista: ilman vuotajia ei ole WikiLeaksiä. Internet-sovellusten vauhdikas yleistymisen on luonut ympäristön, jossa tämänkaltaisen toimija on mahdollinen. WikiLeaksin salaustekninen luotettavuus takaa, että vuotajiksi uskaltautuvat myös ne, joilla on hallussaan erittäin tulenarkaa aineistoa. Teknisesti aukotonta informaatiojärjestelmää ei tosin ole olemassa, ja tässä tietenkin on WikiLeaksin akilleenkantapää. Sen toiminta perustuu luotettavuudelle, ja jos se murretaan, katkeaa WikiLeaksin taru.

Toiseksi järjestö on osoittanut joukkoviestimille, että näiden ”ulkopuolinen”, taloudellisilta ja logistisilta voimavaroiltaan vähäinen tekijä voi digiaikana nousta keskeiseksi tai jopa määrääväksi informaation välittäjäksi. Clay Shirky, yhdysvaltalainen uuden median asiantuntija ja luennoitsija, osui asian ytimeen tweetatessaan, että WikiLeaksillä on jo nyt ansiolistallaan enemmän skuuppeja kuin *Washington Postilla* viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Perinteisen journalistisen profession laatu ja sen muuntautumiskyky on haastettu pohjamutia myöten.

WikiLeaks journalismina

Moni katsoo, että WikiLeaksillä on tekemistä journalismin kanssa, mutta kukaan ei oikein osaa sanoa, mitä ja missä määrin. Journalismi näyttäytyy usein umpiona, joka on sulkeutunut tiukasti omiin perinteisiinsä. WikiLeaksiä puolestaan käsitellään kuin kuolettavaa virusta kantavaa uudisasukasta, jonka toiminnalle heristellään sormeja sopivan välimatkan päästä.

WikiLeaks määrittelee itsensä omalla sivustollaan journalistiseksi toimijaksi: järjestö on rekisteröity nimellä Sunshine Press, ja sen johtaja, Julian Assange, nimittää itseään päätoimittajaksi (Scola 2010). Puhetapaa puoltaa WikiLeaksin toiminta tiedon välittäjänä. Kyse on siis mitä suurimmassa määrin media-käsitteen *välissä olemiseen* viittaavassa mielessä (Williams 1976). Afganistanin sotaa koskevien tiedostojen vuoto on hyvä esimerkki siitä, miten WikiLeaks asettui (oletetun) yksittäisen paljastajan ja joukkoviestintien väliin. Se toimi kanavana taholle, jolla oli omasta mielestään oikeus ja velvollisuus tuoda julki salaiseksi luokiteltua dataa. Taataksaan tiedoille mahdollisimman suuren näkyvyyden WikiLeaks kääntyi perinteisten joukkoviestintien puoleen. Tässä mielessä WikiLeaksin journalismia voisi ehkä luonnehtia osuvimmin juuri *välikätenä* toimimiseksi.¹

WikiLeaksin toiminta ei kuitenkaan välttämättä näyttäydy kovin uudenaikaisena: voi perustellusti väittää, että kyse on pohjimmiltaan vanhasta ”lehdistö versus poliittinen järjestelmä”-asetelmasta, jossa ”totuutta” etsitään välillä hieman epämääräisin keinoin. Järjestön voittoa tavoittelematon, eettistä nihilismia lähentelevä asennoituminen kiteytyy viime kädessä ”päätoimittaja” Assangen myytti- sessä digiajan sankaritietäjähahmossa. Mitään mullistavaa siinä ei silti ole. Perinteisen journalismin velvollisuuseettinen näkemys uutisoinnista, jonka tehtävänä on ”totuuden” julkaiseminen seurauksista välittämättä, ei paljonkaan eroa WikiLeaksin ”periaatteellisen vuotamisen”² lähtökohdasta. Sen mukaan kaikki aineisto paljastetaan, jos sisältö voidaan osoittaa todeksi.

Yhteiskunnan oikeutukseen tukeutuva joukkoviestinnän perinne on WikiLeaksille aivan liian vanhakantainen ja kömpelö toimintamalli verrattuna teknologiseen kehitykseen ja sen antamiin mahdollisuuksiin. WikiLeaks on nostanut journalismin keskiöön viestinnän teknologisen tietotaidon, jota on tähän asti käytetty hyväksi vain marginaaleissa, joko hakkereiden tai tiedustelupalvelujen toiminnassa. Nyt WikiLeaks on asettunut vallan ja sen perinteisen vahtikoiran väliin koodaamaan omiaan ja välittämään muutoshaluisten kansalaisten viestejä maailmalle. Teknologinen kehitys mahdollistaa tiedon välittämisen aivan uudella tavalla, koodien ja ainoastaan virtuaalisessa ympäristössä toimivien protokollien avulla. Toiminta tällaisessa ympäristössä vaatii uudenlaista ajattelua ja asennetta.

Tässä yhteydessä huomionarvoisinta on WikiLeaksin periaate kaivaa esiin totuus ja vain totuus. Järjestö onkin tajunnut, että kun aletaan metsästä ”totuutta”, kyse on käytännössä sodankäynnistä – viime kädessä päämäärä pyhittää keinot. Sivulliset uhrit voidaan hyväksyä yhteisen hyvän nimissä. Päätoimittaja Assange on haastattelussaan (*The Australian* 30.6.2010) myöntänyt, että WikiLeaks on tietoinen riskeistä ja ottaa niihin vakavasti. Tilanne on hänestä kuitenkin siedettävä ”totuuden” saamiseksi päivänvaloon.

Ei olekaan yllättävää, että WikiLeaksin journalistista perustaa kritisoitaessa suurimpaan rooliin on usein noussut etiikka. Moni torjuu WikiLeaksin journalismina, koska se ei perustu yhteisten eettisten pelisääntöjen noudattamiseen. Mutta onko näillä säännöillä enää merkitystä? Ja jos pelialusta ei ole enää sama, pitääkö silti pelata entisillä säännöillä?

WikiLeaks filosofiana

WikiLeaksin toimintafilosofiassa voi tunnistaa kytköksiä 1800-luvun anarkismiin ja eettistä nihilismia noudattavaan yhteiskuntanäkemykseen. Niiden pohjalta mitään yleistä arvopohjaa ei ole olemassa, vaan merkitykselliselle, hyvälle ja oikeudenmukaiselle toiminnalle voi luoda perustan pelkästään yksilön oma näkemys. Viestintä- teknologian kehitys on mahdollistanut järkipäisen kapinan järjestelmää vastaan, kapinan, joka saa oikeutuksensa kryptoanarkistisesta yksilönvapauden koskemat-

tomuudesta. Tietoverkoissa kaiken datan tulisi olla yksilön omissa käsissä ja turvassa kaikenlaiselta valvonnalta. Yksinkertaistaen voisikin sanoa, että Assangea ja kumppaneita ohjaa järki tietoteknisessä ja intohimo anarkistisessa mielessä. Teknologia näyttäytyy WikiLeaksin toiminnassa vapahtajana, joka pelastaa kansalaiset epäoikeudenmukaiselta, korruptoituneelta ja ylimieliseltä järjestelmältä. Epäoikeudenmukaisuuden käsite on kuitenkin hyvin kaksijakoinen. WikiLeaksin filosofiassa törmäävät yhtäältä ajatukset yhteiskunnan solidaarisuudesta ja toisaalta yksilönoikeudesta toteuttaa itseään kykyjensä sallimissa rajoissa. Jälkimmäistä lähtökohtaa kalvaa tieto edellisen eroja tasapäistävistä ja normatiivisesta luonteesta.

Tätä jokseenkin monimielistä yhtälöä selittää osaltaan Assangen kytkös hakkerismiin (Harrel 2010). Tietyin varauksin hakkerismi – etenkin tietoturvahakkereiden alakulttuuri ja niin sanotut mustat hatut³, joihin Assangenkin juuret johtavat – on eräänlainen sivujuonne anarkismin perinteessä. Viime kädessä hakkeri-ideologia on sekä WikiLeaksin niskoittelevan järjestelmänvastaisuuden että sen viestintäteknologisen idealismin taustalla. On huomionarvoista, että yhteiskuntien verkottuminen on kaikkea muuta kuin yritysten ja hallitusten luomusta. Verkottumisen keskeisimmät arkkitehdit, kuten Richard Stallmann, Linus Torvalds, Tim Berners-Lee⁴, ovat kaikki entisiä hakkereita. Edellä mainittujen juuret löytyvät kuitenkin sovittelevammasta hakkerismista, vapaan lähdekoodin ja yhteisöllisyyden ideoista. Kovan linjan hakkerismi, johon Assange ja WikiLeaks ovat kallellaan, onkin vastakkainen liike meneillään olevalle verkon kaupallistumiselle sekä autoritaariselle ja tasapäistävälle viestintäpolitiikalle. Tämä(kin) kapina on jo osittain muuntautunut salonkikelpoiseksi libertarismiksi toimijoiden keski-ikäistymisen vuoksi. Säilyäkseen inspiroivina hakkereidenkin kun tulee nousta ”harhojensa” yläpuolelle tai vaihtoehtoisesti ryhtyä marttyyreiksi. Jälkimmäistä tietä ei ole tietääkseni kukaan hakkereista vielä valinnut, mutta Assange saattaa tässäkin osoittautua poikkeukseksi.

Yllä mainittuja taustoja voi avata Assangen valtiollisten salaliittojen tuhoamista käsittelevän esseen (2006) avulla. Seuraavaa lainausta vasten on ehkä helpompi ymmärtää niin WikiLeaksin teknologian ihannointia sekä sitä, miksi se on niin allerginen auktoriteeteille.

Kuten tiedämme, hallitusjärjestelmät välttävät muutosta viimeiseen asti. Meidän täytyy pystyä ajattelemaan rohkeasti ja selkeästi, jos aiomme radikaalisti muuttaa niiden toimintaa. Meidän on ajateltava pidemmälle kuin aiemmin ja käytettävä hyväksemme niitä teknologisia muutoksia, jotka mahdollistavat aiemmin mahdotomat toimintatavat. Ensín meidän on päätettävä, mitä aspekteja hallituksellisessa tai uuskorporatistisessa toiminnassa haluamme muuttaa tai poistaa. Sitten meidän on omaksuttava ajattelutapa, joka on tarpeeksi vahva läpäistäkseen poliittisesti kieroutuneen retorikan. (Assange 2006; käännös kirjoittajan)

Siinä missä WikiLeaks kipuaa barrikadeille vastustamaan vallitsevaa järjestelmää, siinä joukkoviestintäteollisuus ja journalismi vetoavat järjestelmän yhteis-

kuntasopimukselliseen laillisuuteen sekä sen niille takaamaan uutisoinnin vapau-
teen ja sosiaalisen hyvän edistäjän rooliin. Perinteinen journalismi hyväksyy
yleisen eettisen koodiston toimintansa pohjaksi ja sijoittuu osaksi yhteiskunnan
perustaa. WikiLeaks ei nauti, eikä edes halua nauttia, minkään vallan oikeutusta,
koska se tarkoittaisi kompromissia.

Jos WikiLeaksä pitäisi kuvata yhdellä sanalla, se olisi *ehdottomuus*. Olennaista
järjestön toiminnassa on sen täydellinen eristäytyminen vakiintuneista yhteiskun-
nallisista vuorovaikutussuhteista. Kansalaisjournalismin puolestapuhuja, profes-
sori Jay Rosen (2010) on maininnut WikiLeaksin ainutlaatuisuuden perustuvan
juuri sen ”maattomuuteen” – kyse on täysin paikasta ja siten myös periaatteessa
laeista riippumattomasta tietotoimistosta. Kun aiemmin maan laki antoi lehdistölle
valtuuden paljastaa tietoja, nyt internet mahdollistaa paljastukset ilman minkään
valtakunnan oikeutusta (ks. Rosen 2010). Kun ympäri maailmaa sijoitettavista ser-
vereistä tulee ainoa konkreettinen työkalu tiedon välittämisessä, voidaan todella
puhua muutoksesta.

Julian Assangen essee (2006) paljastaa, että WikiLeaksin toiminnan ideologinen
ydin sijaitsee ajatuksessa, että hallitukset ja korporaatiot ovat hallintomuodoltaan
autoritaarisia salaliittoja kansaa vastaan. Ne toimivat kulisissa teknologian avit-
tamina, ja kasvattavat demokratian varjolla pienen eliitin etuja, mutta nauttivat
silti kansan luottamusta tai ainakin luottavat sen vaikenemiseen. Assange tajuaa
hyvin, että viestintä (ja informaatio) on salaliittoja ylläpitävä ja ruokkiva tekijä.

Autoritaariset hallitukset luovat itselleen vastakkaisia voimia yrittäessään hallita
sekä yksilöllistä että kollektiivista tahtoa vapauteen ja totuuteen. Paljastuessaan
näiden hallitusten suunnitelmat synnyttävät vastarintaa. Siksi menestykselliset
autoritaariset hallitukset pystyvät salaamaan nämä suunnitelmat. Tämä riittää
määrittämään ne salaliitoiksi. (ibid.)

WikiLeaksin ensisijaisena tarkoituksena on *häiritä* epädemokraattisten ja sala-
kähmäisesti toimivien hallitusten sisäistä ja keskinäistä kommunikointia siinä
määrin, että ne joko jakautuvat toisiaan vastaan tai tuhoutuvat itse prosessissa.

Voimme hajottaa salaliiton joko vähentämällä tai eliminoimalla kokonaan vies-
tintäyhteyden muutaman tärkeän tai monien vähemmän tärkeiden solmukohtien
välillä [...] Voimme sokaista tai huiputtaa salaliittoa vääristämällä tai rajoittamalla
saatavilla olevaa informaatiota. Voimme vähentää salaliiton kokonaisvaltaa joko
yksinkertaisilla ei-strukturoiduilla hyökkäyksillä linkkeihin tai kiristämällä tai
erottamalla niitä. (ibid.)

Assangen visioiden pohjalta WikiLeaks ei siis toimi eikä halua toimia sellaisena
journalistisena informaation välittäjänä, joka tekee näkyväksi hallitusten korrup-
tion ja siten luovuttaa arviointi- ja päätäntävällän kansalle. Järjestön päämääränä
ei ole keskustelun järjestäminen tai ymmärryksen aikaansaaminen, jotka nekin voi-
daan nähdä journalismin tehtäviksi. WikiLeaks haluaa mullistaa ja hajottaa puut-

tumalla viestinnän prosesseihin ja aiheuttamalla häiriöitä eliittien välisessä viestinnässä. WikiLeaks kyllä toimii median tavoin – välikäsimelessä – tavoitellessaan tätä päämäärää, mutta journalismiin liitetyn vallan vahtikoiran rooliin järjestö ei tyydy. Se haluaa itse toimia sekä valamiehistönä, tuomarina että teloittajana.

WikiLeaks mediumina

WikiLeaks on käytännössä määrittänyt uusiksi sen, mitä media voi olla. Se on palannut *medium*-termin⁵ juurille anonyymiksi instrumentiksi, *väyläksi*, joka suodattaa toimijoiden omien ideologisten päämäärien värittämää tietoa suurelle yleisölle. Tässä mielessä kyse on mitä suurimmassa määrin myös *massamediasta*. Yrityksenä ei ole paketoita tai lokeroida informaatiota jollekin ryhmälle, vaan paljastaa kaikki kaikille. Yhtälössä on tilaa myös perinteiselle medialle: WikiLeaks tarvitsee sitä antamaan tiedolle arvoa. WikiLeaks nousi näkyvästi otsikoihin vasta, kun sen johto tajusi, että informaatio on valtaa vain silloin, kun sen saanti ja levittäminen on rajoitettua. Sen sijaan, että rysäyttäisi kaiken tietonsa sivuilleen yhdellä kertaa, WikiLeaks valitsee muutaman arvovaltaisen joukkoviestimen äänitorvekseen. Näin siitä tulee instrumentti, joka mahdollistaa uudenlaisen toiminnan myös perinteiselle medialle. Tässä teknologiakeskeisessä mediumin roolissaan WikiLeaksin ei tarvitse huomioida journalistisia pelisääntöjä. WikiLeaks tekee, mitä tekee, koska *pysyy* niin tekemään.

Juuri tämä aspekti myös tekee WikiLeaksistä niin ristiriitaisen ja oikeastaan mahdollottomankin perinteisessä journalistisessa mielessä. WikiLeaksin kompromissiton periaatteellisuus on erilaista. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että WikiLeaks on osoittanut, miten tolkkutoman halpaa informaatio voi olla. Organisaatioltaan piskuinen ja irrallinen toimija kyykyttää valtiollisia ja monikansallisia kaupallisia vastustajiaan, miten tahtoo. Digiaikana kyse ei ole enää voimavaroista, vaan silkasta kompetenssista – taidokkuudesta. Kun äärimmäinen tietotekninen taito yhdistetään lähes patologisen horjumattomaan vakaumukseen oikeutetusta taistelusta totuuden puolesta, lisätään siihen internetin yhä kehittyvät kommunikointi- ja tiedonvälitysmuodot, syntyy WikiLeaks, massojen media.

Jälkikirjoitus

Alussa mainitsin WikiLeaksin kuuluvan eri perinteeseen vakiintuneen journalistisen instituution kanssa. Oikeastaan kaikki epäselvyydet näiden kahden suhteessa selittyvät ajatteluperinteiden eroilla. Filosofisesti katsottuna WikiLeaksin mahdollistamat teknologiset rakenteet eivät tietenkään ole syntyneet tyhjästä. Niiden takana on valistuksen aikaan juurensa ulottava näkemys modernin yhteiskunnan teknologia-vetoisesta todellisuudesta, sen kehityksestä ja kehityksen vääjäämättömästä suun-

nasta. Kyseessä on mekanistinen, insinööritaidosta ponnistava perinne, jossa teknologinen kehitys nähdään aina jollain tapaa vapauttavana ja positiivisena, ihmisyttä edistävänä ja tukevana, ei koskaan orjuuttavana tai köyhdyttävänä asiana.

Journalismissa tätä mekanistista perinnettä vastaan sinnittelee vanha humanistinen perinne – ainakin juhlapuheissa (ks. esim. Mitcham 1994). Siinä missä mekanistinen perinne näkee ainoastaan teknologisen kehityksen positiivisuuden ja välttämättömyyden, humanistinen perinne on kriittinen ja etsii ratkaisua mieluummin historiallisista ja kulttuurisista lähteistä (Peters 2003). Tämä kahtiajako ilmentää käytännössä samaa ideaa kuin Heideggerin (1978) teknologiakäsitys, jonka mukaan vastaus kysymykseen, mitä teknologia on, on kaksijakoinen: teknologia on joko väline jonkin päämäärän saavuttamiseksi tai inhimillistä toimintaa. WikiLeaksissä nämä kaksi perinnettä toteutuvat samanveroisesti, jos sitä ajatellaan medium-käsitteen perspektiivistä⁶. Yhtäältä WikiLeaks tukeutuu humanistiseen perinteeseen yrittäessään toimia jonkinlaisena inhimillisyyden ja totuuden väylänä informaatiolle. Samaan aikaan se kuitenkin löytää inspiraationsa mekanistisen perinteen teknologisesta ympäristöstä, joka on avannut uudenlaisia viestinnän käytäntöjä ja konteksteja.

WikiLeaksin kaltaisiin uusiin toimijoihin liitetään arvoja ja odotuksia, jotka eivät välttämättä näyttäyty merkityksellisinä toimijoille itselleen. Ihmisten on helppo tukeutua mekanistiseen perinteeseen silloin, kun kyse on uusien viestintäkäytäntöjen välittömyyden, helppouden, interaktiivisuuden ja niistä nousevien yhteisöjä kehittävien ilmaisumuotojen esittelyyn. WikiLeaks on nyt näyttänyt tuon perinteen toisen puolen, jossa uusi viestintäteknologia valjastetaan todellisen muutoksen, auktoriteetteja uhmaavan toiminnan voimanlähteiksi. Kyse on kaikkea muuta kuin rakentavasta toiminnasta; ainoastaan tuhoamalla vanhat rakenteet uudet saavat jalansijan.

FM Timo P. Kylmälä on jatko-opiskelija Viestinnän, median ja teatterin yksikössä.

VIITTEET

- 1 Ks. Steve Myersin juttu WikiLeaksin vaikutuksista mediaympäristön valtasuhteisiin: How WikiLeaks is Changing the News Power Structure, <http://www.poynter.org/latest-news/top-stories/104595/how-wikileaks-is-changing-the-news-power-structure/>
- 2 Ns. "principled leaking" on WikiLeaksin näkemys journalismista, jonka päämääränä on paljastaa varmennettujen tietojen perusteella kaikki epäoikeudenmukaisuudet ja rikkeet. Tapa, jolla päämäärä saavutetaan, ei ole niinkään olennainen. Tässä yhteydessä paljastus saattaa jopa painaa vaakakupissa enemmän kuin viattomien henki.
- 3 Hakkerit jaetaan usein heidän motiiviansa perusteella kolmeen ryhmään: mustiin, valkoisiin ja harmaisiin hattuihin (*hats*). Mustat hatut ovat niitä, jotka tunkeutuvat luvatta tietoverkkoihin ja tekevät tiedollaan, mitä lystävät. Musta hattu viittaa lännenelokuvien roistojen ja rikollisten tavaramerkkiin, mustaan stetsoniin. Valkoiset hatut taas toimivat vastavoimana ja suojelevat tietoverkkoja sekä auttavat niiden omistajia. Harmaat hatut liikkuvat jossain edellä mainittujen välimaastossa.

- 4 http://linux.omnipotent.net/article.php?article_id=11832
- 5 [http://www.reference.com/browse/wiki/Media_\(communication\)](http://www.reference.com/browse/wiki/Media_(communication))
- 6 Medium-käsitteellä voi katsoa olevan kolme eri merkitystä: Se voidaan ymmärtää *väylänä*, jota kautta tietynlaista informaatiota välitetään, *kielenä*, jossa painopiste siirtyy erilaisille viestinnän ilmaisutavoille ja konventioille, ja *ympäristönä*, jonka puitteissa kukin medium ymmärretään spesifinä teknologisena kontekstina, joka mahdollistaa tietynlaisia käytäntöjä (ks. Meyrowitz 1993). Tässä jutussa medium käsitetään sekä väylänä, mutta ennen kaikkea uutena ja omalaatuisena teknologisena ympäristönä.

LÄHTEET

- Aftergood, Steven (2010) WikiLeaks Fails "Due Diligence" Review. Secrecy News http://www.fas.org/blog/secrecy/2010/06/wikileaks_review.html
- Assange, Julian (2006) Conspiracy as Governance <http://cryptome.org/0002/ja-conspiracies.pdf>
- Harrel, Eben (2010) WikiLeaks Founder Julian Assange. Time Magazine. <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2006496,00.html>
- Harris, Shane (2010) Plugging the leaks. Washintonian.com <http://www.washingtonian.com/articles/people/16336.html>
- Heidegger, Martin (1978) The Question Concerning Technology. Basic Writings: From 'Being and Time' (1927) to 'The Task of Thinking' (1964). Teoksessa D.F. Krell. (ed.) London: Routledge and Kegan Paul Ltd. <http://www.wright.edu/cola/Dept/PHL/Class/P.Internet/PITexts/QCT.html>
- Leaker defends release of names. The Australian. <http://www.theaustralian.com.au/news/world/leaker-defends-release-of-names/story-e6frg6so-1225898681926>
- McCullagh, Declan (2010) WikiLeaks' estranged co-founder becomes a critic (Q&A) http://news.cnet.com/8301-31921_3-20011106-281.html
- Meyrowitz, Joshua (1993) Images of Media: Hidden Ferment - and Harmony - in the Field. Journal of Communication 43(3): 55-66.
- Mitcham, Carl (1994) Thinking Through Technology: The Path between Engineering and Philosophy, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- Myers, Steve (2010) How WikiLeaks is Changing the News Power Structure. Poynter.org <http://www.poynter.org/latest-news/top-stories/104595/how-wikileaks-is-changing-the-news-power-structure/>
- Peters, M.A. (2003) Technologising Pedagogy: The Internet, Nihilism, and Phenomenology of Learning. SIMILE: Studies In Media & Information Literacy Education. Volume 3, Number 1. University of Toronto Press.
- Rick Stengel on WikiLeaks (haastattelu), 30.11.10, ohjelmassa Charlie Rose <http://www.charlierose.com/view/interview/11325>
- Rosen, Jay (2010) The Afghanistan War Logs Released by WikiLeaks, the World's First Stateless News Organization. Pressthink. Ghost of democracy in the media machine. http://archive.pressthink.org/2010/07/26/wikileaks_afghan.html
- Scola, Nancy (2010) Assange Calls on Allies to Gather in "Friends of WikiLeaks" Chapters. techPresident. <http://techpresident.com/blog-entry/assange-calls-allies-gather-friends-wikileaks-chapters>
- Williams, Raymond (1976) Media. Teoksessa Williams, R. Keywords. London: Fontana Press.

Jos olemme tienneet kaiken, miksi emme ole kertoneet?

OpenLeaks-aktivisti Herbert Snorrason saapuu Lasipalatsin kohtaamispaikalle tammi-kuun lopussa. Paikalla on muutama toimittaja ja toistakymmentä vapaan tiedonvälityksen ja verkkodemokratian ystävää. Uusi vuotosivusto on avattu. *OpenLeaks*in perustajat pettyivät *WikiLeaksiin*. He yrittävät uudessa projektissaan välttää *WikiLeaks*in kohtalon: siitä ei tullutkaan avointa ja demokraattista systeemiä *Wikipedian* tapaan.

Voiko silti sanoa, että *WikiLeaks* olisi epäonnistunut? Ehkä sen on käynyt kuten monen muunkin julkisuuden ilmiön. Toimittajat tietävät, että moni juttu on tehokain silloin, kun sille annetaan yhdet kasvot, vaikka toimijoita olisikin useita. Yhtä lailla julkisuudessa yksi ihminen voi parhaimmillaan edistää asiaansa tehokkaammin kuin tuhatpäinen eri alojen ammattilaisten joukko. Julkisuus ei toimi demokraattisesti. Julkisuus on harvainvalta, jossa nostetaan esille suhteellisen pienen joukko kasvoja. Näin on käynyt *WikiLeaks*in hakkeri-aktivisti Julian Assangellekin.

Assangen perustaman *WikiLeaks*in kritiikille ei näy loppua. Avoimuutta puolustavan ulkoministeri Alexander Stubbin mielestä *WikiLeaks*-ilmiö on vastenmielinen, koska siinä on kyse salaisten tietojen vuotamisesta – avoimuudesta. *WikiLeaks*in heikkoudeksi on väitetty myös sitä, että se ei ole tuottanut mitään maailmankäsitystä mullistavaa tietoa eikä se ole paljastanut tähän mennessä mitään salaliittoa. Viaksi on todettu myös se, että *WikiLeaks* ei ole oikea journalistinen toimija, vaikka se on tehnyt yhteistyötä mediatalojen kanssa ja ollut lukemattomien uutisten lähde.

*WikiLeaks*in paljastukset ja Assangeen kohdistuvat raiskaussyyt tekivät miehestä yhden vuoden 2010 suurimmista ilmiöistä. Kysyttiin, onko Assange sankari vai ei, ja spekulointiin loputtomuuksiin, mitä hän teki tai ei tehnyt kahden ruotsalaisen naisen kanssa. Jos Assange teki rikoksen, hänet tuomittakoon. *WikiLeaks*ia on vaikeampi tuomita, koska sitä vastaan ei ole edes nostettu syytettä. Sen sijaan poliittinen painostus on pakottanut rahalaitokset vetämään palvelunsa *WikiLeaks*ilta.

WikiLeaksin väitetyt yli miljoona vuotodokumenttia puhuvat puolestaan, samoin tuhannet niiden pohjalta laaditut uutisjutut. Kuitenkin journalistit, poliitikot ja asiantuntijat vaativat vuoto-organisaatiolta haavoittumattomuutta, vedenpitävää journalismia, parempaa harkintakykyä ja demokraattisempaa päätösmechanismia. Missä määrin heidän omat organisaationsa pystyvät vastaamaan näihin vaateisiin?

Jos väitetään, että WikiLeaks ei ole oikeasti paljastanut mitään uutta, niin sitä pahempi. Eikö se tuokin meidät journalistit vielä häpeällisemmän kysymyksen äärelle: Miksi olemme antaneet käydä niin, että WikiLeaksin paljastamat dokumentit nähdään paljastuksiksi? Jos olemme tienneet kaiken, miksi emme ole sitä ker-toneet?

Paljastukset ja salailut, disinformaatio ja tietovuodot ovat määrittäneet viimeistä kymmentä vuotta. Samaan aikaan osa globaalin kapitalismin ylilyöntien vastaisesta kansalaisaktivismista on muuttunut infoaktivismiksi. Looginen lopputulema onkin ollut WikiLeaks, joka tuottaa paljolti samaa kritiikkiä kuin kansalaisjärjestöt. Tosin sillä ei ole työkalunaan mielenosoituksia, banderolleja ja utooppisia ehdotuksia.

Se vuotaa asiakirjoja, jotka palauttavat jonkinlaisen totuuden horisontin kansainvälisen politiikan keskusteluihin. Vuodot ovat tehneet naurunalaiseksi repparit, joita sotajoukkojen ohjaukseen kytketyt *embedded*-journalistit tuottavat. Ne ovat kyseenalaistaneet hallitusten ja suuryhtiöiden välittämän disinformaation, ja ne ovat tehneet pilaa ihmisoikeuksia polkevien maiden selityksistä.

Ei WikiLeaks silti ole tehnyt journalismia tähänkään asti meidän puolestamme. Se on kuitenkin vääjäämätön alku aktivistien ja journalismin liitolle, joka lyö hallitsevan teknokratian sen omalla aseella: informaatioteknologialla.

Esimerkki on annettu: kuka tahansa voi vuotaa mitä vain koska vain. Journalistien pitää pysyä hereillä.

Kimmo Jylhä on *Voiman* päätoimittaja.

Voiman verkkolehti *Fifin* tarjoama peilipalvelin perustettiin 7.12.2010 yhdeksi palvelimeksi, joiden avulla WikiLeaks jatkaa toimintaansa. Voima päätti tarjota vuotosivustolle tukensa, koska sen mukaan hallitusten pyrkimykset sulkea WikiLeaks uhkaavat kaikkien tiedotusvälineiden vapautta.

Uutisia uskonnoista

Uutinen uskonnosta: tyytymättömyyden tae?

Vuosi 2010 näytti, että uskonto nousee esiin julkisessa keskustelussa monin tavoin. Esimerkiksi Ajankohtaisen Kakkosen "Homoiltaa" (12.10.2010) jäsensi homoseksuaalien ja arvokonservatiivisten kristittyjen vastakkainasettelu. Juuri ennen vuoden päättymistä pohdittiin jälleen, miten kristillisiä traditioita uhkaavat joko sekularistit tai muiden uskontojen edustajat. Homoillassa liberaalit kristityt kokivat jääneensä paitsioon, eivätkä sen paremmin lähetyksessä olleet homoseksuaalit kuin uskovaisetkaan olleet tyytyväisiä. Joulujuhlista keskusteltaessa tapakristityt olivat huolissaan perinteiden katoamisesta, ja muiden uskontojen puhemiehet ihmettelivät keskustelua toteamalla, ettei heillä ole mitään kristillisiä jouluperinteitä vastaan. Uskonto näyttää siis olevan aihe, josta uutisoidessa vähintään yksi osapuoli on tyytymätön siihen, miten asianosaisia tai aihetta ylipäätään käsitellään.

Uskonto on uutisaiheena erityinen, sillä se koetaan kiinnostavaksi ensisijaisesti konfliktina. Se on omaleimainen aihe myös siksi, että uskontoon erikoistuneet toimittajat ovat harvinaisia ja aihetta käsittelevät eivät yleensä pidä sitä keskeisimpänä osaamisalueenaan. Tämä yhdistelmä tekee uskonnon uutisoinnista vaikeaa. Tilannetta hankaloittaa se, että uskontoa on Suomessa pidetty yleisesti yksityisenä ja lähes kaikille samana asiana. Myös uskonnon näkyvyys ja uskontojen moninaisuus tuovat haasteita ja valintoja, joita toimittajat joutuvat punnitsemaan työssään ja jotka lopulta vaikuttavat uskonnon uutisoinnin laatuun.

Toimittajan työtä ohjaavat esimerkiksi (1) median toiveet ja resurssit. Esimerkiksi sanomalehdet suhtautuvat eri tavoin uskontoon ja sen uutisarvoon, ja eri lehdillä on erilaiset resurssit palkata uskontoon keskittyviä toimittajia. Toimittaja on yhteydessä myös (2) yhteisöihin ja instituutioihin, jotka ovat juttujen kohteina ja lähteinä. Niillä on oma käsityksensä siitä, millainen uutisointi on toivottavaa ja millaisista tapahtumista uutisointia halutaan. Lisäksi toimittaja käyttää usein (3) asiantuntijoita, jotka tarjoavat yhtä lailla faktatietoa kuin näkökulmia uskonnon käsittelyyn. Julkaisut altistuvat myös (4) lukijoiden palautteelle. Näiden ulottuvuuksien pohdinnassa käytän esimerkkinä Suomen lisäksi Isoa-Britanniaa, jossa olen tutkinut uskonnon uutisointia valtamediassa. Vaikka kirjoitan mediasta, ajat-

telen useimmiten sanomalehteä. Esittämäni näkökulmat ovat osin subjektiivisia, mutta ne perustuvat myös tutkimustietoon sekä useissa eri konferensseissa esitettyihin puheenvuoroihin.¹

1. Media luo puitteet

Tiedonvälityksellä on useita tärkeitä tehtäviä, mutta se on myös taloudellista toimintaa. Uskonnon uutisoinnissa taloudelliset reunaehdot ovat esillä vähintään kahdella merkittävällä tavalla. Ensiksi, juttujen täytyy olla sellaisia, että tuotteelle riittää ostajia. Tämä logiikka pätee myös julkisrahoitteiseen mediaan, joka erilaisesta rahoituspohjastaan huolimatta kilpailee yleisöstä ja jonka tuotosten tärkeänä – joskaan ei ainoana – arvointikriteerinä on suosio. Uskontoa ei ole tavallisesti pidetty mielenkiintoisimpana ja myyvimpanä uutisaiheena. Toiseksi, uskuntoon erikoistuvan toimittajan palkkaaminen maksaa. Taloudellisten resurssien kiristämistä seuraa kuitenkin se, että toimittajilla on entistä vähemmän aikaa paneutua faktoihin ja taustoihin. Tutkivan journalismin tilalle astuvat kommentit, joiden kirjoittaminen on edullista.

Taloudellisten tekijöiden lisäksi median toimituspolitiikka linjaa suhteen uskuntoon. Ainakaan lehtien päätoimittajien asenteita ei voida kuvata uskonnonvastaisiksi. Annikka Mutasen (2009) haastatteluraportista voi lukea, että niin Suomessa kuin Englannissakin lehtien toimitukset suhtautuvat pääosin myönteisesti uskuntoon, joskin Suomessa ollaan epäileväisempiä uskonnon yhteiskunnallisesta merkityksestä. Toki lehtien välillä on suuria eroja. Englannin poliittisesti konservatiivisissa lehdissä suhtaudutaan selvästi myönteisemmin kristinuskoon kuin vasemmisto-liberaaleissa lehdissä (*Guardian*, *The Independent*), jotka puolustavat selväsanaistemmin maltillista sekularismia. Joskus yleinen linjaus ja asenne poikkeavat sisällöstä. Vaikka *The Independentin* Roger Alton korosti lehden vastustavan aggressiivista sekularismia, erityisesti sen kolumneissa, painottuu uskontokriittinen sekularismi.

Myös Suomessa sanomalehtien välillä on eroja. Esimerkiksi *Keskisuomalainen* ja *Ilkka* ovat hyvin uskontomyönteisiä, mutta *Helsingin Sanomia* pidetään lähes uskonnonvastaisena. (Ks. Rahkonen 2007.) Maan päälehti on ajanut aktiivisesti kirkon ja valtion eroa, mutta lehden leimaaminen uskonnonvastaiseksi ei ole erityisen kuvaavaa. Lehdellä on pikemminkin oma hierarkiansa, jossa uskonto on ihan myönteinen asia niin kauan, kuin siitä ei tule modernisoitumisen, demokratisoitumisen ja taloudellisen kehityksen jarrua. Näihin kehyksiin myös toimittajien on yleisesti ottaen sopeuduttava.

Vaikka julkilausutuissa asenteissa ei olisikaan mitään vikaa, ongelma voi tulla siinä, ettei media kaipaa palkkalistoilleen uskuntoon erikoistuvia toimittajia. Kuvaavaa on, että Suomen suurimmalla sanomalehdellä *Helsingin Sanomilla* on kaksi pääasiallisesti uskonnosta kirjoittavaa toimittajaa, mutta monilla pienem-

millä ei ole yhtään. Briteissä suurimmilla laatulehdillä on uskontoon erikoistunut toimittaja.

Uskonnosta ovat perinteisesti kirjoittaneet kirkonmiehet. Tilanne on toki muuttunut, mutta muutos ei ole tehnyt mediasta uskonnonvastaista, pikemminkin suhde on aiempaa kirjavampaa. Esimerkiksi *The Timesin* kirjeenvaihtaja on nimellisesti anglikaani (Ruth Gledhill), *Guardianin* muslimi (Riazat Butt) ja *Daily Telegraphin* filosofi (Martin Beckford). Lehdillä on myös uskonnosta kirjoittavia uskontokriittisiä toimittajia, esimerkiksi *The Independentin* Johann Hari, sekä konservatiivisia kristittyjä, kuten *Daily Mailin* kolumnisti Peter Hitchens. Suomessa uskonnosta aktiivisesti kirjoittavia toimittajia ei voi ainakaan yksiselitteisesti kutsua uskonnonvastaisiksi. Annikka Mutasen tutkimuksen kahdestatoista haastateltavasta kukaan ei nimittänyt itseään ateistiksi. Yhdeksän toimittajaa oli luterilaisen kirkon jäseniä, neljä identifioi itsensä uskovaksi.

Toimittajien suhde oman uskonnollisuuden tai uskonnottomuuden julkiseen paljastamiseen vaihtelee, mutta asiaa voi lähestyä myös työnantajan näkökulmasta. Kun *Helsingin Sanomat* julkaisi uutisen toimittajille annetuista sosiaalisen median käyttöä koskevista ohjeista, se otti esimerkin ydinvoimasta: jos toimittaja kirjoittaa energiapolitiikasta, hän ei saisi olla ydinvoimaa avoimesti kannattavien tai vastustavien ryhmien jäsen. Mutta päteekö sama uskontoon? Pitääkö uskonnosta kirjoittavan toimittajan olla uskonnollisten ja uskontokriittisten ryhmien ulkopuolella? Vaikeutena on, ettei lapsikasteessa kirkon jäseneksi liitetty toimittaja ole erotesaans neutraali – hän on jo esittänyt kantansa, vaikka ei olisikaan uskonnonvastainen. Saman logiikan mukaan voidaan kysyä, voiko luterilainen kirjoittaa muista uskonnoista? Kun neutraalia aluetta ei käytännössä ole, ei sellaisesta tarvitse unekia. On parempi tuoda esiin kantansa, reflektoida sitä toimittajan työssä ja antaa todistusaineistojen ja argumenttien viedä joskus omalle vakaumukselle kiusallisiinkin juttuihin.

Uskontokirjeenvaihtajat ja heidän kiinnostuksensa aiheeseen ovat omiaan parantamaan laatua, mutta tämä ei yksin riitä. Myös palkatut toimittajat joutuvat myymään juttunsa ylemmän tahon päättäjille. Lisäksi kirjoitteluun vaikuttaa paljon toimittajan oma aktiivinen toiminta. Kaiken kaikkiaan uskontoon erikoistuneiden toimittajien jutut ovat Andrew Brownin tuoreiden laskelmien mukaan vähentyneet Isossa-Britanniassa viimeisten vuosikymmenten aikana (henkilökohtainen tiedonanto), samoin uskonnolliset televisio-ohjelmat ovat siirtyneet vähitellen aiempaa huonommille ohjelmapaikoille (Viney 1999). Trendi on jatkunut, ja ohjelmat ovat osin muuttuneet yleiseettisiksi keskusteluohjelmiksi. Poikkeuksen muodostavat uskontoaiheiset dokumentit. Lisäksi mediakäytäntöjen muuttuminen siirtää raportointia yhä useammin verkkoon. Uskonto on yksi esimerkki kerrostuneesta journalismista: pieni osa painetaan lehteen, ja aihetta käsitellään perusteellisesti blogissa, jossa on linkkejä alkuperäislähteisiin tai laajempiin analyysihin.

Uskontoa voidaan kaikesta huolimatta pitää ajankohtaisena ja uutisointia vaativana aiheena. Siinä missä monet Euroopan maat maallistuvat, muualla maail-

massa näin ei näytä käyvän. Lisäksi lähes kaikissa länsimaissa uskonnosta on tullut näkyvää ja julkisesta keskustelusta polarisoitunutta. Vaikka uskonnollinen aktiivisuus on vähentynyt tasaisesti, uskonto on esillä mediassa entistä enemmän.² Uskonnollisen monimuotoisuuden lisääntyminen, ateismin esillenousu julkisuudessa ja kristittyjen esittämät huolenaiheet oman etuoikeutetun asemansa horjumisesta ovat tekijöitä, joiden olettaisi riittävän yhteiskunnallisen merkityksen perusteluksi.

Toisaalta tutkimustyössäni on käynyt ilmi, että viittaaminen uskonnollisiin asioihin on selvästi lisääntynyt brittimediassa. Otoksessa vuodelta 2008 viittaus-ten määrä on kaksinkertaistunut sanomalehdissä verrattuna vuoden 1982 määriin. Uskontoviittausten määrä on noussut nopeammin kuin esimerkiksi rotu- ja etnisyy sviittausten määrä. Toisaalta tiedetään uskontokirjeenvaihtajien juttujen vähentyneen, joten on pääteltävä, että uskonnosta kirjoittavat muut kuin uskontoon erikoistuneet toimittajat. Heidän erikoisalansa – ja jutun varsinainen kohde – voi olla politiikka, kulttuuri, urheilu tai viihde. Tällöin haasteeksi tulee tämän joukon ”uskonnollisen lukutaidon” parantaminen.

Sekä Yhdysvalloissa että Isossa-Britanniassa – oletettavasti myös Suomessa – toimittajat ovat vähemmän uskonnollisia kuin väestö keskimäärin. Näin ajateltuna toimittajat eivät siis välttämättä aktiivisesti edistä uskonnollisten aiheiden käsittelyä mediassa. (Hoover 1998, 40–42; Holmes 2010.) Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että media olisi uskonnonvastainen. Toimittajan uskonnollisuus tai uskonnotto muus ei määrää laatua. On kuitenkin selvää, että median omat taloudelliset ratkaisut ja linjavalinnat vaikuttavat merkittävästi uskontouutisten laatuun.

2. Uskonnollisten yhteisöjen odotukset

Brittiprofessori Ian Hargreaves (2005, 1) kuvaa journalismin paradoksia: uutisia on enemmän kuin koskaan vapaan lehdistön aikana, mutta journalismi on myös ennennäkemättömän painostuksen kohteena. Nämä hyökkääjät voivat olla ”poliitikkoja, filosofejä, kansalaisia, globalisaationvastaisia radikaaleja, uskonnollisia ryhmiä ja jopa toimittajia”. Uskonnolliset ryhmät voivat olla taitavia lobbaajia tai toimia jopa väkivaltaisesti. Useimmiten uskonnolliset yhteisöt ovat kuitenkin altavastaajan asemassa. Heidän sanomansa vaikutus on riippuvainen toimittajien ja mediainstituution arvoista, yhteistyöhalusta ja tavoitteista.

Valtakirkoilla on erityisasemansa. Yhtäältä niihin suhtaudutaan vakavammin ja kunnioittavammin kuin muihin, toisaalta niiden institutionaalinen rakenne – ja toimittajien tietoisuus siitä – auttaa löytämään sopivia haastateltavia. Suomessa määrällinen ero valtakirkon ja muiden yhteisöjen välillä on niin suuri, että vertailu on epäsuhtaista. Vähemmistöuskontojen näkökulmasta on erikoista, että Suomessa haetaan usein myös muiden uskontojen kommentoijat luterilaisen kirkon sisältä (Junnonaho 1999).

Ei liene liioiteltua sanoa, että moni uskonnollinen ryhmä on tyytymätön siihen, miten se esitetään mediassa. Muslimeilla on hyvät perusteensa tähän, mutta esimerkiksi uskonnollisesti kirjavassa Englannissa sikhit valittavat samanlaisista asioista. Yksi huolenaihe on se, että lukijat – eivät niinkään toimittajat – usein sekoittavat sikhit ja muslimit. Toinen huolenaihe on vähäinen medianäkyvyys, ainakin muslimeihin verrattuna. On tietenkin kysyttävä, onko medianäkyvyys tavoiteltavaa, jos uutisointi on usein negatiivista.

Uskonnollisten yhteisöjen käsityksiä omasta näkyvyydestään voisi hyödyntää, mutta niiden näkemykset eivät kuitenkaan aina vastaa todellisia mediasisältöjä. Esimerkiksi eräessä seminaarissa sikhien edustaja otti esimerkiksi sikhien kanalta kielteisen tapauksen, mutta jätti arkisen, keskimäärin myönteisen käsittelyn mainitsematta. Media ei välitä ryhmien eettistä ilosanomaa, mutta media ei myöskään ole aina niin kielteinen kuin uskonnollisten ryhmien puhemiehet antavat olettaa.

Mediaa kiinnostaa uskonto siinä tapauksessa, että kyseessä on konflikti, mielenkiintoinen persoona tai tavallisuudesta poikkeava tapahtuma. Esimerkiksi uskonnollisten ihmisten määrä ei sinänsä ole ratkaiseva tekijä. *Daily Telegraphin* Martin Beckford vertasikin toimittajien suhdetta uskontoon siihen, miten he suhtautuvat vanhuksiin: vanhusten määrä kasvaa ja heitä kuunnellaan, mutta heidän sanomisiaan ei aina oteta vakavasti. Yhteisöjen aktiivinen tiedottaminen ja esimerkiksi lehdistötiedotteiden lähettäminen tiedotusvälineisiin ovat kuitenkin edelleen merkittäviä vaikutuskeinoja uskontojen julkisuuden parantamiseen. Toinen tärkeä tekijä on yhteisön verkkosivu, josta löytyvät yhteystiedot ja yleinen ryhmää koskeva informaatio. Kolmanneksi yhteisöillä on oltava edustajia, joihin toimittajat voivat ottaa yhteyttä, joskin median toivoisi esittävän yhteisöt useammin moniäänisinä. Edustajien tehtävänä on yhtenäistää ja esittää niin sanottu virallinen kanta.³

Hyvä esimerkki uskonnollisten yhteisöjen ja median kitkaisesta suhteesta on paavi Benedictuksen vierailu Isoon-Britanniaan syksyllä 2010 ja sen käsittely mediassa. Siinä missä konservatiiviset ja kristillismieliset lehdet toivottivat paavin tervetulleeksi, poliittisesti vasemmalla olevat sekularistisemmat lehdet nostivat sivuilleen lasten hyväksikäytön ja ihmisoikeudet. *BBC* sai syytöksiä kristinuskon ja katolisuuden vastaisuudesta. Yksi syy tähän oli kriittinen sarja *Panorama*, joka kysyi, mitä paavi tiesi pedefiilipappien tapauksista, joita hän ennen paaviuttaan joutui käsittelemään. Toinen syy oli dokumentti, jossa Mark Dowd, katolilainen homoseksuaali, kritisoi paavia konservatiivisuudesta. Syytösten ilmapiirissä kirkko ja siihen myönteisesti suhtautuvat tahot toivoivat pehmeämpää käsittelyä – siitäkin huolimatta, että *BBC*:llä oli lähes 13 tuntia suoraa lähetystä vierailusta ilman kritiikin häivää. Tällaisessa tilanteessa näyttää siltä, että mikä tahansa puolueettomuuden määritelmä on jo määritelmä joko uskontomyönteisestä tai -kielteisestä näkökulmasta. Media ei voi tyydyttää kaikkia, ja negatiivinen palaute on lähestulkoon väistämätöntä.

3. Asiantuntijoita tarvitaan

Toimittajat vitsailevat usein ”päivystävistä dosenteista”, mutta kaikesta huolimatta media tarvitsee jatkuvasti asiantuntijoita. Yksi suurimpia eroja suomalaisen ja brittiläisen median välillä on se, että Suomessa toimittajat turvautuvat helposti asiantuntijoiden apuun, kun taas briteissä toimittajat ottavat usein itse myös asiantuntijan roolin. Uskonto on keskimäärin vaikea aihe, joten suomalaista menettelytapaa voi pitää toivottavana. Uskonnon asiantuntijoita tarvitaan tukemaan korkealatuista journalismia. Tietämyksen puute on mediakriitikoiden lisäksi myös uskonnollisten ihmisten usein esittämä syytös. Joskus mennään vikaan, kun unohdetaan median omat tehtävät, mutta jonkinlainen osaaminen on välttämätöntä. ”Uskonollisessa lukutaidossa” on parannettavaa.

Päivystävät dosentit auttavat mielellään, mutta he eivät istu tutkijankammioissaan odottamassa toimittajien yhteydenottoa paremman tekemisen puutteessa. Ja jos apua tarvitaan pikaisesti, voi käydä niin, että aikataulut eivät sovi yksiin. Toimittajien on hyvä tietää, että on olemassa verkkosivustoja, joista voi saada perustietoja (esim. www.uskonnot.fi). Suomessa erilaisten ajatushautomoiden kehittyminen on jäänyt puolitiehen, mutta esimerkiksi Isossa-Britanniassa ne tarjoavat asiantuntija-apua myös uskontoaiheisiin. Tällöin on muistettava, että niillä on oma agendansa.

Asiantuntijoilta kysytään usein faktoja. Joskus käy niinkin, että toimittajalla on juuri tekeillä olevaan juttuun liittyvä faktatieto paremmin hallussa, asiantuntijalla puolestaan enemmän tietoa aiheen historiallisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista. Aina aihe ei käy yksiin ensisijaisen asiantuntijuuden kanssa, vaan osuukin sen reunamille. Asiantuntijoiden sivuuttaminen kokonaan johtaa helposti tilanteeseen, jossa tutkijat jälkeinpäin herkuttelevat toimittajien tekemillä virheillä tai kykenemättömyydellä nähdä uskonnon merkitys uutisoinnin kohteessa (esim. Marshall & al. 2009). Korostan asiantuntijoiden merkitystä viitekehyksen tai lähestymistavan valinnassa. Harvoin painotetaan asiantuntijoiden kykyä kommentoida näkökulmia, joilla aiheita käsitellään. Pulmana on se, että kehys on usein valittu jo etukäteen, ennen yhteydenottoa. Eräs englantilainen professori kertoi, että kun häntä pyydettiin television ajankohtaisohjelmaan, häneltä kysyttiin, tuomitseeko hän arkkipiispan aikaisemmin mediassa esittämän lausunnon. Kun hän vastasi, ettei pitänyt lausuntoa erityisen ongelmallisena, kutsu evättiin. Tämä on esimerkki median tietoisesta kehyksestä.

Aina kehystä ei ole selvästi tiedostettu. Yksi tyypillinen kehys sekä journalistisissa että akateemisissa tutkimuksissa on, että modernisoituminen ja demokratisoituminen nähdään vääjäämättöminä kehityssuuntina, joista voi ennustaa tulevia muutoksia. Uskontoa ei tyypillisesti ole pidetty osana modernisaatiokehystä, sillä sen on ajateltu kuuluvan menneeseen maailmaan. Siksi esimerkiksi Iranin vuoden 1979 vallankumousta ja Khomeinin johtamaa pappisvaltaa pidettiin aikoinaan *Helsingin Sanomissa* menneen maailman oikkuna, joka jostain käsittämättömästä

syystä ilmaantui ohimenevästi modernisoituvan maailman näyttämölle. Ainoana käsitettävissä olevana syynä pidettiin liian nopeaa länsimaista sivistystä. Islamilainen johtajuus määrittyi vääristymäksi, joka ei sovi ”ihmiskunnan nykyiseen kulttuuritietoisuuteen”. Lehden mukaan ”voimme olla jokseenkin varmoja, että irani-lainen nykyvaihe on ohimenevää laatua” (*Helsingin Sanomat* 20.7.1982.) Esimerkki sopii islamin kuvaamiseen yleisesti: sitä suhteutetaan suomalaisessa mediassa länsimaaiseen demokratiaan ja modernisuuteen, jotka toimivat myös hyväksyttävyyden mittarina (Taira 2008).

En ole kuullut toimittajien kysyvän, millaisesta viitekehyksestä aihetta kannattaisi tarkastella tai miten valittua kehystä voisi tarkentaa. Sen sijaan olen kuullut toimittajan etsivän tietoa siitä, ovatko Irakissa ”fundamentalisteja” sunna- vai shiiamuslimit – ikään kuin asiantuntijan tehtävänä olisi hyväksyä huonosti mietitty kehys, yhden ryhmän fundamentalistiksi leimaaminen ja sen mukanaan tuomat arvoarvostelmat.

Yleinen ongelma kehyksen valinnassa on uskonnon yleinen eksotisointi ja kiinnittäminen aikaisemmin esillä olleiden puhemiesten uskomuksiin. Tällöin uskonnollisuuden arkipäiväisyys ja käytäntöjen kirjavuus jäävät tavoittamatta. Esimerkiksi Suomen televisiossa viime vuonna nähtyä *Muslimielämää* -ohjelmaa moitittiin keskittymisestä ankaran opillisiin käytäntöihin arjen sijaan. Tämä onkin uskonnon kuvaamisen ongelma: poimitaan eksoottiset uskomukset ja näytetään, että niiden harras noudattaminen on osoitus muslimielämästä. Uskonnollisuuden ymmärtäminen arkisen aherruksen yhtenä mielekkääksi tekävänä elementtinä jää taustalle. Toisenlaisia ratkaisuja on tullut vastaan Englannissa, missä esitettiin sarja musliminaisten autokoulun käymisestä. Sinänsä tylsähkö ohjelma tavoitti alistetun vähemmistön arkisen näkökulman sekä siihen liittyvät epävarmuudet ja pienet ilot. Turkia käsittelevässä dokumentissa puolestaan kuvattiin villisikoja metsästäviä muslimieja, jotka argumentoivat, ettei heidän islaminsa kiellä sianlihan syöntiä. Joku voisi tietenkin väittää, etteivät metsästäjät ole oikeita muslimieja. Tärkeämpää on kuitenkin tuoda esiin käytäntöjen monimuotoisuutta, sillä sitä on islamin stereotyyppisissä mediakuvauksissa painotettu liian vähän.

4. Lukijapalautteen huomioiminen

Myös lukijat ja heidän palautteensa muodostavat osan journalismin kiertoa. NykYTEKNOLOGIAN ansiosta julkinen palaute ei rajoitu valikoituihin yleisökirjeisiin, vaan lähes jokainen voi kirjoittaa mielipiteensä keskustelupalstalle. Yksi ongelma on se, että palautteen määrää käytetään jutun onnistuneisuuden mittarina: 500 kommenttia näyttää sisällöstä riippumatta paremmalta kuin 50. Usea brittitoimittaja myönsi tunnistavansa tämänkaltaista ajattelua omassa ja kollegojensa työssä, vaikka se lisääkin provokatiivista kirjoittamista. Palautteen antaminen on kuitenkin välttämätöntä journalismin parantamiseksi, ja usein toimittajat toivovatkin

sitä. *Guardianin* toimittaja Andrew Brown osoitti viestinsä uskonnollisille yhteisöille, asiantuntijoille ja maallikoille painottaessaan, että jos huomaatte virheen, velvollisuutenne on kertoa siitä toimittajalle. Muuten on vaikea odottaa parempaa journalismia. Silti on erikoista, että Brownin uskontoblogissa kommentointimahdollisuus poistetaan, jos aiheen oletetaan olevan arkaluontoinen ja lähestymistavan provokatiivinen.

Yhteenveto

Uskonnon uutisointia koskeva mediakritiikki perustuu usein toimittajien tietämättömyyden osoittamiseen. Uskontouutisoinnin haasteita tarkasteltaessa on tunnistettava myös median omat käytännöt ja valinnat. Hyvä journalismi vaatii osaamista ja hyviä puitteita myös uskonnosta kirjoitettaessa. Osaaminen ei ole suoraan yhteydessä toimittajan omaan uskonnollisuuteen tai uskonnottomuuteen. Jos media ei halua tukea uskontoon liittyvää osaamista, laatua on vaikea ylläpitää. Uskontokirjeenvaihtajien tuottamaa sisältöä suurempi haaste on muista aiheista kirjoittavat toimittajat, jotka käsittelevät uskontoa osana esimerkiksi maailmanpolitiikkaa, taloutta tai maahanmuuttoa. Heidän osaamisensa parantaminen olisi askel kohti entistä laadukkaampaa uutisointia. Sinänsä uskonnolliset yhteisöt eivät määrrä, mitä ja miten heistä kirjoitetaan, mutta niiden kuunteleminen on olennaista, palautteen kielteisyydestä huolimatta. Konkreettinen haaste on saada edes joskus myös muiden kuin edusmiesten ääni kuuluviin – käsiteltävän aiheen mukaan. Asiantuntijat tarjoavat apua faktatiedoissa, mutta toisinaan olisi hyvä kysyä mielipidettä myös valitun näkökulman eduista ja ongelmista. Myös lukijoiden palautteesta oppii, jos on tehnyt asiavirheitä tai jos näkökulmaa tulisi miettiä uudestaan uusia juttuja varten. Palautteen määrä ei kerro laadusta; usein se on osoitus provokatiivisesta näkökulmasta kiinnostavaan aiheeseen. Tällä hetkellä näyttää vankasti siltä, että uskontouutisointi ei voi olla journalistisesti tyydyttävää, jos aiheeseen ei paneuduta riittävästi. Monet keskustelunaiheet jäsenyivät suhteessa uskontoon, kuten Ajankohtaisen Kakkosen homoilta osoitti. Lisäksi yhä useammin kohdataan myös uskontojen kirjo perinteisen ja tutun luterilaisuuden sijaan.

Dosentti ja filosofian tohtori Teemu Taira toimii yliopistotutkijana Turun yliopiston uskontotieteen oppiaineessa. Vuosina 2008–2010 hän työskenteli Leedsin yliopistossa tutkien uskontoa brittimediassa.

VIITTEET

- 1 Olen tutkinut *Helsingin Sanomien* uskontokirjoittelua pitkällä aikavälillä sekä brittimediaa, erityisesti sanomalehtiä ja suosituimpia televisiokanavia työskennellessäni viime vuosina Leedsin yliopistossa. Esimerkiksi seuraavissa seminaareissa esitetyt näkemykset ovat vaikuttaneet tässä esittämiini käsityksiin: *Media and the Transformation of Religion* (kesäkuu 2009, Manchester), *Religion and the News* (lokakuu 2009, Windsor), *Religion and Media* (maaliskuu 2010, Leeds), *Social Media and the Sacred* (kesäkuu 2010, Lontoo), *Media, Religion and Culture* (elokuu 2010, Toronto). Tapahtumiin osallistui tutkijoita, toimittajia ja uskonnollisten yhteisöjen edustajia. Muutamissa seminaareissa sovittiin, että esillä olleet asiat saa kertoa, mutta asianosaisten nimien mainitsemisessa on käytettävä erityistä harkintaa. Siksi kirjoitan toisinaan mainitsematta nimiä.
- 2 Uskonnonharjoittamisen aktiivisuuden heikentyminen Euroopassa on todettu useissa empiirisissä tutkimuksissa. Sen sijaan uskonnon yleistä medianäkyvyyden kasvua on tutkittu vain vähän. Tutkimusprojektimme kuitenkin osoittaa brittimedian uskontoviitteiden yleisen kasvun, joka ei selity yksinomaan islamin näkyvyyden lisääntymisellä. Ks. esim. Taira & Knott & Poole (tulossa). Lisäksi kokoamani aineisto *Helsingin Sanomista* osoittaa, että pääkirjoituksissa ja yleisönosastossa uskontoaiheet ovat kasvaneet tasaisesti vuosikymmeneltä toiselle 1940-luvulta nykypäivään.
- 3 Tarvetta edustavien äänien löytymiseen ei yleensä problematisoida. Toimittajat haluavat löytää edustavan äänen ja yhteisöjen sekä uskontoperinteiden sisällä kamppaillaan puhemiehen roolista. Tällöin sivuutetaan kysymys siitä, mitä tapahtuisi, jos pyrittäisiin saamaan erilaisia kantoja esiin sen sijaan että etsittäisiin yhteisön edustajaa.

LÄHTEET

- Hargreaves, Ian (2005). *Journalism*. Oxford: Oxford UP.
- Holmes, Nigel (2010). *Religious Television: A Background Paper*. Church of England General Synod: Private Member's Motion. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Hoover, Stewart (1998). *Religion in the News: Faith and Journalism in American Public Discourse*. London: Sage.
- Junnonaho, Martti (2000). On Religious Otherness in Finnish Discourse. Teoksessa Kaplan, Jeffrey (ed.). *Beyond the Mainstream: The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia and Russia*. Helsinki: Finnish Literature Society, 191–199.
- Marshall, Paul; Gilbert, Lela & Ahmanson, Roberta Green (eds) (2009). *Blind Spot: When Journalists Don't Get Religion*. Oxford: Oxford UP.
- Mutanen, Annikka (2009). *To Do, or Not to Do God: Faith in British and Finnish Journalism*. Reuters Institute. Saatavilla: http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/fileadmin/documents/Publications/fellows_papers/2008-2009/Mutanen_-_To_do_or_not_do_God.pdf (luettu 5.2. 2010).
- Rahkonen, Juho (2007). Kirkko median kuvastimessa. Kristinuskon ja kirkollisten asioiden käsittely sanomalehdissä. Kirkon tutkimuskeskus, www.julkaisuja.fi.
- Taira, Teemu (2008). Islamin muuttuva julkisuuskuva: Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946–1994. Teoksessa Martikainen, Tuomas; Sakaranaho, Tuula & Juntunen Marko (toim.). *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS, 200–224.
- Taira, Teemu; Knott, Kim & Elizabeth Poole (tulossa). *Religion in the British Media Today*. Teoksessa Owen Gower & Jolyon Mitchell (eds). *Religion and the News*. Aldershot: Ashgate.
- Viney, Rachel (1999). *Religious Broadcasting on UK Television: policy, public perception and programmes*. *Cultural Trends* 36: 4–28.

Uskonto journalistisena kuvana

Millaista kuvitusta uskontoa käsittelevissä jutuissa käytetään? Laskeutuuko pyhä journalistisiksi kuviksi, ja jos, niin millaisiksi?

Uskonto on yksi vanhimpia kuvituksen ja kuvallisen esittämisen kohteita koko representaation historiassa. Uskonnollisiin kuvastoihin liittyy perinteisesti vahvaa symboliikkaa ja toisteisuutta. Keskeisimmistä kuva-aiheista on tullut kulttuurisia kiteytymiä, jotka toimivat huomaamisen ja nopean tunnistamisen merkkeinä. Kuva-aiheet sisältävät kulttuurisesti vahvoja merkityslatautumia. Kuvilla on erittäin laajakantoinen viestintävoima. Ne eivät edellytä jonkin tietyn kielen osaamista, vaan ovat tulkittavissa universaalisti. Kuvien universaali luonne ei tietenkään tarkoita, että tulkinnat olisivat samanlaisia, etenkin erilaisista kulttuurisista lähtökohdista katsottuna. Kuvat voidaan myös panna puhumaan haluttuja viestejä.

Kuvat ovat olleet tärkeässä roolissa kristinuskonkin esityksissä. Kristillisten kuvien tyyli on ollut usein realistinen, mutta niillä on aina symbolinen merkitys. Kuvat kuvittavat esimerkiksi Raamatun kertomuksia fiktiivisine viittauskohteineen. Ne ovat osa nykyistäkin kuvallista muistiamme ja visuaalista kulttuuriamme. Kristinuskon visuaalinen kenttä vahvistaa osallistumista yhteisiin katsomisen käytänteisiin (Morgan 2008, 167). Aiemmille sukupolville uskontoon liittyvä kuvasto on ollut usein ensimmäisiä ja ainutlaatuisia visuaalisia elämyksiä. Lukutaidotonta kansaa on opetettu piirrettyjen kuvien avulla. Ensimmäiset teolliset painotuotteet olivat Raamattuja ja muuta uskonnollista kirjallisuutta. Myös varhainen suomenkielinen kirjallisuus on ollut hengellistä.

Uskonnollisen kuvallisen kulttuurin pääteemoja, kuten Raamatun kertomuksia, ovat visualisoinneet lukemattomat eri kuvittajat. Historiallinen kuvasto on tyyliltään realistista, vaikkakin sen kaikki sisällölliset aiheet nousevat kertomuksista ja uskosta niihin. Tyypillisin ilmaisullinen tekniikka on ollut piirros tai maalaus. Valokuvia kaanonissa on nähty yllättävän vähän. Kuvien tematiikka yhdistelee yleensä vapaasti symbolisia aineksia. Uskonnolliset julkaisut käyttävät edelleen paljon traditionaalista piirros-maalaustekniikkaa tyypillisine aiheineen.

Kuvien symboliikkaa ja reaalista etäännyttämistä voidaan rakentaa monella eri tavalla. Traditionaalisin tapa on valita väline, joka sallii laajan symbolisen tulkinnan. Tällaisia ovat esimerkiksi juuri piirroksot ja maalaukset. Myös valokuvista voidaan rakentaa aihevalinnalla symbolisia ja vieraannuttavia. Valokuvaa on käytetty esimerkiksi sivustolla *The Brick testament* <http://www.thebricktestament.com/>, jossa Raamatun kertomusten näyttämöt ja mallit on rakennettu legopalikoista.

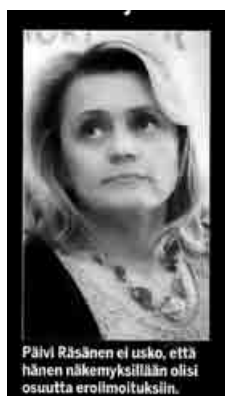
Uskonnon ja journalismin kohtaamista on pidetty yleensä vaikeana (esim. Sumi-ala-Seppänen 2006). Modernissa maailmassa uskonto saattaa edustaa toiseutta, vaikka se on maailmanlaajuisesti merkittävä ilmiö. Uskontoja on kulttuurisesti käytännöllistetty, välitetty ja ymmärretty eri elämänalueisiin liittyvien tapojen ja rituaalien avulla (Stolow 2008). Esimerkiksi kristinuskon kulttuurinen kuvasto liittyy usein Raamatun kertomusten arkeologisiin paikkoihin tai Lähi-idän pukeutumiskulttuuriin. Kiinnostava kysymys onkin, suodattuuko tästä kulttuurisesta ja symbolisesta kuvastosta aineksia nykyjournalismiin ja jos, niin miten.

Etsiessäni vastausta tähän kysymykseen tarkastelin loka-marraskuussa 2010 viittä suomalaista sanomalehteä verkkoversioineen sekä yhtä aikakauslehteä (*Helsingin Sanomia*, *Kalevaa*, *Aamulehteä*, *Lapin Kansaa*, *Uutta Suomea*, *Suomen Kuvalehteä*). Tarkastelemaani ajankohtaan osuu muun muassa *Ajankohtaisen Kakkosen* (12.10.2010) käynnistämä keskustelu homoparien kirkollisesta siunaamisesta ja sen vauhdittama kirkosta eroaminen. Myös marraskuussa käydyt seurakuntavaalit näkyvät uutisaineistossa. Uskontoa käsitteleviä juttuja oli yhteensä 62. Uskonnon rajasin tarkoittamaan kristinuskoa, vaikka eri uskontojen, kuten kristinuskon ja islamin vertailu tarjoaisikin kiinnostavia tutkimuskysymyksiä. Kristinuskonto näyttää sievän paremmin kritiikkiä kuin muut uskonnot ja niiden edustajat. Kristillistä kirkkoa on voitu esittää esimerkiksi pilapiirroksissa (esim. Kari Suomalainen; *Helsingin Sanomat*), mutta islamilaisuutta ei välttämättä (vrt. Muhammed-piirroksiset).

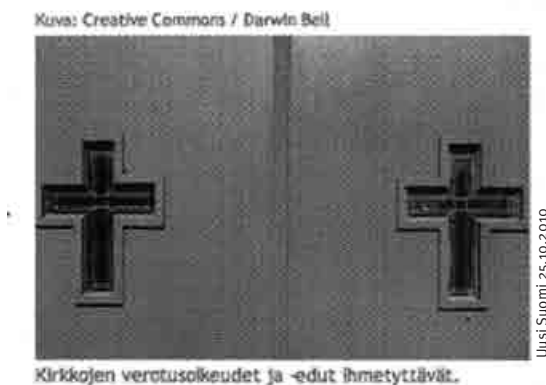
Ajankohtaisen Kakkosen homokeskustelua kritisoiitiin jälkeinpäin yksipuolisuudesta ja mediaa ylipäänsä uskonnollisten aiheiden ja erityisesti kristillisen kirkon syrjimisestä. Esimerkiksi *Kotimaa*-lehden päätoimittaja Mari Heinilää harmitti *Ajankohtaisen Kakkosen* homoilta (HS 12.10.2010). Heinilän mukaan keskustelijoiksi oli valittu mielipiteiltään äärilaitojen edustajia, eikä maltillisia kantoja edustavia kuultu. Samalla hän ihmetteli, miksi Suomen maabrändiraporttiin ei kelpuutettu lainkaan kirkon toimijoita tai uskonnollisia teemoja. Tämä lienee merkki yhteiskunnallisen elämän maallistumisesta, kuten myös yritys kieltää uskonnollisten symboleiden, kuten huivien, käyttö. Kirkkohallituksen johtaja Jukka Keskitalo (HS 6.12.2010) kritisoikin mahdollista huivinkäyttökieltoa yksilöllisiä uskonnollisia oikeuksia loukkaavana. Toisaalta huivikeskustelu voidaan nähdä myös uskonnon politisoitumiseksi. Kysymys ei enää olekaan vain yksilön oikeuksista, vaan velvollisuuksista, joilla toteutetaan myös muita kuin uskonnollisia päämääriä.

Pyhä vai paha kuva?

Journalististen kuvien voidaan ajatella jakaantuvan päätyypeiltään muutamaaan kategoriaan. Ne voidaan jaotella sisällön ja temaattisen toteutustapansa perusteella uutiskuviin, kuvituskuviin sekä abstrakteihin kuvauksiin, informaatiografiikkaan. Kuvat voidaan tuottaa valokuvaamalla, piirtämällä tai tilastografiikan avulla tai kaikkia näitä yhdistelemällä. Myös pilapiirroksiset ovat journalistista aineistoa, jolla voi

Kuva 1

Kuva 2

olla merkittäviä vaikutuksia, kuten Muhammed-piirroksia ja niistä syntyneet liikehdinnät osoittivat.

Aineistoni perusteella näyttää siltä, että uskontoa ja kirkkoa käsitellään journalismissa melko vähän, vaikka tarkasteluajankohta ja sen jälkeinen aika olivatkin poikkeuksellisen vilkkaan keskustelun aikaa. Tyypillisesti uskonnollinen teema esiintyy kolumneissa tai kansalaiskeskusteluna yleisönosaston kirjoituksissa. Vähäistä uskonnollisia aiheita myös kuvitetaan vähän.

Tarkastelemani kuva-aineisto muodostaa viisi erilaista luokkaa.

- 1) Henkilökuvat (*mug shots*) muodostivat suurimman ryhmän. Useimmista kuvista ei välttämättä erottanut niiden uskonnollista tai kirkollista aihetta, mutta kuvan ohessa oleva artikkeli antoi kuville lukuohjeen. Kuvat olivat tavanomaista henkilökuvamateriaalia. (Kuva 1. *Ilta-Sanomat*)
- 2) Kuvitus voitiin rakentaa realististen kuva-aiheitten, kuten ristin tai kirkkotalon avulla. Kuvilla on kausaalinen suhde itse aiheeseen. Näitä voidaan pitää symbolisina kiteytyminä. (Kuva 2. *Uusi Suomi*)
- 3) Edellisen kanssa samankokoinen ryhmä olivat tapahtumajournalismin kuvat, eli tilanne- ja tapahtumakuvat, esimerkiksi uutisoitaessa kirkosta eroamisesta tai seurakuntavaalien ennakkoäänestystä. Tällaiset kuvat ovat tyypillistä kuva-aineistoa koko kuvajournalismissa. (Kuva 3. *Helsingin Sanomat*)
- 4) Informaatiografiikkaa löytyi vain viisi tapausta. Tämä on kuitenkin kiinnostava ryhmä, sillä grafiikalla voidaan kuvittaa tilastojen lisäksi myös muita abstrakteja aiheita. Kaksi grafiikkaa oli isokokoisia ja ne oli sijoitettu uutisetusivulle. Toinen niistä hyödynsi uskonnollista symboliikkaa. Risti tai paimensauva näyttävät olevan kristinuskon symboliikasta tyypillisimpiä. Tämänkaltaisen aineisto tulee lisääntymään. (Kuva 4 *Aamulehti*)

Helsingin Sanomat 23.10.2010

Kuva 3

Aamulehti 23.10.2010

Kuva 4

5) Vain kahdessa artikkelissa esiintyi piirroksia tai maalauksia. Kumpikaan näistä ei sisältänyt erityistä symboliikkaa. Yleensä piirrokset ja maalaukset nojaavat traditionaaliseen uskonnolliseen kuvakieleen. Se on tyypillisintä uskontomyönteisessä featurimateriaalissa ja aikakauslehtityyppisessä lajissa. (Kuva 5. *Helsingin Sanomat*)

Helsingin Sanomat 24.10.2010

Kuva 5

Henkilökuvien suurta määrää selittää moni seikka. *Ajankohtaisen Kakkosen* jälkeinen keskustelu henkilöityi vahvasti Kristillisen liiton puheenjohtajaan Päivi Räsäseen ja evankelisluterilaisen kirkon johtajiin, joista julkaistiin paljon kuvia. Uskonnollisia teemoja käsiteltiin myös kolumneissa ja yleisönosastokirjoituksissa, joissa kuvituksena oli usein kirjoittajan kuva. Useimmat jutut olivat henkilöjuttuja, joissa kuva-aiheena olivat haastatellut henkilöt, joko passikuvana tai suurempana henkilökuvana. Uutisaiheiden kuvitukset olivat esimerkiksi kuvia kokoustilanteista.

Eri uskontoja kuvaavat kliseiset kiteytymät, symbolit, kuten risti, puolikuu tai elämänpyörä. Ne toimivat samalla tavalla kuin esimerkiksi talousjuttujen yhteyteen asetetut organisaatioiden logot ja liiketunnukset. Verkkolehti *Uusi Suomi* käytti samaa kuvaa ristin muotoisista ovi-ikkunoista kaksi kertaa. Toisteisuus vahvistaa aikaisempia symbolisia viittauksia. Sen tietosisältö ikään kuin tyhjentyy saadessaan uuden merkityksen huomionherättäjänä ja muistuttajana aikaisemman jutun temasta.

Kuvasto ei näytä merkittävästi poikkeavan muusta journalistisesta aineistosta. Pyhä näyttää siis hyvinkin maalliselta tapahtumajournalismin ilmentymältä: ihmisten keskinäiseltä toiminnalta tai kasvokuvien välisenä keskustelulta. Kirkko, kirkon

edustajat, maallikot ja poliitikot artikuloituvat kuvien avulla keskinäisiksi keskustelukumppaneiksi. Kuten Ilkka Pyysiäisen teoksen *Jumalaa ei ole* (2010) nimi enteilee: kyse on vain ihmisistä ja ihmistenvälisestä toiminnasta jossakin erityisessä tilassa, eli kirkossa. Pyhä ei näyttäydy journalismissa. Uskon käsitettä ei tarvitse todistaa, mutta journalismi tarvitsee jonkin todisteen uutiseensa.

Uskonnon maallinen maailma on ihmistenvälistä toimintaa, jonka ajatellaan ohjautuvan jostakin annetun käskyn mukaan. Kristillinen kirkko näyttäytyy kuvituksessa yhtenä yhteiskunnallisena toimijana. Kuvissa ei liiemmin esitetä perusteluja ja oikeutusta kirkon olemassaololle. Kuvitus toistaa samaa tapahtumajournalismin kaavaa kuin muillakin yhteiskunnallisilla teema-alueilla. Piirrosten ja maalausten käyttö uutiskuvituksena on yleensäkin hyvin poikkeuksellista, joten uskonnollisissa aiheissakaan ei lähdetä muuttamaan yleistä linjaa. Vapaan piirrostekuvituksen uskottavuus faktan kertojana on huono. Mitään riskejä muuttaa olemassa olevaa tapaa ei haluta ottaa.

Näin kuitenkin tehtiin vuoden lopulla, kun *Helsingin Sanomien Kuukausiliite* viritti keskustelua espoolaisen diplomi-insinöörin Tapani Koivuniemen perustamasta ja luotsaamasta ankarasta uskonlahkosta. Kuvitukseen oli investoitu tavanomaista enemmän, liitteen etukannen ja kolmen kokosivun kuvan verran. Ville Tietäväisen piirrookset yhdistelivät maallista nykykuvastoa kirkolliseen traditio-naaliseen kaanoniin. Kyseisessä kuvituksessa tyypillisiä kaanonin osasia olivat esimerkiksi sädekehä ja paimensauva, tosin sädekehä euron kolikoksi muuttuneena. Kuvissa tuotettiin myös assosiaatioita keskiaikaisen kirkkomaalaukseen rikkomalla kuvapintaa linjoituksella viittaamalla kirkkoille tyypillisten lasimaalauksen osasten liijyreunuksiin. Kuvituksessa traditionaaliset aiheet sekoittuvat nyky-yhteiskunnan teemoihin ja ilmaisullinen kuvittajan persoonallinen tyyli vanhaan traditioon uudella tavalla.

Professori Riitta Brusila (YTT, TaM) tutkii visuaalista viestintää ja sen suunnittelua Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa.

LÄHTEET

- Morgan, David (ed.) (2008) *Key words in religion, media and culture*, (2008) New York: Routledge.
 Morgan, David (2007) *The Lure of Images: A history of religion and visual media in America*. New York: Routledge.
 Pyysiäinen, Ilkka (2010) *Jumalaa ei ole*. Tampere: Vastapaino.
 Sumiala-Seppänen, Johanna (2006) *Paavin kuolema ja journalismin pyhät arvot*. Teoksessa Toim. Ruusunoksa, Laura (toim.) *Journalismikritiikin vuosikirja*. Tampere: Tampereen yliopisto, *Journalismin tutkimusyksikkö*, 153–162.
 Stollow, Jeremy (2008) *Technology*. Teoksessa Morgan, David (8ed.) *Key words in religion, media and culture*. New York: Routledge, 187–197.

MUUT

<http://www.thebricktestament.com/>
Helsingin Sanomat 6.12.2010 ja 12.12.2010

Experter och elefanter i porslinsbutiken

Finlandssvenska journalisters tolkningar av relationen mellan journalistisk praxis och religion

Studier i medierepresentationer har påvisat att det finns skillnader mellan finskspråkig och svenskspråkig medierapportering i Finland. Finlandssvenska medier anses ha en mer positiv attityd till minoritetsfrågor och mediebevakningen uppfattas som mer mångfasetterad, vilket även observerats i samband med mediebilden av islam (cf. Haavisto 2007; Kivikuru 2007; Sandlund 2002, 1999). Detta förklaras med att de svenskspråkiga medierna representerar en språklig minoritet – minoritetsställningen anses tillföra en större förståelse för mångfald. Den största finlandssvenska dagstidningen *Hufvudstadsbladet*, med en upplaga på ca 50 000 (av vilket så mycket som en tredjedel estimeras bestå av finskspråkiga läsare), har i sina riktlinjer framhåvt bevakning av mångfaldsfrågor och minoritetstematik som en central uppgift. Gällande globala nyhetshändelser använder dock *Hbl* i en stor mån internationella nyhetsbyråer, och följer i samma spår som de finskspråkiga dagstidningarna i sin nyhetsbevakning (Creutz-Kämppi 2008a; Raittila et al. 2007).

Journalistikens karaktär påverkas av det tema som står i fokus. Jag granskar dynamiken i relationen mellan journalistik och religion från ett konstruktionistiskt perspektiv – forskningsfrågan i denna artikel är *hurdan journalistik skapar religion som tema?* Frågan närmas genom en ostrukturerad fokusdiskussion med tre journalister¹ från *Hbl*. Journalisternas förmåga att reflektera över sin egen praxis är en aspekt som lätt förbises i representationsforskningen. De diskuterande journalisterna deltar i egenskap av samhällsmedlemmar som fungerar inom journalistisk praxis, och rör sig både på ett medieanvändar- och medieproducerarplan.² Eftersom de i denna artikel har en position mellan intervjuobjekt och medanalytiker kallar jag dem inte informanter eller respondenter, utan interlokutörer.

Utanför det ”normala”

Hbl erbjuder läsarna på samma sätt som t.ex. *Helsingin Sanomat* en möjlighet att kommentera webbartiklarna. Mediebevakningen av religion väcker enligt interlokutörerna direkt känslor hos mediepubliken, vilket syns på tidningens webbsidor. De känslorelaterade utbrotten tolkas som utagerande av rädsla eller aggressioner. Detta gäller i första hand islam, som enligt interlokutörerna i medierna huvudsakligen kopplas till konflikter och problem – den enda tolkningsramen som erhålls genom medierapporteringen är präglad av negativa och konfliktrelaterade teman såsom terrorism, hedersmord och pedofili. Således upplevs religionen enligt interlokutörerna av mediepubliken som något främmande, utanför ramarna för det ”normala”. Mediepublikens reaktioner anses relatera till den xenofobiska atmosfären i samhället.

Greger: Det jag först kommer att tänka på, vad jag sett på webbsidan ganska mycket, man får genast feedback för vad som händer via de här kommentarerna, pissrännan, kommentartrådarna... Då vet man att det är just religioner som väcker känslor direkt hos folk, och reaktioner, omedelbart, alltså helt ogenomtänkta och väldigt hatiska ofta också!

Linn: Mycket känslösamma!

Greger: Jo, och jag vet om man nämner något som har med islam att göra eller muslimer, och sen så handlar det ju ofta också om extremism och terrorism, så tar det inte länge före det då kommer det där att Muhammad var pedofil, allt det här, och det kommer omedelbart, sjukt snabbt och väldigt många. Jag vet inte riktigt hur man ska tolka det sen, men jag antar att det finns något slags grym rädsla i samhället som folk skriver av sig på det här viset.

Linn: Det tror jag också att beror på att när man rapporterar om islam, så det är ju inte jätte... det är ju hemskt ofta vinklat. Det handlar alltså om al-Qaida, det handlar om sådana här saker. Det har inte normaliserats, det här med islam i det här samhället, och det är ju det som skapar dom här rädsorna hos människor sedan, som gör att rädsor... en del är rädda, andra är schizoga som skriver på webben till exempel.

Feedbacken på webben upplevs som ogenomtänkt och aggressiv, och tolkas som uttryck för en stark rädsla för det som upplevs som avvikande. Interlokutörerna betonar känslaspekten; läsarnas känslor leder till att de agerar, d.v.s. deltar i webbdiskussionerna. Publikens islamofobiska feedback gör interlokutörerna frustrerade, en aspekt som är synlig vid flera tillfällen under diskussionen. Kommentarkedjan som uppstår kallas av Greger för pissrännan, en benämning som tyder på att diskussionens karaktär inte skattas speciellt högt. Att rapportering i anslutning till islam ofta är negativt vinklad är enligt interlokutörerna delvis relaterat till journalistikens karaktär.³ Greger exemplifierar skiftet mot aggressivare medierepresentationer med den första mediebilden efter attackerna 9/11, där ridande män i öknen avfyrar AK47or – och betonar att det fanns en politisk agenda bakom islams nya medie-

roll. Linn lyfter fram att islam även före 9/11 framställts i negativa sammanhang, i samband med frågor såsom omskärelse och hedersmord. Interlokutörerna betonar att vissa journalister medvetet söker och betonar annanhet, exempelvis muslimska kvinnor i *niqab* eller *hijab*, vilket genererar stereotyper hos mediepubliken.

Islam och kristendom är de religioner som enligt interlokutörerna är synligast i medierna. Islam anses framträda i medierna som "klumpar av associationer", där religionen antingen kopplas ihop med terrorism och extremism, kvinnoförtryck eller med invandring i ett negativt perspektiv. Buddhism och hinduism anses synas mindre i medierna; det poängteras att religionerna förväxlas med varandra, och att det inte finns klara mediebilder av dessa – de uppfattas huvudsakligen som exotiska, fredliga och harmlösa religioner. Den finländska majoritetsreligionen representeras av *mähän*, obetydliga figurer, och interlokutörerna för fram att det inte reflekteras över vad sekulariserade människor är. Nyandlighet och religionsbetingade aktiviteter och föremål, som meditation och spikmattor, kopplas inte enligt interlokutörerna till religiositet, utan till hälsa och välmående i ett stressdominerat samhälle. Gällande judendom betonas att det inte finns en enhetlig medieföreställning, utan att judar uppfattas som individer. Samma perspektiv poängteras även när det gäller katoliker.

Institutioner eller individer?

Också katolicism och laestadianism har enligt interlokutörerna framträtt i negativ kontext i samband med pedofiliskandaler, och det evangelisk lutherska samfundet i Finland i debatter om tolerans och sexuella minoriteter. Detta har dock enligt interlokutörerna inte kommit att prägla den allmänna uppfattningen om kristendomen. Interlokutörerna funderar över varför folk i samband med islam inte klarar av att uppfatta konflikter och problem som negativa särfall; detta anses bero på både hur islam framställs av journalisterna och hur religionen tolkas av mediepubliken. De påpekar att det tydligt lyfts fram i mediebevakningen när det gäller kristendom att åsikterna är splittrade gällande sexuella minoriteter och kvinnopräster, således stämplas inte alla religionsutövare eller religionen per se. Det betonas att detta även gäller institutionerna, vilket exemplifieras med Kristdemokraternas Päivi Räsäns utfall mot homosexuella och att det konstant förts fram i medierna att kyrkan är delad i frågan.⁴ Interlokutörerna spårar denna skillnad till en större kännedom om religionen i fråga hos journalisterna, och till att den kristna majoritetsbefolkningen uppfattar att kristna är olika sinsemellan. Linn betonar att mediefallet skulle sett annorlunda ut om en imam hade uttalat sig som Räsänen – *det sku vara ett helvete om... det sku vara en imam som säger så*. Medieuppmärksamheten kring en imams utlåtande gällande unga flickor och äktenskap lyfts fram som exempel, där paralleller direkt anses dras till profet Muhammad och muslimer som pedofiler⁵.

Interlokutörerna poängterar att imamer som uttrycker sig i negativa ordalag gärna citeras i medier i sensationssyfte (cf. Creutz-Kämppi 2010). Interlokutörerna påpe-

kar att trots att katolicismen framställts i dålig dager i samband med pedofiliskandalerna, har detta inte kommit att prägla den allmänna uppfattningen om religionen. Mediebilden anses inte prägla möten med katoliker i det dagliga livet – *när man träffar katoliker så kopplar man ju inte till det [pedofili]* (Linn). Som orsak till denna skillnad i generaliseringar på basis av mediehändelser framförs att eftersom det gällande kristendom huvudsakligen är fråga om vita människor, betraktas kristna mer som individer. Traditionell rasism anses kvarleva i strukturerna. Interlokutörerna upplever att det finns mindre behov av finkänslighet i samband med katolicism, då skandalerna inte präglar uppfattningen om individerna – *det är inte en grupp som man upplever att är svag i samhället, som behöver specialskydd vilket jag på något sätt tycker att muslimer i Finland är, man behöver ta speciell hänsyn* (Greger). Tanken om journalisters samhälleliga ansvar har en central roll i interlokutörernas journalistiska självpositionering, och präglar även deras generella bild av journalistikens uppgift.

Historien påverkar enligt interlokutörerna medierelationen till judendom; antisemitismens skugga upplevs som problematisk. Judendom syns enligt interlokutörerna inte alls i medierna, vilket anses ha att göra med att frågan är så känslig. Mellanöstern upplevs som ett mycket svårt ämne som lätt leder till feltolkningar – mediebevakningen av Israels militära aktioner tolkas enligt interlokutörerna lätt som kritik mot statens existensberättigande, och som antisemitism. De betonar att artiklar om Israel väcker starka reaktioner trots att temat behandlas ytterst försiktigt, och påpekar att det gällande Israel är publiken som kopplar politiken till religion. Interlokutörerna upplever att judendom undviks av journalister på grund av risken att bli tolkade som antisemitiska. De uttrycker frustration över att feltolkningar görs trots medveten praxis att hålla judendom utanför. Det påpekas att aggressiv feedback, telefonsamtal och e-post, kommer från specifika institutioner och enligt Greger även från kristna i Österbotten som har en stark religionsbaserad emotionell relation till Israel p.g.a. visionen om *det heliga landet*. Eftersom kristendomen är majoritetsreligion upplever journalisterna det inte som problematiskt att lyfta fram negativa händelser, och gällande islam anses publikens xenofobiska attityder och aggressiva utfall leda till att journalisterna tar större ansvar för hur rapporteringen görs. Det samhälleliga klimatet tillskrivs således en central ställning i hurdan journalistisk praxis som anammas i bevakningen av de olika religionerna – ett slags rutinmässig fallspecifitet.

Maktgranskning som mission

Frågan om hur lokala maktrelationer speglas i globala mediediskurser berörs flera gånger under fokusdiskussionen. Minoritets- och majoritetsrelationer anses vara synliga i de sätt på vilka diverse grupper framställs, exempelvis i och med att religioner som förtrycks förhållas: *alla tycker att Tibet är helt underbart, men det*

är ju också en... om munkarna styr Tibet så är det en teokrati. Att varför är det lik-som då bra, men om religionen styr i något annat land så är det inte kiva... Om reli-gionen har fått makten så då är det inte bra, men om det är så där underdog och undertrycks av ett kommuniststyre, så då håller det på något sätt sin positiva prägel (Polly). Interlokutörerna lyfter fram att förhållningssätt till och framställningssätt av olika religioner även beror på nyhetshändelsernas lokala kontexter och maktba-lansen i samhället. Minoritetsreligioner framställs i ett positivt ljus, medan samhäl-leligt förtryck lätt kopplas till majoritetens religion som således blir präglad av den negativa kontexten, speciellt gällande totalitära regimer. Det beror enligt interloku-törerna på vad religionen kommer att symbolisera; som exempel nämns att islam ofta kopplas till totalitära regimer och representanter som Ahmadinejad – *det är beroende på vilken makthavare som har använt religionen som nånting ofredligt* (Greger). Eftersom maktgranskning uppfattas som journalistikens centrala uppgift, poängteras att bevakning av samhälleliga maktkamper berör religion i de fall reli-gion utnyttjas för att uppnå makt. Då maktkamper denoterar konflikter blir såle-des dessa de rådande ramarna för religionernas medieframställning, och den var-dagliga subjektiva sidan av religion utelämnas.

Medierapportering som är relaterad till religion upplevs som komplicerad och svårbemästrad. Kriterier för vad som är journalistiskt relevant leder till att endast problem och konflikter behandlas, och subjektiva, positiva aspekter uteblir: *om någon bara sku skriva om enskilda människors andlighet och hur mycket välbefin-nande och lycka som man får av andligheten eller ur sin religion, så det uteblir ju ganska lätt, för att man lägger allt krut på att släcka bränder och skriva om problem* (Polly). Andlighet anses dock inte höra till dagstidningarnas intresses-fär – det poängteras att det finns andra medier för sådant. Institutioner är intres-santa för journalister på grund av den inneboende maktaspekten, men även var-dagliga teman utelämnas. Detta kunde enligt interlokutörerna balanseras genom att behandla religion även i ickeproblematiske sammanhang, men vardagsreligion upplevs på samma sätt som andlighet som ointressant. Således blir mediebilden av religionerna enligt interlokutörerna snäv och sensationsdominerad; nyhetsjourna-listikens karaktär som konfliktfokuserad betonas ånyo. (Se Taira, s.70)

Reflektion och analytiska abstraktioner

Nyhetshändelser som berör religiösa frågor upplevs som ett tema som kräver sak-kunskap. Den religionsrelaterade rapporteringen präglas enligt interlokutörerna av substansmässig oklarhet. De betonar vid flera tillfällen att journalister har otill-räckliga kunskaper, speciellt gällande islam, och att detta leder till att religionen ges en förklarande roll i samband med konflikter.⁶ (Se Taira, s.70) Interlokutörerna framhäver att journalister borde ha analytiska färdigheter och kännedom om rela-tionerna mellan religiösa, kulturella, politiska och socioekonomiska aspekter i

olika sammanhang. Sakkunnighet anses ingå i de färdigheter en journalist borde ha. Den svaga expertisen leder enligt interlokutörerna till generaliseringar och feldömningar som både mediepubliken och journalisterna gör sig skyldiga till.

Det betonas att journalister bär ansvar för simplificerande sammankopplingar av religion och samhälleligt maktmissbruk, men särskiljandet av dessa aspekter upplevs som en komplicerad abstraktion – Polly framställer detta som en analytisk process: *Samtidigt så tycker jag att journalisterna ska ju granska maktstrukturer... och då borde man göra det, liksom att titta på de elementen och på något sätt mentalt skära bort den där religionen, eller liksom... jag vet inte hur man kan göra det... eller åskådliggöra hur religionen används till någon sorts slagträ*. Interlokutörerna framhäver att trots journalisters försök till mer individfokuserade rapporteringssätt faller mediepubliken ändå till generaliseringar, vilket enligt Greger syns i webbkomentarerna: *att när någon är muslim eller bekänner sig till islam... att komma från en sådan religion så är det liksom det dominerande karaktärsdragen hos den här personen i allmänhetens ögon, åtminstone dom kommentarer som jag läser av våra läsare på webben, så vi kan ha en person som intervjuas, men han omtalas inte [av läsarna] som en person utan... "den där mussen", vet du... "sparka ut mussen"*.

Journalister anses inte kunna luta sig tillbaka på generella ramar för journalistik, utan måste använda egen reflektionsförmåga och överväga fallspecifikt – journalisterna tillskrivs en stark roll som individuella aktörer. Att kunna skilja mellan egna åsikter gällande de teman man skriver om och journalistisk objektivitet framställs som viktiga förmågor. Balansen mellan ansvar att lyfta fram samhälleliga aktualiteter och ansvar att inte reproducera stereotypa uppfattningar betonas vid flera tillfällen. Denna balansgång gör att religionsrelaterad rapportering upplevs som mycket svår att bemästra – *det är nog jätte problematiskt så där om man tänker själv, när man ska rapportera nånting, så ska vi till exempel föra diskussionen om muslimska flickor [ska] delta eller inte delta i jumpan? För det är liksom, det är en sak som har med religionen att göra, och det blir jätte knepiga frågor* (Linn). Tanken om risk att befogad kritik går förlorad väcker diskussion; det betonas att risken finns, men att detta inte är fallet i dagens samhälle. Greger betonar att det behövs en medveten ansträngning för att inte som skribent själv falla i de stereotypa uppfattningarnas fälla. Genom fokus på individen kan generaliseringar undvikas, detta anses dock inte vara en lätt uppgift.

Scoopjagande och webbklickningar

Interlokutörerna poängterar att bakgrundsinformation såsom etnicitet eller religion enligt de pressetiska reglerna inte skall lyftas fram om det inte är relevant. Interlokutörerna betonar vikten av bakgrundskunskap för att kunna bedöma *när* religionen är relevant för en nyhetshändelse. De poängterar att trots att de pressetiska reglerna haft en viss positiv inverkan, lyfts religion ännu fram i oväsentliga sam-

manhang. Detta anses delvis bero på att den pressetiska aspekten inte beaktas i pressmeddelanden. Interlokutörerna framställer som en ytterligare orsak till den vinklade rapporteringen att en del av yrkeskåren är scoopjagande, och således inte bryr sig om att skriva på etiskt rätt sätt. Det dras tydliga gränser mellan journalisters förhållningssätt och motiv; publikfiskande anses som en negativ sida av journalistiken. Interlokutörerna kritiserar att känsliga ämnen behandlas av journalister som inte bemästrar ämnet i fråga. Detta kan i sämsta fall leda till att sensationssökande skribenter utnyttjar temat för att få webbklickningar. Greger betonar att en bredare kunskap även ur ett subjektivt perspektiv skulle vara nyttig – färdighet att handskas med frågor på rätt sätt skulle tillföra en trygghetskänsla i det egna skrivandet. Bristen på riktlinjer och det individuella ansvaret upplevs som betungande. Det nämns att flyktinghjälpen ordnat kurser, men att detta inte är tillräckligt. Interlokutörerna är frustrerade över att inget görs trots att ämnet varit på agendan redan länge.⁷

Linn: Jag tycker att problemet som på något sätt hänger ihop med det där är att eftersom det finns jättedålig kunskap, och det finns en massa specialredaktörer på diverse bilteman och medicin och what not. Men det här att t.ex. vara specialredaktör på... ja alltså minoritetsfrågor eller whatever, dit det här [religion] också sku inkluderas, så för sånt finns ju inte. Alltså nu hörde jag att Hesari [Helsingin Sanomat] lär ha alldeles nyligen låtit nån specialisera sig på det här, och det handlar ju liksom om att nån på redaktionen borde ha lite mera kunskap för att kunna balansera till exempel, och överväga att när är det till exempel på riktigt relevant att ta fram religion... Men den här kunskapen finns inte!

Ansvarstagande även på ett bredare plan efterlyses av interlokutörerna – också medierna som institutioner kritiserar som ansvarslösa. Behov av specialkunskap på redaktionerna, fortbildning för redaktörerna och mer diversitet bland journalisterna betonas – *vi har ju fortfarande så där att man får söka med ljus och lykta efter mångfald bland journalister* (Polly).⁸ Redaktionella policyer i Sverige lyfts fram som exempel på bra system, trots att det även där enligt interlokutörerna tidvis sker lapsusar. De uttrycker oro över att reaktioner uteblivit trots att debattklimatet i Finland rört sig i en negativ riktning – *Det är obehagligt, vad kan man säga... det är fruktansvärt hur folk vill snäva till sin värld, och bo i en allt mindre värld där det finns mycket hot och faror* (Greger). Mediepubliken som tolkar med xenofobiska tankescheman, journalister som inte följer journalistisk etik samt medieorganisationerna som inte axlar sitt ansvar får alla sin andel av kritiken. Medierna anses vara de enda informationskällorna för en stor del av det finländska folket, således härstammar stereotyperna till stor del från medierna.

Representation eller pedagogik?

Interlokutörerna uttrycker ett kritiskt förhållningssätt till det rådande debattklimatet, vilket anses vara orsakat främst av medierna, som för en del av befolkningen är de enda källorna till uppfattningar om andra religioner än majoritetsreligionen. Grunden för de negativa medierepresentationerna uppfattas ha lagts i det förra årtiondets sensationspress – *särkilt kvällspressen, Alibi och sänhåna, just då uttryckligen vid 90-talets början* (Linn). Även de mer seriösa medierna får kritik; scooporienterad och seriös press skiljs åt på ett normativt plan, men upplevs dock använda samma diskurser. Interlokutörerna poängterar att enskilda journalister tagit ansvar, men inte medieinstitutionerna. Dessa är enligt Linn minst lika populistiska som politikerna, då de ger utrymme åt teman som kan ifrågasättas, bara för att de är aktuella och fångar läsare. Vinklad rapportering ses inte som den enda orsaken till det hetsiga debattklimatet; även neutralare bevakning som håller de negativa debattfrågorna framme anses bära en delskuld till atmosfären. De mer seriösa medierna som med avsikt att fiska läsare håller populistiska politikernas och sensationsmediernas teman på tapeten kritiserar; det påpekas att detta även tidvis sker på den egna redaktionen.

Greger: Jag tror att det är just journalister som tänker efter, men vi är alla olika också...

Linn: Det är ju det att man nappar på, alltså man blir ju lika populistisk, alltså ja, alltså media generellt är ju precis lika populistiska som who ever, jag menar, man älskar att skriva om Sannfinländarna och deras alla möjliga underliga utspel...

Greger: ...speciellt tidningar som säljer lösnummer...

Linn: ...och sen märker man på något sätt att det här attraherar publiken jättemycket att nu är det här ett ämne som engagerar, att det här är nu seriös debatt, och så bara eldar man på det här, och inte i något skede så korrigerar man!

Polly: Nä, speciellt när det händer saker, konflikter och vissa nyheter och större nyheter och sänhänt, så då kommer just de här alla elefanterna in och klampar i porslinsaffären. Sådana journalister som kanske hade varit mer intresserade att liksom gå in på djupet och analysera...

Greger: ...bakgrund och sånt...

Polly: ...så får sen börja från början igen och bygga upp, och skriva de där förklarande artiklarna som alltid kommer i efterhand, efter att de här nyhetshändelserna och elefanterna som har klampat in, och så får man sopa upp porslinet och förklara i efterhand, men då är det lite sent!

Ansvarstagande journalister blir enligt interlokutörerna tvungna att bära ansvaret även för de ansvarslösa journalisternas felsteg, men det betonas att då skadan redan är skedd är den svår att reparera. *Hufvudstadsbladet* anses ha en speciell posi-

tion, eftersom tidningen inte är beroende av läsarantal i samma mån som medier i allmänhet, då tidningen inte konkurrerar med kommersiella tidningar. Interlokutörerna upplever denna skyddade position som trygg; Hbl anses ha större frihet i val av riktlinjer, och kan trots det generella debattklimatet och oberoende av mediepublikens attityder bära ett samhälleligt ansvar till exempel gällande mångfaldsfrågor. Interlokutörerna betonar dock att Hbl:s försök att balansera rapporteringen inte leder långt, och att det även inom Hbl finns journalister som hakat på den generella trenden. Kritik riktas även mot Helsingin Sanomat, som interlokutörerna anser borde ta ansvar i rollen av dominerande dagstidning. Också Yle borde bära sin roll som public service-media. Majoritetsmediers essentiella roll diskuteras – skall de reflektera folket eller har de en pedagogisk uppgift?

Greger: Ja, alltså vi är i en ganska skyddad och bra position att bära något slags ideologisk progression i samhället... just för att vi inte går under av det, utan vi är lite själv i samma båt och det hör till vår uppgift att se efter minoriteter och sånhänt.

Linn: Men sen sku dett ju till exempel höra till Hesaes uppgift att som med den monopolposition som dom har också på riktigt försöka balansera det här för att dom är nog...

Polly: ...för att inte tala om public servicebolaget Yle, borde ju ha jättestarkt det...

Greger: Eller ska public servicebolaget bara representera känslorna i folkets djupa led?

Polly: Nä.

Greger: ...eller ska de ha en pedagogisk uppgift... progression av samhället?

Polly: Dom har en pedagogisk uppgift.

Mellan produktivitetskrav och sanningssökande

Diskussionen ger utrymme för observationer på två plan. På ett tematiskt plan ger den en översikt över mediernas religionsrapportering, och kopplar denna till den rådande samhälleliga atmosfären. Interlokutörerna ställer frågor om hur medierepresentationerna av de olika religionerna ser ut och vilka aspekter som styr mediebevakningen av religion, de närmar sig temat på ett reflektivt sätt och tar olika perspektiv i beaktande. Debattklimatet väcker oro; det kommer tydligt fram att det inte är första gången de funderar över dessa frågor. Deras iakttagelser följer i stort sett samma spår som den kritiska medieforskningen. På ett abstraktare, från ett kunskapssociologiskt perspektiv intressant plan, konstruerar interlokutörerna samtidigt journalistiken som profession. Journalistikens karaktär, uppgift och olika aspekter framträder i deras kontemplationer över de motstridigheter de stöter på i sin verksamhet. De tillskriver sig själva ett starkt aktörskap, och specifika subjektpositioner som journalister.

Enligt Julia Evetts (2003) kan professionalism tolkas som värdesystem. Yrkesutövarna anser sig förpliktade att agera enligt det ansvar de bär som professionens representanter, och strävar efter att undvika att missbruka det förtroende de tillskrivs som yrkesutövare. Forskning visar att professionell socialisation leder till gemensam identifikation, där den professionella subjektpositionen bygger på en känsla av kollektiva upplevelser, uppfattningar av problem och alternativ till lösningar. Denna gemensamma subjektposition produceras och reproduceras genom en standardiserad yrkesutbildning, arbetsupplevelser samt medlemskap i professionella organisationer och samfund där den gemensamma arbetskulturen utvecklas och upprätthålls. På så sätt skapas professionalistiska normativa värdesystem även på ett mikroplan av de individuella yrkesutövarna och på deras arbetsplatser. Den professionalistiska diskursen fungerar i sin tur som kunskapsram för yrkesutövarna.

Meryl Alridge och Julia Evetts (2003) har studerat hur professionalistisk diskurs används inom journalistiken i Storbritannien – som ett system av värden och dispositioner som kan tillämpas av yrkesutövarna som ett slags självdisciplin. Den traditionella uppfattningen av journalistikens ideal som objektivitet och sanningssökande – den autonoma journalisten – står i kontrovers med produktionskravet i dagens medieindustri och relation till mediekonsumtion. Den normativa professionalismiskursen fungerar för journalisterna som ett ramverk till vilket de anpassar de nya professionella instrumenten. Detta innebär en friktionsfriare övergång till de nya förutsättningarna inom journalistiken. Professionalismen gör beteendemodeller och tolkningsramar för olika arbetsrelaterade situationer, och för självuppfattningen inom fältet, tillgängliga. Det framträder tydligt att interlokutörerna upplever motstridigheter inom journalistiken – de populistiska tendenserna, vinklad rapportering och bakomliggande politiska agendor står i kontrast mot den maktblottande, objektiva och pedagogiska karaktären de ser som ideal. Som journalister hamnar de i en position där egen reflektions- och beslutsfattningsförmåga står i centrum – de väljer vad som lyfts fram, på vilka sätt, samt vilka uppfattningar som ges representationsrätt, samtidigt som de konstant är medvetna om den samhälleliga kontexten, och de ser detta som ett axlande av ett stort ansvar. Deras journalistiska subjektpositioner tillskrivs ett starkt aktörskap och förmåga till självreflektivitet betonas.

Den professionalistiska subjektpositionen interlokutörerna skapar skiljer sig egentligen inte mycket från den samhällsvetenskapliga. Blottande av dolda maktstrukturer ses som en central uppgift, ett socialt ansvar och förmåga till reflektivitet betonas. På samma sätt är även mottypen gemensam – den populistiska, ansvarslösa och efter egenvinning strävande yrkesutövaren. Interlokutörernas observationer av medierepresentationerna, rapporteringskaraktären och debattklimatet går i samma fotspår som medieforskningen. De kan dock även abstrahera direkt på ett ytterligare plan, det upplevelsebaserade. De har insikt i dynamiken inom det dagliga journalistiska arbetet – i relationen mellan villkor och krav, samt mellan värderingar och ideal. Analyser av mediernas rapportering ger förståelse av samhälleliga trender och representationer, receptionsanalyser ger insikt i tolkningsmodeller, och

intervjustudier ger översikter av journalisters och medieorganisationer attityder. Dessa är alla centrala, viktiga aspekter av journalistiken, men det finns en risk för att dynamiken inom fältet inte nås.

Epilog

Medieforskare har i över ett årtionde betonat problemen med simplificeringar och diskriminerande stereotyper, och medierna har även reagerat på detta genom att åtminstone till en viss mån bredda sina perspektiv (cf. Kivikuru 2008; Haavisto 2008). Samhällsvetenskaperna betonar att mediediskurserna har en central position i samhällets kunskapsformationer. Då riktningen på debattklimatet trots en större medvetenhet och mer mångdimensionell medierapportering i rask takt rör sig i en negativ riktning är frågan *varför* relevant. Det är inte en vacker bild interlokutörerna målar upp av mediernas religionsrepresentationer och debattklimatet, och de ställer svårbesvarade frågor. Hur kan journalister bemästra känsliga frågor i ett klimat där effektivitetskrav och distributionsstatistik är centrala? Hur kan en journalist undvika generaliseringar i en praktik som upplevs som kategoriserande och problemorienterad? Dessa frågor är relevanta även för den kritiska medieforskningen.

Pol. mag. Karin Creutz-Kämppi är forskare vid CEREN (Centret för forskning om etniska relationer och nationalism) vid Svenska Social- och kommunalhögskulan och doktorand i sociologi vid Institutionen för socialvetenskaper (HU). Hennes avhandling behandlar kollektiv identifikation i mediediskurser om islam.

REFERENS

- 1 De tre finlandssvenska journalisterna arbetar på Hufvudstadsbladet, och har alla flera års erfarenhet av journalistiskt arbete. Efter diskussionen gav de mig lov att använda deras riktiga namn, men jag har valt att anonymisera dem – de kallas här Polly, Greger och Linn. Jag har även utelämnat händelser på basis av vilka personerna kunde identifieras samt händelser som kan kopplas till specifika personer. De representerar inte tidningen, utan individuella journalister.
- 2 Studien följer forskningsprocessen inom grundad teori. Forskningsfråga och analytiskt fokus bygger på observationer i forskningsmaterialet, som insamlats på basis av ett brett definierat forskningsintresse. Således har materialet bestämt fokus istället för tvärtom (cf. Alasuutari 1995). Temat för diskussionen var "medier och religion" och mitt eget deltagande minimalt. Interlokutörerna reflekterade fritt från olika perspektiv, eftersom målet var att se vilka frågor, aspekter och perspektiv som lyfts fram i en fri diskussion om religion och journalistik för att få en mer dynamisk bild av tematiken. (Ibid. 1995, 91-94.)
- 3 Att islam framställs i negativ kontext har varit ett centralt resultat i mediastudier under de senaste årtiondena. Studierna tyder även på att mediebilderna blivit mer aggressiv och våldsrelaterad efter 9/11 (cf. Maasilta et al. 2008; Creutz-Kämppi 2008a; Taira 2008; Raittila et al. 2007)

- 4 Den kristdemokratiska riskdagsledamoten Päivi Räsänen utlåtande i Ajankohtainen Kakkonen Homokväll 12.10.2010 väckte diskussion om den evangelisk-lutherska kyrkans förhållningssätt till sexuella minoriteter.
- 5 Polemik om islam och pedofili florerade även i den medeltida kontinentaleuropeiska korstågsretoriken (cf. Cardini 2001).
- 6 Samma aspekt har framträtt i mediastudier (cf. Raittila et al. 2007; Creutz-Kämppi 2008b).
- 7 Behovet av specialredaktörer behandlas även i Floman 2007.
- 8 Dessa aspekter har även lyfts fram av medieforskare (cf. Kivikuru 2007; Horsti 2005; Haavisto 2007; Floman 2007).

KÄLLOR

- Alasuutari, P. 1995, *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*. London: Sage.
- Alasuutari, P. 1999, *Cultural Images of the Media*. I Alasuutari, P. (red.) *Rethinking the Media Audience*, London: Sage, s. 86–104.
- Alasuutari, P. 2004, *Social Theory and Human Reality*, London: Sage.
- Aldridge, M. & Evetts, J. 2003, *Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism*. *British Journal of Sociology* 54 (4), s. 547–564.
- Cardini, F. 2001, *Europe and Islam*, Oxford: Blackwell.
- Creutz-Kämppi, K. 2008a, *Islam Suomen ruotsinkielisissä sanomalehdissä*. I Martikainen, T.; Sakaranaho, T.; Juntunen, M. (red.) *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*, Helsinki: SKS, s. 244–266.
- Creutz-Kämppi, K. 2008b, *The Othering of Islam in a European Context. Polarizing discourses in Swedish-Language Dailies in Finland*. *Nordicom Review* vol. 29, s.295–308.
- Creutz-Kämppi, K. 2007, *Diskursiva konstruktioner av islam som den Andre i finlandssvensk tidningspress*. I Haavisto, C. & Kivikuru, U. (red.) *Variera mer - inkludera fler: Åtta essäer om medier, mångfald och migration*. Helsingfors: SSKH Meddelanden 71, s. 51–82.
- Evetts, J. 2003, *The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational change in the modern world*. *International Sociology* 18:2, s. 395–415.
- Floman, M. 2007 *Chefredaktörerna hyllar "tolerans", men kampanjournalistik går de inte in för*. I Haavisto C. & Kivikuru, U. (red.) *Variera mera, inkludera flera. Åtta essäer om medier, mångfald och migration*, Helsingfors: SSKH Meddelanden 71, s. 141–166.
- Haavisto, C. 2007, *Inledning*. I Haavisto C. & Kivikuru, U. (red.) *Variera mera, inkludera flera. Åtta essäer om medier, mångfald och migration*, Helsingfors: SSKH Meddelanden 71, s. 7–16.
- Horsti, K. 2005, *Vierauden rajat*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Kivikuru, U. 2007, *Politiskt inkorrekta tider*. I Haavisto C. & Kivikuru, U. (red.) *Variera mera, inkludera flera. Åtta essäer om medier, mångfald och migration*, Helsingfors: SSKH Meddelanden 71, s. 17–30.
- Maasilta, M., Rahkonen, J. & Raittila, P. 2008, *Islam suomalaisissa joukkoviestimissä*, Tampere: Tampereen yliopisto.
- Raittila, P., Creutz, K. & Maasilta, M. 2007, *Islam suomalaisissa joukkoviestimissä. Väliraportti*, Tampere: Tiedotusopin laitos.
- Sandlund, T. (red.) 2002, *Etnicitetsbilden i finlandssvenska medier*. Helsingfors: SSKH Meddelanden 62.
- Sandlund, T. (red.) 2000, *Rasism och etnicitet i den finlandssvenska tidningspressen*. Helsingfors: SSKH Meddelanden 57.
- Taira, T. 2008, *Islamin muuttuva julkisuuskuva. Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946–1994*. I Martikainen, T.; Sakaranaho, T.; Juntunen, M. (red.) *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*, Helsinki: SKS, s. 200–224.

Verkkokeskustelua homo-illasta – osallistumisen kulttuuria?

Ajankohtaisen Kakkosen homo-ilta 12.10.2010 aiheutti huomattavan julkisen keskustelun niin perinteisessä kuin sosiaalisessa mediassakin. Erityisen kiinnostavaa tämäntyyppisen ohjelman kannalta on sekä yleisön osallistaminen että sen osallistuminen. Ohjelmaformaattiin kuuluu tietynlainen osallistaminen, sillä katsojat voivat lähettää lähetykseen tekstiviestejä muiden katsojien nähtäville. Huomattavasti tätä aktiivisemmin yleisö osallistui keskusteluun lukuisilla nettipalstoilla, blogeissa ja *Facebookissa*.

On selvää, että homo-iltaan liittyvä keskustelu kumpuaa yhteiskunnallisesti ja ideologisesti kiistanalaisista teemoista. Kyse ei siis ole verkon tai sosiaalisen median aiheuttamasta keskustelusta. Homo-ilta olisi aiheuttanut keskustelua ilman verkkoakin, mutta verkkokeskustelu kiihdytti ilmiötä, teki keskustelusta näkyvän ja tarjosi uutta uutisoitavaa.

Homo-ilta ja siihen liittyvä keskustelu olivat kiinnostava sekoitus erilaisia mediamuotoja. Asiaa voidaan jäsentää Bowmanin ja Willisin (2005) mediatyyppi-jakotellalla. Sen mukaan *perinteisen joukkoviestinnän* suunta on yhdeltä monelle, ja pääpaino on ammattilaisten suurelle yleisölle tuottamassa sisällössä, esimerkkinä vaikkapa *The New York Times*. *Vuorovaikutteinen media* tuottaa räätälöityjä sisältöjä yhdeltä monelle ja monelta monelle. Sisältö on usein suunnattu tietyille kohderyhmille, jotka kommentoivat ja antavat palautetta, kuten vaikkapa *nytimes.com*. *Sosiaalinen media* puolestaan toimii monelta monelle, luomalla alustoja, joihin yleisö tuottaa sisältöjä. Esimerkkeiksi käyvät *Wikipedia* tai kansalaisjournalismiin perustuva uutissivusto *OhmyNews.com*. *Ajankohtainen Kakkonen* edustaa perinteistä joukkoviestintää, mutta ohjelmaan lähetettävät tekstiviestit vuorovaikutteista mediaa. Verkon runsas keskustelu puolestaan edusti sosiaalista mediaa.

Tarkoitin tässä artikkelissa sosiaalisella medially sellaisia verkkoympäristöjä, joissa käyttäjät tuottavat sisällön. Tämä sulkee sisäänsä hyvin erilaisia verkkopalveluita kuten *Facebookin*, *YouTuben*, *Wikipedian*, *suomi24:n*. Onkin paikallaan todeta, että sosiaalinen media on sateenvarjokäsite, jonka täsmällinen määrittely on hankalaa (Lietsala & Sirkkunen 2008, 17). Homo-ilta ja siitä syntynyt keskus-

telu olivat ilmiöinä siis erilaisten mediamuotojen yhteistuotosta, joissa sosiaalisen median rooli oli keskeinen, mutta ei yksinään ratkaiseva.

Keskityn tässä artikkelissa vuorovaikutuksen ja viestinnän muotoihin sekä erityisesti perinteisen ja sosiaalisen median väliseen suhteeseen. Keskustelun sisältöön ja argumentteihin en puutu. Esitän neljä kysymystä, joilla pyrin avaamaan ja taustoittamaan homo-illan synnyttämää keskustelua.

1. Määrääkö perinteinen vai sosiaalinen media tahdin?

Millainen rooli perinteisellä ja sosiaalisella medialla keskustelussa oli, ja oliko jompikumpi määräävämpi? Perinteisesti media luo ja ylläpitää yhteiskunnallisia keskustelunaiheita. Tulevaisuudennäkymänä on esitetty, että sosiaalinen media ohittaa perinteisen median ja tavallisille ihmisille avautuu mahdollisuus mediajulkisuuteen ja mahdollisuus vaikuttaa muihin ihmisiin tämän julkisuuden avulla. Nyt elämme tilanteessa, jossa perinteinen ja sosiaalinen media ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa. Tätä viestien vuorovaikutusta on nimitetty myös kierrättämiseksi, eli sirkulaatioksi (Sumiala & Tikka 2009). Kyse on siitä, että viestit kulkevat pitkälti verkossa, mutta myös perinteisessä mediassa. Digitaalisuus mahdollistaa viestien helpon levittämisen, muokkaamisen ja kommentoinnin. Lisäksi digitaalinen muisti on kohtalaisen hyvä, eli erilaiset sisällöt ja viestit löytyvät verkosta vielä pitkänkin ajan kuluttua.

Viestien loputon kierrätys on selkeä perinteisen ja sosiaalisen median vuorovaikutuksen muoto: *YouTubesta* löytyy useita homo-iltaan ja erityisesti Päivi Räsäseen liittyviä videoita. Useimmat näistä on alun perin poimittu tv-ohjelmista. Näitä videoita levitetään ja kommentoidaan vaikkapa *Facebookissa* tai nettikeskustelussa. Kun kommentointia on riittävästi, perinteinen media uutisoi asiasta jälleen, ja tätä uutisointia taas lainataan ja kommentoidaan sosiaalisessa mediassa.

Vaikka tällaiselle runsaalle keskustelulle ja kierrättämiselle ei aina ole osoitettavissa selkeää alkupistettä, usein ne alkavat tai kiihtyvät jostain tapahtumasta. Homo-illan taustalla oli jo pitkään vellonut keskustelu kirkon suhtautumisesta homoliittoihin, ja asian yhteiskunnallista tulenarkuutta lisäsi esimerkiksi kesällä 2010 Helsinki Pride -kulkueeseen tehty kaasuisku. *Ajankohtainen Kakkonen* oli jo pitkän jatkuneen keskustelun kiihdytin, joka lisäsi keskustelua huomattavasti.

Vaikka viestien kierrätyksessä keskeisessä roolissa on sosiaalinen media, on tunnistettava myös perinteisen median rooli. Usein suunta on sama kuin homo-illassa, eli perinteisen median sisältöjä kommentoidaan verkossa. Perinteinen media näyttää edelleen luovan keskustelun asialistaa. Eräs bloggaaja ilmaisisa asian tutkimuksessani (Matikainen 2009, 104) seuraavasti: "Aika hiljasta olis, jos sieltä vetäs kaikki, mitä niin kun semmonen, mikä mediasta tulevasta on verkkoon keskustelua. Että kyllähän se on usein sitä, että päivän lehdessä oli tällä tavalla." Myös yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa on tullut esille, että blogien sisältö tulee

pitkälti perinteisestä mediasta (Pew 2010). Kun tähän lisätään tieto, että suomalaiset luottavat myös verkossa perinteiseen mediaan uutislähteenä (Matikainen 2009), voidaan todeta, että perinteisen median asema on yllättävänkin vahva. Täytyy tosin muistaa, että perinteisen median asema näyttää olevan uutislähteenä varsin vahva. Sen sijaan mielipiteiden vaikuttajana sosiaalinen media voi olla vahvempi, koska sosiaalisessa mediassa vertaistaso ja ryhmät ovat läsnä ja usein nimenomaan vertaisten mielipiteet vaikuttavat meihin eniten.

2. Ketkä keskustelevat ja kenen ääni kuuluu?

Sosiaalista mediaa voi nimittää ihmisten mediaksi, sillä sen sisältö rakentuu pääosin niin sanottujen tavallisten ihmisten tuotoksista. Tasa-arvoiseksi sosiaalista mediaa tuskin voi silti nimittää, sillä julkkikset ovat julkkiksia, niin verkossa kuin sen ulkopuolella. Homo-iltaan liittyvässä keskustelussa esimerkiksi Jari Tervon¹ blogikirjoitus keräsi paljon huomiota: 1918 kommenttia sekä 38133 *Facebook*-suositusta. Tervo on julkisuuden henkilö, joka julkaisi kirjoituksen *Uuden Suomen* verkkolehdestä. Tavallisen kansalaisen rinnalla mediahuomio verkossakin oli huomattavaa. Sosiaalisessa mediassa onkin nähtävissä kaava, että julkisuuden henkilöt esittävät mielipiteensä ja tavalliset ihmiset, eli yleisö, reagoi kommentoimalla. Harvemmin näkee julkisuuden henkilöitä kommentoimassa tavallisten ihmisten kirjoituksia.

Sosiaalinen media ei kuitenkaan pidä julkkiksia esillä samalla tavalla kuin perinteinen media. Verkossa voi nousta omia julkkiksia, ja toisaalta kaikki julkkikset eivät verkossa ole samalla tavalla esillä kuin perinteisessä mediassa. Huomionarvosta kuitenkin on, että julkisuuden logiikka ei ratkaisevasti muutu sosiaalisessa mediassa. Aina jotkut saavat enemmän huomiota kuin toiset ja sosiaalisen median huomion ratkaisee usein se, kuinka hyvin henkilö tunnetaan entuudestaan.

Tavallisten ihmisten rooli on siis kommentoida ja keskustella, mutta hieman epäselväksi jää, keitä nämä ”tavalliset ihmiset” ovat, eli ketkä verkossa tai sosiaalisessa mediassa itse asiassa keskustelevat. Usein tämä verkon suuri ihmisjoukko halutaan niputtaa yhdeksi joukoksi nimittämällä sitä ”verkkokansaksi” tai ”netti-ja verkkoväeksi”. Media käyttää hyvin hanakasti verkossa olevista ihmisistä tällaista nimitystä. Ajatus yhdestä ja yhtenäisestä verkkoväestä on harhaanjohtava, sillä verkko on niin laaja ja sitä käyttävät lähes kaikki suomalaiset. Olisi tärkeää havaita, että verkossa on paljon erilaisia ihmisiä ja ryhmiä, ja että he osallistuvat eri tavoin.

Tutkimustietoa siitä, ketkä lopulta aktiivisimmin verkossa keskustelevat, ei Suomesta ole. On tiedossa, että vain pieni osa osallistuu ja keskustelee ahkerasti. Tällöin herää kysymys, keiden mielipide tulee verkossa esille, tai vastavasti, keiden mielipide tulee näkyville tv-ohjelmaan lähetetyissä tekstiviesteissä.

Kyseessä lienee melko pieni joukko, jonka mielipiteiden yleistettävyyys suuren yleisöön on kovin epäselvää. Jos nämä mielipiteet edustavat äärikantoja, kuten usein on, ne voidaan julkisessa keskustelussa sivuuttaa kärjistyksinä. Toisaalta, tv-ruudussa esitetyn tekstiviestin tulkintatavoista ei ole varmaa tietoa. Voisiko olla niin, että katsojat tulkitsevat ruudussa näkyvän tekstiviestin yleisenä mielipiteenä? Näin asialla voisi olla yllättävän suuri vaikutus, vaikka kyse olisikin pienen vähemmistön mielipiteestä. Ranskalainen sosiaalipsykologi Serge Moscovici (1976) on osoittanut, että joskus pieni vähemmistö saa enemmistön mielipiteen puolelleen, ja siten vähemmistöllä voi olla yllättävä vaikutus. Avaintekijöitä vähemmistön vaikutuksessa on vähemmistön käyttäytymistyylin ja puheen johdonmukaisuus sekä jäsenten keskinäinen yksimielisyys. Nämä piirteet kuvaavat hyvin homo-iltaan liittyvää keskustelua. Tosin kristilliset homouden vastustajat olivat mielipiteissään jäykän dogmaattisia, mikä voi osaltaan vähentää vähemmistön vaikutusta.

Median kannalta kiinnostavaa on se, että media ei enää pysty kovin hyvin suodattamaan sisältöjä esimerkiksi verkkopalveluissaan. Sen sijaan media säätelee osallistumisen muotoja, eli sen, millaisia osallistumisen tapoja se sallii. Tällöin voidaan kysyä, suosivatko nämä osallistumismuodot pienen, kuuluvan ja äärikantoja edustavan vähemmistön esille tuomista? Voiko pieni vähemmistö saada tekstiviesteillään julkisuutta, jota se ei muuten saa? Vastaväitteenä voidaan tietysti todeta, että kaikilla on yhtäläinen osallistumismahdollisuus. Käytännössä suurin osa ei tätä osallistumismahdollisuutta käytä, mikä herättää kysymyksen siitä, lisäävätkö kansalaisten osallistumisväylät moniarvoista kansalaiskeskustelua vai tuleeko näiden kautta esille kapean vähemmistön mielipide?

Toisaalta yhteiskunnallisessa keskustelussa on aina esillä jokin vähemmistö, yleensä yhteiskunnan valtaeliitti. Samalla on huomioitava, ettei sosiaalinen media välttämättä rikasta yhteiskunnallista keskustelua, mutta se voi avata mahdollisuuksia joillekin pienille ryhmille keskustelun kokonaisuuden pysyessä melko polarisoituneena. Uusi piirre lienee se, että sosiaalinen media avaa uusille vähemmistöille vaikutusmahdollisuuksia sekä mielipiteiden ja keskustelunaiheiden määrittelyvaltaa.

3. Dialogia vai asemasotaa?

Verkkokeskustelua on tutkittu kohtalaisen paljon. Sen perusteella on syntynyt käsitys, että verkkokeskustelu on toisinaan melko monologista ja aggressiivista (Matikainen 2006). Toisaalta on olemassa myös esimerkkejä verkon dialogisista ja rakentavista keskusteluista. Verkkokeskustelujen erilaiset luonteet kuvaavat sitä, että verkko on monimuotoinen ympäristö, johon mahtuu monentyyppistä keskustelua. Yllättävää kyllä, usein suuren julkisuuden kohteena olevia, perinteisten medioiden sivuilla käytäviä keskusteluita ei ole juurikaan tutkittu.

Arkinen havainto näistä keskusteluista on, että niissä yleensä esitetään vain oma mielipide, eikä pyritäkään ajatusten vuoropuheluun. Pääasia näyttää usein olevan tuottaa vastakkainasetteluja, mollata vastapuolta ja osoittaa omaa erinomaisuuttaan. Nämä piirteet ovat kaukana yhteiskunnallisen dialogin ihanteesta.

Kiinnostava piirre verkkokeskusteluissa näyttää olevan, että niissä samanmieliset kokoontuvat yhteen. Toisin sanoen, ihmiset kokoontuvat omiin yhteisöihinsä, joissa he kohtaavat vain itselleen mieluisia mielipiteitä. Näin vältetään kyseenalaistamista omia näkemyksiä ja osallistumasta moniarvoiseen keskusteluun. (Karppinen 2010.) Ilmiö oli nähtävissä myös tässä keskustelussa. Esimerkiksi Päivi Räsänen² kommenttipuheenvuoro hänen omilla sivuillaan keräsi 988 kommenttia, joista suurin osa oli Räsästä tukevia, kiittäviä ja kannustavia. Vastaavasti homomyönteisiin keskusteluihin kokoontuivat samanmieliset.

Olennaista on havaita, että runsas keskustelu ei välttämättä lisää dialogia, vaan keskustelun määrä voi pikemminkin lisätä ideologisesti kiistanalaisten asioiden vastakkainasettelua. Verkkokeskusteluissa tullaan ehkä tuottaneeksi kärjekkäämpää sosiaalista todellisuutta, kuin todellisuus on verkon ulkopuolella. Runsa verkkokeskustelu ei siis välttämättä tuota dialogia, vaan se voi myös ylläpitää poteroihin asettautuvaa asemasotavaihetta.

Toisaalta verkkoa keskusteluympäristönä ei pidä liikaa soimata, sillä ei keskustelu perinteisissä mediamuodoissakaan usein ole sen dialogisempaa. Sanna Valtonen ja Heikki Heikkilä (2009) osoittivat, että Georgian sodasta keskusteltaessa verkkokeskustelut olivat dialogisempia kuin pääkirjoitukset ja ylsivät usein niin sisällön kuin muodon kannalta paremmalle tasolle kuin pääkirjoitukset. Voi olla, että samanmielisten kokoontuminen samoihin poteroihin ei olekaan verkolle ominainen piirre, vaan verkko itse asiassa tekee näkyväksi yhteiskunnassamme vallitsevat, usein melko jymähtäneet keskusteluasetelmat.

4. Osallistumisen kulttuuria?

Homo-illan ohjelmaformaatti ja sosiaalisessa mediassa käytävä keskustelu edustavat uutta mediakulttuuria, jota on kuvailtu useilla tavoilla. Manuel Castells (2009) puhuu henkilökohtaisesta joukkoviestinnästä (*self mass-communication*) viitattaessaan sosiaalisen median muotoihin, joissa yksityinen ihminen voi saada huomattavia yleisöjä. Jay Rosen (2006) ehdottaa, ettei yleisöä enää entisessä mielessä ole (*The People Formerly Known as the Audience*), samoin Dan Gillmor (2004, 238) puhuu entisestä yleisöstä (*former audience*). Kaikki edellä mainitut viittaavat perinteisen passiivisen yleisön katoamiseen ja ihmisten aktiiviseen rooliin myös sisällön tuottajana. Yleisesti voitaisiin puhua osallistumisen kulttuurista, jota myös homo-illan jälkeinen aika edustaa. Tästä herää kaksi kiinnostavaa kysymystä: Olemmeko todella siirtymässä osallistumisen kulttuuriin, ja jos olemme, niin mitä siitä seuraa?

Useat tunnetut tutkijat ovat sitä mieltä, että olemme siirtymässä tai siirtyneet osallistumisen kulttuuriin. Toisaalta monet empiiriset tutkimukset, niin Suomessa kuin muualla maailmassa, osoittavat, että median käyttö ei ole ratkaisevasti muuttunut ja osallistuminen keskittyy pieneen aktiiviseen joukkoon (Couldry 2010, Matikainen 2009). Vaikka perinteisen median käyttö ei olisikaan dramaattisesti muuttunut, on sosiaalisen median käyttö ja merkitys kiistämättä suuri. Usein ongelmana on, että sosiaalisen median käyttö ei aina ole vertailtavissa perinteisen median käyttöön, vaan pikemminkin keskusteluun ja ystävien tapaamiseen. Nämä mediaympäristön muutokset ovat monilta osin ilmeisiä, joiltain osin taas epäselviä. Tästä päästään toiseen kysymykseen, eli siihen, mitä mahdollisesta osallistumisen kulttuurista seuraa?

Osallistumisen seuraukset nähdään usein positiivisiksi: yhteiskunnallinen keskustelu lisääntyy, kansalaisista tulee aktiivisempia tai mediaorganisaatioiden valta pienenee. Yhtä hyvin vastakkaiset kehitystrendit ovat mahdollisia: yhteiskunnallinen keskustelu kilpistyy monologiseksi asemasodaksi, vain pieni joukko aktivoituu, koska osallistuminen on vaativaa tai aikaa vievää, ja organisaatioiden, kuten *Facebookin*, valta kasvaa. Osallistumisen kulttuurilla voi olla monensuuntaisia seurauksia. Koska kyse on tuoreesta ilmiöstä, on näitä seurauksia toistaiseksi pystytty tutkimaan melko vähän.

Koska osallistumisella voidaan tahattomasti tuottaa myös negatiivisia ilmiöitä, mediaorganisaatioiden kannattaa kuitenkin miettiä tarkkaan, millaista osallistumista ne edistävät omissa ohjelmissaan ja palveluissaan. Vaikka muitakin osallistumisalustoja riittää, täytyy muistaa, että perinteisen median verkkopalveluita käytetään edelleen paljon. Näin ollen perinteinen media pystyy edelleen vaikuttamaan, ei niinkään perinteisenä portinvartijana, vaan pikemminkin tilusten hoitajana, joka huolehtii ja organisoi osallistumisen alustoja ja formaatteja.

VTT Janne Matikainen toimii yliopistonlehtorina sosiaalitieteiden laitoksessa Helsingin yliopistossa.

VIITTEET

- 1 <http://jaritervo.puheenvuoro.uusisuomi.fi/49006-ihmisoikeudet>
- 2 http://kd.multiedition.fi/KD/www/fi/ajankohtaista/blogit/paivirasanen/?we_objectID=6630

LÄHTEET

- Castells, Manuel (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Couldry, Nick (2010). Jos "medialla" on tulevaisuus, onko yleisölläkin? *Media & viestintä* 33, 3, 5–16.
- Gillmor, Dan (2004). *We the media*. Sebastopol: O'Reilly.
- Karppinen, Kari (2010). Väitteitä internetistä ja viestinnän moniarvoisuudesta. Teoksessa *Oikeutta ja politiikkaa. Viestintäoikeuden vuosikirja 2009*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

- Lietsala, Katri & Sirkkunen, Esa (2008) Social Media. Introduction to the tools and processes of participatory economy. Tampere: University of Tampere, Hypermedia Laboratory Net Series 17.
- Matikainen, Janne (2006). Vuorovaikutus ja sosiaalisuus verkossa. Teoksessa Aula, P., Matikainen, J. & Villi, M. (toim.) Verkkoviestintäkirja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Matikainen, Janne (2009). Sosiaalisen ja perinteisen median rajalla. Viestinnän tutkimuskeskus CRC, Helsingin yliopisto. Viestinnän laitoksen tutkimusraportteja 3.
- Moscovici, Serge (1976). Social Influence and Social Change. Cambridge: Academic Press.
- PewReserachCenter (2010). New Media, Old Media. The Blogosphere. http://www.journalism.org/analysis_report/blogosphere. Luettu 28.1.2011
- Rosen, Jay 2006. The People Formerly Known as the Audience. http://journalism.nyu.edu/pubzone/weblogs/pressthink/2006/06/27/ppl_frmr.html. Luettu 12.1.2011.
- Valtonen, Sanna & Heikkilä, Heikki (2009). Asialliset nojatuolikenraalit. Journalismikritiikin vuosikirja 2009. Media & viestintä 32, 1, 78–84.

Uusi sovitus vanhasta sävelmästä

Pasi Toivanen ja Hannele Valkeeniemi tarttuivat keväällä 1996 Outi Ojalan toisesta parisuhdelakialoitteesta syntyneeseen julkiseen keskusteluun ja toimittivat *Ajan-kohtaisen Kakkosen* "Homoliittoillan". Keskustelusta riitti puhuttavaa yleisönosastoille ja kahvipöytiin viikoiksi, mutta vuosi muistetaan silti paremmin Jokelan juna-turmasta ja *Liehuvista liekinvarresta*.

Neljätoista vuotta ja kuusi kuukautta myöhemmin kesän viharikokset ja syksyn kirkolliskokouskeskustelu saivat Jyrki Richtin ja Salla Paajasen lämmittämään teeman uudelleen. A2-teemailtaa (12.10.2010) seurasi valtava julkinen keskustelu. Se sai aikaan myös ennennäkemättömän eroaallon luterilaisesta kirkosta: illan jälkeen yli 50 000 suomalaista jätti kirkon.

Nuotit olivat molemmissa illoissa täsmälleen samat, mutta orkesteri eri. Homoilta 2010 oli rakennettu vastaamaan aiempaa niin tarkasti, että on helppo vetää yhtäläisyysmerkit tiettyjen henkilöiden välille. Studiovieraiden aiempaa suurempi määrä johti siihen, että pari keskustelijaa jäi statistiksi vailla erityistä antia keskustelulle.

Keskustelun aikaansaamiseksi on välttämätöntä kärjistää ja rajata aihetta, mutta vaarana on juuttuminen paikalleen ilman, että keskustelu tuottaa mitään uutta. Tällä kertaa tuo vaara realisoitui, ja keskustelu oli viihteellinen lähinnä toissijaisten asioiden vuoksi. Keskustelun kulkua muuttivat eniten lainsäädännössä tapahtuneet muutokset – ei niinkään tiedon tai ajattelun kehittyminen. Jonkinlainen henkinen muutos iltojen välillä oli kuitenkin tapahtunut: 1996 illan ilmapiiri oli selvästi homokielteinen ja keskustelu siksi kiihkeämpää, kun taas 2010 illassa ilmapiiri oli enemmän konservatiivikielteinen ja erityisesti keskustelun kevennykset hyvin homomyönteisiä.

Molemmissa illoissa keskusteltiin lopulta vain yhdestä asiasta, eli siitä, ovatko homo- ja heteroseksuaalisuus lähtökohtaisesti samanarvoisia. Keskusteluissa puhuttiin avioliitosta, lapsista, perheistä, perimisestä, urheilemisesta, Raamatusta, tunteista, laista ja monista muista asioista, mutta kaiken taustalla on tuo yksi ja sama kysymys. Tästä kysymyksestä ei päästy yli, eikä olisi keskustelijoiden valinnan vuoksi voitukaan päästä.

Suomi on muuttunut viimeisten 15 vuoden aikana melkoisesti. Uskontokuntiin kuulumattomien osuus väestöstä on noussut melkein 18 prosenttiin väestöstä, islamuskoisten osuus melkein 9-kertaistunut, ortodoksien 2,5-kertaistunut ja kato-listenkin 1,7-kertaistunut. Kirkon tutkimuskeskuksen (2003) ja Taloustutkimuksen (2009) kyselyt ovat toistuvasti osoittaneet, että huomattava osa kirkon jäsenistä ei

usko, niin kuin kirkko opettaa. Suomi on luterilainen maa enää vain historiallisesti tarkasteltuna. Silti ”suuri homokeskustelu 2010” käytiin vielä luterilaista kristillisyyttä eri muodoissaan edustavien kesken. Mainittujen uskontokuntien suhde homoseksuaalisuuteen on vieläkin kielteisempi kuin luterilaisten, mutta silti niiden erilaiset näkökulmat kieltoihin olisivat rikastaneet keskustelua.

Tämä on silmiinpistävä toimituksellinen valinta. Yksisilmäinen kristillisyyys johti siihen, että juututtiin toistamaan samoja argumentteja. Tämä on näköalattomuutta, mutta edustaa hyvin todellisuutta, sillä kaikki julkinen keskustelu aiheesta noudattaa samaa kaavaa. Hyvän journalismin yksi tuntomerkki on kuitenkin aiheen rikastaminen ja uudistaminen.

Inttämisen puuduttavuus antoi silti ajatuksille tilaa, ja syntyi ahaa-elämys keskustelun perusongelmasta: jos pysytään uskonnollisessa viitekehyksessä, kysymys homoseksuaalisuudesta kääntyy aina väistämättä samoihin uskonkappaleisiin. Usko on varmuutta ilman todisteita, eikä se sisällä mahdollisuutta muutokseen tai rationaalisuuteen.

Tulkittiinpa Raamattua mistä perinteestä käsin tahansa, se suhtautuu yksiselitteisen kielteisesti homoseksuaalisuuteen. Vaikka luterilainen kirkko on kahden Raamatun kirjaimen merkitystä mitätöivän reformin tulosta, fundamentalistit kiinnittyvät edelleen Raamatun kirjaimeen. On aivan sama, keskustellaanko heidän kanssaan mies- ja naisparien oikeudesta virallistaa parisuhteensa vai kelvollisuudesta kasvattajana, sillä jo lähtökohta rampauttaa dialogin. On turha yrittää muuttaa fundamentalistin näkemyksiä vetoamalla tieteelliseen näyttöön. Ilmiön täytyy ”tulla lihaksi” henkilökohtaisen verisiteen ja tunteen tasolla, jotta fundamentalisti joutuisi pakon edessä kriittisesti tarkastelemaan uskomuksiaan.

Toimittajien vaikutusvalta näkyy eniten keskustelijoiden valinnoissa. Jos valinta perustuu vain polarisaation ja viihteellisyyden maksimoimiseen voiton varmistamiseksi katsojalukukilpailussa, ei toimittajalla ole mitään annettavaa keskusteluun. Keskustelu olisi voinut olla paljon antoisampi, jos studioon olisi kutsuttu vähemmän kristittyjä ja enemmän tutkijoita, vaikkapa Esko Valtaoja, Akuliina Saarikoski, Jussi K. Niemelä tai Petri Sipilä sekä edustajia ei-kristillisistä uskontokunnista.

Ehkäpä seuraava keskustelu pääsee ylös juupas–eipäs-asetelmasta ja siirtyy oikeiden kysymysten äärelle: Miksi yhteiskunnan tulisi virallistaa ihmisten välisiä suhteita? Kestävätkö nämä perusteet kriittisen järjen soveltamisen ihmisoikeuksien ja uskontojen sisäisen logiikan ylittävän etiikan näkökulmasta? Millaisissa suhteissa näiden tavoitteiden voidaan katsoa näyttöön perustuvan? Toivottavasti tätä keskustelua ei tarvitse odottaa taas viittätoista vuotta.

Tero Kankaanperä on vapaa yhdistyskouluttaja ja uskomaton vihreä homo. Hän on seurannut julkista keskustelua sukupuolesta, seksuaalisuudesta, parisuhteista ja perheestä kaksi vuosikymmentä Seta-aktiivin näkökulmasta.

<http://terokankaanperä.fi>

Maailma ja me

”He halusivat juuri sellaisen kirjan.”

Journalistiset sudenkuopat *Kabulin kirjakauppiaan* tapauksessa.

”Tuomio on mielestäni murskaava Seierstadin journalistiikalle. Hän on sepitellyt omiaan tienatakseen rahaa toisten yksityiselämällä”, julisti norjalainen asianajaja Per Danielsén heinäkuussa 2010 (DB 24.07.10). Oslon käräjäoikeus oli juuri tuominut kirjailija-journalisti Åsne Seierstadin maksamaan vahingonkorvauksia Danielin edustamalle Suraia Raisille. Afganistanilainen Suraia Rais oli yksi Seierstadin menestyskirjan *Kabulin kirjakauppias* (Bokhandleren i Kabul, 2002) kuvaamista henkilöistä.

Oikeuteen johtaneet tapahtumat alkoivat, kun sotakirjeenvaihtaja Seierstad muutti vuonna 2002 muutamaksi kuukaudeksi asumaan Raisin perheeseen Kabullissa. Lopputuloksena oli kaunokirjallisia keinoja käyttävä dokumenttikirja. Kirjan tyyli liikkuu kertovan journalismin ja reportaasin välimaastossa niin onnistuneesti, että sitä on myyty yli kaksi miljoonaa kappaletta ja sen oikeudet on myyty 41 maahan.

Oslon käräjäoikeudelle journalistiikan ja kirjallisten keinojen yhdistelmä ei kuitenkaan kelvannut. Yksityisyyden loukkausta käsitelleen oikeusprosessin tuomiossa todettiin, että kirja levitti arkaluontoista tietoa Raisista, ja ettei kirjailijan ja kustantajan voi sanoa toimineen vilpittömästi varmistaakseen, että tieto oli paikankansapitävää. Suomalaisessa mediassa tuomio kuitattiin sähkeellä, vaikka WSOY:n julkaisemaa kirjaa on meilläkin myyty lukuisia painoksia ja muutkin Seierstadin journalistiset kirjat sota-alueilta ovat olleet myyntimenestyksiä.¹

Oikeuden päätös oli yksi välietappi tapahtumasarjassa, joka koskettelee journalismin sokeita pisteitä useasta näkökulmasta: Seierstad itse on Norjan kuuluisin toimittaja. Hänen kerronnallinen journalisminsa on ravisuttanut perinteisiä journalistisia tapoja. Samalla Seierstadista on tullut muistomerkki ajalle, jolloin kuvitelimme, että kaukana asuvista ihmisistä voi kirjoittaa mitä tahansa, koska he eivät koskaan tule kuulemaan asiasta. *Kabulin kirjakauppiaan* tapaus koskettelee journalismin kipupisteitä kuitenkin myös toisella tavalla: kiista on tarjonnut muille toimittajille runsaasti materiaalia niin Norjassa kuin muissakin maissa. Näin on luotu julkista keskustelua, joka tapahtuu Norjan ja Afganistan väliin jäävässä globaalissa

todellisuudessa. Myös tästä saadut kokemukset voivat opettaa. Tässä artikkelissa käsittelemkin niitä opetuksia, joita *Kabulin kirjakauppiiaan* tapaus voi antaa. Tarjoan yksittäisiä esimerkkejä kuvatakseni laajemmin niitä ongelmakohtia, joita globaalin aikakauden journalistiseen viestintään sisältyy.² Olennaista on siis huomata, että samoihin ansoihin voi astua uudelleen myös suomalainen toimittaja.

Opetus 1: Journalismisi kaukaisinkin kohde voi saada kuvauksesi käsiinsä.

Kiista Seierstadin ja perheen välillä alkoi, kun toinen norjalainen journalisti Tuva Raanes, lähetti *Kabulin kirjakauppiiaan* englanninnoksen luettavaksi sen päähenkilölle Shah Muhammed Raisille. Seurauksena oli skuuppi iltapäivälehti *VG:ssä*. Raisin haastattelu oli otsikoitu: ”Vihaan nyt Åsnea todella paljon” (*VG* 28.8.03).

Shah Muhammed Raisin suuttumuksella oli monta kohdetta. Hän kritisoi Seierstadia intiimien salaisuuksien paljastamisesta – ja tätä kautta perheen naisten turvallisuuden vaarantamisesta (*VG* 28.8.03). Lisäksi hän piti kirjan kuvauksia niin itsestään kuin Afganistanistakin loukkaavina ja sanoi kirjan sisältävän valheita. Hän kutsuikin kirjaa ”rikokseksi kansakuntaa kohtaan” (*Los Angeles Times* 04.10.03). Muutama viikko skuupin jälkeen Rais saapui Norjaan edistämään asiaansa. Raisin ilmaantuminen norjalaiseen keskusteluun oli monessa mielessä historiallinen hetki.

”Kun kirjakauppias yllättäen laskeutui Gardemoenin lentokentälle syyskuussa 2003, hän loi norjalaista aatehistoriaa. Ensimmäistä kertaa Afrikkaa, Aasia ja Latiinalaista Amerikkaa käsittelevien norjalaisten kirjoitusten historiassa – sen jälkeen kun tuhannet lähetystyökuvaukset, kehitysyhteistyötarinat ja matkakertomukset olivat kuvanneet ” muita ” tulematta korjatuiksi – kerronnan kohde vastusti itsestään tehtyä tulkintaa”, kirjoitti professori Terje Tvedt *Dagbladetissa* (DB 31.12.2005).

Kuten Tvedt vihjaa, Seierstadin teon voi asettaa osaksi kehitysmaajournalismin pitkä historiaa, jossa kuvauksen kohteet ovat usein nimettömiä tai heihin suhtaudutaan tarinan palasina, joihin ei sovelleta tavanomaisia journalismin sääntöjä. Sitaatteja ei esimerkiksi tarkastuteta, eikä lähteinä toimineiden turvallisuutta tai yksityisyydensuojaa varmisteta. Oletusarvona on usein, että he eivät päädy lukemaan, katsomaan tai kuulemaan heistä tehtyjä kuvauksia. Kuten Seierstad itsekin sanoi *Helsingin Sanomien* haastattelussa: ”Viisikymmentä vuotta sitten antropologi pystyi kirjoittamaan, mitä hän halusi. Kukaan ei sanonut mitään.” (*HS* 18.10.03). Nyt asia on toisin, ja hyvä niin, myös antropologiassa.

Sytä siihen, miksi Seierstad kirjoitti tekstin, joka mahdollisti kiistan, voi vain spekuloida. Hän saattoi tehdä kaiken tarkoituksellisesti – tai pelkkää naiiviuttaan. Selitykset ovat vaihdelleet. *Guardianissa* Seierstad sanoi: ”Ehkä huijasin itseni ajattelemaan, että hän ei reagoisi” (*Guardian* 03.11.03). *Los Angeles Timesin* (04.10.03) mukaan Seierstad ”ei koskaan kuvitellut hänen [Raisin] olevan niin vihainen”. Pari

viikkoa myöhemmin hän kuitenkin totesi: "Kirjoitettuani kirjan olin kyllä hermostunut siitä, mitä hän sanoisi" (HS 18.10.03).

Lopputulos on joka tapauksessa sama: Rais suuttui syistä, joihin Seierstadin kirja antaa aihetta. Eräs haastateltavistani, Afganistanissa elänyt norjalaisnainen, totesi: "Jos Seierstad todellakaan ei ymmärtänyt, että perhe lukisi kirjan, hän oli liian tietämätön kirjoittaakseen sen, tai sitten hänellä oli todella outo käsitys toiseudesta – että he ovat primitiivejä, jotka eivät osaa lukea tai kirjoittaa. Luojan tähden, hänhän on kirjakauppias!"

Tämä osa tarinaa on tuttu myös monille suomalaisille, sillä siitä uutisoitiin meilläkin. Se opettaa, että myös kaukana asuvat tietolähteet ja kuvauksenkohteet voivat vaatia journalististen pelisääntöjen noudattamista, vaikka näin ei usein käykään.

Opetus 2: Menestys ei takaa, etteikö tarinan taustalla voisi olla ongelmia.

Shah Muhammed Rais saapui Norjaan noin vuosi *Kabulin kirjakauppiaan* ilmestymisen jälkeen. Vuoden aikana oli ehtinyt tapahtua paljon. Seierstadin kirja oli ilmestynyt syyskuussa 2002. Se oli myynyt ensimmäisen kolmen kuukauden aikana 100 000 kappaletta Norjassa, ja puolen vuoden jälkeen sen oikeudet oli myyty 12 maahan. Seierstad oli vakiovieras televisiossa ja radiossa. Kohua edeltäneiden 12 kuukauden aikana Seierstad sai Vuoden freelancer -palkinnon, Kirjakauppiaiden palkinnon, Suuren journalistipalkinnon, joka on merkittävin journalistipalkinto Norjassa, ja Peer Gynt -palkinnon, jonka Norjan eduskunta antaa henkilölle, joka "on erottautunut yhteiskunnalle myönteisellä ja hyödyllisellä tavalla ja joka on edustanut Norjaa ulkomailla".

Myös norjalaiset kirjallisuuskriitikot ottivat kirjan vastaan innostuneesti. Esimerkiksi yleisradioyhtiö NRK:n kulttuurijournalisti Knut Hoem kirjoitti: "Minun on sanottava, että olen vaikuttunut. Olen vaikuttunut journalisti Seierstadin kyvystä synnyttää tarpeeksi luottamusta ympärillään olevissa ihmisissä ja saada heidät puhumaan. Ja olen vaikuttunut kirjailija Seierstadin kyvystä kertoa tarinoita tällaisella voimalla." (NRK.no 12.09.02.)

Palkintojen ja kansainvälisenkin myyntimenestyksen keskellä kriittiset äänet olivat harvassa. Raisin vihanpurkaus kuitenkin muutti kaiken. Kuukauden kuluessa norjalaiset antropologit ja journalismitutkijat ehdivät syyttää Seierstadia paljosta. Seierstadin nähtiin hyväksikäyttäneen perheen vieraanvaraisuutta ja väli-neellistäneen perheen jäseniä (MB 12.9.03). Häntä syytettiin oman näkökulmansa tyrkyttämisestä ja lähteidensä huonosta suojelusta (AP 29.09.03, AP 5.9.03.) Hänen katsottiin salanneen olennaista tietoa metodeistaan ja kirjan taustoista (AP 5.9.03, MB 12.9.03). Lisäksi kritisoiitiin teoksen kirjallisia keinoja, joiden avulla sukellettiin kirjan henkilöiden ajatuksiin (AP 29.09.03).

Iranilaissyntyinen, Norjassa asuva kirjoittaja Walid al-Kubaisi oli ollut yksi harvoista *Kabulin kirjakauppiiaan* kriitikoista suosion keskellä. Hänen kritiikkinsä oli kuitenkin julkaistu vain *Dag og Tid* -lehdessä, jonka levikki oli noin 7000. Kohun käynnistyttyä hän kirjoitti maan suurimmassa sanomalehdessä *Aftenpostenissa* kokemuksistaan:

”Luettuani kirjan olin todella järkyttynyt. Kun yritin nostaa esiin moraalisia epäilyksiä, joita Seierstadin kirja herättää, törmäsin haluttomuuteen esittää näkemyksiä, jotka ennakoivat sitä, mitä tapahtui myöhemmin. Tunsin, että Seierstadia suojeli mysteerinen immuniteetti, jota en kyennyt ymmärtämään. Ja ihmettelin, miksi media oli haluton esittämään kysymyksiä hänen uskottavuudestaan.” (AP 30.08.2003.)

Samoihin aikoihin tuli julki sekin, että Seierstad oli ollut ehdolla Suuren journalistipalkinnon saajaksi jo ennen *Kabulin kirjakauppiiaan* suosiota, mutta palkintolautakunnassa oli tällöin ollut erimielisyyksiä ja epäilyksiä hänen metodeistaan (AP 25.09.03). Seierstadin saatua mainetta ja menestystä metodiset epäilytkin hälvenivät, ja journalistipalkinto ehdittiin antaa vain muutamaa kuukautta ennen, kuin kritiikki ryöpsähti valloilleen.

Norjalaisten journalistien ja tutkijoiden voi sanoa epäonnistuneen pahasti kirjan ensimmäisen vuoden aikana. Journalismin perusperiaatteet unohtuivat Seierstadin kansallisen ja kansainvälisen menestyksen aikana. Kukaan ei kysellyt Seierstadin metodien perään, lähdekritiikki oli olematonta ja perusperiaate toisen osapuolen kuulemisesta unohtui. Vain yksi norjalaisjournalisti oli käynyt haastattelemassa Raisia heti kirjan ilmestyttyä, mutta haastattelun anti jäi laihaksi, koska journalisti ei itsekään ollut lukenut kirjaa, josta oli tarkoitus puhua (DB 11.09.02).

Aftenpostenin kulttuuriosaston silloinen esimies Per Anders Madsen myönsi haastattelussani epäonnistumisen: ”Emme ajatelleet asiaa perinpohjaisesti silloin. Pidimme itsestäänselvyytenä, että perhe oli anonymisoitu ja että kaikki oli kunnossa. Voimme syyttää itseämme tästä. Alusta saakka olisi ollut mahdollista keskittää huomiota näihin romaanin todella epäilyttäviin piirteisiin.”

Jos Norjassa oli haksahdettu suojelemaan kirjailijaa tietynlaisilta kritiikeiltä, korjasiko kansainvälinen julkisuus asian? Kyseenalaistuivatko kirjan lähtökohdat, kun siirryttiin Norjan pienten journalistipiirien ulkopuolelle?

Puolustaessaan Seierstadin tarinan merkittävyyttä ja välttämättömyyttä Anders Heger, kirjailijan kustantaja, vetosi kansainvälisten lehtien arvioihin. Lehtikirjoituksessaan hän totesi *Kabulin kirjakauppiiaan* johtavan vaikealle alueelle, jossa sellaisia käsitteitä kuin yksityisyys, kunnia ja perinne on punnittava suhteessa läpinäkyvyyteen, ihmisarvoon ja totuuteen. Samalla hän viittasi kirjan saamaan arvostukseen kansainvälisissä tai ulkomaisissa lehdissä – *Guardianissa*, *Le Monde Diplomatiquessa*, *The Observerissa* ja *La Republicassa*. Hän totesi näiden lehtien ymmärtäneen, että Seierstadin kertoma tarina oli välttämätön, uskottava ja kertomisen arvoinen (AP 17.9.2003). Kansainväliseen arvostukseen vetosi myös Seierstadin asianajaja Cato Schiøtz puolustaessaan kirjaa julkisuudessa. Hänen mukaansa

"mikä tahansa kirja ei tule arvioiduksi" esimerkiksi *Newsweekissä*, jossa Seierstadin kirjaa oli keuhuttu (AP 18.09.2003.)

Ymmärtääkseni tätä *Kabulin kirjakauppiiaan* saamaa kansainvälistä arvostusta haastattelin erään suuren brittiläisen sanomalehden toimittajaa, joka oli kirja-arvioissaan ylistänyt Seierstadin kirjaa. Hän selitti arvionsa taustoja seuraavasti: "Åsne ja minä vietimme lähes koko ajanjakson ennen Kabulin kaatumista matkaten ja työskennellen yhdessä. Hän on ystäväni, joten arvioin kirjan ja kirjoitin jutun kiistasta. Yksinkertaista!" Toimittaja lisäsi: "Tein arvion, koska hän oli ystäväni, olin ollut Afganistanissa ja tunsin tarinan."

Se, miksi kirja-arvio päättyi lehteen, selittyi näin: "Isoilla kansainvälisillä sanomalehdillä ei ole aivoja. Niillä on ihmisiä, jotka tarjoavat toimitussihteereille juttuja, joilla täyttää tyhjiä alueita, jotka editorien on muutettava sivuiksi joka päivä." Olin oletanut kuulevani argumentteja kirjan merkityksestä ja korkeatasoisuudesta – olihan kyseessä sentään yksi Euroopan johtavista lehdistä, joiden painoarvoon kustantaja ja asianajajakin olivat nojanneet. Sen sijaan kuulin tarinan ystävytydestä ja aivottomista sanomalehdistä.

Tässä onkin artikkelini toinen opetus: kansallinen tai kansainvälinen suurmenestys ei takaa sitä, että kaikki olisi kunnossa. Journalistisia kriittisyyden periaatteita tarvitaan myös silloin, kun palkintolautakunnat ja ulkomaiset lehdet kiittelevät.

Opetus 3:

Faktat voivat unohtua, kun kirjailija kertoo kirjastaan.

Tapauksen kansainvälinen käsittely ei yleisemminkään ole aina noudattanut parhaimpia journalismin periaatteita. Monet lehdet ovat haastatelleet Seierstadia useammin, ja hänen näkemyksensä on otettu haastatteluissa vastaan ilman kriittistä tarkastelua, vaikka taustalla on ollut tieto kiistasta. Esimerkiksi *Helsingin Sanomat* ei ole haastatellut Raisia kertaakaan, kun taas Seierstad on jakanut näkemyksiään konfliktista kahdessa haastattelussa. Samalla faktojen tarkistus jäi puolitiehen artikkelien ollessa pikemminkin henkilökuvia kuin uutisjournalismia. Ne ovat rakentaneet kuvaa ahkerasta ja innostavasta kirjailija-journalistista. Kiistaa käsittelevissä artikkeleissa häntä on kuvattu "pitkäksi blondiksi, jonka hyväntyylinen hauska ulkonäkö uhmaa väsymystä" (*Sunday Telegraph* 28.11.04). Hänellä on myös "juuri niin norjalaisen reipas ääni kuin voi kuvitella", kun hän tulee "hiihtämästä" (*HS* 24.3.04).

Guardian julkaisi kaksi kuukautta (3.11.03) Raisin Norjan vierailun jälkeen Seierstadin haastattelun, jossa todetaan, että Rais ei ole "lähestulkoonkaan leppyinyt", vaikka "kirjailija on poistanut loukkaavia kohtia uusintapainoksista". Sama mielikuva kirjailijan halusta tulla vastaan konfliktissa toistui esimerkiksi *Helsingin Sanomien* artikkelissa. Siinä todettiin, että englanninkielisestä käännöksestä on poistettu kolme kohtaa: "Yksi, jossa hän kertoo, miltä naiset näyttävät kylvyssä,

jolloin he eivät ole burkhan suojassa, ja toinen, jossa kerrotaan, miten yhtä sikäläisittäin erikoisessa asennossa toteutettavaa yhdyntää seurataan avaimenreistä. Kolmannessa kuvataan "kunniamurha", jossa veljet surmaavat sisarensa". (HS 18.10.03)

Todellisuudessa nämä poistot käsittävät vain muutaman lauseen tai sanan. Kylvyssä olevia naisia kuvataan ongelmitta myös muokatuissa versioissa: naiset ovat "lunnunrintaisia", heidän "mahan iho on arpeutunut" ja seitsemänkymmenvuotias Bibi Gul "ei yllä mahan ympäri ja --- [r]innat roikkuvat raskaina ison mahan päällä." (Seierstad 2004, 153). Sama koskee myös muita raportoituja poistoja: ne tuntuvat kovin merkityksettömiltä tai epämääräisiltä. Yksi lause yhdyntästä on poistettu, mutta viittauksia seksiin on yhä. Ja kunniamurhaa kuvataan myös uudistetuissa painoksissa seuraavasti: "Juuri hän, äiti, oli lopulta lähettänyt kolme poikaansa tappamaan tyttärensä. Veljet menivät yhdessä siskonsa huoneeseen. Yhdessä he painoivat tyynyn tytön kasvoille, yhdessä puristivat sen kasvoja vasten, kovaa, kovempaa, kunnes tytön elämä oli sammunut" (Seierstad 2004, 45).

Niin *Guardian* kuin *Helsingin Sanomatkin* päätyivät uutisoimaan poistoista haastateltuaan kirjailijaa. Samalla jäi tarkastamatta se, oliko mitään merkittävää todella poistettu. Saamme näin ollen kolmannen opetuksen. Faktat kannattaa tarkistaa myös silloin, kun puhujana on hyväntuulinen ja reipas kollega. Erityisesti tarkistusta vaativat julkisen kiistan keskellä kerrotut mielipiteet. Molempien osapuolten kuuntelemista ei ole syytä unohtaa silloinkaan, kun toinen osapuoli asuu Kabulissa.

Opetus 4: Ihmisten puolesta on vaikea puhua. Vielä vaikeampaa on kuunnella äänettämiä.

Samalla kun afgaaniperhe usein sivuutettiin ei-norjalaisissa lehdissä, kirjailija rakensi omaa asemaansa afgaanien puolestapuhujana ja tukijana. *Helsingin Sanomat* ja *Guardian* totesivat Seierstadin lahjoittaneen "suuren osan miljoonistaan" tai "puolet tuloistaan" afgaaninaisten oikeuksia edistävään hyväntekeväisyyteen (HS 24.3.2004, *Guardian* 03.11.03). *Pittsburg Tribune Review*ssä (9.11.03) Seierstad itse sanoi: "Olen nähnyt niin paljon kärsimystä. Siksi lahjoitin niin paljon kirjan tuotosta takaisin Afganistaniin. En siksi, että se tuottaisi minulle hyvää oloa, mutta tieto siitä, että nyt sadat tytöt ja pojat käyvät koulua kirjan ansiosta, tekee minut hiukan onnellisemmaksi. Monet vauvat pelastuvat, koska tuen kättilöjä ja sairaanhoitajia."

Kirjailijan esittämää näkemystä itsestään afgaanivauvojen pelastajana ei artikkeleissa täydennetty Raisin perheen näkemyksillä, joiden mukaan kirja oli asettanut perheen naiset vaaraan. Suuren vaaran uhkaa on tosin syytä epäillä, koska esimerkiksi oikeuteen niistä ei toimitettu todistusaineistoa. Molemmat näkemykset kuitenkin perustuvat kiistan osapuolten itseymmärrykseen kirjan merkityk-

sestä Afganistanissa. Olivatpa ne sitten subjektiivisia näkemyksiä tai todistettavissa olevia faktoja, ne antavat hyvin erilaisen kuvan siitä, vähentääkö vai lisääkö Seierstadin kirja kärsimystä Afganistanissa.

Seierstadin hyväntekeväisyyden esittely on kuitenkin osa monimutkaisempaa ongelmaa, joka liittyy journalismin kykyyn pohtia kriittisesti sitä, kuka voi edustaa kaukana eläviä ihmisiä, esimerkiksi afgaaneita. Onko luontevaa ajatella, että afgaaneita edustavat parhaiten afgaanit, vai vaatiiko edustus länsimaisia välittäjiä? Vai onko koko ajatus afgaanien edustamisesta illuusio, josta olisi luovuttava?

Seierstad itse on puolustanut metodejaan ja kirjaansa osittain sillä, että se on ”naisten kirja”. ”Ei ole ehkä yllättävää, että kirjakauppias ei pidä kirjasta. Se nimittäin on naisten kirja, ei hänen. Olen kertonut naisten historiaa”, Seierstad on sanonut (KK 39/2003). Samalla se oli myös äänettömien historiaa. Brittiläisen EMMA-palkinnon vastaanottaessaan kirjailija sanoi: ”Tämä on naisille, lapsille ja miehille, joilla ei ole ääntä.” (*Dagsrevyen* 25.5.04.) Seierstad on todennut myös, että todella ”hyvää on ollut kaikki se tuki, jota olen saanut afgaaninaisilta ulkomailla. Monet heistä ovat sanoneet, että se mitä kirjoitan, on totta. Et vain mennyt tarpeeksi pitkälle!” (*Guardian* 03.11.03.)

Näin Seierstadin kuvaus yhden perheen afgaaninaisista muuttui yleisemmin afgaaninaisten poliittiseksi edustamiseksi ja äänen antamiseksi äänettömille naisille. Näiden Seierstadille myötämielisten afgaaninaisten omia näkemyksiä ei kuitenkaan vuosien kuluessa ole lehdissä kuultu. Jos jokin ihmisryhmä on jäänyt *Kabulin kirjakauppiaan* herättämässä keskustelussa äänettömäksi, se on afgaaninaiset. Samalla kun Seierstad esiintyi naisten oikeuksien puolestapuhujana, kirjan nostattama kohu toi julkisuuteen lähinnä yhden afgaanimiehen, Shah Muhammed Raisin. Perheen naiset esiintyivät julkisuudessa vain harvoin – tai kun he esiintyivät, heidän näkemyksiään epäiltiin.

Shah Muhammed Raisin ensimmäinen vaimo, Kanadaan muuttanut Aziza Rais, totesi erään norjalaisen pienlehden mukaan tuntevansa itsensä petetyksi. Aziza Raisin todettiin myös sanoneen, että Seierstad ei ole hyvä ihminen. (*Ny Tid* 02/2006.) Tämän suorasanaisten kommentin jälkeen Azizaa haastatellut kanadalainen journalisti Sonya Velez kuitenkin julisti Norjan suurimmassa sanomalehdessä *Aftenpostenissa* (AP 3.6.2006), ettei Aziza Raisin näkemyksiä pidä ottaa vakavasti: ”Ei ole mitään väärää siinä, että Raisin vaimo tukee perhettä”, Velez sanoi, mutta jatkoi ”ihmiset kuitenkin erehtyvät, jos he luulevat, että hän puhuu vapaammin, koska hän asuu Kanadassa. Koska kirjakauppias on antanut vaimolleen ja tyttarelleen luvan haastatteluun, on selvää, että tämä heikentää [haastattelun] luotettavuutta”.

Velezin ja Aziza Raisin tapaus osoittaa, kuinka vaikeaa länsimaisille journalistille on lähestyä sellaisia haastateltavia, joita he itse pitävät alistettuina. Näin haastateltavalle annetaan näennäinen valinnan ja puhumisen mahdollisuus: Aziza Rais olisi nähty vapaana subjektina vain, jos hän olisi päättänyt olla tukematta perhettään.

Juuri tämä asenne johtaa siihen, että toimittajat alkavat toivoa ja rakentaa puhe- naisia tai -miehiä näille oletetusti äänettömille tai epäluotettaville naisille, joita kuitenkin halutaan auttaa. Samaan aikaan kun vallalla tuntuu olevan käsitys muslimi- naisten kyvyttömyydestä puhua, näiden samojen musliminaisten kuitenkin ole- tetaan pystyvän puhumaan avoimesti ja suoraan Seierstadin kirjojen – ja monien muiden länsimaisten kuvausten – välityksellä.

Näin ollen edustavuuden ongelma ei ratkea sillä, että journalistit juoksisivat kil- paa etsimään yhden afgaaninaisen, joka kertoisi mielipiteensä Seierstadin kirjasta. Edustavuuden ongelmat olisivat ilmeisiä myös tällöin – erityisesti, koska toimitta- jan löytämä nainen olisi todennäköisesti nyky-Afganistania huonosti tunteva län- teen muuttanut pakolainen. Tai jos haastateltava puolestaan päätyisi tuomitse- maan kirjan, hänen todistustaan voitaisiin aina pitää merkinä hänen alistetusta asemastaan.

Olennaista onkin huomata, ettei afgaaninaisten kategoria itsessään välttämättä ole mielekäs, eikä sille pidä etsiä puolestapuhujaa tai poliittista edustajaa. *Kabulin kirjakauppiiaan* tapaus kiinnittää parhaimmillaan huomiota juuri tähän. Seiersta- din itse julistettu puolestapuhujan ja auttajan rooli on asettunut kyseenalaiseksi, kun naiset, joiden puolesta hän sanoo puhuvansa, ovat nousseet vastustamaan Seierstadin roolia. Postkolonialismin teoreetikko Gayatri Spivak (1988) on kirjoit- tanut tällaisista edustamiseen liittyvistä valtaongelmista. Kun intellektuellit esittä- vät itsensä pelkkinä raportoijina, jotka ongelmitta kuvaavat edustusta vailla olevia ihmisiä, olemme tekemisissä intellektuellin omien intressien kanssa (Spivak 1988). Ei ole olemassa neutraalia tapaa edustaa ei-edustettuja ihmisiä, minkä Raisin per- heen kritiikki on osoittanut.

Artikkelini neljäs opetus onkin, ettei ole olemassa helppoa ja ristiriidatonta tapaa antaa ääntä julkisuudessa aliedustetuille ihmisille. Ennemminkin kohtaamme usein erilaisia motiiveja ja intressejä, joiden huomioimisen pitäisi olla osa kriittistä journalismia.

Opetus 5: Kaikki nykykonfliktit muslimien ja länsimaalaisten välillä eivät ole kulttuurisia.

Viimeinen opetus tai ansa, jonka nostan esiin, liittyy *Kabulin kirjakauppiiaan* laa- jempaan yhteiskunnalliseen merkitykseen ja edellä mainittuihin ristiriitaisiin intresseihin. Vaikka *Kabulin kirjakauppias* on ennen kaikkea kirja yhdestä per- heestä, se ja sitä seurannut kohu ovat osa laajempaa keskustelua Afganistanista.

Myös käräjäoikeuden tuomari liitti *Kabulin kirjakauppiiaan* osaksi tätä keskus- telua. Vaikka hän tuomitsikin kirjailijan ja kustantajan vahingonkorvauksiin, hän myönsi kirjan hyödyttäneen julkista keskustelua. Tuomiossa todetaan: ”Afganista- nilla on jo pitkään ollut uutisissa tärkeä paikkansa, niin Norjassa kuin ulkomailla- kin. Erityisesti ISAFin/NATOn sotilaallinen operaatio ja yleisemmin kansainvälisen

yhteisön työ syksystä 2001 lähtien --- ovat olleet jatkuvan keskustelun alaisena. Osa tätä [keskustelua] on ollut naisten tilanne maassa. Monet ovat pitäneet heidän tilannettaan yhtenä syynä siihen, miksi ISAF/NATO ja kansainvälinen yhteisö saapuivat maahan ja pysyvät siellä.” (Oslo Tingrett 2010.)

Tällaisia äänenpainoja kuulee myös Suomessa: esimerkiksi lokakuussa 2010 ulkoasiainvaliokunnassa istuva kansanedustaja Kimmo Sasi sanoi Suomen olevan Afganistanissa, jotta tytöt saadaan kouluun.³

Afganistanin sota kytketään usein myös näkemyksiin sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä ja suuresta kulttuurien sodasta muslimien ja kristittyjen tai maallistuneiden valtioiden välillä. Tämä kulttuurien yhteentörmäys otettiin usein tulkin-takehykseksi myös *Kabulin kirjakauppiasta* ja riitaa tulkittaessa. ”Kulttuurit törmäävät katkerassa kirjallisuudessa kiistassa”, otsikoi *Los Angeles Times* (04.10.03) riitaa käsitelleen artikkelinsa. *Observerin* (31.08.03) kirja-arviossa teosta pidettiin ”Samuel Huntingtonin *Kulttuurien kamppailun* makuuhuoneversiona”. Huntingtonin kuuluisa kirja *Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys* (2003) teki aikoinaan tunnetuksi väitteen, jonka mukaan elämme keskenään konfliktissa olevien sivilisaatioiden aikakautta. Huntingtonin mukaan törmäyskurssilla ovat etenkin läntiset ja islamilaiset yhteiskunnat.

Tapausta voi kuitenkin lukea myös toisin. Eikö kiista pikemminkin syntynyt siitä, että Seierstad oli hylännyt journalistin etiikkansa ja periaatteensa kirjoittaessaan paljastuskirjan? Eikö ongelmana ollut se, että perheen yksityisyyttä loukattiin tavalla, jota norjalainenkaan ei olisi sietänyt? Tai olisiko syynä ollut se, ettei perhe kokenut Seierstadin suojelleen heitä tietolähteinä, vaan asetti perheen hankalaan tilanteeseen paljastaessaan perheenjäsenten kertomia salaisuuksia muista sukulaisista?

Seierstadin varhaisimman kriitikon Walid al-Kubaisin lehtiartikkeli kuvaa näitä Seierstadin journalismin esiin nostamia ongelmia hyvin. Hänen mukaansa Seierstad ei ollut kertonut perheelle ja sen isälle, että hänen ”tavoitteenaan oli tuomita koko kulttuuri ja uskonto skandalisoimalla heidän kotielämänsä yksityiskohtia”. (*Dag og Tid* 26.4.2003.) Al-Kubaisi kysyi, miltä lopputulos näyttäisi, jos afgaanijournalisti kirjoittaisi norjalaisperheestä: hän voisi kuvata aviomiestä juoksemassa prostituutujen perässä, vaimoa tekstailemassa rakastajalleen, poikaa käyttämässä huumeita kavereidensa kanssa ja tytärtä yrittämässä itsemurhaa. Al-Kubaisin mukaan norjalaiset vastaisivat tähän metelillä, veisivät asian oikeuteen ja vaatisivat korvauksia kunnianloukkauksesta ja yksityisasioiden paljastamisesta.

Al-Kubaisin tapa kääntää tilanne ylösalaisin saa kysymään, miksi niin moni journalisti, kirjallisuuskriitikko, palkintolautakunta ja lukija päätyivät kuitenkin ylistämään kirjaa? Mikä opetus tähän sisältyy?

Antakaamme erään haastattelemani norjalaisantropologin selittää kirjan suosiota:

”Kirja tuli ulos fantastiseen aikaan ollakseen suosittu esimerkiksi Yhdysvalloissa. He halusivat juuri sellaisen kirjan. Tämä oli Irakiin hyökkäyksen jälkeen, kun Lähi-

itä ja muslimit olivat pahan akseli. Sitten tämä mukava, blondi, sinisilmäinen, kaunis tyttö, joka on ollut siellä, ja joka on niin rohkea ja uskaltavainen ja elänyt aivan kuten hekin, voi kertoa, kuinka asiat todella ovat. Ja mitä hän kertoo meille? Pahimmat epäilyksemme tulevat vahvistetuiksi. Siellä on kauheaa, epädemokraattista ja naisia alistavaa. Markkinat maltoivat tuskin odottaa sellaista kirjaa. En olisi yllätynyt, vaikka Bush olisi lähettänyt hänelle kiitossähkeen. Ha ha.”

Kesäkuussa 2010 antropologin vitsi osoittautui todeksi. Seierstad kertoi oikeudessa Laura Bushin ja Tony Blairin lähettäneen hänelle kiitoskirjeet. Kirjeissä tuskin toruttiin Seierstadia journalististen periaatteiden sivuuttamisesta. Kuitenkin juuri niistä olisi pidettävä kiinni etenkin silloin, kun sivilisaatioiden suuri sota tuntuu sumentavan arvostelukyvyn.

FM Hanna Kuusela viimeistelee kulttuurintutkimuksen väitöskirjaa *Kabulin kirjakauppiaasta* University of Londonin Goldsmiths Collegessa. Väitöskirjan ohella Kuusela on viime vuosina kirjoittanut muun muassa immateriaalitaloudesta, Euroopan unionista ja puolueista. Hän on tehnyt töitä myös freelancer -journalistina.

VIITTEET

- 1 WSOY ilmoittaa myyneensä kirjaa 20 000 kappaletta, minkä lisäksi jo lakkautettu pokkarikustantamo Loisto myi kirjasta useita painoksia loppuun. Loiston myyntilukuja ei ole saatavissa.
- 2 Esimerkit on poimittu väitöskirjani aineistosta. Tämä aineisto kattaa muun muassa 20 haastattelua, 10 sähköpostihaastattelua, 14 sanoma- ja aikakauslehden kaikki aihetta koskevat artikkelit vuosilta 2002–2009, kirjan 97 eri etu- ja takakannta sekä kirjaa koskevan keskustelun sosiaalisen median kolmella kirjallisuussivulla.
- 3 Sasi totesi tämän toimittajaseminaarissa 22.9.2010.

LÄHTEET

- AP (3.6.2006). ”Reagerer på Rais-film.” Aftenposten. Kaja Korsvold. AP (30.08.2003). ”Åsne Seierstad har gitt meg frykt.” Aftenposten. Walid al-Kubaisi.
- AP (29.09.03). ”En svært forsinket debatt om en bokhandler fra Kabul.” Aftenposten. Unni Wikan.
- AP (25.09.03). ”NRK-kolleger ødela for Åsne Seierstad.” Aftenposten. Arve Henriksen.
- AP (18.9.2003). ”Lettet etter møtet.” Aftenposten. Kaja Korsvold.
- AP (17.09.03). ”Fortellingens nødvendighet.” Aftenposten. Anders Heger.
- AP (5.9.03). ”I antropologiens grenseland.” Aftenposten. Kathinka Frøystad & Signe Howell.
- Dag og Tid (26.4.2003). ”Åsne Seierstad svikta bokhandleren i Kabul.” Dag og Tid nr 17. Walid al-Kubaisi.
- Dagsrevyen (25.5.04). TV:n uutislähetys NRK1-kanavalla.
- DB (24.07.10). ”Må betale 125 000 i oppreisning til bokhandlerens kone.” Dagbladet. Arnhild Aass Kristiansen.
- DB (31.12.05). ”Nasjonens sjel på spill.” Dagbladet. Terje Tvedt.
- DB (11.09.02). ”Åsne er min venn, men hun tar feil.” Dagbladet. Jan-Erik Smilden.
- Guardian (03.11.03). ”Nightmare sequel to bestseller on Kabul family life.” Helena Smith.

- HS (24.3.2004). "Sotakirjeenvaihtajasta tuli maratonhiihtäjä." Helsingin Sanomat. Kristiina Markkanen.
- HS (18.10.03). "Kaikki on faktaa." Helsingin Sanomat. Timo Hämäläinen.
- Huntington, Samuel P. (2003). Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys. Suom. Kimmo Pietiläinen. Alkup. *The clash of civilizations: Remaking of world order* (1996). Helsinki: Terra cognita.
- KK (39/2003). "KK møtte bokhandleren i Kabul. Jeg er sjokkert." Tuva Raanes.
- Los Angeles Times (04.10.03). "Cultures Clash in a Bitter Literary Feud." William Wallace.
- MB (12.9.2003). "Analyse: Det retusjerte subjekt i Kabul." Morgenbladet. Jo Bech-Karlsen.
- NRK.no (12.09.02). "Bokhandleren i Kabul." NRK:n verkkosivut. Knut Hoem. Saatavilla: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/2124032.html>
- Ny Tid (02/2006). "Lager film om bokhandleren." Sigri Sandberg.
- Observer (31.08.03). "Family at war – with itself." Tim Judah.
- Oslo Tingrett (2010). Oslon käräjäoikeuden 23.07.2010 antama tuomio. Tuomari Jannicke Johannesen. Tapauksen numero: 08-085721TVI-OTIR/04.
- Pittsburg Tribune Review (09.11.03). "Afghanistan experience opened author's eyes." Regis Behe.
- Seierstad, Åsne (2004). *Kabulin kirjakauppias*. Kolmas painos. Suomentanut Veijo Kiuru. Alkuperäinen teos *Bokhandleren i Kabul*, 2002. Loistopokkarit.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). "Can the Subaltern Speak?" In Cary Nelson & Lawrence Grossberg (eds.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana, IL: University of Illinois Press, 271–313.
- Sunday Telegraph (28.11.04). "Was I cruel and arrogant? Perhaps." Olga Craig.
- VG (28.8.2003). "Hater Åsne veldig mye nå." Lena Storvand, Ida Ellisif Knutsen & Guro Hoftun Gjestad.

Uutiset Afganistanista eivät tunnista naisia

Mitä uutiset Afganistanista ovat meille viime vuosien aikana kertoneet? Ne ovat olleet lähes pelkästään taistelu-uutisia talebaanien noususta, tuhosta ja salaperäisestä uudesta noususta, kansainvälisten joukkojen sijoittumisista, liikkeistä ja tappioista, hääjuhliin ja hautajaisiin harhautuneista Naton raketti-iskuista, ruosteisten autojen räjähteillä vyötetyistä itsemurhaiskijöistä ja kaikkia uhkaavista tienvarsi-pommeista. Suomalaisten sotilaiden määristä, uusista komentajista ja suomalaisen ystävällisesti korjaaman vankilan yllättävistä bordellipuuhist. Kuvituksessa käytetään kyllästymiseen asti burkapukuisia naishahmoja ja hehkuvan kauniita unikkopeltoja.

Näitä juttuja lukiessa moninkertaiselle Afganistanin-kävijälle ja tavallisten afgaanien kanssa asioivalle tulee monesti mieleen kysymys siitä, millä tiedoilla ja kenen joukoissa journalisti kulloinkin on liikkunut, mistä hän on ollut kiinnostunut ja kenen tarinaa Afganistanista hän kertoo.

Median aihevalinnat ja ulkomaan juttujen näkökulmat ovat tärkeitä ihmisten ymmärryksen avaajia siihen, mitä maailmassa ja vieraissa kulttuureissa tapahtuu. Median päällikköportaalla on päivittäin suuri valta valita kansainvälisestä uutisvirrasta se, mistä asioista kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta. Tämä päällikkö- ja portinvartijaporras on edelleen vahvasti miesvaltainen.

Tavalliset ihmiset, lukijat, pitävät median tulkintoja varsin usein totuutena. Afganistania koskevissa uutisissa ja jutuissa näyttää usein siltä, että perusteellisen tiedon ja siitä syntyneen ymmärryksen puuttuessa julkaistaan yleisten stereotyyppien mukaisia, nopeita ja yksinkertaisia tarinoita tapahtumista. Jokainen turbaanipäinen afgaanimies on kohta potentiaalinen talebaani ja jokainen afgaaninainen on burkaan pakotettu lukutaidoton ja epäitsenäinen olento.

Median valtavirta luo suurelle yleisölle käsityksen ja päiväjärjestyksen Afganistanin tilanteesta. Tuhatvuotisen valtakunnan kulttuuria siinä ei ole olemassa enää edes sivulauseessa, eivätkä naiset pääse tälle agendalle kuin uhreina ja näkymättöminä, saavuttamattomina mysteereinä saviseinäisten talojen hämärissä sisuksissa.

Burkalla pääsee helpoiten julkaisukynnyksen yli

Afganistanin naisista julkaistaan useimmin juttuja, jotka käsittelevät talebaanien julmuutta tai naisten ja tyttöjen lukutaidottomuutta. Ristikkosilmikkoinen, kirkkaansininen burka on kuvauksellinen ja symboloi tehokkaasti kliseistä käsitystä naisten rajatusta elämästä tuossa mystisessä maassa. Afganistanin naisista tehdään juttuja myös samalla konseptilla kuin sotilaiden partiointimatkasta: miltä suomalaisesta toimittajasta tuntuu liikkua noissa vaikeissa olosuhteissa, ja miltä suomalaisesta naisesta tuntuu elämä huivi päässä (APU 11.11.2010).

Helsingin Sanomat lähettää maahan tasaiseen tahtiin mieskaksikon, joka seikkailee sotilaiden leireissä ja joka raportoi partiomatkoiltaan sivukaupalla kaikesta näkemästään. Miesten lenkkeily leirissä, parturissakäynti, kotimaisen suklaalastin saanti ja naisten alastonkuvat parakin seinällä täyttävät lehden juttukriteerit uudelleen ja uudelleen.

Otsikolla ”Vain sotilas ei pukeudu burkaan” (11.12.2010) *Helsingin Sanomat* kategorisoi Afganistanin naiset ”kummitusmaiseen kaapuun pakotetuiksi”. Ei mainintaakaan siitä, että burkan käyttö on edelleen yleistä etupäässä maaseudulla, missä vanhakantainen uskonnollinen ja kulttuurinen ilmapiiri sitä vaatii. Kabuln yliopiston journalismin opiskelijoista on tällä hetkellä noin 20 prosenttia tyttöjä eikä burkia kampuksella näy. Kabulissa suurin osa työssäkäyvistä naisista ei käytä burkaa koskaan.

HS 11.12.2010/ kuva: Markus Jokela

Samassa jutussa suomalainen naisrauhanturvaaja toteaa suorasukaisesti, että Afganistan ei ole länsimainen, eikä siitä sellaista ”heti” tule. Lukijalle jää epäselväksi, onko tavoitteena todellakin Afganistanin länsimaistaminen, ja jos on, kuka sitä tavoittelee: koko Isaf-operaatio, nimenomaan suomalaiset rauhanturvaajat vai *Helsingin Sanomat*?

Kyseinen artikkeli kuittaa YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1325 tavoitteeksi lisätä naisrauhanturvaajien määrää. Laajan päätöslauselman vaatimus naisten täydestä osallisuudesta rauhanrakentamiseen on kuitenkin Afganistanin naisten kannalta paljon tärkeämpi, ja suorastaan historiallinen tavoite. Nopeaan journalistiseen työprosessiin aihe on jo hankalampi. Naissotilaan kanssa partioimisesta saa helposti näyttäviä kuvia, ja kun hänet istuttaa sohvalle huivipäisen paikallisen naisen kanssa, on asetelma ajatuksia herättävä: suomalainen naissotilas ilman huivia ja paikallinen nainen huiviin verhoutuneena. Mutta missä on sisältö? Mitä naiset puhuvat keskenään? Luottaako paikallinen nainen suomalaiseen naissotilaaseen?

Helsingin Sanomien ulkomaan osaston päällikkö Heikki Aittokoski sanoi Nais-toimittajat ry:n, 1325-verkoston ja Kansalaisjärjestöjen konfliktinehkäisyverkoston KATU:n järjestämässä mediaseminaarissa 7.9.2010, että *Helsingin Sanomat* haluaisi saada Afganistanista jutun, jossa kerrotaan tavallisen perheen elämästä. Mutta koska

miestoimittajilla ei ole kulttuurisista syistä mitään asiaa sisälle taloihin, joissa paikalliset naiset elävät, tällaista juttua ei ole voitu tehdä. Kun Aittokoskelta kysyttiin syytä, miksi *Helsingin Sanomat* ei ole lähettänyt Afganistaniin naistoimittajia, hän vastasi, etteivät naiset ole halunneet lähteä sinne. Syytä hän ei osannut sanoa. Hän ei myöskään kertonut, miten keikat *Helsingin Sanomien* ulkomaantoimituksessa jaetaan. Aittokoski totesi kuitenkin, että olosuhteet Afganistanissa ovat erittäin vaaralliset, mistä saattoi saada sen käsityksen, että Aittokosken tai joidenkin muiden henkilöiden mielestä olosuhteet ovat juuri naistoimittajille liian vaaralliset.

Suomalaisia naisia – muitakin kuin sotilaita – kuitenkin työskentelee ja liikkuu koko ajan myös Afganistanissa. Esimerkiksi Naistoimittajat ry:llä on meneillään kolmivuotinen, Suomen ulkoministeriön rahoittama afgaaninaistoimittajien koulutushanke Learning together. Suomalaiset naistoimittajat ovat jo kahden vuoden ajan käyneet Kabulissa pitämässä ammatillisia täsmäkursseja paikallisille naistoimittajille näiden tarpeiden mukaan. Aiheena tämä ei ole ylittänyt oman ammattilehtemme *Journalistin* uutis- tai juttukynnystä. Juttutarjouksiin on luvattu palata myöhemmin, mutta mitään ei ole tapahtunut. Kaikki suomalaiset kouluttajat ovat olleet Suomen Journalistiliiton pitkäaikaisia jäseniä.

Kabulissa kouluttajina toimivat naistoimittajat ovat tehneet aiheesta juttuja, joita on julkaistu muun muassa *Yleisradiossa*, *Iltä-Sanomissa*, *ELLEssä*, *Julkaisijassa*, *Salon Seudun Sanomissa* ja *Länsi-Savossa*. Näiden juttujen sisällössä on koko ajan pitänyt ottaa huomioon kurssilaisten turvallisuuden varmistaminen. Naistoimittajana toimiminen ei Afganistanin kulttuurissa ole aina hyväksyttyä.

Voima-lehden toimittaja Jorma Mäntylä kirjoitti vuodenvaihteen numeroon jutun, joka oli otsikoitu ”Tie sotaan käy naisen sydämen kautta”. Jutun mukaan naiset suhtautuvat sotaan Afganistanissa kielteisesti, ja siksi burka-asuisten afgaani-naisten nostaminen mediaan lisää Isaf-operaation hyväksyntää. Tätä naiskorttia käyttävät Suomessakin monet operaatiota kannattavat poliitikot ulkoministeristä alkaen.

Mäntylän jutun ainoat haastateltavat olivat kolme naistoimittajien koulutusprojektin kouluttajaa. Koulutuksen sisältö tai naistoimittajien asema Afganistanin yhteiskunnassa ja mediassa ei juttuun mahtunut, mutta suomalaisten toimittajien mielipiteet suomalaisten Isaf-joukkojen paikallaolosta ja poistumisaikataulusta kylläkin. Miksi sotauutinen on aina se kovin juttu ja muu, esimerkiksi kehitysyhteistyö, jää näkymättömäksi puuhasteluksi? Kertooko se jotain journalismin sisäisestä äijähierarkiasta vai jopa koko yhteiskunnan arvomaailmasta?

Nenätön ja sanaton Aisha kelpasi Timelle

Afgaanityttö Aishan kasvot vailla nenää ja korvia *Time*-lehden kannessa heinäkuussa 2010 levisivät hetkessä ympäri maailmaa: näin kammottavan julmaa on naisen elämä talebaanien Afganistanissa. Journalistit kiihtyivät kilvan, ja vahvasti-

vat näin vanhan totuuden. Mitä kurjempi naisen tilanne kehitysmaassa on, sitä kiintoisamman uutisen siitä saa.

Timen päätoimittaja Richard Stengelin mukaan uutisen taustalla oli lehden halu näyttää maailmalle, mitä voi tapahtua kaikille naisille, jos USA liittolaisineen vetäytyy Afganistanista ja naiset jäävät talebaanien armoille. Täsmälleen samanlaisen nenättömän Bibi-Aisha-nimisen tytön tarina oli uutisoitu jo maaliskuussa televisio-kanava CNN:llä. Afganistanilaiset naisjärjestöt kritisoivat juttuja niiden taustatoumuudesta: kuvatonlainen fyysinen silpominen ja väkivalta on valitettavan tavallista perheväkivaltaa Afganistanissa. Talebaanit tekivät hirveitä tekoja naisille vallassa ollessaan. Voi kuitenkin kysyä, kannattaako median vahvistaa vihollisen demonisointia siinä vaiheessa, kun hallinto yrittää aloittaa rauhanneuvotteluja kyseisten ryhmien kanssa.

Jos uskoisi pelkästään nykyistä mediaa, voisi luulla, ettei Afganistanin naisilla ole mitään sanottavaa maansa asioista ja tulevaisuudesta. Nenätön, korvaton ja sanaton Aisha tai sähkönsinisen burkan ristikkosilmikon takaa katsova nimetön nainen riittävät kansainväliselle medialle. Naiset ovat, jos uutisissa joskus esille pääsevät, edelleen mykkiä todistajia ja paljon kärsineitä uhreja.

Afganistanissa on kuitenkin myös paljon naisia, joilla on luja ääni ja vahva tahto, vaikka media heidät edelleenkin unohtaa. He ovat koulutettuja. He usein kouluttavat myös itse. He ovat verkostoituneita, ja he tietävät mitä tahtovat. Aktiivisina oman yhteiskuntansa kehittäjinä, oikeusoppineina, runoilijoina, elokuvaohjaajina, rauhanneuvottelijoina tai poliitikkoina heitä ei haastatella juuri koskaan. Eikö heillä siis ole todellista merkitystä kansainvälisen median silmissä?

Yhteiskunnan orastava kehitys ja ensi askeleitaan ottavat rauhanneuvottelut pääsevät uutisvirran pyörteisiin useimmiten vain kansainvälisten rahoittajien tylystä näkökulmasta: kannattaako vai ei ja paljonko ollaan valmiita panostamaan lisää.

Sotiminen tai rauhanturvaaminen on ollut Afganistanissa kallista, mutta vielä kalliimmaksi on arvioitu siitä ennenaikaisesti vetäytyminen. Terrorismi, heroini ja kiintoisa geopolittinen sijainti pitävät alueen maailmanpolitiikan ja median ykkösnäytämöillä vielä pitkään.

Sotaa Afganistanissa ei käydä maan naisten aseman parantamiseksi, sanokoot suomalaiset miespoliitikot ja Naton kenraalit asiasta mitä hyvänsä. Kestävää rauhaa rakentamaan naisia kuitenkin tarvitaan, ja tätä viestiä media voisi välittää.

Kotiväkivalta ja synnyttäminen tappavat talebaaneja tehokkaammin

Naisiin kohdistuva väkivalta on Afganistanissa yleistä ja rajua. Tyttöjä ja naisia myydään ja ostetaan kuin vuohia, heitä raiskataan ja pahoinpidellään kotona, työpajoilla, koulussa, bussissa, missä vaan. Vihonviimeisenä häpeän sovituksena heitä myös kivitetaan tai haudataan elävältä. Edelleen.

Väkivallan tekijä ei suinkaan aina ole *Time*-lehden kammoama talebaani. Hän on kuka tahansa. Tavallisesti isä, äiti, isoäiti, setä, täti, anoppi, veli, opettaja tai lääkäri; kabulilaisen ihmisoikeusasiantuntijan lista on musertava. Yli 30 vuoden jatkuva sotatila, olivatpa vallassa sitten venäläiset, omat mullahit tai Pakistanissa koulutetut talebaanit, on jättänyt jälkensä. Trauma ja sen jälkitilat ovat eriasteisia kaikilla, miehillä ja naisilla. Terapiaa tai muutakaan hoitoa ei ole tarjolla kenellekään. Kylät eivät näistä väkivallanteoista kohise. Joskus niitä käsitellään kylänvanhimpien ja muiden viisaiden miesten istunnoissa, toisinaan ei. Elämä jatkuu. Mediaa tämä naisten arkinen kurjuus ei juuri kiinnosta.

Väkivallan ohella Afganistanin naisia tappaa vieläkin tehokkaammin liian varhain aloitettu jatkuva synnyttäminen ilman minkäänlaisia terveystalvveluita. Naisen eliniän odote on vain 44 vuotta. Maa on maailman äitiyskuolleisuuden hopeasijalla: joka 27. minuutti nainen menehtyy tämän hiljaisen tsunamin seurauksiin. Verinen, julma ja barbaarinen asiointi ei kuitenkaan kiinnosta mediaa, vaikka synnytyksiin kuolee vuosittain huomattavasti enemmän naisia kuin miehiä sodassa.

Johtuisiko median kiinnostamattomuus näihin naisia tappaviin ikäviin asioihin esimerkiksi siitä, että niistä on vaikeaa saada hyviä kuvia? Raiskattu ja hakattu musliminainen turvatalllossa ei ole yksinkertainen aihe, puhumattakaan epäonnistuneeseen synnytykseen kuolleen naisen sotkuinen ruumis syrjäisessä kylässä. Epämiellyttävää ja hankalaa, siispä epäkiinnostavaa.

Naisten ykkösasia on rauha

Enemmän kuin mitään muuta, Afganistanin naiset haluavat rauhaa. Silti uutisissa kerrotaan vain miesten rauhanponnisteluista. Esimerkiksi käy Lontoossa keväällä 2010 pidetty näyttävä kokous, johon osallistuivat Afganistanissa toimivat kansainväliset sotavoimat, rahoittajat ja muut niin sanotut kehittäjät. Kokouksessa haettiin tietä tulevaisuuteen, yhteistä ratkaisua.

Afganistanilaiset naisjärjestöt halusivat mukaan kokoukseen. Vaikka elämme 2010-lukua, naisille ei järjestynyt kokoussaliin paikkoja, vaan he joutuivat pitämään Lontoossa oman kokouksensa. Sen päätteeksi naiset julkaisivat kannanoton, jossa he vaativat painokkaasti saada olla täysivaltaisina mukana maansa rauhanprosessissa, aivan kuten YK:n turvallisuusneuvoston naisia, rauhaa ja turvallisuutta koskeva päätöslauselma 1325 edellyttää.

Afganistanin naisjärjestöjen lausunto ei ylittänyt median uutiskynnystä juuri missään päin maailmaa muuten kuin tulitikkulaatikon kokoisina taiton täyteenä. Asiaa ei auttanut, että lausunto sai muun muassa Yhdysvaltain ulkoministeriltä Hillary Clintonilta vahvaa kannatusta. Sama kohtalo oli naisten vaatimuksilla päästä mukaan kesällä aloittaneeseen rauhan jirgaan, eli isoon kokoukseen, ja heinäkuussa 2010 järjestettyyn Lontoon kokouksen seurantakokoukseen Kabu-

lissa. Kansainväliset rahoittajat tyytyivät vain pahoittelemaan tilannetta. Mikään media ei nostanut meteliä.

Syyskuussa 2010 presidentti Karzain koolle kutsumiin rauhan- ja sovinnon neuvotteluihin maltillisten talebaanien kanssa naiset saivat pitkällisten neuvottelujen jälkeen kaksi todellista edustajaa kahdeksan valitun kiintiönäisen lisäksi. Kuudenkymmenen miehen joukossa naisten määrä on pieni, mutta heidän tahtonsa pitää naisten oikeudet talebaanien kanssa käytävän kaupankäynnin ulkopuolella on vahva. Tämä, jos mikä, ansaitsi *Time*-lehden kansijutun, ja tarinan myös *Helsingin Sanomiin*. Nämä naiset nimittäin eivät pelkää puhua vieraille miehillekään.

Kansainvälisen median uutismylly ei jaksa, osaa tai halua käsitellä tällaisia naisten neuvotteluvaatimuksia. Eliittiin kuulumattomat ihmiset, hitaat prosessit ja draamattomat tapahtumat jäävät median jokapäiväisen huomion ulkopuolelle. ”Uutisdiskurssi arvostaa aiheita, jotka liikkuvat lähellä vallan ydintä. Koska uutistuotanto keskittyy enimmäkseen ns. koviin aiheisiin kuten talouden ja politiikan tapahtumien raportointiin, jo aihevalinta rajaa nais erityiset aiheet ja näkökulman marginaaliin.” (Halonen 1999)

Halosen tarkoittamaan marginaaliin ajautuvat jatkuvasti myös Afganistanin naisten pyrkimykset parantaa maansa tulevaisuutta ja päästä mukaan rakentamaan rauhaa. YK:n turvallisuusneuvosto hyväksyi yksimielisesti lokakuussa 2000 päätöslauselman 1325, joka nosti ensimmäistä kertaa kansainvälisessä keskustelussa ja YK-politiikassa tärkeäksi asiaksi naisten aktiivisen roolin toimijoina – ei kahvinkeitäjinä – rauhanneuvotteluissa ja rauhan rakentamisessa. Tämä ei onnistu ilman, että naiset pääsevät tavoitteineen esiin myös mediassa. Vastuu tästä on myös medially.

Eeva Koskinen on toiminut neljä vuotta Afganistanin naisten kehittämishankkeiden parissa ja vetää parhaillaan Naistoimittajat ry:n kolmivuotista Afganistanin naistoimittajien koulutushanketta Kabulissa.

LÄHTEET

- Fisk, Mari (2010) Näkymätön sukupuoli, Kehitysmaiden naisten presentaatiot STT:n ja Helsingin Sanomien ulkomaan uutisissa, Journalistiikan pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- Halonen, Irma Kaarina (1999) Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis.
- Naisen kuva kriisissä. KATU:n, Naistoimittajien ja 1325-verkoston seminaari Pressissä 9.9.2010.
- Rehn, Elisabeth & Johnson Sirleaf, Ellen (2002) Women, War and Peace. New York: UNIFEM
- Timen verkkisivut <http://www.time.com/time/>, luettu 29.07.2010
- YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma Naiset, rauha ja turvallisuus, 2000.
- YK:n Turvallisuusneuvoston päätöslauselma 1325 (2000) ”Naiset, rauha ja turvallisuus” Suomen kansallinen toimintaohjelma 2008-2011. Helsinki: Ulkoasiainministeriö. Myös http://www.1325.fi/tiedostot/YK_-_Turvallisuusneuvoston_paatoslauselma_1325_-_Suomen_toimintaohjelma.pdf

Kun katsoo leopardia bambuputken läpi, siitä näkee vain yhden täplän

Kiina on noussut samaan seuraan Yhdysvaltain kanssa: se on erityisseurannassa – poliitikkojen, median ja tutkimuksen suurennuslasin alla. Kiinan nousun kaltainen suuri tarina koskettaa pieniäkin maita. Kun talousvaikeuksissa etsitään syntipukkeja, Kiina on mitä otollisin kohde. Kansainvälinen media mieltää ”Kiina-ilmiön” yleensä kielteisesti. Kun pohditaan suomalaisten tiedotusvälineiden Kiina-seurantaa, on muistettava myös, että Kiinan tuntemus joutuu laahaamaan maan ilmiömäisen nopean kehityksen jäljessä.

Ennen kaikkea on syytä muistaa, että kaukaisten kulttuurien ymmärtäjänä Suomi on myöhäinen tulokas. Tässä mielessä seurannan kohde ei ole suomalaisille mikään kummajainen: tuntemattomia kulttuureita on vierastettu sekä Suomessa että Kiinassa. Tapanä on, että kohdetta heijastetaan omaa kulttuuritaustaa tai tiedostamattomia ennakkoluuloja vasten. Heijastamishalun taustalla on myös suomalaisten tapa tuijottaa omaan napaansa, omahyväisyys ja itsetyytyväisyys. Myönteinen poikkeus oli *Helsingin Sanomien* Pekingin kirjeenvaihtaja Sami Sillanpää, jonka ”lyhyet kolumnit toivat esille kiinalaisen arjen tosi tuttuja tilanteita hyvänthahtoisen huumorin myötäilemänä”, kuten eräs kiinalaisessa perhepiirissä elänyt suomalainen totesi.

Suomalaisen Kiina-journalismin vertaaminen johtavien länsimaiden laatujournalismiin on vaikeaa. Historialliset ja kulttuuriset lähtökohdat ovat niin erilaisia. Suomalaisilla ei ole samaa suhdeperinnettä eikä vanhoja verkostoja. Voi myös kysyä, onko heillä samanlaista ammattiylpeyttä. Esimerkiksi korkeatasoisen ulkomaisen Kiina-tutkimuksen muokkaaminen suomalaiseen tiedonkulutukseen on puutteellista. Myös suomalaisten Kiina-tutkimusten ja -kirjojen perusteellinen esittely tiedotusvälineissä on joko pintapuolista tai olematonta.

Kiinasta tiedottaminen on usein sortunut samalle tasolle kuin kuvitellut kuluttajat ja näiden alatasen blogikulttuuri. Kiinalaiset juttujen kohteet ovat näin ollen useimmiten alemmasta mahdollisesta sosiaaliluokasta, maan köyhimmästä tai kouluttamattomimmasta kastista. Kohteista saatetaan tehdä jopa naurunalaisia. Kiinakuvan laajentaminen ja sen kytkeminen maailmantalouden riippuvuussuhteisiin, Itä-Aasian integraatioprosesseihin, Aasian ja Tyynenmeren yhteistyöhön tai Kiinan ja USA:n symbioosiin on ollut Suomessa työlästä. Myös Kiinan korkeakulttuurin esittely puuttuu lähes täysin. Historiallisten kehityslinjoiden kuvaaminen ja talouden pitkän aikavälin suunnat ovat nekin jääneet kapea-alaisten agendojen varjoon.

Ainakin Suomen suurin sanomalehti pitää sekä pääkirjoituksissaan että toimittajien jutuissa runsaasti esillä Kiinan ihmisoikeustilannetta ja demokratiakehitystä. Kun Liu Xiaobo sai Nobelin rauhanpalkinnon ja pääministeri Wen Jiabao viritteli reformikeskustelua, *Helsingin Sanomat* ampui täyslaidalliset. Pekingin kirjeenvaihtajan Petteri Tuohisen uutisanalyysia 22.10.2010 seurasivat kahden veteraanitoimittajan kolumnit. Kaija Virta kirjoitti otsikolla ”Arvojen Kiinan muuri on silmänlumetta”, Unto Hämäläinen puolestaan otsikolla ”Kiina toistaa Neuvostoliiton virheitä”. Hämäläinen kritisoi myös rauhantutkija Johan Galtungia, joka oli kirjoituksessaan arvostellut Nobelin myöntämistä Liu Xiaobolle (17.10.2010).

Samoina päivinä Kiinaa vuosikausia seuranneiden kansainvälisten laatulehtien näkökulma oli laajempi. Liu Xiaobon kohtelu luonnollisesti tuomittiin. Samalla kuitenkin korostettiin, että länsimaisen lehdistön esillä pitämät radikaalit toisinajattelijat ovat pieni marginaaliryhmä. Kiinalaisenemmistö ei piittaa politiikasta, vaan aineellisesta hyvinvoinnista, ja eliitti käy länsimaisista arvoista kriittistä keskustelua.

Financial Timesin tapaisen lehden Kiina-tuntijat ja kirjeenvaihtajat ovat luoneet yhteydet myös Kiinan kansainväliseen korkeakulttuuriin, akateemiseen maailmaan ja liike-elämään. Heidän hahmottelemansa Kiina-kuva on erilainen kuin *Helsingin Sanomien* artikkeleiden kuvaukset sensuurin ja diktatuurin ahdistamasta maasta. Jos Kiina on Unto Hämäläisen ennusteen mukaan lukittu neuvostoliittolaiseen syndroomaan, kysyä voi, miksi Yhdysvaltain johtavissa yliopistoissa koulutetut kymmenet tuhannet kiinalaisnuoret palaavat takaisin kotimaahansa.

Kiina-journalismin agendaongelmat

Kiinaan perehtyneet yritysjohtajat ja poliitikot ovat usein enemmän tai vähemmän turhautuneita kotimedian välittämään Kiina-kuvaan. Esimerkiksi Pekingin olympia-aikaan monesta länsimaisesta toimittajasta tuli myös Kiinan poliittisten ja taloudellisten kysymysten pika-asiantuntijoita. Maassa parikin vuosikymmentä työskennelleet yritysedustajat, asiantuntijat ja diplomaatit eivät yksityiskeskusteluissa säästele sanojaan suomalaista mediaa arvostellessaan. Toimittajien puolueettomuuteen tai asiallisuuteen kohdistunut epäluulo on johtanut usein myös haluttomuuteen antaa haastatteluja tai antautua kovin syvällisiin taustakeskusteluihin. Myös Tampereen yliopistossa 12.11.2010 pidetyn journalismikritiikiseminaarin ohjelma heijasti suomalaisen Kiina-journalismin perusongelmaa. Seminaarissa ei ollut alustajina Kiinan historian tutkijoita, kulttuurin tuntijoita eikä talousoppineita – yritys-edustajasta puhumattakaan.

Internetiin ja journalismiin perehtynyt tutkija ja entinen *CNN:n* Pekingin kirjeenvaihtaja Rebecca McKinnon on pohtinut länsimaisen journalismin ongelmaa Kiinassa. McKinnonin mukaan toimittajat ovat yleensä keskittyneet negatiiviseen uutisointiin ja olleet yleensä väärässä ryhtyessään ennustelemaan Kiinan kehitystä. Tahallinen tai tahaton kielteisten juttujen toisto on oletettavasti seurausta tavasta, jolla Kiinan viranomaiset kohtelevat länsimaisia toimittajia. Suurella osalla ei ole myöskään tuke-

naan sellaisia verkostoja ja apuhenkilöstöä kuin esimerkiksi asiantuntijoiden arvostamalla *Finanacial Timesilla*.

Suomen suurimman sanomalehden *Helsingin Sanomien* Kiinaa käsittelevät pääkirjoitukset seuraavat useimmiten negatiivista agenda, joka johtaa ylisanoihin. Monien muiden länsimaisten tiedotusvälineiden tapaan myös *Helsingin Sanomat* on pääkirjoituksissaan ja jutuissaan ennustellut Kiinassa tapahtuvaa suurta yhteiskunnallista mullistusta, uutta "talonpoikaiskapinaa" ja maan talouden romahtamista. Taustaineistoa näiden skenaarioiden tueksi on tullut runsaasti etenkin amerikkalaisilta konservatiivisilta ajatushautomoilta.

Suomalainen diplomatia ja media

Kiinan rooli Suomen ulkosuhteissa oli vähäinen 1980-luvun lopulle saakka, ja se on ollut melko vähäinen tämän jälkeenkin. Ulkoministeriö laati Kiina-toimintaohjelman vasta vuoden 2010 kesällä. Ensimmäisellä ohjelmalla pyritään "suhteiden tiivistämiseen". Suomi rohkenee nyt aktivoitua maailman toiseen supervaltaan päin pyrkimällä "rohkaisemaan ja kannustamaan Kiinaa toimimaan rakentavalla tavalla". Suomi "tarjoaa ajatuksia Kiinan kehittämiseksi". Suomi haluaa "esiintyä uskottavana tarjoajana". Se haluaa "edistää Kiinan integrointia maailmantalouteen". Suomi haluaa luonnollisesti myös "tukea ja edistää" yhteistyötä EU:n ja Kiinan välillä. Toiselle supervallalle Yhdysvalloille Suomi ei ole vielä tarjonnut samanlaisia palveluksia.

Toimintaohjelman kulttuuriyhteistyötä käsittelevässä kohdassa mainitaan sana julkisuusdiplomatia. Tämän aktiviteetin sisältöä ei kuitenkaan eritellä. Mediatyöskentelyn kehittäminen ei näytä kuuluvan toimintaohjelmaan tässäkään kohdassa. Toimintaohjelmassa ei myöskään käsitellä suhtautumista Kiinan omiin uusiin tiedotuskanaviin. Tällaisia ovat esimerkiksi Kungfutse-instituutit sekä kehitteillä olevat *Xinhua/CCTV:n* ympärivuorokautinen englanninkielinen kanava, *Blue Ocean Networkin* kaapelikanava Yhdysvalloissa sekä *China Daily*n Pohjois-Amerikan ja Euroopan painokset. Kysymyksessä on kiinalaisen median 1990-luvun lopulla alkanut "go global"-kampanja uskottavuusongelman hoitamiseksi samaan tapaan kuin amerikkalaisten *USIS/USIA* ja *Voice of America*.

Suomen toimintaohjelma tarvitsisi oman kappaleen mediasuhteiden "rohkaisemiseksi ja edistämiseksi" – ei yksistään Kiina-suhteissa, vaan myös kotimaan median ja suomalaisten Kiina-toimijoiden välisissä suhteissa. Jännitteitä ja luottamuspulaa saattaa löytyä myös median sisältä. Pääkirjoituspolitiikan ja kentällä toimivien kirjeenvaihtajien välisiä jännitteitä ja mielipide-eroja ei ole ehkä tutkittu yhtä paljon kuin kaukomaille lähetettyjen muiden toimijoiden ja päämajan välisissä suhteissa ilmeneviä ongelmia. Syytä olisi.

Pasi Rutanen on tehnyt pitkän kansainvälisen uran sekä journalistina että diplomaattina, ja toiminut muun muassa Suomen Kiinan suurlähettiläänä. Nykyisin hän asuu Pariisissa.

Jari Himanen
Annina Huhtala
Karoliina Liimatainen
Lena Nelskylä
Xilong Wang

Aina ei tarvitse lähteä kauas

Kiinan bruttokansantuote ohitti Japanin bruttokansantuotteen, hehkuttivat uutiset vuoden 2010 elokuussa. Kiinan bkt kasvoi puolivuotiskatsauksen mukaan maailman toiseksi suurimmaksi USA:n kintereille. Tapauksen raportointia ryyditettiin tarkoilla luvuilla. Kiinan bruttokansantuotteeksi kerrottiin 1337 miljardia Yhdysvaltain dollaria.

Bruttokansantuote tarkoittaa maassa vuoden aikana tuotettujen tavaroiden ja palvelujen yhteenlaskettua arvoa. Jos tämän ymmärtää, saattaa käsityskyky halvaantua, kun yrittää hahmottaa 1337 miljardia dollaria. Yli tuhat miljardia dollaria on järjetön summa rahaa. Mitä sillä saa?

Pelkästään miljardilla dollarilla voi ostaa kaikki maailman pimeillä markkinoilla myytävät aseet. Jos 1337 miljardin jakaisi Kiinan asukkaille, jokaisen pankkitilille kilahtaisi vain noin 1000 dollaria. Yhtäkkiä summa ei olekaan enää niin käsittämätön.

Tarkastelimme sekä suomalaisten että ulkomaisten lehtien uutisointia Kiinan bkt:n kasvusta. Etsimme uutisia viidestä suomalaisesta (*Aamulehdestä*, *Helsingin Sanomista*, *Hufvustadbladetista*, *Iltalehdestä*, *Kalevasta*) ja viidestä ulkomaisesta sanomalehdestä (kenialaisesta *Daily Nationista*, venäläisestä *Izvestijasta*, amerikkalaisesta *USA Todaysta*, japanilaisesta *Yomiuri Shimbunista* ja kiinalaisesta *Xinhuasta*).

Suomessa uutinen hautautui

Uutinen siitä, että Kiina oli ohittanut Japanin bkt:lla mitattuna, julkaistiin 16.8.2010. Seuraavana päivänä (17.8.2010) suomalaisten sanomalehtien talous- ja ulkomaanosastot pitivät kuitenkin matalaa profiilia, vaikka lehdistä olisi ollut mahdollisuus tehdä isoja juttuja.

Aamulehti tarttui talousuutiseen ulkomaansivujen pikkupätkässä kahdella lauseella. Faktalaatikkomaisessa jutussa kerrottiin, että Kiinan kasvun humautami-

nen Japanin ohi on odotettavissa myös koko vuotta tarkastelevassa listauksessa. *Kaleva* ei noteerannut uutista ollenkaan eikä *Iltalehtekään* aihe kiinnostanut.

Helsingin Sanomissa ja *Hufvudstadsbladetissa* uutiselle annettiin enemmän huomiota. *Helsingin Sanomien* taloussivuilla uutinen sai otsikon ”Kiina syrjäytti Japanin maailman talouskakkosena”. *Hufvudstadsbladetin* talousosastolla otsikkona oli ”Den kinesiska draken tvåa efter USA”, eli ”Kiinalainen lohikäärme toiseksi USA:n jälkeen”. Kumpikin sanomalehti uutisoi aiheesta näyttävästi. *Helsingin Sanomissa* Kiinan nousu maailman toiseksi suurimmaksi taloudeksi oli sivun pääuutinen, *Hufvudstadsbladetissa* lohikäärme oli sivun kookas kakkosjuttu.

Helsingin Sanomissa Kiinan talousnousu oli taloussivujen ykkösuutinen 17.8.2010.

Helsingin Sanomissa ja *Hufvudstadsbladetissa* keskityttiin pohtimaan Japanin surkeutta ja jätettiin Kiinan nousu sivuseikaksi. Mistä johtuu, että vaikka Kiina menestyy, keskitymme naapurin laskusuhdanteeseen? On yksipuolista jättää uutinen Kiinan talouskasvusta pelkän kuivan faktan varaan. Kotimaisen median maltillista ja Japaniin keskittyvää Kiinan talouskasvusta kertovaa uutisointia tarkas-

teltaessa herää kysymys, onko lyhytsanainen objektiivisuus vaaraksi? Uutisista tulee tylsiä ja etäisiä.

Yhdessäkään kotimaisessa jutussa ei vilkaistu numeroiden taakse. Kuva Kiinan kasvusta jäi talousuutisissa etäiseksi ja harmaaksi, ja lukija jätettiin vaille tarvittavia tietoja asian kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Miksi kukaan ei vastaa kysymyksiin, miksi Kiina kasvaa ja miten asia vaikuttaa meihin? Ollaanko suomalaisessa mediassa sitä mieltä, ettei Kiinan talouskasvu kiinnosta tavallista mediankuluttajaa? Juttujen perusteella Kiina jää niin kaukaiseksi, ettei uutisista käy ilmi idän jättiläisen vaikutus koko maailman talouteen ja tavallisten ihmisten arkeen. Tämän kokoluokan tapauksen luulisi vaikuttavan globaalisti – Suomeenkin asti.

Xinhua jätti varjoonsa ulkomaiset lehdet

Myös ulkomaisissa lehdissä käytettiin hillittyjä sävyjä. *USA Today* keskittyi uutisoinnissaan *Helsingin Sanomien* tapaan maagisiin numeroihin. Kiinan bruttokansantuotteen huikeat lukemat saivat runsaasti tilaa lehdessä, mutta jutussa keskityttiin ekonomistien ennustuksiin talouskasvun jatkuvuudesta, eikä lainkaan pohdittu kasvun syitä tai vaikutuksia.

Japanin suurin päivälehti *Yomiuri Shimbun* kärvisteli kotimaan taloudellisessa ahdingossa. Kiinan yllättävän aikainen kasvu ohi Japanin innoitti lehden analysoimaan perusteellisesti kotimaan hiipunutta talouskasvua. Itse ohitus uutisoitiin pie-nehkössä kainalojutussa. Jutuista kuului huoli, mutta myös *Yomiuri Shimbun* juuttui numeroiden ihmettelyyn, eikä valottanut Kiinan talouskasvun taustoja.

Venäjän *Izvestija* poikkosi muista esimerkeistä, vaikka lehti ei uhrannutkaan itse uutiselle runsaasti tilaa. Kiinan kasvua ihmeteltiin Pekingin paisuvaa autoteollisuutta käsittelevän jutun kainalossa. Pääjuttu tarjosi lukijoille konkreettisen, joskin heiveröisen pilkahduksen talouskasvun syihin.

Kenialainen *Daily Nation* oli ulkomaisen aineiston ainoa lehti, joka viittasi Kiinaan kehitysmaana. Tosin juttu oli ranskalaisen uutistoimiston AFP:n käsialaa. Jutussa mainittiin, että Kiinan talouskasvu on paisuttanut kehitysmaiden sananvaltaa Kansainvälisessä valuuttarahastossa ja Maailmanpankissa.

Aineiston ainoa maa, jossa talouskasvun merkityksiä pohdittiin syvällisesti, on Kiina. *Xinhua* ruoti uutisen taustat, syyt ja seuraukset perinpohjaisesti. *Xinhua* aloitti spekuloinnin jo muutamaa päivää ennen virallisten tilastojen julkaisua ja jatkoi syventävää uutisointia koko uutista seuranneen viikon. Lisäksi Kiinassa analysoitiin muiden maiden tiedotusvälineiden reaktioita uutisointiin.

Otsikot, kuten "Selvääpisyys edelleen tärkeää", "Suurin ei ole voimakkain" ja "Maailman toiseksi suurimman tittelin takana piilee ansoja" ottavat voimakkaasti kantaa faktoihin ja asettavat ne kontekstiinsa. Yllättäen *Xinhua* oli aineiston ainoa tiedotusväline, joka kyseenalaisti talouskasvun merkityksen sekä tiedosti Kiinan aseman kehittyvänä ja monin tavoin köyhänä valtiona.

Ekonomistien äänet kaikuivat myös *Xinhuan* uutisoinnissa, mutta lainauksissa pureuduttiin asiaan, eikä vain hymisty ”negatiivisesta yllätyksestä” tai ”maailmantalouden tasapainottumisesta”. (*Daily Nation*, 16.8.2010). Yhdessä *Xinhuan* lukuisista jutuista lainattiin kanadalaiskiinalaista sanomalehteä, jonka haastattelussa kiinalainen ekonomisti Tao Dong tiivistä oivallisesti uutisen merkityksen: ”Ohituksella on media-arvoa, mutta ei ekonomista merkitystä.”

On hämmäntävää, jos modernin mediankuluttajan täytyy kääntyä kiinalaisen median puoleen saadakseen edes välttävää taustoitusta uutiselle, joka huomioitiin isoin, mutta tyhjin kirjaimin ympäri maailmaa. Kiinan kommunistisen puolueen kontrolloimat tiedotusvälineet tuskin tarjoavat kattavan katsauksen maan talouskasvuun, mutta tämän jutun käsittelyssä maailman vapaa tiedonvälitys jäi kakko-seksi.

Kuinka kohti parempaa?

Aineiston pohjalta on syytä pohtia edellä mainitun kaltaisen uutisoinnin mielekkyyttä ja järkevyyttä lukijan kannalta. Mikä merkitys on uutisoinnilla, joka jää puolitiehen eikä kerro muuta kuin numerot? Suuri osa aineiston niistä lehdistä, jotka ylipäänsä uutisoivat tapahtuman, tyytyivät vain luettelemaan lukuja. Asian syvällisempi tarkastelu, josta olisi hyötyä asian kokonaisvaltaiselle ymmärtämiselle, jäi jutuissa vajavaiseksi.

On täysin ymmärrettävää, ettei suomalainen maakuntalehti lähetä Pekingiin omaa kirjeenvaihtajaa, mutta tämänkaltaisen talousjournalismi ei palvele lukijaa. Se ei taustoita, selvennä eikä selitä. Pikemminkin se tuntuu jättävän lukijan kokonaan uutisoitavan asian ulkopuolelle. Ylimalkainen numeroiden pyörittely ei avaa lähemmälläkään tarkastelulla ovea niille Kiinasta kiinnostuneille lukijoille, jotka eivät ole riittävän perehtyneitä ymmärtääkseen tapahtuman kokonaiskuvaa.

Tämänkaltaisen uutisointi piirtää myös talousjournalisteista kyseenalaisen kuvan. Ovatko talousjournalistit todellakin sisäänpäin lämpiävä kerho, jonka hiekkalaatikolle ei muita haluta kutsua mukaan? Tällainen mielikuva saattaa hyvin syntyä uutisoinnista, jossa lukija jätetään tekstin ulkopuolelle, kun sen sisältöä ei avata riittävästi. Toinen kysymys, joka aineiston pohjalta voidaan esittää, on kenties vielä ikävämpi. Kun asioista kirjoitetaan yksiulotteisesti ja yleisö jätetään huomioimatta, on pakkoa pohtia, johtuuko tämä toimittajien omasta laiskuudesta vai tietämättömyydestä. Myös toimittajan on helppo kätkeytyä lukujen ja numeroiden taakse.

Mikä sitten on parempaa Kiina-journalismia talousnäkökulmasta? Aineistosta voi nostaa esiin kiinalaisen *Xinhuan* julkaisemat uutiset, joissa tapahtumaa ruodittiin monelta kantilta ja liitettiin osaksi laajempaa kuvaa. Kiinalaisuutistoimisto ennakoii, taustoitti sekä avasi syitä ja mahdollisia seurauksia.

Hyvä esimerkki *Xinhuan* mallikkaasta talousjournalismista on 3.8.2010 julkaistu artikkeli ”Maailman toiseksi suurimman tittelin takana piilee ansoja”. Siinä muistute-

taan, että Kiina on kehittyvä valtio ja että maassa on lukuisia köyhiä alueita, joilla ihmiset joutuvat päivittäin raatamaan elantonsa eteen. Jutussa siteeratut asiantuntijat painottavat myös sitä, että talouskasvu ei yksin riitä perustaksi suurvaltattittelille. Kiinalaisakateemikot puolestaan toteavat suorasukaisesti, että eivät pidä minään maansa asemaa maailman toiseksi suurimpana taloutena bkt:lla mitattuna.

Xinhuan materiaalista käy hyvin ilmi, kuinka vähän varsinaiset luvut paljastavat, jos niitä ei sijoiteta osaksi kokonaisuutta. Se, että Kiina ohittaa Japanin bkt:lla mitattuna, ei kerro vielä paljoa. Kun tapahtumasta kirjoitetaan osana mittavaa ja monipuolista kokonaisuutta, annetaan lukijalle paremmat eväät asian selvempään käsittämiseen.

Xinhuassa tämä otettiin huomioon esimerkiksi suhteuttamalla bkt väkilukuun, mikä antaa erilaisen kuvan Kiinan talouskasvusta. Valtion taloudellinen menestys ei välttämättä näy tavallisten kansalaisten elämässä, eikä 1337 miljardia dollaria ole loppujen lopuksi kovinkaan paljon, kun maan väkiluku on yli 1,3 miljardia. Numeroiden takaa on aina löydettävissä se tavallinen kansa, joka tuo uutisotavan asian lähelle lukijaa. Loppujen lopuksi se myös antaa toimivan vertailukohdan käsityskyvyn hämärtäville suurille luvuille.

Tämän tapahtuman uutisointi olisi saanut lihaa luiden ympärille pelkästään asioiden oikealla suhteuttamisella. Myös tavallinen kiinalainen olisi tällä tavoin tullut edes hieman paremmin edustetuksi. Laiskaa uutisointia ei voi perustella kirjeenvaihtajan puuttumisella. Päästäkseen lähemmäksi todellisuutta ei aina tarvitse lähteä kauas.

Kirjoittajat opiskelevat tiedotusoppia Tampereen yliopistossa.

Jukka Pietiläinen

Näin syntyy skandaali venäläisittäin – ja suomalaisittain

Suomalais-venäläisiä mediaskandaaleja oli vuonna 2010 enemmän kuin koskaan ennen. Vuoden alkupuolella suomalais-venäläisten lasten huoltajuus- ja venäläisen isoäidin oleskelulupa-asioita käsiteltiin julkisuudessa usein. Suomalaismediaa tapaukset kiinnostivat lähinnä venäläismediassa heränneen keskustelun vuoksi. Lastensuojelutapaukset ja huoltajuuskiistat eivät ole kovinkaan tavallisia uutisaiheita suomalaisissa tiedotusvälineissä, koska yksilönsuojan ja viranomaisia sitovan vaitiolovelvollisuuden takia niistä ei ole helppo raportoida. Venäläismediaa vastaavat rajoitteet eivät haitanneet, ja asioista puhuttiin henkilöiden nimillä. Tosin myös Venäjän lainsäädäntö rajoittaa alaikäisten henkilötietojen julkaisemista. Venäläisen isoäidin oleskelulupa-asiaa tällaisia rajoituksia ei ollut lainkaan.

Suomalaisessa julkisuudessa skandaalien syiksi on arveltu Venäjän suurvaltapyrkimyksiä ja aiempaa suurempaa halua valvoa venäläisten etuja ulkomailla. Ilmeisen arkisena syynä kohuihin oli kuitenkin se, että venäläiset populaarilehdet halusivat kehittää lapsikiistoista skandaaleja, joihin sitten valtion viranomaiset lähtivät mukaan pääosin sisäpoliittisista syistä. Kun suomalais-venäläiset suhteet ovat tiivistyneet ja venäläisten määrä Suomessa kasvanut, on kasvanut myös erilaisten julkisten kiistojen todennäköisyys. Julkisuudessa syylliseksi on epäilty myös suomalaista dosenttia Johan Bäckmania. Venäläislehtien perusteella tämä on liioittelua: yhdellä venäjäksi lausuntoja jakelevalla suomalaisella ei ole kovin suurta merkitystä juttujen esiin nousemisessa. Toisaalta suomalaisviranomaisten huono venäjän taito on omiaan korostamaan helposti lähestyttävän ja avuliaasti lausuntoja antavan henkilön merkitystä.

Analysoin suomalais-venäläisten lapsi- ja vanhuskiistojen käsittelyä neljässä venäläislehdessä (*Izvestijassa*, *Rossiiskaja gazetassa*, *Komsomolskaja pravdassa* ja *Moskovski komsomoletsissa*) sekä neljässä suomalaisessa lehdessä (*Helsingin Sanomissa*, *Turun Sanomissa*, *Ilta-Sanomissa* ja *Iltalehdessä*). Venäläisaineisto on kerätty Integrum-tietokannasta, ja suomalaisen aineiston haussa on käytetty apuna myös lehtien sähköisiä arkistoja.

Suomalaismedialle tapaukset näyttäytyivät Venäjän valtapyrkimyksinä ja puuttumisena Suomen asioihin sekä venäläisvähemmistön aiheuttamana uhkana Suomelle. Sitä vastoin venäläisille kyse oli suomalaisviranomaisten harjoittamasta venäläisten syrjinnästä ja venäläisäitien oikeuksien loukkaamisesta. Venäläismediassa syntynyt kohu nousi uutiseksi Suomessa, mutta Venäjällä kerrottiin, että suomalaisessa mediassa tapauksista ei uutisoida, koska ne ovat niin tavanomaisia.

Suomalaisissa lehdissä lapsikiistat herättivät venäläisvastaisuutta. Sen sijaan Venäjällä kohua synnnyttiin myös puutteellisin ja yksipuolisin tiedoin ja stereotyyppioihin tukeutuen: ”venäläisiä sorretaan”. Suomalaisissa lehdissä venäläiskohua taas paheksuttiin varsin pinnallisesti eikä venäläisten lehtien pyrkimystä yrittää ymmärtää toisenlaisen kulttuurin toimintatapoja tuotu esiin lainkaan. Kohulla vahvistettiin molemminpuolisia epäluuloja, vaikka mahdollisuuksia toisenlaiseen lähestymiseen olisi ollut.

Russofobiaa vai Moskovan poliittinen operaatio?

Ensimmäinen skandaali sai alkunsa helmikuussa 2010, jolloin Turussa asuvan suomalais-venäläisen pojan huostaanotto herätti kohua Venäjällä. Ensiksi asiasta kertoivat moskovalaiset populaarilehdet *Moskovski komsomolets* ja *Komsomolskaja pravda* (20.2.2010). *Moskovski komsomoletsin* mukaan lapsi ”pidätettiin” Venäjää koskevan lauseen vuoksi. Poika oli koulussa puhunut, että äiti voi viedä hänet Venäjälle. Lehden mukaan pojan suomalainen isä oli sokissa ja valmis pyytämään Venäjältä turvapaikkaa.

Komsomolskaja pravdan haastatteleman juristin mukaan pojan äiti on itse syyllinen tapahtumaan: Venäjän kansalaiset, jotka menevät naimisiin ulkomaalaisten kanssa, eivät ymmärrä, että Venäjän lait ovat paljon pehmeämmät kuin muiden Euroopan maiden. Juristin mukaan suomalaisviranomaisilla on oikeus päättää huoltajuuskysymyksistä, koska poika on Suomen kansalainen. Viikkoa myöhemmin (27.2.2010) suomalaisaktivisti Johan Bäckman argumentoi, että kyseessä on russofobiasta johtuva toiminta. Juttua seurattiin sen jälkeen lähes päivittäin, ja 12.3. *Moskovski komsomolets* tiesi, että jopa 20 venäläisäidiltä on viety Suomessa lapset. Turkulaispojan äidin ohella jutussa mainittiin kolme venäläisäitiä, joilta oli viety lapset ”tekaistuun perustein”.

Muut venäläislehdet eivät lähteneet heti mukaan kohuun. Hallituksen äänenkannattaja *Rossiiskaja gazeta* kirjoitti tapauksesta vasta Alexander Stubbin Moskovan vierailun yhteydessä (10.3.2010), mutta seurasi sen jälkeen tapausta tiiviisti. *Izvestija* kirjoitti tapauksesta vasta Venäjän lapsiasiainvaltuutetun Pavel Astahovin Suomen vierailun yhteydessä (16.3.2010 ja 17.3.2010).

Suomalaisissa lehdissä asia tuli esille 4.3., jolloin *Turun Sanomat* kertoi Venäjän pyytäneen selvitystä turkulaispojan huostaanotosta. Lehden mukaan huostaanoton

perusteena on, että pojan venäläinen äiti on pahoinpidellyt häntä, vaikka Venäjällä arvioitiin, että syynä ovat enemmänkin äidin etniseen taustaan liittyvät ennakkoluulot. Uutinen oli ollut kakkosuutisena Venäjän television valtakunnallisessa pääuutislähetyksessä. *Turun Sanomat* julkaisi aiheesta myös pääkirjoituksen (5.3.2010), jossa paheksuttiin Venäjän viranomaisten ja tiedotusvälineiden rajuja reaktioita. Suomalaiset iltapäivälehdet tarttuivat aiheeseen vasta Stubbin Moskovon vierailun yhteydessä. Pojan äiti kertoi oman versionsa *Ilta-Sanomissa* (9.3.2010), mutta *Ilta-lehti* keskittyi vain asiasta Venäjällä nousseeseen kohuun (10.3. ja 12.3.2010).

Suomalaislehtien verkkosivuilla aihe oli esillä paljon useammin kuin painetuissa lehdistä. Suomalaiset lehdet noudattivat nimisuojaajaa varsin tiukasti. Käytäntö oli kokonaan toinen kuin vuotta aikaisemmassa Anton-pojan tapauksessa, jossa etu- ja sukunimi mainittiin heti kaikissa lehdistä. Nyt *Turun Sanomat* puhui suomalais-venäläisestä pojasta ja *Helsingin Sanomat* mainitsi pojan sukunimen vasta joulukuussa, Johan Bäckmania käsittelevässä jutussa. *Ilta-Sanomat* julkaisi pojan nimen, mutta edellisen vuoden tapaukseen verrattuna nimien käytössä oltiin selvästi varovaisempia. Journalistin ohjeet nimenomaan varoittavat alaikäisten nimen ja tunnistetietojen julkaisemisesta. Myös kuvien kanssa toimittiin varovaisesti: uutistoimisto *Itar-Tassin* kuva, joka julkaistiin sellaisenaan Venäjällä, julkaistiin Suomessa siten, että lapsen kasvot oli häivytetty (*Ilta-lehti* 18.3.2010).

Lapsikiistat nousivat esiin ensin venäläismediassa ja siellä syntyneen kohun jälkeen myös Suomessa. Lehdet korostivat asiasta Venäjällä syntynyttä kohua. Ilman sitä ei tämänkaltaista tapauksista juuri Suomessa kerrottaisikaan. Suomalaiset lehdet painottivat myös, että julkisuudessa kerrottu tarina on kiistan kohteena olevan perheen versio. Sosiaaliviranomaisia sitoo vaitiolovelvollisuus, joten heiltä ei voi saada tietoja. Tiedonhankinnassa oli myös muita ongelmia: *Ilta-lehti* kertoi jutussaan 18.3., että se ei tavoittanut turkulaispojan vanhempia.

Suomen lehdistä kohu jatkui maaliskuun puolivälissä, kun lapsiasiainvaltuutettu Pavel Astahov vieraili Turussa ja paikalle tuli myös venäläistoimittajia. *Turun Sanomat* kertoi 17.3., että venäläistoimittajat vaativat viranomaisilta yksityiskohdita, joita viranomaiset eivät kuitenkaan saa kertoa. Lehtitietojen perusteella Astahovin vierailu oli onnistunut, väärinkäsityksiä selvennettiin ja asia ratkesi niin, että poika sai jäädä vanhempiensa luo. *Rossiiskaja gazetassa* (18.3.2010) Astahov totesi, että hän ei saa kertoa Turun sosiaaliviranomaisilta saamia tietoja, mutta että "asia ei ole niin yksinkertainen, kuin miltä se näytti".

Kommersant-talouslehden julkaisema *Vlast* (Valta)-viikkolehti teki huoltajuuskiistasta jopa kansikuvajutun. Lehden 22.3.julkaistussa numerossa poikaa kutsutaan "pronssipojaksi", mikä viittaa muutamaa vuotta aikaisemmin käytyyn virolais-venäläiseen kiistaan pronssisoturipatsaan sijoituspaikasta Tallinnassa. Lehti kertasi tapahtuman vaiheet ja korosti Johan Bäckmanin roolia niiden esille tuomisessa. *Vlast* kirjoitti, että toisin kuin Venäjällä, Suomessa viranomaiset puuttuvat lasten huonoon kohteluun nopeasti, kansallisuudesta riippumatta.

Suomalaisissa jälkijutuissa tapausta arvioitiin Moskovasta johdetuksi poliittiseksi operaatioksi (HS 26.3.2010). *Helsingin Sanomiin* kirjoittava vapaa kommentaattori Olli Kivinen paheksui 13.4. Astahovin toimia, ja sitä, että Astahov antoi ”lausuntoja, jotka olivat bensiiniä Venäjällä käytyyn Suomen-vastaiseen lehdistötuleen”. Kivisen kommentti oli linjassa lehden uutisoinnin kanssa, mutta pääkirjoituksia *Helsingin Sanomat* ei tapauksesta julkaissut.

Kevään jälkeen tapaus katosi venäläismediasta. Suomessa juttua seurasi ainakin *Turun Sanomat*, joka kertoi (15.5.2010), että turkulaispojan perhe hakee turvapaikkaa Venäjältä ja että huostaan otetun pojan oikeuskäsittely siirtyy (7.9.2010). Lehden mukaan poika asui syksyllä vanhempiensa kanssa Pietarissa.

Edellistä pienempää kohua Venäjällä herätti toinen tapaus, jossa suomalais-venäläinen lapsi annettiin suomalaiselle isälleen, joka työskenteli Pietarissa. Asia nousi esiin kesäkuun alussa, kun Venäjän mediassa kerrottiin, että suomalaiset veivät tyttären Suomessa asuvalta venäläisnaiselta. *Izvestija* (9.6.2010) yritti haastella tytön suomalaista isää, mutta tämä kieltäytyi antamasta kommentteja lapsen edun nimissä. Tapausta seurasi pidemmälle ainoastaan *Rossiiskaja gazeta*, joka kertoi marraskuussa lapsen äidin oikeudenkäynnistä. Johan Bäckmanin haastatteluun perustuvassa jutussa toistettiin väite, jonka mukaan äidiltä halutaan viedä huoltajuus, koska hän ei antanut tyttären syödä suklaata ennen ateriaa. Tutkituissa suomalaisissa lehdissä STT:n aihetta käsittelevä uutinen julkaistiin ainoastaan lehtien verkkosivuilla. Lisäksi *Ilta-lehti* (2.6.2010) julkaisi yli puolen sivun jutun, jonka mukaan lapsikiistoja on jopa neljätoista.

Lapsikohujen laannuttua venäläislehdissä ilmestyi kesällä useita juttuja, joissa pyrittiin ymmärtämään suomalaisviranomaisten toimia. Esimerkiksi *Moskovski komsomolets* teki lähes sivun raportin siitä, ”miksi Suomi rettelöi Venäjän kanssa lapsista” (21.6.2010). Pääotsikon mukaan ”Lasten ja Suomen välisessä sodassa” lehden kirjeenvaihtaja kävi rintaman toisella puolella. Tämänkaltaiset sensaatiohakuiset otsikot ovat venäläisissä populaarilehdissä varsin tavallisia. Lehti kertoi suomalaisten asiantuntijoiden kantoja lapsikiistoihin. Asiantuntijat kertoivat, että julkisuudessa kiistat esitetään vain vanhempien näkökulmasta, vaikka he saattavat olla esimerkiksi alkoholisteja. Lehden haastattelemat Suomessa asuvat venäläiset puolestaan kutsuivat sosiaalitoimea isoksi veljeksi, joka tukee taloudellisesti ja antaa neuvoja, mutta jolla on myös valta puuttua epäkohtiin.

On ilmeistä, että jutun taustalla oli Suomen Moskovan suurlähetystön 16.6. järjestämä lehdistötilaisuus, jossa sosiaali- ja terveysministeriön ylijohtaja Päivi Sillanaukee ja hallitussihteeri Lotta Silvennoinen kertoivat venäläisille toimittajille suomalaisista lastensuojelun käytännöistä (Ulkoministeriön lehdistötiedote 17.6.2010). Kysyä voi, olisiko tilaisuuden voinut järjestää jo maaliskuussa? Vielä syksyllä *Rossiiskaja gazetassa* (6.9.2010) varoiteltiin Venäjän lastensuojelulakiin liittyvän jutun yhteydessä, että Suomessa lasten kurittaminen on kielletty ja että laki koskee myös lomamatkalla olevia venäläisiä.

Isoäitiä puolustivat kaikki

Toisentyyppisen kiinnostuksen kohteeksi tuli suomalais-venäläisen perheen venäläinen isoäiti Irina Antonova. Antonova oli asunut Suomessa tyttärensä luona turistiviisumin turvin kolme vuotta, mutta ei saanut huonosta terveydentilastaan huolimatta jäädä Suomeen. Koska hän ei saanut oleskelulupaa, tästä seurasi karkotusuhka, joka ratkesi vasta, kun Antonova muutti vapaaehtoisesti Viipuriin. Tapausta käsiteltiin myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa, joka kielsi Antonovan karkotuksen.

Tapaus tuli Suomessa laajaan julkisuuteen helmi-maaliskuussa 2010, jolloin korkein hallinto-oikeus hylkäsi perheen valituksen ja sen perusteella isoäidin käännättämisestä tuli ajankohtaista. Suomalaisissa lehdissä ratkaisu tuomittiin laajasti, ja esimerkiksi haastateltujen poliitikoiden mielestä isoäidit saisivat jäädä Suomeen.

Venäläislehdissä tapaus nousi esiin vasta toukokuun lopussa; ilmeisesti maaliskuussa julkisuuteen ei mahtunut samaan aikaan kahta suomalais-venäläistä konfliktia. Lehdet kertoivat, että Suomessa byrokratia aikoo karkottaa venäläisen isoäidin, jota tavalliset suomalaiset ovat nousseet puolustamaan: "Älkää koskeko venäläisisoäitiä!" (MK 27.5.2010) Samaan aikaan jutun venäläisuuksisoinnissa alkoi näkyä Johan Bäckmanin lausuntoja, vaikka aivan ensimmäiset jutut perustuvatkin isoäidin tyttären haastatteluun (RG ja MK 27.5.2010). Samalla julkisuuteen tuli myös uusia lapsikiistoja, jotka yhdistettiin isoäidin kohteluun: Suomi kohtelee huonosti niin venäläisiä lapsia kuin vanhuksiakin. Toisin kuin lapsikiistat, isoäidin tapaus herätti myötätuntoa myös suomalaisissa. Viranomaisiin vedottiin, että venäläinen – ja hänen lisäksi myös egyptiläinen – isoäiti saisi jäädä Suomeen. Suomalaisen myötätunto näkyi myös venäläislehtien sivuilla, joissa kerrottiin isoäitien puolesta järjestetyistä mielenosoituksista.

Tästä huolimatta venäläislehtien (esim. *KP* 7.6.2010) mukaan Suomi oli julistanut sodan venäläisisoäitiä vastaan. Pääministeri Vladimir Putin nousi tapauksen sankariksi, sillä hän ”pelasti isoäidin” puuttumalla asioihin ja lyömällä Vanhasen 5–0 pääministerien lehdistötilaisuudessa (*MK* 29.5.2010). Irina Antonova esitteli venäläislehdissä dokumentteja asumisestaan sodanaikaisessa piiritetyssä Leningradissa, mikä on Venäjällä suurta kunnioitusta herättävä asia (*RG* 27.5.2010). Suomessa tämä kertomus ei noussut esiin. Antonovan paluusta Venäjälle kerrottiin samaan tapaan, kuin ulkomailta palaavasta vanhuksesta olisi Suomessa kerrottu: ”Ensimmäinen, mitä suomalaisisoäiti halusi, oli kahvia ja pullaa”. Venäläislehdissä Antonovasta tuli joissain tapauksissa ”suomalaisisoäiti” (*KP* 24.6.2010 Moskovan painos). Vaikka kyseessä oli vapaaehtoinen paluu, venäläislehtien viesti oli, että ”suomalaiset päättivät sittenkin ajaa isoäidin maasta pois”.

Venäläislehdissä asia nousi esiin vielä presidenttien tapaamisen yhteydessä heinäkuussa. *Rossiiskaja gazeta* kysyi asiasta presidentti Tarja Halosen haastattelussa (10.10.2010), jossa sivuttiin myös monikansallisista avioliitoista aiheutuvia ongelmia. Kaiken kaikkiaan suomalaislehdissä kerrottiin venäläisen isoäidin tapauksesta huomattavasti enemmän kuin lapsikiistoista, päinvastoin kuin venäläisissä lehdissä. Niissä isoäidistä kerrottiin varsin vähän, eikä samanlaista skandaalia syntynyt.

Mediakulttuurien samankaltaisuudet ja erot

Vuoden loppupuolella huoltajuuskiistat ja oleskelulupa-asiat katosivat julkisuudesta. Oliko syynä se, että kiistoja haluttiin lakaista sivuun presidentti Halosen virallisen vierailun alta vai loppuiko kiinnostus? Itse tapaukset tuskin ovat loppuneet, sillä perheitä, joissa toinen puoliso on venäjänkielinen ja toinen suomenkielinen, oli vuonna 2009 noin 8 500. Venäläisäitien yksinhuoltajaperheitä on Suomessa yli 3 000; määrä on kaksinkertaistunut viimeisten kymmenen vuoden aikana (Tilastokeskus: perheet 2009). Siten suomalais-venäläisiä huoltajuuskiistoja ja lastensuojelutapauksia tulee todennäköisesti olemaan myöhemminkin, mutta niiden saama julkisuus voi jäädä vähäiseksi, sillä uutusarvoa ei enää ole.

Tapausten käsittely lehdissä heijastaa Suomen ja Venäjän mediakulttuurien eroja ja myös yllättävää samanlaisuutta. Molemmissa maissa oman maan aseman korostaminen on yleinen käytäntö ja ulkomailla tapahtuvat kansalaisten loukkaukset uutisoidaan nopeasti ja laajasti. Sen lisäksi omaan maahan ulkomailla kohdistuvista reaktioista kerrotaan innokkaasti. Yleisin Suomea käsittelevä uutinen Venäjällä on positiivissävyinen ja kertoo jostakin, mistä Venäjäkin voi ottaa mallia. Suomeen liittyvä skandaali täyttää hyvin ristiriitaan perustuvan uutiskriteerin: hyvässä onkin jotain huonoa. Venäläinen populaarilehdistö on paljon kärkevämpää kuin suomalainen iltapäivälehdistö, vaikkakin se välttää yleensä arvostelemasta valtiojohtoa. Suomessa Venäjältä tuleviin reaktioihin suhtaudutaan vieläkin varsin herkästi.

Huomionarvoista on, että dosentti Johan Bäckman näyttää pääsevän esiin varsin eri tavalla eri lehdissä. *Moskovski komsomolets* mainitsi Bäckmanin yhteensä 19 jutussa, *Komsomolskaja pravda* seitsemän kertaa ja *Rossiiskaja gazeta* vain neljästi. Ainoastaan *Moskovski komsomoletsissa* Bäckman oli esillä useammin kuin vuonna 2009, vaikka kiistatapauksia oli vuonna 2010 enemmän. On mahdollista, että Bäckmanin tekemät asiavirheet (ks. esim. HS 6.12.2010 ja Kalle Kniivilän blogi 16.7.2010) ovat heikentäneet hänen mainettaan lähteenä.

Suomalaisessa mediassa kesällä 2010 esiinnoussut kiista Venäjän julistamasta suomalaisten liha- ja maitotuotteiden tuontikiellosta ei näkynyt venäläisissä lehdissä juuri lainkaan. Asiaa käsiteltiin vain presidentti Medvedevin Suomen-vierailun yhteydessä. Asiassa ei mitä ilmeisimmin ollut aineksia kunnon skandaaliksi venäläismediassa. Aivan samoin venäläiset lehdet käsittelivät myös puutullikiistaa vuosina 2007–2008. Aihe oli esillä enimmäkseen talous-, metsä- ja kuljetusalan lehdissä, ja muut lehdet mainitsivat sen vain valtiojohton tapaamisten yhteydessä.

Lapsiskandaalit saattavat liittyä Venäjän omaan lastensuojelulainsäädännön kehittämiseen. Venäläiset olivat keskenään eri mieltä siitä, millaiseksi lastensuojelulainsäädäntö tulisi laatia, ja aihetta käsitteleviä juttuja oli venäläislehdissä melko paljon (esim. *Izvestija* 2.6.2010; ks. myös Kalle Kniivilän blogi 14.6.2010). Suomalais-venäläiset konfliktit saattoivat valaista suomalaista lastensuojelukäytäntöä venäläisille ja antaa aineksia keskusteluun. Taustalla on myös neuvostoaika, jolloin toisinajattelijoilta voitiin ottaa lapset pois varsin helposti. Nykyvenäläinen yleinen mielipide puolustaa äitien oikeuksia enemmän kuin lasten oikeuksia. Venäjällä aihe liittyi myös yleiseen keskusteluun siitä, miksi länsi ei pidä Venäjästä (*KP* 13.7.2010). Esimerkiksi Pavel Astahov esiintyi venäläisessä julkisuudessa myös kiistoissa, jotka liittyivät venäläislasten kohteluun Yhdysvalloissa.

Jälkeenpäin lapsikiistat herättivät enemmän keskustelua Suomessa kuin Venäjällä. Venäläisille lehdille kyse oli enemmänkin ohimenevästä skandaalista. Suomalaiset ottivat tapaukset ja niiden Venäjällä herättämät reaktiot vastaan vakavasti ja asiaa pohdittiin vielä kuukausia niiden päättymisen jälkeen. Olisiko jo aika tottua siihen, että Venäjälläkin lehdet tekevät skandaaleja asioista, joihin poliitikot joutuvat ottamaan kantaa, ilman, että niillä olisi suurempaa poliittista merkitystä?

Jukka Pietiläinen toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa.

LÄHTEET

Kalle Kniivilän blogi 14.6.2010, <http://www.kniivila.net/2010/finland-slagtra-i-intern-rysk-strid/> ja 16.7.2010, <http://www.kniivila.net/2010/joka-kuudes-suomalainen-lapsi-huostaanotettuna/>
Tilastokeskus: Perheet 2009. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_fi.pdf
Ulkoministeriön lehdistötiedote 194/2010 (17.6.2010): Pyöreän pöydän tilaisuus ajankohtaisista suomalais-venäläisistä perhekysymyksistä
Jutussa mainitut suomalaiset ja venäläiset lehdet.

Kotimaan katsaus

Pääministerin ”upea kroppa”

Poliittisen journalismin muutos ja poliitikkojen ruumiillisuus

Kesäkuun 12. päivänä 2010 Mari Kiviniemi valittiin keskustapuolueen uudeksi puheenjohtajaksi ja samalla Suomen uudeksi pääministeriksi. Tiedotusvälineiden tavat reagoida Suomen historian toiseen naispääministeriin vaihtelivat jonkin verran, mutta värikkäin avaus oli *Iltalehdellä*. Kolme päivää uuden pääministerin valinnan jälkeen lehti julkaisi kirjoituksen ”Wau mikä lady!”, jossa se arvioi Mari Kiviniemen olevan ”missin mitoissa”. Varmimmaksi vakuudeksi *Iltalehti* julkaisi takaa otetun kokovartalokuvan pääministeristä nousemassa portaita. (IL 15.6.2010.)

Iltalehden tapa käsitellä uuden pääministerin ansioita ei miellyttänyt kaikkia. Tasa-arvoasioista vastaava ministeri Stefan Wallin (rkp) lähetti kirjoituksen takia avoimen kirjeen lehdelle. Siinä hän protestoi ankarasti *Iltalehden* tapaa kuvata uutta pääministeriä: ”Tasa-arvoministerinä ja miehenä en voi mitenkään hyväksyä sitä, että naispolitiikkaa ja hänen ’toista puoltaan’ käsitellään näin alentavalla tavalla. Vai onko naispolitiikon takalisto-kuvan ympärille tehty juttu ihan peruskauraa *Iltalehdessä*?” (IL 16.6.2010.)

Iltalehti ei kuitenkaan jäänyt sanattomaksi. Se vastasi Wallinin kritiikkiin julkaisemalla lehden kuvapäällikön Riitta Heiskasen arvion kuvista otsikolla ”Yllättävää ja elinvoimaista” (IL 17.6.2010). Lisäksi se julkaisi entistä pääministeriä Matti Vanhasen koskevan kirjoituksen ”Vau mikä Matti!” huhtikuulta 2008. Siinä esiteltiin pääministerin menestyksekkään dieetin tuloksia. Artikkelin mukaan pääministeri oli onnistuneesti laihduttanut yli kymmenen kiloa ja näytti ikäisekseen hoikalta mieheltä. Kevytkolan ja lenkkeilyn avulla aikaansaattua solakkaa vartaloa havainnollistettiin Vanhasen uimapukukuvalla. Kirjoituksessa haastateltu *Iltalehden* päätoimittaja Petri Hakala ihmetteli, miksi Kiviniemestä julkaistu kuva oli Wallinin mielestä seksistinen, mutta Vanhasen uimapukukuva ei ollut. Samalla Hakala sai tilaisuuden esittää olevansa huolestunut sukupuolten tasa-arvon puutteista Suomessa: ”– Olen täsmälleen samaa mieltä [Stefan Wallinin kanssa] siitä, että asenteellisuus on tasa-arvotyön suurimpia esteitä.” Hakala yritti vastineessaan siirtää huomiota pois Kiviniemen kuvasta kohti varsinaista kirjoitusta, joka käsitteli Kiviniemen yksi-

tyiselämää eri näkökulmista. Kirjoitus antoi Hakalan mukaan ”laajan ja oikeudenmukaisen kuvauksen siitä, millainen ihminen Suomen tuleva pääministeri on”. (*IL* 17.6.2010; alkup. *IL* 30.4.2008.)

On helppo yhtyä Wallinin mielipiteeseen, että Mari Kiviniemen vartalokuva ei ole suomalaisen poliittisen journalismin huippusuoritus, jos sitä arvioidaan esimerkiksi Jürgen Habermasin hahmottelemien ihanteellisen julkisen tilan kriteerein. Niiden mukaan tiedotusvälineiden ylläpitämässä julkisessa tilassa tulisi käydä rationaaliin argumentteihin pohjautuvaa keskustelua yhteisistä ongelmista ja haasteista. Yksityiselämään tai tunteisiin vetoavat puheenvuorot eivät kuulu julkiseen tilaan. Pääministereiden laihtutusta tai ruumiinkuntoa tarkastelevia kuvia tai kirjoituksia voi hyvin perustein pitää sellaisina henkilökohtaisen elämän teemoina, jotka eivät istu Habermasin hahmottelemaan ihanteelliseen julkiseen tilaan. Tällaiset saattavat päinvastoin viedä huomion tärkeiden yhteiskunnallisten asioiden käsittelyltä. (Habermas 2004 [1962].)

Vartalon kuva vallan neuvottelupaikkana

Stefan Wallinin julkinen ärähdys oli poikkeuksellinen tapahtuma. Suomalaiselle sukupuolten tasa-arvosta käydylle julkiselle keskustelulle on pikemminkin ollut tyypillistä hyssyttely ja avointen konfliktien välttäminen. Tästä kertoo esimerkiksi termeihin ”feministi” ja ”feminismi” liitetty voimakas negatiivinen lataus. (Liljeström 2007, 245–246.)

Toisaalta suomalaisessa julkisuudessa on jo pitkään käyty epäsuoraa keskustelua siitä, sopivatko naiset poliitikoiksi vai eivät. Tämä keskustelu on usein konkretisoitunut kysymykseksi siitä, asettaako naisen ruumis esteitä poliittiselle osallistumiselle. Suomalaisessa mediassa, etenkin naistenlehdissä ja iltapäivälehdissä, on käyty ainakin 1970-luvulta asti keskustelua naisten ruumiillisuuden ja julkisen poliittisen toiminnan välisestä suhteesta. Esimerkiksi naistenlehti *Anna* haastatteli 1970-luvun lopulla ministeri Pirkko Työläjärveä useaan kertaan ja kyseli muun muassa, miten ministeri syö, nukkuu, käy kampaajalla ja pukeutuu. Kokoomuksen kansanedustajan Sirpa Pietikäisen pukeutumista ja painonhallintaa seurattiin mediassa tarkasti 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Ruotsalaisen kansanpuolueen puolustusministeri Elisabeth Rehnin lakatut varpaankynnet kohahduttivat tiedotusvälineitä 1990-luvun alussa. Vuonna 1992 keskustan sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskosken päätös imettää vauvaansa ministeriössä herätti median kiinnostuksen. 2000-luvulla tasavallan presidentti Tarja Halosen vatsatanssiharrastus ja pääministeri Anneli Jäätteenmäen hoikkaus ovat olleet julkisen pohdinnan kohteita.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa onkin kiinnitetty huomiota siihen, että ruumiillisuus ei ole pelkästään yksityiselämän asia, vaan sillä on myös yhteiskunnallinen ulottuvuutensa. Ihmisten ruumiillisuutta voi tarkastella monella eri

tasolla. Yhtäältä ruumiimme on kaikkein henkilökohtaisin asiamme, mutta toisaalta julkisuudessa esitettyihin kehon kuviin ja kuvauksiin kietoutuvat myös kulttuuriset ja yhteiskunnalliset käsitykset siitä, mitä millaisenkin ruumiin haltija voi tehdä tai ei voi tehdä. Julkisuudessa esitettyjä vartaloiden ja kehojen kuvia voi tarkastella viestinä siitä, millaisia rajoituksia ja mahdollisuuksia ruumiillisuuteen sisältyy kulloisessakin ajassa ja paikassa. Siten ruumiiden kuvaukset ovat yhteydessä yhteiskunnallisen vallan jakautumiseen. (Kyrölä 2006, 155–161).

Tätä kulttuurista ja yhteiskunnallista kuvausta on havainnollistettu käsitteellä ”yhteiskunnallinen ruumis” (Kyrölä 2006). Sillä tarkoitetaan, että ruumiiden kuvaukset ovat yhteiskunnallisesta vallasta neuvottelun abstrakteja paikkoja. Kehojen kuvat eivät siis ole pelkästään tapa osoittaa tiedotusvälineiden yleisölle, mikä on kenellekin mahdollista tai mahdotonta, sopivaa tai sopimatonta, vaan myös keino neuvotella ruumiisiin liittyvistä mahdollisuuksista ja kyseenalaistaa niihin kohdistettuja rajoituksia. Analysoimalla kuvia saa näkymän yhteiskunnallisen vallan rakenteisiin. Vallan rakenteilla en tarkoita kysymystä siitä, mikä puolue kulloinkin on vallassa tai kenelle budjetti antaa rahaa ja keiltä se sitä ottaa, vaan mielikuvia siitä, mitä sukupuolta poliitikon tulisi olla tai mikä on poliitikon ihanteellinen ikä tai ihonväri.

Iltalehden julkaisemat Kiviniemen ja Vanhasen kuvat eivät siis ole pelkkiä kuvia, vaan niillä otetaan samalla kantaa siihen, millaiselta suomalaisen pääministerin tulisi näyttää 2000-luvulla. Ei ihme, että *Iltalehden* päätös julkaista takaapäin otettu kuva Kiviniemestä närkästytti Stefan Wallinia ja herätti kiivasta keskustelua myös *Iltalehden* nettisivuilla. Takaapäin otettu kuva pääministeristä vaaleanpunaisessa mekossa korosti erityisesti sitä, että uusi pääministeri on nuorehko hoikka nainen. Kuva toi julki sen ajatuksen, että nelikymppinen nainen Suomen korkeimmassa poliittisessa virassa on kummallista tai epänormaalia. Tässä mielessä kuva on seksistinen. Asiassa on kuitenkin muitakin puolia.

Kiviniemen kuva asettuu omassa lajissaan pitkään historialliseen jatkumoon. Jo vuonna 1907, kun Suomen ensimmäinen yksikamarinen eduskunta kokoontui mukanaan 19 naiskansanedustajaa, lehdistö kiinnitti huomiota erityisesti heidän ulkonäköönsä. Toimittajia saapui jopa ulkomailta saakka kertomaan, että eduskunnan toiseksi puheenjohtajaksi oli nimetty Hilda Käkikoski, ”jokseenkin kaunis tyttö, silmät miellyttävän siniset ja ääni musikaalisen kaunis.” (Sulkunen 2006, 11.)

Naispoliitikkojen ulkonäkö on siis herättänyt kiinnostusta niin kauan, kuin heitä on ollut. Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että naispoliitikot ovat näkyneet julkisuudessa vähemmän kuin miehet miehiä ainakin 1990-luvulle asti. Osittain tämä on seurausta siitä, että naisia on ollut ministereinä ja kansanedustajina olennaisesti vähemmän kuin miehiä. Osittain on kuitenkin kysymys myös tiedotusvälineiden sukupuolittuneista asenteista: naisilla ja heidän mielipiteillään ei ole ajateltu olevan samanlaista painoarvoa kuin miehillä. Poikkeuksia-kin toki on. Toisen maailmansodan jälkeen vasemmistolehdistö piti esillä Hertta Kuusista, skdl:n kansanedustajaa ja eduskuntaryhmän puheenjohtajaa. Hänen jul-

kisuuteensa ja menestykselliseen poliittiseen uraansa liittyi ajatus, että skdl on sukupuolten tasa-arvon puolesta työskentelevä liike. (Lähteenmäki 2006, 248.) Yleisesti ottaen naispoliitikkojen saama mediahuomio on kuitenkin ollut vähäistä aina 1980-luvun puoliväliin saakka. Esimerkiksi 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa Suomen suurin päivälehti *Helsingin Sanomat* julkaisi naispoliitikkojen henkilöhaastatteluita tyypillisesti yhden vuodessa, aina ei sitäkään, vaikka samana aikana ilmestyi useita kymmeniä miespoliitikkojen haastatteluita. (Mattinen 2005.) Sama tilanne on vallinnut kaikissa länsimaissa: naispoliitikkojen työtä on häirinnyt se, että naisten julkinen esiintyminen on ylipäättään ollut tarkkaan rajattua ainakin viime vuosikymmeniin asti. Suomessa naispoliitikot alkoivat näkyä tiedotusvälineissä ensin 1970-luvulla naistenlehdissä ja myöhemmin, 1980-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, myös muissa aikakaus- ja sanomalehdissä. (van Zoonen 2005, Railo 2011.)

Ylenmääräinen kiinnostus naispoliitikkojen ulkonäköön liittyy sukupuolittuneisiin käsityksiin siitä, että miehet soveltuvat poliitikoiksi olennaisesti paremmin kuin naiset. Kun nainen työskentelee poliitikkona, kiteytyy hänen ruumiinsa kuvaukseen ristiriita naiseuden ja politiikan tekemisen yhdistämisestä. Ajatus siitä, että miehet soveltuvat politiikkaan ja naiset eivät, on perua valistuksen ajalta 1700-luvun puolivälistä. Historioitsijat Barbara Caine, Glenda Sluga ja Joan B. Landes ovat esittäneet, että valistuksen aikana luotiin pohja sille sukupuolittuneelle miesten ja naisten luontevana pidetylle työnjaolle, jonka keskeiset piirteet ovat näkyvissä kaikkialla läntisessä kulttuuripiirissä vielä 2000-luvulla. Jo 1700-luvulla monet vaikutusvaltaiset ajattelijat esittivät, että naiset tulee sulkea politiikan ulkopuolelle, ehkä suorastaan kaiken julkisen toiminnan ulkopuolelle, kodin seinien sisään. (Caine & Sluga 2000; Landes 1988.).

Neuvottelu naisille ja miehille soveliaista yhteiskunnallista tehtävistä sekä naisten osallistumisesta politiikkaan on jatkunut julkisuudessa aina 1700-luvulta lähtien. Tästä keskustelusta kertovat esimerkiksi 1800- ja 1900-luvun taitteen suffragettien vaatimukset äänioikeuden ulottamisesta koskemaan myös naisia sekä 1960-luvulta lähtien käyty keskustelu sukupuolten työnjaosta kotona ja työpäikällä. 1980-luvun jälkimmäisellä puoliskolla suomalaisissa puolueissa syntyi väittelyä siitä, mikä asema naisilla ja heidän esittämillään vaatimuksilla tulisi olla puolueiden toiminnassa. Väittelyä käytiin myös tiedotusvälineissä, joissa mietittiin, miten naiset ja miehet eroavat vallankäyttäjinä toisistaan. Keskustelu pohjusti tietä Elisabeth Rehnin presidenttiehdokkuudelle vuonna 1994, ensimmäiselle naispresidentille Tarja Haloselle vuonna 2000 sekä ensimmäiselle naispääministerille Anneli Jäätteenmäelle vuonna 2003.

Kaikissa näissä julkisissa keskusteluissa on ollut kysymys siitä, sopiiko naisen ruumis työhön politiikassa. Lakatut varpaankynnet tai vatsatanssiharrastus on nähty asioiksi, jotka eivät sovi politiikon elämään ja asettavat vaaraan heidän uskottavuutensa. Lista osoittaa myös, että aina kun suomalaiset naispoliitikot ovat saavuttaneet uusia ja korkeampia poliittisia virkoja, on keskustelu naisten sopi-

vuudesta poliittiseen toimintaan käyty uudelleen. Kaikki aikaisemmat keskustelut ovat kuitenkin olleet olennaisesti mittavampia kuin Mari Kiviniemen kuvan aiheuttama keskustelu, mistä voi varovasti päätellä, että suomalainen yleisö ja media ovat vähitellen tottuneet ajatukseen poliitikoista, joilla on naisen ruumis.

Mari Kiviniemen kuva nostaa siis esille kysymyksen siitä, voivatko naiset toimia maan vaikutusvaltaisimmassa poliittisessa virassa. Toisaalta Kiviniemen kuva ei ole määräys tai käsky ajatella, että työ politiikassa ei sovi naisille. Olennaisempaa on, että kuva kutsuu lukijan miettimään sukupuolen ja poliittisten tehtävien välistä suhdetta, toimii on poliittisen vallan neuvottelun paikkana. Se siis tuo julki sen historiallisen ristiriidan, että naisten toiminta politiikassa on nähty epänormaaliksi ilmiöksi, mutta samanaikaisesti se mahdollistaa tämän ristiriidan julkisen käsittelyn, pohdinnan ja kyseenalaistamisen. Ennen internetiä tätä keskustelua käytiin kodeissa, työpaikoilla ja yksittäisten ihmisten mielissä. 2000-luvulla samaa neuvottelua voi seurata *Iltalehden* internet-sivujen keskustelupalstalta.

Naisen ruumiin ja poliittisen työn väliseen ristiriitaan liittyvien kohujen laimeneminen osoittaa, ettei kysymys ole ikuisuusaiheesta. Ei ole olemassa mitään erityistä syytä siihen, minkä vuoksi myös tulevaisuudessa ajateltaisiin, että naisen ruumis on sopimaton työhön politiikassa. On kuitenkin hyvä muistaa, että mielikuva naisruumiin sopivuudesta politiikkaan on muuttanut myös käsitystä politiikasta. Se, mitä sanalla ”politiikka” tarkoitetaan 2000-luvulla, on eri asia kuin se, mitä sillä tarkoitettiin esimerkiksi 1970-luvulla. Kärjistetysti sanottuna kylmän sodan maailmassa politiikassa oli kysymys sodasta ja rauhasta, korkean tason diplomaateista ja suurmiehistä. 2000-luvun politiikassa painottuvat kysymyksen hyvinvointivaltion kehittämisestä ja ylläpitämisestä. Ei siis ole kysymys pelkästään siitä, että nykyisin naisten ajatellaan sopivan politiikkaan, vaan myös siitä, että nykyisenkaltaisen politiikan mielletään sopivan naisille. Samanaikaisesti yhteiskunnassa voi säilyä pörssiyhtiöiden hallitusten kaltaisia alueita, jossa naiset ovat selvästi aliedustettuina. Keskustelu sukupuolten välisistä suhteista ja työnjaosta jatkunee siis myös tulevaisuudessa.

Miehet vallan ruumiillistumana

Myös miespoliitikkojen kuvat ja vartaloiden kuvaukset osallistuvat yhteiskunnallisesta vallasta käytyyn keskusteluun. ”Vau mikä Matti”-kirjoituksessa kerrotaan, että pääministeri Matti Vanhanen on kyennyt laihduttamaan yli kymmenen kiloa liikumalla enemmän ja vaihtamalla tavallisen kolajuoman kevytversioon. Vanhasen kuvat asettuvat kuitenkin hiukan toisenlaiseen historialliseen perinteeseen kuin Kiviniemen kuva. Miesten kyky hallita ja kontrolloida omaa ruumistaan on ollut heille vallan merkki jo ainakin sadan vuoden ajan. Matthew Roberts on tarkastellut Isossa-Britanniassa 1800-lopulla ja 1900-luvun alussa parlamenttiedustajana toimineen W.L. Jacksonin keinoja saavuttaa kansansuosiota. Hän on todennut, että

Jackson tietoisesti hyödynsi omassa vaalikampanjassaan vahvaa fyysistä olemustaan sekä menneisyyttään ensiluokan urheilijana. (Roberts 2007, 123–142.) Esi-merkkejä löytyy myös Suomesta. Urho Kekkosen maine urheilijana, metsästäjänä ja kalastajana oli olennainen osa hänen myönteistä julkisuuskuvaansa. Viime vuosina ulkoministeri Alexander Stubbin liikuntasuoritusten saavuttama julkisuus on hyödyttänyt hänen imagoaan. (Karvonen 1999; Nieminen 2010.)

Matti Vanhasen menestyksellisestä laihdutuksesta todistava kuva asettuu tähän jatkumoon. Se käsittelee länsimaiselle kulttuuripiirille tyypillistä ruumiin ja hengen välistä ristiriitaa tavoitteenaan osoittaa, että Vanhanen kykenee hallitsemaan ja kontrolloimaan omaa kehoaan. Kyseessä on siis myönteinen todiste siitä, että Vanhanen on voimakas persoonallisuus. Samalla voidaan vastata Petri Hakalan esittämään kysymykseen siitä, miksi Kiviniemen kuva näyttää seksismiltä, mutta Vanhasen kuva ei. Matti Vanhasen vartalon kuva ei sisällä sitä sukupuolen ja poliittisen viran ristiriitaa, joka Kiviniemen kuvassa on. Mies on ollut poliittisen toiminnan normi jo satojen, jollei tuhansien vuosien ajan, eikä Vanhasen kuva kiistä tätä, vaan päinvastoin pönkittää ajatusta Vanhasesta sopivana poliittisena johtajana. Sen vuoksi Vanhasen kuva ei herättänyt julkista kohua tai saanut tasa-arvoministeriä tarttumaan kynään ja kirjoittamaan kipakkaa kirjettä *Ilta-lehdelle*.

Asia ei kuitenkaan jää vielä tähän, sillä myös Kiviniemen kuvassa on vastaava myönteinen ja ihaileva ulottuvuus. Se viestittää lukijoille, että huolimatta kiireisestä työstään ja yli neljäkymmenen vuoden iästään, Kiviniemi on kyennyt ylläpitämään vartaloaan, eli hallitsemaan omaa ruumistaan. Hänen hoikkuutensa voi siis tulkita osoitukseksi myös persoonallisuuden voimasta. Toisaalta Kiviniemen kaunista ulkonäköä ihaileva kuva kertoo muutoksesta, jossa naiselliseksi mielletyn ulkonäön ei ajatella enää olevan selkeässä ristiriidassa poliittisen uskottavuuden kanssa. 1990-luvun alussa oli vielä toisin, kun kohistiin Elisabeth Rehnin laka-tuista varpaankynsistä tai Sirpa Pietikäisen pukeutumisesta. Naisen ruumiin väitetyt puutteet eivät kuitenkaan rajoitu ulkonäköpaineisiin. Naisten kyky synnyttää ja naisiin liitetty, luontevaksi nähty taito hoitaa muita ihmisiä ovat tuottaneet vilkasta julkista keskustelua poliitikkopariskuntien perheensisäisestä työnjaosta.

Kiviniemen ja Vanhasen kuvat ovat siis verrannollisia toisiinsa siinä mielessä, että niissä kummassakin paljastuu 2000-luvun poliittiselle journalismille ominainen ilmiö: poliitikkojen ruumiin hallinnasta on tullut journalismin muuttumisen ansiosta sallittu ja mahdollinen uutisten aihe. 1970-luvulla (mies)poliitikkojen yksityiselämää ei käsitelty poliittisen journalismin valtamediodien, radion, television ja päivälehtien uutisissa muuten kuin ylistävässä mielessä, kertomalla esimerkiksi Urho Kekkosen erinomaisesta kunnosta. Näiden uutisten tehtävänä oli todistaa, että miespoliitikot ovat kyenneet hallitsemaan omaa ruumistaan täydellisesti.

2000-luvulle tultaessa poliitikkojen yksityiselämän julkisuudesta on tullut olennainen osa miltei kaikkien suomalaisten tiedotusvälineiden repertoaaria. Parhaimmillaan tai pahimmillaan poliitikkoja käsittelevä julkisuus tulee niin sanotusti suoraan iholle, kuten Vanhasen uimapukukuva todistaa. Uudenlainen poliittinen jour-

nalismi tuo julki sen, että myös miehet ovat ruumiillisia olentoja. Samalla myös miehet ovat altistuneet ulkonäköön kohdistuvalle kritiikille.

Nais- ja miespoliitikkojen ruumiillisuuden käsittely julkisuudessa onkin vähitellen lähentynyt toisiaan, kuten Kiviniemen ja Vanhasen vartaloiden kuvat osoittavat. Ruumiillisuuden muuttuminen julkisuudessa sallituksi aiheeksi on johtanut tilanteeseen, jossa ulkonäön puutteet voivat olla ongelma myös miespoliitikoille. Tämän muutoksen airut on saattanut olla Martti Ahtisaaren painonhallintaan liittyvä uutisointi. Ahtisaaren ponnistuksiin hallita omaa painoaan kiinnitettiin paljon huomiota 1990-luvun puolivälissä. Mediassa epäiltiin, kykeneekö Ahtisaari hoitamaan presidentin virkaa, kun laihduttaminenkaan ei näyttänyt onnistuvan.

Ilkka Kanervan ja Matti Vanhasen naisseikkailuihin liittyvää journalismia voi ymmärtää siitä näkökulmasta, että ne viestittivät Vanhasen ja Kanervan olleen ruumiillisten halujensa vietävissä. Vaikka ihanteelliseen maskuliinisuuteen on tyyppillisesti liitetty tietty viriiliys, kuuluu maskuliinisuuteen kuitenkin ajatus ruumiillisten viettien hallinnasta. Toisaalta miesten ruumiillisuutta korostavissa teksteissä ei tarvitse pohtia kykyä synnyttää ja siihen liitettyä luontaista hoivaviettiä sekä näiden suhdetta politiikkaan, kuten naispoliitikkojen julkisuudessa on tehty ja tehdään edelleen.

Politiikan julkisuuden muutos

Poliitikkojen ruumiillisuutta käsittelevät tekstit ja kuvat sisältävät siis monia ulottuvuuksia. Yhtäältä ne kertovat poliittisen julkisuuden muutoksesta, jossa niin mies- kuin naispoliitikkojenkin ruumiiden kuvauksista on tullut melko tavallinen osa suomalaista poliittista julkisuutta. Tästä ei pidä vielä päätellä, että kaikki suomalainen politiikan julkisuus käsittelee pelkästään poliitikkojen yksityiselämää ja vartalon muotoja. Se kuitenkin merkitsee, että osa poliittisesta julkisuudesta käsittelee myös näitä teemoja. Jos ruumiillisuuden kuvaukset ymmärretään laajasti, voidaan nähdä, että ajoittain miltei kaikki suomalaiset politiikkaa käsittelevät tiedotusvälineet osallistuvat keskusteluun, jossa pohditaan ruumiillisuuden ja poliittisen työn välistä suhdetta. Esimerkkejä tällaisesta laajasta keskustelusta ovat esimerkiksi Matti Vanhasen naisseikkailut, Ilkka Kanervan tekstiviestikohu tai Sari Sarkomaa eropäätös perhesyiden vuoksi.

Habermasilainen näkökulma tähän poliittisen journalismin muutokseen on, että suomalainen poliittinen journalismi on heikompileatuista kuin ehkä koskaan. Se keskittyy poliitikkojen yksityiselämän tapahtumiin, eikä rationaaliseen argumentointiin yhteiskuntaa koskevista yhteisistä kysymyksistä. Tällainen väite olisi kuitenkin liioittelua jo sen vuoksi, että politiikkaa ja poliittisia aiheita käsitellään tiedotusvälineissä monesta eri näkökulmasta. Ei ole olemassa vain yhtä politiikan journalismia tai politiikan julkisuutta, vaan se jakautuu monenlaisiin julkisuuden muotoihin. On itse asiassa todettu, että perinteinen asiajournalismi on pitänyt pin-

tansa politiikan julkisuuden tarjonnassa paljon paremmin, kuin yleensä ajatellaan (Berg, Niemi, Perna, Pitkänen & Railo 2009.)

Toisenlainen näkökulma yksityiselämää ja ruumiillisuutta käsittelevän politiikan julkisuuden läpimurrosta olisi, että se on mahdollistanut neuvottelun siitä, ketkä sopivat poliittisiksi johtajiksi. Naistenlehdissä 1970-luvulla alkanut pohdinta siitä, miten naispoliitikot kykenevät hoitamaan poliittisen virkansa, on konkretisoitunut julkisuudessa, joka on käsitellyt naisten syömistä, liikuntaa, pukeutumista, laihtumista ja lihomista sekä lastenhoitoa. Ennen 1990-lukua näitä havaintoja pidettiin naistenlehtien tutkimuksessa osoituksena siitä, että naistenlehdet ovat aatteiltaan ja arvoiltaan toivottoman konservatiivisia. 1990-luvulla tutkijat kuitenkin keksivät, että naistenlehtien lukijat eivät omaksuneet niiden arvomaailmaa sellaisenaan, vaan päinvastoin, suhtautuivat kirjoituksiin kriittisesti ja ironisesti. (Gough-Yates 2003, 7–9) Olennaista on, että konservatiivisten arvojen ja aatteiden esiintuominen on mahdollistanut niiden kritiikin. Suuri kuva Mari Kiviniemen vartalosta toi julki käsityksen, että nainen Suomen pääministerinä on kummallista tai erikoista, mutta tämän käsityksen tulo julki mahdollisti myös sen kyseenalaistamisen.

Näkökulmaani voi pitää politiikan julkisuuden viihteellistymistä sekä iltapäivä- ja skandaalilehtiä puolustavana. Väitänhän tosiasiallisesti, että asiattomana pidetty politiikan journalismin tapa keskittyä esimerkiksi poliitikkojen yksityiselämään tai naispoliitikkojen pukeutumiseen on johtanut myönteiseen lopputulokseen: sukupuolten tasa-arvoisempaan poliittiseen osallistumiseen. Näin ollen erilaisilla politiikan journalismin muodoilla on näin ollen erilaisia yhteiskunnallisia tehtäviä. Laa-
tulehtinä pidetyt sanoma- ja aikakauslehdet ovat luoneet perinteisen, habermasilaisittain ajatellen korkeatasoisen julkisen tilan yhteiskunnallisten aiheiden rationaaliseen käsittelyyn, ja iltapäivä-, skandaali- ja naistenlehdet ovat puolestaan neuvotelleet viihteellisen ja yksityiselämään painottuvan materiaalin avulla siitä, voivatko naiset tehdä työtä poliitikkoina. Kaikki siis hyvin, vai?

No, ei nyt aivan. Ensinnäkin on todettava, että vaikka erilaiset lehdet ovat julkaisseet naispoliitikkoja kuvaavaa, yksityiselämään keskittyvää materiaalia ja sitä kautta käyneet keskustelua naisten poliittisesta osallistumisesta, olisi historiallisesti katsoen väärin väittää, että muutoksen suunta ja lopputulos on ollut alusta asti selvä. Painotan, että esimerkiksi naistenlehtien julkaisemat naispoliitikkojen ruumiillisuutta käsittelevät tekstit ovat olleet pintapuolisesti ajatellen aatemaailmaltaan hyvin konservatiivisia. Niiden oletus on ollut, että naisten osallistuminen politiikkaan ei ole ollut luontevaa, vaan että se on vaatinut heiltä erityisiä ponnistuksia.

Näitä tekstejä voi kuitenkin lukea myös niin, että ne kertovat lukijoille, millä edellytyksillä naisten työskentely politiikassa on mahdollista. On pitkälti lukijoiden oman näkemyksen varassa, minkä tulkinnan he ovat näille teksteille antaneet. Kun tarkastelee suomalaisen puoluepolitiikan sukupuolijaon muutosta 1970-luvun alusta tähän päivään, voi päätellä, että naistenlehtien lukijat ovat kallistuneet tulkitsemaan tekstit niin, että ne ovat mahdollistaneet naisten aikaisempaa laajem-

man osallistumisen suomalaiseen politiikkaan. Olisi kuitenkin rohkeata väittää, että tämä on ollut väistämätön kehityskulku.

Toinen varaus liittyy erilaisiin tiedotusvälineisiin. Naistenlehdissä julkaistut ruumiillisuuden kuvaukset ovat asenteeltaan todennäköisesti toisenlaisia kuin esimerkiksi iltapäivälehdissä tai juorulehdissä julkaistut kirjoitukset. Olisi liian optimistista arvioida, että pelkkä ruumiillisuuden käsittely sellaisenaan olisi johtanut sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta aikaisempaa parempaan tulokseen. Yhtä lailla tärkeää on kiinnittää huomio siihen, mitä on sanottu ja millä tavalla.

Tästä päästäänkin kysymykseen, tarvitaanko pääministerin painonhallinnasta kertovaa journalismia ja minkälaiset arvot tai asenteet siinä neuvottelevat. Voi esittää, että politiikan journalismin rajojen vapautuminen on johtanut aiempaa tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan, mutta minkälaisia arvoja ja asenteita Vanhasen laihdutuskuva silloin meille tarjoaa? Siinä kyky huolehtia ruumiistaan liitetään epäsuorasti pääministerin henkisiin ominaisuuksiin. Kyky kontrolloida omaa painoaan on merkki korkeasta henkisestä kyvykkyydestä ja ilmeisesti lihominen viittaisi puutteellisiin älyllisiin lahjoihin. Olemmeko varmasti sitä mieltä, että tämä on se suunta, johon me toivomme yhteiskunnan kehittyvän? Pitäisikö toimittajien paremmin tiedostaa, millaisiin arvoihin ja asenteisiin erilaiset tekstit viittaavat?

Yhtä lailla olennaista on se, mitä Vanhasen ja Kiviniemen kuvissa ei tuoda julki. Kaikkein voimakkaimmat vallan rakenteet liittyvät siihen, mistä ei keskustella tai mitkä otetaan itsestäänselvyyksinä. Siinä keskustelussa, jota Vanhasen ja Kiviniemen vartalon kuvista käytiin, ei tullut lainkaan julki esimerkiksi heidän ikänsä. Heikki Paloheimo on kiinnittänyt huomiota siihen, että eduskuntaan valittujen naisten keski-ikä on laskenut tasaisesti 1970-luvulta lähtien, kun taas mieskansanedustajien keski-ikä on noussut muutaman vuoden. (Paloheimo 2007, 342–344.) Samanaikaisesti 2000-luvulla naistenlehti *Annan* sivuilla vasta 50-vuotiaat naispoliitikot ovat joutuneet puolustamaan omaa osaamistaan ja kokemustaan. Onko 2000-luvun ihannepoliitikko nuorehko – siis nelikymppinen nainen – ja viisikymppinen mies? (Railo 2011).

VTT Erkki Railo työskentelee Turun yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen erikoistutkijana. Hänen helmikuussa 2011 tarkastettu väitöskirjansa käsittelee *Anna*-lehdessä ilmestyneitä poliitikkojen henkilökuvia ja niiden muutosta vuosina 1975–2005.

LÄHTEET

- Berg, Laura; Niemi, Mari K.; Pernaa, Ville; Pitkänen, Ville & Railo, Erkki (2009). *Politiikan julkisuuden perusvirta*. Kirjassa: Pernaa, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.). *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda (2000). *Gendering European History*. London & New York: Continuum International Publishing Group Ltd.
- Habermas, Jürgen (2004). *Julkisuuden rakennemuutos*. Tampere: Vastapaino.
- Gough-Yates, Anna (2003). *Understanding Women's Magazines. Publishing, Markets and Readership*. Routledge.

- Karvonen, Erkki (1999). *Elämää mielikuvayhteiskunnassa - Imago ja maine menestystekijöin myöhäismodernissa maailmassa*. Tampere: Gaudeamus.
- Kuusipalo, Jaana (1999). *Finnish women in politics*. Kirjassa: *Women in Finland*. Keuruu: Otava publishing Co. Ltd.
- Kyrölä, Katariina (2006). *Ruumiillisuus. Muovaavat kuvat, tunteva tutkija*. Teoksessa: Ridell, Seija; Väliaho, Pasi & Sihvonen, Tanja (toim.). *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino.
- Landes, Joan B. (1988). *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Liljeström, Marianne (2008). *Pohjoismainen tasa-arvo ja Suomi*. Kirjassa *Suomen ja kansanvallan haasteet. Suomen eduskunta 100 vuotta – osa 12*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Lähteenmäki, Maria (2006). *Naiset tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta*. Kirjassa *Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta – osa 4*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Nieminen, Jiri (2010). *Hegemoninen maskuliinisuus Suomen poliittisessa järjestelmässä ja politiikan tutkimuksessa – eli Alexander Stubbin seikkailut kontrolliyhteiskunnassa*. *Politiikka* 52:1, 33–43.
- Paloheimo, Heikki (2007). *Eduskuntavaalit 1907–2003*. Kirjassa *Kansanedustajan työ ja arki. Suomen eduskunta 100 vuotta – osa 5*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Mattinen, Erkki (2005). *Valtiat, vallanhimoiset ja vallattomat julkisuudessa*. Helsingin Sanomissa vuosina 1978–2003 julkaistujen poliittikkojen henkilökuvien ideologia ja yhteisölliset funktiot. *Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Poliittisen historian laitos*. Turun yliopisto.
- Railo, Erkki (2011). *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliittikkojen henkilökuvissa vuosina 1975–2005*. *Annales Universitatis Turkuensis -sarjaan C: Scripta lingua Fennica edita*, 310. Turku: Turun yliopisto. Myös <https://www.doria.fi/handle/10024/67049>
- Roberts, Matthew (2007) W. L. Jackson, *Exemplary Manliness and Late Victorian Popular Conservatism*. Kirjassa: McCormack, Matthew (toim.). *Public Men. Masculinity and Politics in Modern Britain*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Sulkunen, Irma. *Suomi naisten äänioikeuden edelläkävijänä*. Kirjassa: *Naiset eduskunnassa – Suomen eduskunta 100 vuotta, osa 4*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- van Zoonen, Liesbet (2005). *Entertaining the Citizen. When Politics and Popular Culture Converge*. Lanham, MD & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Keskustan pääministerivaali ja naistenlehtien politiikan julkisuus

"Nyt meille kaikille kävi hyvin, puolueelle, läheisilleni ja minulle itsellenikin", iloitsi ympäristöministeri Paula Lehtomäki syyskuun *Eevassa* (9/2010). Syksyn lämpimin värein ehostettu ministeri hymyili lehden kansikuvassa säteilevästi. Sitaatissa viitattiin keskustan kesäiseen puoluekokoukseen ja Lehtomäen päätökseen kieltäytyä puheenjohtajaehdokkuudesta ja vetäytyä perhesyistä puolueen varapuheenjohtajan tehtävistä.

Poliitikkojen mediarepresentaatioita käsittelevissä tutkimuksissa on kiinnitetty runsaasti huomiota siihen, että naispoliitikoista kirjoitettaessa tartutaan innokkaammin yksityiselämään ja ulkonäköön kuin asiakysymyksiin (esim. Pantti 2005–2006; Ross 1995). Huomattavasti vähemmän on kiinnitetty huomiota siihen, että yksityiselämän näkökulmaa painottavat naistenlehdet tarjoavat naispoliitikoille sekä myönteistä näkyvyyttä että tilaa poliittisten viestiensä esittämiseen itselleen mieluisista näkökulmista. Pelkästään negatiiviseksi kehitykseksi on tähänastisessa tutkimuksessa tulkittu sitä, että kansikuvajulkisuus tekee lehtien kohderyhimä vastaavista, kolmi-nelikymppisistä naispoliitikoista "viihdejulkiksia" (Aslama ja Jääsaari 1997; 2004). "Kun nuoret naiset paistattelevat populaarin politiikan julkisuuden viihteellisessä valokeilassa, perinteinen, vakava, asiallinen ja oikea politiikan julkisuus näyttää yhä äijien hallitsemalta", Minna Aslama ja Johanna Jääsaari (2004, 65) kirjoittavat.

Argumentaation taustalta kuultaa normatiivinen julkisuuskäsitys, joka haikailee naisten pääsyä "perinteisen" ja "kovan" "asiapolitiikan" alueelle ja manaa politiikan alueen kutistumista viihteellistymisen seurauksena. Tuoreimmissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota myös päinvastaiseen kehitykseen: politiikan julkisuuden laajentumiseen. Kuten politiikantutkijat Ville Pernaa, Mari K. Niemi ja Ville Pitkänen (2009, 10) huomauttavat, mediakuluttaja kohtaa nyt poliitikot ja politiikan yhä useammilla julkisuuden alueilla. Samantapaisen huomion on tehnyt myös viestinnätutkija Juha Herkman (2010). Vaalijulkisuutta tutkineen Herkmanin mukaan politiikan viestinnän tutkimusta vaivaa politiikan rationaalisuuden korostaminen ja

tutkimuksen rajautuminen ainoastaan niin sanotun laatumedian analyysiin. ”Poliitiikan julkisuus ei kuitenkaan rakennu yhdessä uutisessa tai viestintävälineessä, vaan se koostuu moninaisesta uutisten, haastattelujen, kannanottojen ja viihdetuotantojen verkostosta”, Herkman (2010, 6) kirjoittaa. Naistenlehtien poliittikohaastattelujen tehtäviä ja vaikutuksia pitäisi siis katsoa koko julkisuuden kentän ja politiikan muuttuvien sisältöjen ja pelisääntöjen näkökulmista.

Tässä artikkelissa esitän, että naistenlehdet kytkeytyvät monin tavoin politiikan julkisuuksiin ja että naistenlehtien korostama positiivinen poliittikokuva toimii vastapainona mediassa yleistyneelle kriittiselle ja jopa kyyniselle suhtautumiselle poliittikkoihin. Esimerkkitapauksena tarkastelen Mari Kiviniemestä ennen ja jälkeen keskustan puheenjohtajavaaleja keväällä 2010 *Annassa*, *Oliviassa*, *Eevassa* ja *Gloriassa* julkaistuja henkilöhaastatteluja. Tarkastelen myös sitä, miten naistenlehtien toimittajat suhtautuvat (nais)poliittikkojen esillä pitämiseen. Toimittajien haastattelut toteutettiin osana Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön *Naistenlehdet journalismin ja julkisuuden paikkana* -tutkimusprojektia.¹

Maaseutunostalgiaa ja kulttuurikeskustalaisuutta

Keskustan puoluekokouksesta Lahdessa 11.–13.6. 2010 muodostui myös pääministerivaali, kun keskustan puheenjohtajasta valittiin samalla pääministeri tehtävästä syrjään vetäytyvän Matti Vanhasen tilalle. Puheenjohtajavaalissa ehdolle asettuivat elinkeinoministeri Mauri Pekkarinen, hallinto- ja kuntaministeri Mari Kiviniemi, ulkomaankauppa- ja kehitysministeri Paavo Väyrynen sekä kansanedustaja Timo Kaunisto.

Kustannusyhtiö *Bonnierin* julkaiseman naistenlehden *Olivian* kesäkuun numerossa Kiviniemeä tituleerattiin suoraan ”pääministeriehdokkaaksi”. Jutun näkökulmana olivat naisjohtajuuteen liitetyt kielteiset asenteet. Aihetta taustoitettiin eduskuntatyössä meneillään olleeseen naisten downshifting-ilmiöön: kuluva vaalikauden aikana naisedustajat yksi toisensa jälkeen ilmoittivat jättäytyvänsä eduskuntatyöstä tai puolueensa johtotehtävistä. Kokoomuksen Sari Sarkomaa luopui opetusministerin tehtävästä, ja Paula Lehtomäki kieltäytyi keskustan puheenjohtajaehdokkuudesta. Vihreiden Janina Andersson ja kokoomuksen Hanna-Leena Hemming ilmoittivat, etteivät aio asettua ehdokkaiksi kevään 2010 eduskuntavaaleissa.² *Oliviassa* Mari Kiviniemeä pyydettiin kertomaan, ”miksi kannattaa mieluummin pyrkiä pomoksi kuin pysyä rivijäsenenä”. Napakoiden väittämien (”En osaa tarpeeksi”, ”En halua liikaa töitä”, ”Haluan olla pidetty”) ja Kiviniemen vastausten varaan rakennettu juttu korosti Kiviniemeä asenteeltaan ”pohjalaisena” johtajatyypinä, joka osaa asiat ja hoitaa hommat, mutta ei pyri miellyttämään ketään.

Kiviniemen johtajaominaisuuksia kuvailtiin samoin sanoin aiemmin keväällä *A-Lehtien* julkaisemassa *Eevassa*, jossa Kiviniemeä esiteltiin viiden sivun henkilöhaastattelussa otsikolla ”Kohti terävintä kärkeä”.³ Jämäkän johtajan kuvaan tuotiin

jutussa myös lämpimiä sävyjä. Kiviniemeä kuvailtiin ”huumorintajuiseksi naiseksi, jolla on lämmin sydän ja intohimoinen suhde elämään”. Huomiota jutussa sai myös ministerin keskustalainen arvomaailma. Kerrottiin, että ”kotoa periytynyt keskustalaisuus voitti” vaikka puolue näyttikin ”vanhoilliselta”. Sitaattinostoon kirjattiin Kiviniemen nostalgis-romanttinen suhde maaseutuun.

Maalla asuessa oppi suvaitsevaisuutta. Kaikista pidettiin huolta, kylähullut ja akateemiset mahtuivat samaan yhteisöön.

– se on asenne, jonka soisin leviävän kaikkialle. (Eeva 3/2010.)

Idylliseltä saatiin jutussa näyttämään myös lapsuusvuosien puuhailu vanhempien omistamassa broilerikanalassa.

Kotitilan perheyhteyksien töihin osallistuivat lapsetkin. Kanalassa he autoivat hallien kalustamisessa, ruokintalaitteiden pesussa ja untuvikkojen vastaanotossa. (Eeva 3/2010.)

Huhtikuun *Gloriassa* (Sanoma Magazines) Kiviniemen maaseutunostalgia vaihtui kaupunkilaiseen kulttuurikeskustalaisuuteen. *Glorian* viiden sivun haastattelussa Kiviniemen valintaa puolueen johtoon luonnehdittiin kohtalonkysymykseksi keskustapuolueen tulevaisuuden kannalta. ”Keskustan viimeinen toivo”-otsikoi-

dussa haastattelussa puheenjohtajavaali yhdistettiin dramaattiseen jakolinjaan ”vanhoillisten maanviljelijöiden” ja ”liberaalien, koulutettujen, taajamissa asuvien ihmisten välillä”.

Monen keskustalaisen mielestä puolue seisoo risteyksessä, jonka toisessa tienviitassa lukee Kiviniemi ja toisessa Värynen. Suunta Värynen voisi viedä keskustan maanviljelijöiden ja maaseudun puolueeksi. Se saattaisi ajaa puolueen marginaaliin ja äänestäjät kokoomuksen ja vihreiden syliin. Suunta Kiviniemi taas voisi tehdä keskustasta koulutettujen, taajamissa asuvien ihmisten puolueen. Vastustajien mielestä suunta olisi liian liberaali ja johtaisi maaseudun ja Santeri Alkion ajaman köyhän asian unohtamiseen. (Gloria 4/2010.)⁴

Mari Kiviniemeä tulkittiin *Gloriassa* pikemmin modernin, liberaalin kaupun-

kilaisnaisen kun ”maaseudun köyhien” edusnaisena. Jutussa kerrottiin Kiviniemen klassisen musiikin harrastuksesta (”Helsinki oli teiniaikoina Kiviniemelle klassisten konserttien kaupunki”) ja perheen asuinpaikasta ”Taka-Töölössä, Sibeliuspuiston laitamilla”. Mielikuvaa modernista kaupunkilaisesta täydensi muotokuva-

sarja Kiviniemestä stilettikorkosaappaissa ja mustassa, lyhythelmaisessa jakkupuvussa. Mustine kajaleineen ja mustaksi lakattuine kynsineen Kiviniemi muistutti kuvissa Hanna Pakarisen tai Tarja Turusen tyylistä poprock-tähteä. Yhdessä kuvista Kiviniemi näppäili kännykkäänsä dynaamisen näköisenä. Edellä kuvatut elementit ovat epäilemättä kaikki *Glorian* ajateltua lukijakuntaa puhuttelevia asioita. Selväksi tulee, että tulevalla pääministerillä on klassista sivistystä ja hän viihtyy kaupungin kulttuuripalvelujen, muodin ja modernin teknologian parissa. *Glorian* haastattelussa kerrottiin myös, että kahden kouluikäisen lapsen äitinä Kiviniemi kieltäytyi ulkomaankauppaministerin salkusta, mutta otti ”erittäin mielellään” vastaan hänelle tarjotut hallinto- ja kuntaministerin tehtävät.

Suvi Vanto (2000) on esittänyt pro gradu -tutkielmassaan, että naistenlehtien poliittikkohaastatteluisia lähestytään usein rationaalisen ihannekansalaisen ihanteita: esitellään politiikan vaikuttaja, joka keskustelee, on kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja on halukas niitä omien arkisten ja paikoin raskaidenkin velvollisuuksiensa lomassa ajamaan. Naistenlehdille voikin ajatella muodostuneen erityinen rooli yhtenä politiikan julkisuuden muotona, jossa rakennetaan vastapainoa skandaaleja, epäkohtia ja väärinkäytöksiä korostavalle politiikan journalismille. Naistenlehtien toimintaperiaatteista ja ehdoista toimia politiikan julkisuutena ei kuitenkaan tiedetä vielä paljoakaan. Arkiymmärryksessä naistenlehdet ymmärtetään edelleen usein yhteiskunnasta ja politiikasta erilliseksi saarekkeekseen.

Helsingin Sanomien eduskuntatoimittaja Teija Sutinen kommentoi *HS*:n kolumnissaan *Glorian* juttua Mari Kiviniemestä happamasti.⁵

Kiviniemi [...] esiintyy tuoreessa *Gloria*-lehdessä oikeaksi foxy ladyksi meikattuna, aivan kuin näyttelisi jotakin roolia. [...] Poliittikkonaiset halutaan siis pyntätä, jotta he olisivat kiinnostavampia, ja he vielä suostuvat kummallisiin verkkosukkaposeerauksiin. Miehet saavat olla omana itsenään. Heitä ei edes yritetä vääntää rooliin, jossa pitää olla epäpoliittinen. (*HS* 1.4.2010.)

”Verkkosukkaposeerauksella” Sutinen viittasi arvatenkin sdp:n puheenjohtaja Jutta Urpilaisen vuoden takaiseen poseeraukseen *Iltalehden* viihdesivulla (*IL* 31.12.2008) glamourmeikissä, aniliininpunaisessa leningissä ja verkkosukkahousuissa.⁶ Sutisen esittämät kysymykset siitä, miksi ”verkkosukkaposeerauksia” vaaditaan ja miksi niihin suostutaan, ovat hyviä ja tärkeitä. Mutta tämän lisäksi voisi kysyä, miksi verkkosukkaposeeraus tulkitaan automaattisesti ”epäpoliittiseksi” esiintymiseksi, ja miten niin miehet saavat olla julkisuudessa ”omana itsenään”? Imagopolitiikan (esim. Isotalus 1998; Karvonen 1997) aikakaudella ulkoisesta edustavuudesta on tullut kielitaidon ja kansainvälisen työkokemuksen ohella tärkeä osa poliittikkojen pätevyyden arviointia. Ulkonäköammattilaiset ja ”semiootikot” kommentoivat poliittikkojen elekieltä, esiintymisasuja ja niiden kantamia viestejä vakiutuisena osana politiikan journalismia etenkin ennen vaaleja. Näissä olosuhteissa ei liene yhdentekevää, keille ulkoista edustavuutta korostavaa julkisuutta tarjoutuu ja keille ei.

Edullinen ulkonäkö ja myönteinen medianäkyvyys siivittävät epäilemättä poliittisen uran etenemistä. Naistenlehdissä taajaan nähdyt Anni Sinnemäki, Johanna Sumuvuori, Paula Lehtomäki, Maria Guzenina ja Mari Kiviniemi ovat kukin nousseet puolueidensa johtotehtäviin. Ei siis voida automaattisesti olettaa naistenlehtihaastattelujen tai edes verkkosukkaposeerausten vähentävän politiikon uskottavuutta. Aikansa elänyttä on myös ajatella, ettei naistenlehtien haastatteluissa voitaisi välittää poliittisia(kin) viestejä.

Naispoliitikkojen glamourjulkisuuden merkitykset eivät nähdäkseni avaudu pelkästään asian ja viihteen tai kevyen ja vakavan kaltaisilla perinteisillä vastakkainasetteluilla. Ongelma ei piile pelkästään ”verkkosukissa” tai niissä poseeraavissa naispolitiikoissa, vaan myös viimeistään vaalirahapaljastusten jälkeen vastenmieliseksi muuttuneessa *politiikassa*. Vastenmielisyyys politiikkaa kohtaan nousi esiin haastattelemiemme naistenlehtien toimittajien puheissa.

Mä luulen että politiikka on nyt jotenkin [...], tää kevät on, tai tää talvi [2009–2010] on ollu ehkä niin, kukaan ei halua olla missään tekemisissä sen [politiikan] kaa, se on semmonen likaviemäriefekti.

Puoluepolitiikka [on vaan] sellasta jotain vaalitaistelua [...] se on kaventunu tarkottamaan [...] just jotain vaalirahaa, kähmintöjä ja jopa tekstiviestin lähettämistä [...] että siis se on vähän niin ku ryvettyny sanana.

Television muodonmuutosohjelmissa tavataan puhua ”todellisen minän” esiin tuomisesta erilaisten kosmeettisten ja kirurgisten toimenpiteiden sekä muodinmukaisen pukeutumisen avulla (Kyrölä 2010; Kinnunen 2008). Ajatusta voi soveltaa myös poliitikkojen glamourjulkisuuteen. Stailaajien ja kosmetiikan ammattilaisten avulla esiin loihditulla kauneudella paljastetaan naispolitiikon todellinen persoona ja siivotaan näkyvistä politiikan rumentava, vanhentava, tylsistyttävä ja likaiseksi tekevä vaikutus.

Puoluepolitiikan höysteenä ripaus feminismiä

Puhtauden retoriikkaa viljeltiin myös Kiviniemen *Otavamedian Anna*-lehdessä ilmestyneessä haastattelussa 3. kesäkuussa 2010, vain viikkoa ennen keskustan puheenjohtajavaalia.⁷ Haastattelussa viitattiin keskustapuolueeseen vaalirahakohussa pahiten ”ryvettyneenä” puolueena. Kiviniemen vastauksen mukaan suurin virhe oli siinä, että vaalirahoitus ulkoistettiin parille hämärälle liikemiehelle. ”Meillä ilmeisesti vain puoluesihteerin [Jarmo Korhonen] tiesi, mitä on tapahtunut [...] Tässä loppuu ilman muuta, jos minusta tulee puheenjohtaja.” (*Anna* 22: 2010.)

Samalla kun esitettiin, että juuri Kiviniemen vallassa on päättää puolueen varainkeruun tulevaisuudesta, vaalirahoituksen ongelmat sukupuolitettiin nimenomaan muutamien *liikemiesten* aiheuttamiksi. Samaan hengenvetoon vakuuteltiin puo-

lueen sisäisen naisrintaman tukea ja yksimielistä kannatusta Kiviniemelle. Haastattelussa vedottiin yhtenäiseen naisrintamaan, johon kutsuttiin myös *Annan* oletettu lukija. Tunnusasanana tässä kutsussa toimi feminismi, jota Kiviniemen esitettiin työssään (”ripauksen” verran) edustavan.

[O]n tässä ehdokkuudessani ripaus feminismiä, olen kuitenkin ainoa nais-ehdokas. Poliittikka ei todellakaan ole, tälläkään tasolla, pelkästään miesten hommaa. Verenpaineeni nousee aina esimerkiksi talousneuvoston kokouksissa, kun katson sitä mieskööriä. Neuvostoon kuuluvat työmarkkinajärjestöt, yrittäjät, Suomen Pankki, MTK, Kuntaliitto ja Keskuskauppakamari. Siellä ei ole yhtään naista. Näiden asioiden ei pitäisi olla vain miesten käsissä. (*Anna* 22:2010)

Feminismi-termiä käytetään jutussa yhteisrintaman rakentamisen hengessä, tavalla, joka viittaa tarkemmin määrittelemättä kaikille (naisille) koituvaan kulttuuriseen, poliittiseen, yhteiskunnalliseen ja moraaliseen hyvään. Pyrkimyksenä ei ole osallistua feministisiin keskusteluihin tai ylipäätään keskustella feministisen politiikan sisällöistä, vaan vedota yhteiseen, kaikkien naisten etuja palvelemaan ja puoluekannasta riippumatta jakamaan aatteeseen. Tämäntapaiseen feminismiin ideaan on viime aikoina kohdistettu voimakasta arvostelua niin sanotun miesliikkeen suunnalta.

Tekstistä syntyy vaikutelma, että haastattelutilanteessa puhutaan intiimisti ”naisten kesken”. Väitöskirjassani (Saarenmaa 2010) kiinnitin huomiota naistenlehtien haastatteluissa rakentuvaan naistenvälisyyteen ja haastateltavaa, jutun kirjoittajaa ja oletettua lukijaa yhdistävään ”sisaruuteen”. Poliittikkohaastatteluissa tämä tarkoittaa sitä, että lukijoihin ja potentiaaliin äänestäjiin vedotaan naisina yli ikä-, sukupolvi-, luokka- ja puoluerajojen. Näin näytti tapahtuvan myös naistenlehtien toteuttamissa Mari Kiviniemen haastatteluissa. Ehdokkaan sukupuoli nostettiin politiikan ja poliittisen kulttuurin muutoksen ainoaksi kriteeriksi, samalla kun muut keskustapuolueen johtoon pyrkivät ”pääministeriehdokkaat” sivuutettiin sukupuolen perusteella kokonaan.

Poliitikoista ei puhuta toimituksissa – ehkä pitäisi?

Kysyimme tutkimuksessamme naistenlehtien toimittajien kantaa Kiviniemen esiin nostoon juuri ennen keskustan puoluekokousta. Naistenlehtien toimittajien mielestä Mari Kiviniemen tapauksessa voitiin joustaa normaalista ”vaalikaranteeniajattelusta”, koska on edelleen poikkeuksellista, että naispoliitikko nousee Suomessa näin merkittävään asemaan. Naiseudella perusteltiin myös Kiviniemen nostoa ainoana keskustan puheenjohtajaehdokkaista esiin.

Kiviniemi on ainoa naisehdokas, ja me ollaan naistenlehti, niin me voidaan pakkana valita se nainen sieltä.

mä en jotenki edes ajatellu, että [...] otetaanks me nyt osaa jotenki tähän vaalitulokseen, mut toisaalta.. että otetaan vaan, otetaan tällä tavalla osaa, et liputetaan Kiviniemen puolesta. Et on siin vähän sellanenki, et sit liputetaan naisten puolesta.

poliitikkoja on [lehdessä], koska niillä pitäis olla jotain ajatuksia siitä miten maailma rakentuu ja ne haluaa meidän lukijoiden äänestävän itseään niin meidän kannattaa kertoa niiden ajatuksista. [...] Meillä on Mari Kiviniemi koska jos siitä tulee pääministeri niin on se hyvä tietää jotain sen ajatuksista. Sen sijaan Paavo Väyrynen ei pääsisi lehteen. Keski-ikäinen tai vanhempi mies-poliitikko ei meillä näy.

Politiikan julkisuuden kannalta kiintoisaa on, että haastatellut toimittajat eivät koe käsittelevänsä jutuissaan puoluepolitiikkaa ja että naistenlehdissä näin ei voisi tehdä. Naistenlehtien poliitikkohaastattelujen tiedonintressinä on ihminen politiikan roolin tai tehtävien takana. Poliitikot ovat kiinnostavia nimenomaan persoonina, eivät puoluekantansa edustajina. Tätä kautta esiin pääsevät myös politiikan aiheet ja mielipiteet.

Me ei täällä ruveta käsittelemään sitä että miten tämä ja tämä lainsäädäntö uudistuu, mut jos me tehdään Heidi Hautalasta juttu, niin Heidi Hautala saa sen oman tarinansa sisällä sanottuu ihan hirveesti siitä että, mitä se ajattelee maailmasta.

Toimittajat tiedostavat, että naistenlehtijulkisuus on poliitikoille mieluista julkisuutta nimenomaan politiikan roolin näkökulmasta. Haastattelu irtoaa etenkin ennen vaaleja helposti.

[Tää meidän lehden] julkisuus on selvästi hyvin semmosta myönteistä julkisuutta. Että sen takii mä luulen et me saadaan helposti sellaisiakin haastateltavia jotka ei ehkä muihin lehtiin anna juttuja. Ja hyvin hanakasti just joku poliitikko saattaa antaa meille isonkin haastattelun.

[M]eillä saa sanoa asiansa rauhassa...ei ole sitä ärhäkkää politiikan toimittajaa keskeyttämässä ja tivaamassa että mitä tarkoitat...haastateltava saa sanoa lauseensa loppuun ja se vielä kirjoitetaan mahdollisimman kiinnostavaksi että ihmiset jaksais lukea sen..vaikka ei välttämättä [haastattelussa] tule sanottua niin kiinnostavasti.

Poliitikot saavat naistenlehdissä vaikuttaa myös siihen, mitä aiheita haastattelussa käsitellään ja mistä vaietaan. Äitiyteen ja perheen järjestelyihin liittyvät kysymykset saavat tilaa, koska näiden aiheiden esillä pitäminen kuuluu sekä naistenlehtien että naispoliitikkojen kiinnostuksen kohteisiin. Myös kaikissa edellä mainituissa Kiviniemen haastatteluissa käsiteltiin Mari Kiviniemen roolia lapsiperheen äitinä. Yhdessäkään jutussa ei kysytty Kiviniemen kantaa esimerkiksi tehomaata-

louteen, turkistarhaukseen tai vaikkapa keskusliikkeiden ylläpitämään einesruokakulttuuriin – nämäkin naistenlehtien lukijoiden kannalta kiinnostavia kysymyksiä.

Haastattelujemme perusteella naistenlehtien roolia ja asemaa politiikan julkisuuden areenana ei käytännön toimitustyössä juuri mietitä, eikä lehtien osallistumisesta politiikan julkisuuteen lehtien toimituksissa keskustella. Ehkä sentään pitäisi? Poliitiikan julkisuuden laajenemisen (Pernaa et al. 2009) ohella on viimeaikaisessa tutkimuksessa kiinnitetty huomiota politiikan *moralisoitumiseen* (Mouffe 2005). Poliitiikan asiakysymyksiä käsitellään yhä useammin vetoamalla moraaliin, henkilökohtaiseen arvomaailmaan tai vakaumukseen. Tähän nähden on huomionarvoista, että naistenlehdet tarjoavat joillekin (nais)poliitikoille runsaasti tilaa esittää asiaansa muussa kuin ikäväksi, vastenmieliseksi ja likaiseksi mielletyn puoluepolitiikan viitekehyksessä. Naistenlehdet tarjoavat poliitikoille mahdollisuuden puhua myös politiikan asiakysymyksistä julkaisu ympäristössä, joka sitkeästi mielletään joksikin-muuksi-kuin politiikaksi.

FT Laura Saarenmaa työskentelee projektitutkijana Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikössä.

VIITTEET

- 1 Tutkimuksessa haastateltiin 22:ta kirjoittavaa toimittajaa 11:stä tällä hetkellä ilmestyvästä suomalaisesta naistenlehdessä. Tutkimuksen rahoitti Helsingin Sanomain Säätiö.
- 2 *Helsingin Sanomat* haastatteli aiheesta politiikantutkija Jaana Kuusipaloa (HS 17.1.2010). Tutkijan mukaan nuorten naisten nousu politiikan huipulle saattaa vaikeutua, jos politiikan työtapoja ei nykyaikaisteta pienten lasten vanhemmille sopiviksi.
- 3 Anu Kylén (kirj.) Kohti terävintä kärkeä, *Eeva* 3/2010, 8–12.
- 4 Ninni Lehtniemi (kirj.) Keskustan viimeinen toivo, *Gloria* 4/2010, 54–58.
- 5 Teija Sutinen (kirj.) Vaarattomiksi pyntätyt. *HS* 1.4. 2010.
- 6 Sdp:n entinen kansanedustaja ja ministeri Arja Alho kommentoi Urpilaisen esiintymistä seuraavan päivän *Iltä-Sanomissa* todeten, että "politiikan toimintakenttä on jossain muualla kuin kristallilamppujen tai verkkosukkien maailmassa" (*IS* 1.1.2009). Urpilaisen verkkosukista muodostui nopeasti käsite ja poliittisen huulenheiton aihe.
- 7 Annina Pennonen (kirj.) Asiallinen tapaus, *Anna* 22: 3.6.2010, 30–32.

LÄHTEET

Aslama, Minna ja Jääsaari, Johanna (1997) Avoimien vai suljettujen ovien politiikkaa. Kirsi, kiintiöt ja populaari julkisuus. *Politiikka* 1997:3, 278–287.

Aslama, Minna ja Jääsaari, Johanna (2004) Sillä silmällä. Naiset, populaari politiikka ja mediajulkisuus. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 2004:4, 61–66.

Herkman, Juha (2010) Poliitiikan julkisuus viestintän välissä. *Intermediaalisuus ja vaalit. Media & viestintä* 33:2, 5–22.

Isotalus, Pekka (1998) (toim.) Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa. Jyväskylä: Atena.

Karvonen, Erkki (1997) *Imagologia. Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä.* Tampere: Tampereen yliopisto.

- Kinnunen, Taina (2008) Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset. Helsinki: Gaudeamus.
- Kyrölä, Katariina (2010) Weight of Images. Affective Engagements with Fat Corporeality. Turku: University of Turku.
- Pantti, Mervi (2005–2006) Gender, Politics and Media: Challenging Stereotypes, Promoting Diversity, Strengthening Equality. <http://www.portrayingpolitics.net/research.php>. Linkki tarkastettu 10.1. 2010.
- Pernaa, Ville, Niemi, Mari K. ja Pitkänen, Ville (2009) Poliitiikan journalismin tila Suomessa. Turku: Kirja-Aurora.
- Mouffe, Chantal (2005) On the Political. Abingdon: Routledge.
- Ross, Karen (1995) Women, Politics, Media: Uneasy Relations in Comparative Perspective. Cresskill (N.J.) : Hampton Press.
- Saarenmaa, Laura (2010) Intiimin äänet. Julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961–1975. Tampere: Tampere University Press.
- Vanto Suvi (2000) Onko poliittinen henkilökohtaista? Poliitikot ja naistenlehtijulkisuus. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Julkisen palvelun tv-urheilu politiikan potkupallona

Yleisradion verkkosivuilla kerrotaan julkisen palvelun suomalainen periaate: ”Julkinen palvelu, *public service*, tarkoittaa sitä, että kaikille kansalaisille asuinpaikasta tai varallisuudesta riippumatta taataan monipuolista ohjelmatarjontaa”. Urheiluohjelmistossa julkiseen palveluun liitetään samanlainen monipuolisuuden ihanne: ”Urheilussa Yle tarjoaa suomalaisia yhdistäviä suurtapahtumia ja lajien monipuolisuutta”¹.

Yleisradion urheiluohjelmisto nousee säännöllisesti esiin, kun puhutaan julkisen palvelun tehtävistä ja tehtävien toteuttamiseen käytettävistä varoista. Urheilun televisiointimaksut vaikuttavat selvästi julkisen palvelun kulupuolella, ja siksi on ymmärrettävää, että urheiluaseeseen tartutaan poliittisessa ja julkisessa keskustelussa hanakasti. Toisaalta lähes samaan hengenvetoon vaaditaan urheilun säilymistä julkisen palvelun ohjelmistossa.

Yleisradion rahoitustaistelussa urheilun mainitseminen aiheuttaa aina näyttävän hyökkäyksen. Mielipiteitä sinkoilee suuntaan ja toiseen, mutta pölypilven laskeuduttua voidaan todeta, ettei mitään dramaattista oikeastaan ole tapahtunut, eikä tapahdu, niin kauan kuin julkisen palvelun urheilua käytetään vain satunnaisena latinkina parlamentaarikkojen välisessä kiistassa. Tv-urheilua potkitaan politiikan pelikentillä, mutta jotta ottelu saataisiin päätökseen, pitäisi päättää, mistä taistellaan.

Perinne velvoittaa, mutta kuinka kauan?

Suomalaisen urheilujournalismin juuret juontavat 1900-luvun alkupuolelle, ja lähes yhtä kauas ulottuvat myös *Yleisradion* urheilun perinteet. Silloin kun sotaisat termit hyökkäyksineen ja asemasotineen olivat arkipäivää, urheilu toi kansakunnalle valoa ja toivoa radion välityksellä. 1950–1960-luvuilta alkaen ääni sai seurakseen kuvan, ja urheilujournalismista tuli uusi näkyvä toimija televisiossa.

Vaikka Yleisradion urheiluohjelmiston juuret ovat yhtä pitkät kuin koko julkisen palvelun, ei urheilun asemaa ole erikseen kirjattu Yleisradiolakiin.

Viimeksi Yleisradion tehtävää pohdittiin keväällä 2009 julkistetussa niin sanotussa Lintilän työryhmän loppuraportissa. Työryhmä vaati julkisen palvelun määritelmään tarkennuksia, mutta huomionarvoista urheilutoiminnan kannalta on, että urheilua ei edelleenkään mainittu julkisen palvelun tehtävänannossa:

”Työryhmä pitää julkisen palvelun nykyistä määritelmää pääosin asianmukaisena. Määritelmä tehtävistä kaipaa kuitenkin ajantasaistamista sopimaan muuttuvaan mediamaailmaan. Julkisen palvelun tehtävän määritelmää ehdotetaan täsmennettäväksi. Nykyinen velvoite täyden palvelun ohjelmistoista muutetaan velvoitteeksi tuoda monipuolinen ja kattava ohjelmisto jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin. Työryhmä korostaa, että julkisen tehtävän täyttäminen edellyttää nyt ja tulevaisuudessa uuden teknologian hyödyntämistä sisältöjen ja jakeluteiden kehittämisessä. Työryhmä ehdottaa lisäksi, että Yleisradiolle asetettaisiin velvoite säilyttää ohjelma-aineistoa ja näin täyttää tärkeä tehtävä toimia kansakunnan muistina. Nykyiseen määritelmään velvollisuudesta painottaa lapsille suunnattuja ohjelmistoja ehdotetaan lisättäväksi myös nuoret ikäryhmät tavoittava ohjelmatarjonta”. (LVM tiedote 23.4.2009.)

Tv-oikeudet voimakkain toiminnan määrittäjä

Yleisradion tv-urheilu ei olisi niin suosittu ase parlamentaarisessa julkista palvelua koskevassa sanasodassa, ellei sen käyttöön olisi tarvittavaa perustetta. Tv-urheilun oikeutus on perustunut 1990-luvulta alkaen yhä enemmän edellä mainittuihin televisiointioikeuksiin ja niiden hallintaan. Oikeudet urheilutapahintaan myydään normaalisti korkeimman tarjouksen tehneelle. Tosin lähetyssorganisaatio, joka takaa enemmän näkyvyyttä urheilulle tai parempitasoisen toteutuksen, voi päästä etusijalle (Andrews, 2006, 137).

Jos 1970–1980-luvuilla Yleisradio määritteli television urheiluohjelmiston, on tilanne nykyisin täysin toinen. Yleisradion tai julkisen palvelun maineella ei saavuteta oikeuskilpailussa enää edes makeaa pullaa neuvottelupöytään. Tapaus tapaukselta kaupalliset kanavat ovat kääntäneet urheilun televisiointioikeustaistelut voitokseen 1990-luvun murroksen jälkeen. Yleisradiolle menetetyt tv-oikeudet olivat monopoliajan murtuessa toistuvia iskuja vyön alle. Nykyisin tilanteeseen on jo myönnetty, mutta vain siksi, että on ollut pakko.

Harry Arne Solberg (2007) on nähnyt taistelussa yhtäläisyyksiä jopa politiikkaan ja poliitikkojen toimintaan: ”Julkisen palvelun kanavapäälliköt haluavat säilyttää asemansa ja suosionsa sijoittamalla varoja sellaisiin tv-tuotteisiin, joita yleisö olisi voinut nähdä myös vapaasti katsottavalta kaupalliselta kanavalta. Samanlaista käyttäytymistä voi havaita poliitikkojen toimissa, joi-

den tavoitteena on uudelleenvalituksi tuleminen.” Yleisradion urheilumonopoli-aikana moni tottui hyvälle, ja niin sanotuista saavutetuista eduista luopuminen tekee tunnetusti kipeää.

Televisiointimaksut ovat karanneet julkisen palvelun näkökulmasta sietämättömiin summiin ja etenkin nykyisessä tulenarassa rahoitustilanteessa urheilusta säästetään. Urheilu on piiloutumassa korttiporttien taakse, yleisö maksaa tai jupisee. molemmat vaihtoehdot antavat myös poliitikoille luvan puuttua keskusteluun.

Kansallisesti hämmentävä listaus

Vaikka Yleisradion urheilutehtävää ei olekaan kirjattu lakiin, on urheilusta ja Yleisradiosta keskusteltu useaan otteeseen 2000-luvulla. Liikenne- ja viestintäministerin toimeksiannon mukaan Suomessa alettiin vuonna 2005 valmistella kansallisesti merkittävien urheilutapahtumien listaa, joka noudattaisi Euroopan parlamentin ja neuvoston TVWF-direktiiviä. Listaus julkistettiin keväällä 2007, ja sen mukaisesti maksutta pitää saada katsella kahdeksaa suomalaisittain merkittävää urheilutapahtumaa.

Suomalaisella EU-lain logiikkaa noudattavalla listalla ovat kesä- ja talviolympialaiset, miesten jalkapallon MM-kilpailujen avaus-, puolivälierä-, välierä- ja loppuottelut sekä Suomen maajoukkueen ottelut, miesten jalkapallon EM-kilpailujen avaus-, puolivälierä-, välierä- ja loppuottelut sekä Suomen maajoukkueen ottelut, miesten jääkiekon MM-kilpailut kokonaisuudessaan, kansainvälisen hiihtoliiton pohjoismaisten hiihtolajien MM-kilpailut sekä yleisurheilun MM- ja EM-kilpailut.

Toistaiseksi lista on noussut keskusteluihin satunnaisesti ja joskus valitettavan harhaanjohtavasti. Esimerkiksi Yleisradion rahoituksesta ja roolista käyty julkinen debatti keväällä 2010 synnytti vääriä mielikuvia. Kansanedustaja Marjo Matikainen-Kallström kirjoitti 1.3.2010 päivätyssä tiedotteessaan *Näpit irti urheiluhjelmista* muun muassa seuraavaa: ”Merkittävien tapahtumien listan oikeusperusta on EU:n televisiodirektiivissä. Valtioneuvoston hyväksymä lista perustuu Yleisradion ehdotukseen ja sen pohjalta eri osapuolten kanssa käytyihin neuvotteluihin. Televisiodirektiivissä säädettyjen menettelyjen mukaisesti myös EU:n komissio on hyväksynyt listan eli katsonut että se on EU-oikeuden mukainen.”

Kansanedustajan tiedotteen kaksi viimeistä kappaletta vahvistavat käsityksen siitä, että Yleisradion urheilutehtävä koetaan harhaanjohtavalla tavalla laissa kirjoitetuksi. ”Jos, ja aivan varmasti myös kun, Suomen kansa haluaa katsoa urheilun arvoturnauksia, on yleisradion niitä myös lähetettävä. Katsojaluvut puhu- koot puolestaan. Suomessa ilmaan heitetty ehdotus urheilun vähentämisestä yleisradion ohjelmistossa on täten sekä terveen järjen, että EU-lainsäädännön vastainen”, Matikainen-Kallström päätti tiedotteensa.

Ensimmäinen harha tällaisessa ajattelussa on mainittu Yleisradion kirjoittamaton urheilutehtävä. Toisekseen on väärin vaatia julkista palvelua merkittävien televisiotapahtumien välittäjäksi. Kansallisesti merkittävien tapahtumien listassa ei määritellä mitään yksittäistä televisioalan toimijaa ohjelmiston välittäjäksi. Listassa mainitaan vain, että ohjelmat pitää olla vapaasti katsottavissa, eli ohjelman välittäjäksi käy yhtä hyvin *MTV3* tai *Nelonen* tai mikä muu vapaasti katsottavissa oleva kanava.

Kuka maksaa suur tapahtumat kotimaassa?

Vaikka lähetysoikeuksien hinnat ovat nousseet taivasiin, poliitikot vaativat Yleisradiota lähettämään isoimpia tapahtumia vanhojen perinteiden nojalla. Samaan hengen vetoon on kuitenkin kuultu sekä poliitikkojen että kansan mielipiteiden painostavan yhtiötä tiukentamaan kukkaron nyörejä. Juupas-eipäs-keskustelu saa vielä lisää latausta, jos suur tapahtuma järjestetään kotimaassa, sillä Yleisradio kun totuttu näkemään suurten kotimaisten urheilutapahtumien televisioijana.

Opetusministeriön vuonna 2006 laatimassa raportissa pohditaan televisioyhtiön asemaa paitsi taloudellisesta myös kulttuurisesta näkökulmasta. Raportissa viitataan myös tv-yhtiöiden haluttomuuteen osallistua suur tapahtumien televisiointiin. Tällaista keskustelua on käyty Yleisradiosta edellisvuosien aikana sekä yleisurheilun EM-kisojen että lentopalloilun EM-kisahakemusten yhteydessä. Raportin sävy on toteava, eikä se ota kantaa esimerkiksi siihen, pitääkö Yleisradion välittää kotimaassa järjestettävät kisatapahtumat. Toisaalta raportti ei myöskään ota huomioon Yleisradion toivetta siitä, että tv-yhtiöitä kuultaisiin kisahakemuksia valmisteltaessa. Yleisradio on kuitenkin selvästi linjannut viime aikoina, että se ei ota automaattisesti isännän roolia, vaikka kuinka yhtiön perinne siihen viittaisikin.

Eurooppalaiset, Yleisradion kaltaiset julkisen palvelun yhtiöt ovat lähettäneet olympialaisia vapailla kanavilla vuodesta 1956 alkaen. Yleisradioyhtiöitä edustavalla eurooppalaisella etujärjestöllä EBU:lla oli televisiointioikeudet myös Vancouverin talviolympialaisiin vuonna 2010 ja on edelleen Lontoon kesäolympialaisiin vuonna 2012. Tämän jälkeisten olympialaisten televisio-oikeuksista ei ole syntynyt sopimusta, joka takaisi niiden esittämisen vapailla kanavilla. Kansainvälinen Olympiakomitea myi tv-oikeudet Sportfive-yhtiölle, joka kauppa oikeuksia edelleen mm. Suomeen². Tämä tieto kirvoitti keskustelua aina eduskuntaa myöten. Huolestuneet parlamentaarikot saivat vastaukseksi vain ministeri Suvi Lindénin muistutuksen kansallisesti merkittävien tv-tapahtumien listauksesta. Listauksen perusteella olympialaiset on saatava suomalaiskoteihin vapaiden kanavien välityksellä, riippumatta siitä, millaista taistelua lähetysoikeuksista käydään.

Julkisen palvelun tv-urheilun arki

Mitä julkisen palvelun urheilu sitten tarkoittaa nykytelevisiossa? Tarkastelin artikkelia varten isänpäivän (14.11.2010) urheilutarjontaa julkisen palvelun toimitusympäristössä, vapaasti katsottavilla tv-kanavilla. Tutkimuksellisesti ajatellen yhden päivän otos on pieni, mutta jo tällaisesta esimerkistä ovat löydettävissä sekä julkisen palvelun perinteen ilmentymät että tv-oikeuksien aiheuttamat paineet.

Tutkimuspäivänä Yleisradio ei hemmotellut ketään erikseen. Sen sijaan MTV3 tarjosi lahjana – ja markkinointikeinona – mahdollisuuden tutustua maksukanavien ohjelmistoon: ”*Suorassa studiolähetyksessä käydään läpi urheilun superpäivän tapahtumia. Ohjelmassa käydään läpi rallin MM-sarjan päätösosakilpailun tapahtumia ja tulevaa F1-kauden päätöskisaa sekä muuta MTV3 MAXin ja CANAL+:n isänpäivän ilmaista urheilutarjontaa*”, kuten kanava mainosti Supersunnuntaiksi nimettyä ohjelmistoaan tv-ohjelmätiedoissa.

Isänpäivän tv-urheilun ohjelmistossa kotimaiset palloilusarjat loistivat poissaolollaan. Pääosan saivat vahvasti kaupalliset urheilutapahtumat moottoriurheilusta hiihtoon. TV2:n ohjelmisto painottui taitoluisteluun. Lajia käsiteltiin myös *Sisussa*, urheilun taustoista kertovassa makasiiniohjelmassa, jossa esille pääsivät myös junioreikäiset luistelijat. Yleisradion ohjelmistossa oli myös *Jumppa*-puolituntinen, kuntoiluun kannustava ohjelma³, jollaisia Yleisradio on esittänyt lähes television alkuvuosista saakka. *Nelosen* urheilutarjonta on vapailla kanavilla keskitetty *Nelonen sport*-kanavalle, joka isänpäivänä tarjosi purjehdusta, autoiluohjelmia ja golfia.

Vapaiden kanavien urheilutarjonta 14.11.2010 (ohjelmien alkuaajat, ei kestoja)

TV 1	TV2	MTV3	Nelonen
18.09 Urheiluruutu	6.00 Taitoluistelun GP	10.35 SuperSunnuntai	18.00 Seamaster Sailing
20.45 Urheiluruutu	11.30 Jumppa : Tanssitunti	10.45 Alppihiihdon MC	18.30 Extreme Sailing
	15.10 Taitoluistelun GP	11.45 SuperSunnuntai	19.00 MotoGP
	16.20 Urheiluhullut visailu	13.15 F1 Ennakko	20.00 Kaasukahva
	16.45 Sisu	13.45 Alppihiihdon MC	20.30 Start!
	19.00 Urheiluruutu	15.00 SuperSunnuntai	21.00 GT Academy 2010
	21.50 Tv-uutiset, urheilu	16.45 SuperSunnuntai	21.30 Freestyle Motocross
	0.00 Taitoluistelun GP	17.30 WRC RalliExtra.	22.00 IRC Scotland-ralli
		17.45 Formula 1	22.30 Sporttitähdet
		18.45 F1: Extra	23.00 Golf: WGC Highlights
		19.10 Tuloruutu	
		19.20 SuperSunnuntai	
		22.25 Tuloruutu	

(Lähde: Tv-ohjelmätiedot 14.11.2010 Ylen verkkosivuilla)

Seuraavaan taulukkoon on koottu urheilun uutislähetysten aiheet siinä järjestyksessä, kuin ne kussakin lähetyksessä tutkimuspäivänä kerrottiin:

Urheilun uutislähetysten aiheet 14.11.2010 (lajeittain):

	URHEILURUUTU		TULOSRUUTU		TULOSRUUTU MTV3 MAX
1	F-1	1	F-1	1	F-1
2	MM-ralli	2	MM-ralli	2	MM-ralli
3	Jääkiekon EHT	3	Jääkiekon EHT	3	Jääkiekon EHT
4	Jalkapallo mj puffi	4	Alppihiihto	4	Alppihiihto
5	Valioliiga	5	Jalkapallo mj	5	Jalkapallo mj
6	Koripallon VTB	6	Valioliiga	6	Valioliiga
7	Korisliiga graf				
8	Lentopallo SM graf				
9	Salibandy SM graf				
10	Tennis masters				
11	Alppihiihto				
12	Maastohiihto (+puffi)				
13	Pikaluistelu				
14	Taitoluistelu (+puffi)				
15	Muodostelmaluist. (+puffi)				

Ykkösuutinen urheilussa oli nuori formulasankari Sebastian Vettel, joka kaupallisen kanavan haastattelussa puhui muutaman lauseen suomen kieltäkin. Rallimaailmassa suomalainen sisu riitti MM-sarjan kakkospaikalle, mutta voitettiinhan sentään Ruotsi jääkiekkokaukalossa. Yleisradio on menettänyt tv-oikeutensa kaikkiin edellä mainittuihin urheilutapahtumiin, joten uutisoinnin tavoitettavuuden näkökulmasta julkinen palvelu hoiti tiedonvälitystehtävänsä tv-oikeuksista piittaamatta. Uutisoinnin turvana on niin sanottu sitaattioikeus, joka on määritelty vuonna 2010 voimaan tullessa AV-direktiivissä⁴. Julkinen palvelukaan ei tarvitse uutisointinsa turvaamiseksi lajin tai tapahtuman tv-oikeuksia, vaan voi direktiivin perusteella näyttää lyhyitä välähdyksiä kaikista urheilutapahtumista riippumatta siitä, millä kanavalla tapahtuma on alkujaan esitetty.

Esimerkkilähetyksissä huomio kiinnittyy *Urheiluruudun* uutisaiheisiin, jotka eroavat kaupallisen kanavan uutisoinnista. Tv-oikeuksiin viitataan välillisesti isänpäivän lähetyksessään kertomalla maastohiihdon, taitoluistelun ja muodostelmaluistelun tulevista lähetyksistä. Pienimmän ajallisen huomion ja kuvakerronnallisesti niukimman muodon tulosgrafiikkana saavat osakseen palloilun SM-sarjat. Esimerkkilähetyksistä välittyy väistämättä vaikutelma, että tietyt tehtävät hoidetaan, koska ne kuuluvat perinteisesti Yleisradion tai *Urheiluruudun* tehtäviin.

Kanavat tarvitsevat urheilukatsojia

Ohjelmatarjontansa tukemiseksi julkisen palvelun tv-urheilu toimii siis yhtäältä perinteensä, toisaalta kaupallisten toimijoiden logiikalla. Tavoitteena on tietenkin mahdollisimman suuri yleisö ja sen saavuttamiseksi omia urheilulähetystyksiä nostetaan esiin esimerkiksi television urheilu-uutisissa. Tämä on ymmärrettävää: Julkisen palvelun olemassaolo on perusteltua niin pitkään, kun se kerää katsojia. Kuten Dennis McQuail on todennut: ”Ilman yleisen mielipiteen tavoitetta ei ole rationaalista jatkuvuutta, mutta ilman yleisöjä ei julkisen palvelun tavoitteitakaan voida saavuttaa” (2002, 157).

Katsojien asemasta yleisradiotoiminnan suunnassa keskusteltiin jo 1980-luvulla, kun Sakari Kiuru hahmotteli pääjohtajakaudellaan ohjelmatoiminnan suuntaa. Ajan henkeen kuului yleisön entistä herkempi kuuntelu, ja yhtiössä kerättiin muun muassa tietoa median käyttötottumuksista⁵. Sakari Kiuru nosti pohdinnoissaan esiin yleisökeskeisen ajattelun vastapuolen: ”Yleisradio lähtee juoksemaan kilpailijoidensa tavoin markkinakysynnän perässä saavuttaakseen mahdollisimman suuret yleisöt ja unohtaakseen vähemmistöt. Tämä ei ole tarkoitus ja tuskin mahdollistakaan. Julkisen palvelun laitoksena yhteiskunta asettaa meille tehtäviä ja velvoitteita, joiden perusteella kulttuuri- ja palvelutehtävämme korostuu. Toimilupamme ei edellytä vain mekaanista tarjontaa vaan myös määrätietoista tahtoa. Parlamentaarinen rakenteemme ja rahoituksen riippuvuus yhteiskunnallisesta harkinnasta ja yleisömmme esittämät tarpeet pitävät meidät tiellä.” (Kiuru, 1990, 39.)

Urheilun näkökulmasta Kiurun esittämä vastanäkemyks on toteutunut, kuten jokainen televisiota seuraava voi todeta. Kilpajuoksussa katsojista on tavoiteltu nimenomaan suuria yleisöjä, ja vähemmistöt on käytännössä jätetty satunnaisen ohjelmien varaan. Tämä on ollut mahdollista vain, koska Yleisradion urheilutehtävää ei ole määritelty. Niin kauan kun menestystä on mitattu katsojaluvuilla, urheilu on toiminut tehtävänsä täyttäen. Koska tehtävänantoa ei koskaan ole ollut, olemattomassakaan tehtävänannossa ei hoputeta kilpailemaan miljoonayleisöistä miljoonakuluin.

Julkisen palvelun kirjoittamaton urheiluperinne ja arkitodellisuus kohtaavat jatkuvassa asemasodassa. Kerätäkö suuria katsojalukuja, jotka pönkittävät esimerkiksi TV2:n olemassaoloa ja vaikuttavat selvästi myös FST:n katsojaosuuksiin? Pohtimisen arvoista on sekin, tarjotaanko täyden palvelun uutisia vai keskitytäänkö muiden kanavien hyljeksimiin tapahtumiin ja lajeihin palveluperiaatteella. YLE24:n sulkeuduttua urheiluohjelmisto on pakko saada sijoiteltua pääkanaville. Tosielämässä kanavat kelpuuttavat ohjelmistonsa usein vain suurta yleisöä houkuttavia tapahtumia.

Mitä julkisen palvelun tv-urheilulta halutaan?

Kuuden miljoonan euron säästökuuri Yle-urheilussa vastannee osaltaan tähän kysymykseen. Julkisen palvelun urheilutehtävän määrittämisen kannalta on kuitenkin vielä tärkeämpää miettiä, miten suurtahtumista säästetyt eurot käyte-tään. Urheilukorvauksista on esitetty erilaisia arvioita, mutta esimerkiksi jääkie-kon MM-kisatuotannoista esitysoikeuksien osuus voi olla koko tuotannon kuluista jopa 90 prosenttia. Kun Yleisradion urheiluperinteen perusteella vaaditaan urhei-lun näkymistä julkisen palvelun kanavilla, voisi olla aiheellista kääntää kysymys myös toisinpäin: Voiko kansallisesti tärkeiden urheilulajien listaus tai julkisen pal-velun perinne velvoittaa yhtiötä osallistumaan oikeuskilpailuun, jossa lopullisen tv-tuotannon osuus kokonaiskustannuksista on hyvin pieni? Käytännössä talou-dellinen hyöty kertyy kaupalliselle, voittoa tavoittelevalle toimijalle, kuten mark-kinointiyhtiölle, joka hallinnoi esimerkiksi jääkiekon arvoturnausten tai jalkapal-loilun oikeuksia.

Urheilussa häviäminen tekee kipeää, mutta urheilun oikeusmaksukisassa häviä-minen voi jopa olla julkisen palvelun urheilun pelastus. Juhani Wiio (2006, 34) on arvioinut kaupallistumiskehityksen seuraavaa, vaihtoehtoista vaihetta julkisen palvelun näkökulmasta toiveikkaana: ”Joitakin merkkejä siitä, että erityisesti säh-köisen viestinnän markkinaehtoistuminen on lisännyt kansalaisten kaipuuta sekä perinteisen että uudentyypisen asiaohjelmiston äärelle, on jo nyt olemassa. Tämä trendi voi olla tulevaisuudessa julkisen palvelun yleisradiotoiminnalle mahdolli-suus. Tämä kehitys voi vahvistaa julkisen palvelun yleisradiotoiminnan asemaa suhteessa markkinaehtoiseen mediaan.”

Jotta kehitystä voisi tapahtua, on kuitenkin pidettävä mielessä perusongelma. Yli neljäkymmenen vuoden takainen ajatus on edelleen ajankohtainen keskus-teltaessa Yleisradion urheilutehtävästä: ”Yleisradiotoiminnan edellyttämien tulo-jen hankintaa on kuitenkin tarkasteltava niiden vaatimusten valossa, joita toimin-nalle asetetaan, eikä ongelman silloin pitäisi olla ylivoimainen. Ratkaisevaa on mitä yleisradiotoiminnalta Suomessa edellytetään.” (Repo et al. 1967, 81.)

Ensimmäiseksi pitäisi siis päättää, mistä taistellaan, ennen kuin kannattaa tais-tella. Menetyksen tuskaa on havaittavissa siksi, että julkisen palvelun perinne heik-kenee, mutta yhtä suurta tuskaa on havaittavissa päämäärättömästä urheilutule-vaaisuudesta. Nykytilanteessa todellisuuden kohtaaminen on väistämätöntä, muu-ten menetetään viimeinkin mahdollisuus tehdä julkisen palvelun urheilusta uutta urheiluperinnettä.

Sari Sirkkiä-Jarva viimeistelee Jyväskylän yliopistossa journalistiikan väitöskirjaa ”Julkisen palvelun Yleisradio kaupallistuneessa urheilutelevisiossa”. Urheilutoimittajana Sirkkiä-Jarva on työskennellyt vuodesta 1993 alkaen muun muassa Yleisradion eri urheilutoimituksissa ja vapaana toimittajana vuodesta 2006 alkaen.

VIITTEET

- 1 Sitaatti Ylen arvot-tekstistä yhtiön verkkosivuilta.
- 2 Aiheesta mm. STT:n välittämässä uutisjutussa: ”Yle odottaa tyyneästi ratkaisua KOK:n ratkaisua olympialaisten televisio-oikeuksista”. 4.2.2009.
- 3 Kuntoiluohjelmista on mainintoja Yleisradion vuosikirjoissa säännöllisesti. Ajoittain järjestettiin jopa kansallisia kuntoilukampanjoita. TV 2:n ohjelmistossa kaudella 1969–70 kuntourheilulle lanseerattiin näyttävä kiertue, jossa televisiokamerat seurasivat 75 paikkakunnalla kiertänyttä kuntoviestiä. (Yleisradion vuosikirja 1969–70, 76–77).
- 4 LVM tiedote 28.5.2009: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi televisio- radiotoiminnasta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta sekä tekijänoikeuslain 25 b ja 48 §:n muuttamisesta. HE 87/2009
- 5 Kiuru viittaa tutkimuksiin: Kymmenen esseetä elämäntavasta (1986) ja Elämää kuvavirrassa. Televisio suomalaisissa elämäntavoissa (1989).

LÄHTEET

Andrews, Phil (2006) Sports journalism. A Practical Introduction. London: Sage Publications.

Kansainväliset suurtapahtumat Suomessa. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:27.

Kiuru, Sakari (1990) Puhetta tuulta vastaan. Kokoelma pääjohtajan ohjelmatoimintaa käsitteleviä puheenvuoroja. Helsinki: Yleisradio.

McQuail, Dennis (2002) McQuails Mass Communication Theory. 4th edition. London: Sage Publication.

Repo Eino S., Ilmonen Kari, Storbom N-B, Tamminen Mauno ja Zilliacus Ville (1967) Yleisradion suunta. Yleisradiotoiminnan tehtävät ja tavoitteet. Helsinki: Weilin+Göös .

Solberg, Harry Arne (2008) Rational foolishness will destroy a public service broadcasting system. Journal of Media Economics. Volume 21, Issue 4 October 2008, pages 258 - 263. London: Routledge.

Wiio, Juhani (2006) Media uudistuvassa yhteiskunnassa. Median muuttuvat pelisäännöt. Helsinki: Sitra: Helsinki.

Yleisradion vuosikirjat 1969–70.

MUUT LÄHTEET

Liikenne- ja viestintäministeriön tiedote kansanedustaja Mika Lintilän johtaman parlamentaarisen työryhmän loppuraportista. LVM 23.4.2009.

Matikainen-Kallström, Marjo. Kansanedustajan tiedote: ”Näpit irti TV-urheilusta”.

Luettavissa sähköisenä mm. Yle-urheilun verkkosivuilla. Luettu 12.11.2010.

http://www.yle.fi/urheilu/lajit/muut/2010/03/matikainen-kallstrom_napit_irti_tv_n_urheilusta_1493828.html

Tieteen ja liiketoiminnan periaatteet törmäyskurssilla: Sensuroiko VTT tutkijoitaan?

”Joukko VTT:n tutkijoita kokee joutuneensa painostetuksi” otsikoi *Helsingin Sanomat* elokuun 21. päivänä 2010 Suomen Tietotoimiston välittämän jutun¹. Juttuun haastateltujen tutkijoiden mukaan tutkimuslaitos yritti ajaa väkisin läpi yksituumaisia näkemyksiä muun muassa energiakysymyksistä. Kiistaa oli syntynyt esimerkiksi turvetta, ydinvoimaa ja biopolttonesteitä koskevista kannanotoista.

Jutun ilmestymisen jälkeen eduskunnan oikeusasiamies päätti tutkia, rajoittaako VTT tutkijoidensa sananvapautta lainvastaisesti. Sananvapaus ja tieteellisen tutkimuksen vapaus on turvattu perustuslaissa.

Teknologian tutkimuskeskus VTT herättää mielikuvan riippumattomasta, objektiivisesta ja tieteellisestä tutkimuksesta. Tieteen periaatteisiin kuuluu tutkimustulosten ja menetelmien jakaminen julkisesti, niin että tieto voidaan kriittisesti testata ja arvioida. Tätä varten tarvitaan tieteen sananvapautta.

Tutkijoiden vaientaminen nosti mediassa esiin kysymyksen siitä, eikö VTT tuotakaan riippumattomasti ja kriittisesti tutkimustaan, joka ohjaa keskeisesti muun muassa valtion energiapolitiikkaa? Tehdäänkö tutkimukset tarkoitushakuisesti, eli vaikkapa tilaavan ministeriön intressien mukaisesti, niin että ydinenergia ja turve saadaan näyttämään ”vihreiltä vaihtoehdoilta”? Onko VTT riippumaton tieteellinen tutkimuslaitos, vai onko se valtion omistama liikeyritys, joka palvelee asiakaidensa tarpeita?

Tieteen ja liiketoiminnan välillä on ilmeinen ristiriita: Tieteen pitäisi olla avointa, bisneksessä taas liikesalaisuudet ovat lähtökohta. Tieteen ja liike-elämän viestinnän käytännötkin eroavat toisistaan. VTT:n tapauksessa tieteen vapauden ja sananvapauden periaatteet törmäsivät yritysviestinnän käytäntöön, jonka mukaan viestintävastuut keskitetään harvoille henkilöille. Nykyisin myös yliopistot ovat yhä enemmän liikeyrityksiä, joten riippumattomuuden ja tutkijoiden sananvapauden kysymykset koskevat myös niitä.

Yhteiskunnallisesti merkittävää tietoa

Tutkijoiden painostuksesta kertova juttu ilmestyi tilanteessa, jossa Mari Kiviniemen (kesk) hallituksen valtiovarainministeri Jyrki Katainen (kok) oli esitellyt elokuussa 2010 uuden ”vihreän verouudistuksensa”. Hallituksen uusien verolinjauksen piti perustua polttoaineiden saastuttavuuteen. Päästöarvot oli selvittänyt VTT, ja selvityksen vastuuhenkilönä oli teknologiajohtaja Satu Helynen. VTT:n selvityksellä oli poikkeuksellista yhteiskunnallista painoarvoa.

VTT ei raportissaan ehdottanut turpeelle veroa lainkaan, vaikka turvetta voi pitää fossiilisenkaltaisena polttoaineena ja sille olisi päästöjen perusteella kuulunut samaa luokkaa oleva raskas verotus kuin kivihiihille. Turve on ollut kokonaan verovapaa vuodesta 2005, ja nyt lakiehdotukseen säädettiin turpeelle kevyt vero. Turpeen saaman erikoiskohtelun vuoksi julkisuudessa päästiin vitsailemaan ”mustasta verouudistuksesta”. (HS 11.9.2010, Muut lehdet, ”Vihreästä tuli musta”). VTT itse totesi tiedotteessaan 9.9.2010 tehneensä taustaselvityksen, ei veroehdotusta.

Hallituksen verouudistuksen pohjana olevan VTT:n energiaselvityksen puolueettomuus kyseenalaistettiin julkisuudessa. Yhtenä selvityksen uskottavuuteen vaikuttavana tekijänä oli Satu Helysen väitetty sidonnaisuus turveteollisuuteen. Helynen on kansainvälisen turveyhdistyksen IPS:n hallituksessa. Vuoteen 2009 asti hän toimi turpeen käyttöä ja turveteollisuutta ajavan Finbio ry:n puheenjohtajana. (HS 10.9.2010, Piia Elonen.)²

Verotus ei ole tiedettä, vaan politiikkaa

Jo vuonna 2007 Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelmaan kirjattiin, että hallitus yrittää saada määritellyksi turpeen hitaasti uusiutuvaksi energiaraaka-aineeksi. Elinkeinoministeri Mauri Pekkarinen (kesk) on vahvasti tukenut valtion puoliksi omistaman polttoaineyhtiön Vapon tavoitteita lisätä turvetuotantoa ja saada turpeesta tehty diesel luokiteluksi biopolttoaineeksi. (*Vihreä lanka* 17.11.2009, Hanna Eriksson). Tutkimuksen tilanteen hallituksen taka-ajatuksena lienee ollut, että VTT:n energiaselvitys palvelisi turpeenpolton oikeuttamisen asiaa.

Jo aiemmin keväällä 2010 valtionyhtiö Vapo kampanjoi voimakkaasti turpeen käytön lisäämisen puolesta ja sai vastaansa ympäristöväkeä. Näyttävässä mainoskampanjassa Vapo halusi oikea kansalaisten turvetta koskevia mielikuvia. Vapon mukaan ihmiset luulevat, että viidennes soista on otettu käyttöön ja että vain 50 000 ihmistä saa lämpönsä turpeesta. Väärin, valisti Vapo. Turve lämmittää miljoonaa suomalaista kaukolämmön avulla ja turvemaista on käytössä alle yksi prosentti. Huoltovarman kotimaisen, hitaasti uusiutuvan polttoaineen saannin takamiseksi tarvitaan Vapon mukaan 2 prosentin ala turvemaita. Samalla pitää huo-

lehtia luonnoltaan arvokkaiden soiden suojeleuhjelmasta (<http://www.2prosenttia.fi/>). Sanoman tiivistämisestä vastasi globaali PR-toimisto *Hill & Knowlton*, ja kampanjan toteutti mainostoimisto *Konsepti*. (Rahkonen 2010, Laitila 2010)

Vapon mainonta ärsytti ympäristöväkeä. ”Valtionyhtiö Vapo vääristelee turvetietoa”, kirjoitti luonnonsuojeluliiton Risto Sulkava *Helsingin Sanomien* Sunnuntai-debatissa (HS 18.4.2010). Sulkavan mukaan valtionyhtiö kampanjoi harhaanjohtavasti. Turve on fossiilinen polttoaine, joka on kannattavaa vain tukiaisten avulla. Sulkavan mukaan Vapo hamuaa käyttöönsä kolmasosaa eteläisen Suomen soista, jos pienet, ohutturpeiset ja suojellut suot poistetaan laskelmista. Turvediesel on kaksi kertaa haitallisempaa kuin öljy, esitti Sulkava.

”Valtio-omisteisen energiayhtiön turvemainonta suututti ympäristöväen”, kirjoitti valtalehti pari päivää myöhemmin (HS 20.4.2010, Elina Kervinen). Jutussa VTT:n tutkimusprofessori Ilkka Savolainen katsoi, että turpeenpolton lisääminen on ristiriidassa ilmastotavoitteiden kanssa. Savolainen oli aiemmin päätenyt kielteisiin tutkimustuloksiin turvedieselin ympäristöystävällisyydestä ja saanut sillä Vapon toimitusjohtajan Matti Hillin tuhtumaan, kuten *Vihreä lanka* kuvasi (17.11.2009, Hanna Eriksson).

Tapauksen johdosta Suomalainen tiedeakatemia antoi kesäkuussa 2010 lausunnon, jonka mukaan turvetta ei voi pitää uusiutuvana luonnonvarana, jos tavoitteena on pysäyttää maapallon lämpeneminen 50–100 vuodessa. Vapo ja elinkeinoministeri Pekkarinen taas laskisivat turpeen elinkaaren 300 vuoden mukaan. Tällä laskutavalla turpeesta tulee uusiutuvaa. Tiedeakatemian turvetyöryhmä suositteli puheenjohtajansa meteorologian professorin Timo Vesalan suulla, että polttoturpeen käyttö lopetettaisiin maltillisella aikataululla sitä mukaa, kuin voimalakalusto vanhenee. (<http://www.acadsci.fi/kannanottoja/turpeenenergiakaytto/tiedote.pdf>; 13.7.2010 HS mielipide)

VTT:n tutkijoiden sananvapaus tutkintaan

VTT:n tutkijoiden vaientamisen noustua julkisuuteen 22.8.2010 eduskunnan oikeusasiamies Petri Jääskeläinen ilmoitti tutkivansa, onko VTT:n tutkijoiden sananvapautta loukattu. Oikeusasiamies otti asian tutkittavakseen lehtikirjoitusten perusteella. Jääskeläinen pyysi työ- ja elinkeinoministeriötä sekä VTT:tä toimittamaan asiasta lausuntonsa marraskuun 2010 loppuun mennessä.

Oikeusasiamiestä kiinnosti ensinnäkin kesän 2010 tapaus, jossa VTT:n erikoistutkija sai työnantajaltaan varoituksen käymisestään eduskunnassa esittämässä kriittisiä näkemyksiään sähkömarkkinaselvitysten luotettavuudesta ennen ydinvoimapäätöksiä. Kyseinen tutkija on toiminut Uudenmaan Vihreissä ja aikoi asettua ehdokkaaksi eduskuntavaaleissa 2011. VTT:n mukaan erikoistutkija antoi laituksen nimissä lausuntoja asiasta, jotka eivät olleet hänen erikoisalaansa. Omasta mielestään tutkija toimi yksityishenkilönä ja toi vain yleisesti esiin kyseisten tut-

kimustulosten ristiriitoja. VTT piti kaiketi tutkijan näkemyksiä ”poliittisesti värityneinä”. Oikeusasiamiestä kiinnosti myös toinen tapaus, jossa VTT:n teknologiajohtaja Satu Helynen oli kieltänyt erästä tutkijaa lähettämästä turve-energiaa arvostelevaa mielipidekirjoitusta *Helsingin Sanomiin*. Helysen mukaan kirjoitus oli liian yksipuolinen. (HS 22.9.2010, Lasse Kerkelä.)

Lisäksi oikeusasiamies päätti selvittää VTT:n viestintäohjeiden lainmukaisuuden. *Helsingin Sanomat* oli aiemmin hankkinut käsiinsä elokuun lopulle päivätyn VTT:n ohjeistuksen ja pyytänyt siihen kommentteja oikeusoppineilta. Helsingin yliopiston hallinto-oikeuden professori Olli Mäenpää ja viestintäoikeuteen erikoistunut tohtori Päivi Tiilikka pitivät erityisen ongelmallisena ohjeistuksen kohtaa, jonka mukaan myös yksityishenkilönä annettavasta lausunnosta pitää sopia työnantajan kanssa. (HS 10.9.2010, Piia Elonen) ”Meillä on sananvapaus. Työnantaja ei voi määrätä, mitä kukakin tekee yksityishenkilönä. Tämä on ihan sananvapauden ydinaluetta, mielipiteensä pitää voida ilmaista vapaasti”, professori Mäenpää sanoi. Toinen ongelma on kohta, jossa tutkijoita kielletään kritisoidusta VTT:n tutkimuksista jälkikäteen. ”Sananvapaus on perusoikeus. Mutta perustuslaki turvaa myös tieteen vapauden. Ohjeessa näytetään rajoittavan kumpaakin”, totesi tohtori Tiilikka. (HS 10.9.2010, Piia Elonen.)

VTT: noudatamme tieteen periaatteita

VTT:n pääjohtajan Erkki Leppävuoren mukaan tutkijoiden sensurointi oli ”ihan kummalliselta kuulostava juttu”. Pääjohtajan mielestä on täysin normaalia, että tutkimuslaitoksella on pelisäännöt siitä, miten tutkimuksista viestitään julkisuuteen. Tällä halutaan hänen mukaansa varmistua siitä, että laitoksen nimissä esitetään vain laadukasta tietoa. *Helsingin Sanomien* toimittaja kysyi, saako VTT:llä olla eri mieltä. ”Totta kai. Se kuuluu tieteelliseen prosessiin”, Leppävuori vastasi. Hänen mukaansa tutkijoiden eri näkemykset otetaan huomioon tutkimuksen lausunnossa. ”Kun organisaation lopullinen kannanotto on annettu, ei sitä enää sen jälkeen ole sopivaa kritisoida julkisuudessa”, hän jatkoi. (HS 21.8.2010, Petja Pelli.)

VTT:n viestintäjohtajan Olli Ernvallin mukaan tutkijat saavat yksityishenkilöinä puhua julkisesti, mitä haluavat, kunhan aihe ei liity VTT:n tutkimuksiin tai niiden aihepiiriin. ”Jos yksityishenkilö esiintyy tutkijana, hän on VTT:ssä töissä ja aihepiiri liittyy talon tutkimukseen, silloin VTT on kiinnostunut, mitä sanotaan ulospäin”, Ernvall sanoi. Turvetutkimuksesta ei Ernvallin mukaan tiedoteta yksipuolisesti. Hän muistutti, että turvetta voidaan tutkia monista näkökulmista, kuten ilmastonmuutoksen, kemiallisten ominaisuuksien ja kokonaispäästöjen kannalta. (Kaleva, verkkosivut, talous 20.8.2010.)

Myöhemmin VTT:n teknologiajohtaja Satu Helynen ja toimialajohtaja Kari Larjava kirjoittivat aiheesta otsikolla: ”Tieteen vapaus kuuluu tutkimukseen myös VTT:llä” (HS Mielipide 2.9.2010). Helysen ja Larjavan mukaan kriittisyys, keskustelu

ja kyseenalaistaminen kuuluvat tieteelliseen toimintaan ja ovat myös osa VTT:n tutkimustoimintaa. VTT:ssä jopa kannustetaan eri asiantuntijatahoja voimakkaaseen vuorovaikutukseen. Kirjoittajien mukaan puolueettomuus, luotettavuus ja riippumattomuus ovat VTT:n periaatteita. ”Tuotamme tieteellistä tutkimustietoa päättäjille. Poliittisiksi tulkittavat kannanotot pidämme erossa tutkimustoiminnastamme.”

Kirjoittajat totesivat myös, että VTT toimii Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) hyvää tieteellistä käytäntöä koskevien ohjeiden mukaisesti³. Tieteen eettisten pelisääntöjen mukaan tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluu muun muassa avoimuus tutkimustuloksia julkaistaessa. Helynen ja Larjava kirjoittivat: ”Tutkimusorganisaation tehtävänä on huolehtia siitä, että yleisöä ei harhauteta tutkimustuloksilla. Siksi varmistamme etukäteen, että VTT:n tekemästä tutkimuksesta julkisuuteen tuleva tieto vastaa parhaiden asiantuntijoidemme tieteellisesti kestävillä menetelmillä tuottamia tuloksia.”

Kritiikkiä VTT:lle tiedeyhteisöstä

Jo kesäkuussa 2010 tutkijat olivat arvostelleet ministeriöiden tapaa käyttää tutkimuksia (*HS* 29.6.2010, Ville Seuri). Tuolloin kolme valtiovarainministeriön talousneuvoston tutkijajäsentä oli kyllästynyt siihen, että ministeriön virkamiehet ohittavat heidän näkemyksensä. *Aamulehdessä* 28.6. VTT:n ja MTT:n tutkijat puolestaan syyttivät elinkeinoministeri Mauri Pekkarista ja maa- ja metsätalousministeri Sirkka-Liisa Anttilaa (kesk) tutkimustulosten vääristelystä. Tutkijoiden mukaan nämä ministerit ovat kaunistelleet kotimaisen bioetanolin valmistamisen tuottamia kasvihuonepäästöjä.

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen VATT:n tutkimusprofessori Aki Kangasharju kertoi, että valtiovarainministeriössä tutkijoita kuunnellaan aiempaa ahkerammin. ”Sekä ministeriön tietotarve että tiedon kysyntä ovat lisääntyneet”, Kangasharju kertoi. Kääntöpuoli on, että poliitikot käyttävät tietoa valikoivasti. ”Tutkimusta käytetään, kun se sopii omiin päämääriin. Kun se ei sovi, se tupataan unohtamaan.” (*HS* 29.6.2010, Ville Seuri.)

Elokuussa 2010 VTT:n tutkijoiden vaientamisjuttujen yhteydessä tapausta ehätti tieteen puolelta ensimmäisenä julkisesti kommentoimaan Helsingin yliopiston metsäekologian dosentti Timo Kuuluvainen otsikolla ”Tutkijoiden vaientaminen vie laitokselta uskottavuutta” (*HS Mielipide* 24.8.2010, Timo Kuuluvainen). Kuuluvainen kirjoitti: ”Tilanne tuo hyvin esiin sektoritutkimuslaitoksen taloudellisiin sidoksiin ja poliittiseen ohjaukseen sekä tieteellisen prosessin perusluonteeseen liittyvän ristiriidan.”

Kuuluvaisen mukaan ministeriöiden sektoritutkimuslaitoksilta pyytämät kannanotot ovat yleensä ministeriössä valitun poliittisen linjan mukaisia, vaikka ne esitetäänkin puhtaasti tieteeseen perustuviksi. Eri mieltä olevat tutkijat pyritään

vaientamaan. Yhteiskunnallisen keskustelu oikeuden evääminen tutkijoilta rapauttaa kirjoittajan mukaan tutkimuslaitoksen tieteellistä uskottavuutta. Samalla yhteiskunnallinen keskustelu kapeutuu. "Tilanne on ongelmallinen myös veronmaksajan kannalta, sillä riippumaton tutkimus palvelee parhaiten yhteiskunnan kokonaisuutta."

Pian kirjoitti myös Helsingin yliopiston ympäristöpolitiikan professori Janne Hukkinen otsikolla "Tutkijoiden sananvapaudelle pitäisi luoda pelisäännöt" (*HS Mielipide* 31.8.2010, Janne Hukkinen). Hukkisen mukaan VTT:n harrastamalla tutkijoiden sensuroinnilla on pitkät perinteet; Hukkinen itsekin oli saanut suullisen varoituksen esimieheltään, kun oli lähettänyt ydinvoimaa ironisoivan kirjoituksensa *HS:n* mielipidesivulle. "Esimieheni kielsi minua jatkossa käymästä VTT:n energiastrategisen tutkimuksen vastaista julkista keskustelua."

Hukkinen jatkoi: "Toisin kuin VTT:n pääjohtaja kuvittelee, tiede ja politiikka ovat aina toisiinsa sotkeutuneita. Kun päätetään, mitä tutkimusta rahoitetaan, mihin tutkimuskysymyksiin keskitytään, minkälaisin painotuksin tutkimustulokset julkistetaan ja mitä poliittisia linjauksia tutkimustuloksilla perustellaan, astellaan pakostakin tieteen ja politiikan välimaastossa. Tämä ei kuitenkaan poista tutkijan oikeutta ja velvollisuutta etsiä totuutta siinä maastossa."

Hukkisen mukaan VTT:n tapaus on suomalaisen oikeusvaltion ja tiedepolitiikan kannalta merkittävä. Päätöksenteko nojaa vahvasti valtion sektoritutkimuslaitosten riippumattomaksi oletettuun asiantuntemukseen esimerkiksi ympäristöasioissa. "Jos sektoritutkimuslaitosten asiantuntijat ovat esimiestensä poliittisten ja strategisten linjausten sätkynukkeja eivätkä totuuden etsijöitä, kuten VTT:n tapauksessa näyttää käyneen, on suomalainen oikeusvaltio uhattuna."

Edelleen Hukkinen katsoi, että on tiedepoliittisesti välttämätöntä luoda selvät pelisäännöt tutkimuslaitosten tutkijoiden sananvapaudelle. "Uskottava tieteellinen asiantuntijuus edellyttää, että yksittäisellä tutkijalla ei ole ainoastaan oikeus vaan myös velvollisuus lausua julkisesti tulkintansa tieteellisen löydöksen yhteiskunnallisesta merkityksestä."

Viimeisimpänä, vaan ei vähäisimpänä, VTT:n tapaukseen puuttui Helsingin yliopiston kansleri, emeritus Kari Raivio kirjoittamalla *HS vieraskynä* -palstalla otsikolla "Saako tutkijalla olla kytköksiä teollisuuteen?" (*HS* 22.9.2010). "Monilla teollisuudenaloilla on katsottu, että tutkimus uhkaa liiketoimintaa. Klassinen esimerkki, joka on antanut toimintamallin monille muillekin aloille, on tupakkateollisuuden taistelu terveysvalistusta ja viranomaissääntelyä vastaan."

Samantyyppistä toimintaa on nähty Raivion mukaan keskustelussa ilmastonmuutoksesta. Kampanjan päärahoittajia ovat öljyntuottajamaat ja suuret öljy-yhtiöt. Muita vastaavia esimerkkejä ovat rikkipäästöt ja happosateet, ponnekaasut ja otsonikato sekä lyijyn lapsille aiheuttamat keskushermoston vauriot. Näissäkin tapauksissa tiede on vaarantanut liike-elämän intressit ja aiheuttanut vastatoimia.⁴

Raivio toi esiin, kuinka varsinkin lääketieteessä on tiedostettu tutkijoiden puolueellisuuden ja intressisyyden ongelmat. Lääketieteellisten lehtien nykyinen käytäntö onkin, että jokaisen artikkelin kirjoittajat ilmoittavat julkisesti suhteensa kau-

pallisiin tahoihin. Raivion mielestä myös VTT:n Satu Helysen olisi kuulunut ilmoittaa kytköksensä turveteollisuuteen, jotta hänen selvityksensä puolueettomuutta olisi voitu arvioida.

Julkisuus ja kriittisyys kuuluvat tieteeseen

Näin VTT:n tapaus taustoineen ja siihen liittyvä julkinen keskustelu on kuvattu pääpiirteissään. Miten tapausta voi selittää yleisemmin tieteen tutkimuksen näkökulmasta?

Niin sanotun tieteellisen realismin filosofian mukaan tieteen päämääränä on muodostaa objektiivinen, tutkijoista riippumaton, perusteltu ja tosi kuva todellisuudesta. Tieteen kuva todellisuudesta kuitenkin kehittyy ja muuttuu jatkuvasti, kun tiede itseään korjaten rakentaa parempaa kuvausta. Tieteellisen tiedon laadunvarmistuksen ja virheiden korjaamisen vuoksi tarvitaan tieteellistä julkisuutta. Tiede rakentuu perustavasti tiedeyhteisön viestinnälle: vasta sellainen tutkimustulos, joka on läpäissyt tiedeyhteisön kriittisen keskustelun ja keskinäisen kritiikin, voidaan ymmärtää, ainakin tilapäisesti, tieteen tulokseksi ja tieteelliseksi tiedoksi. Julkisuus turvaa myös tieteen edistyvän luonteen, koska tutkijayhteisön tietoon saatetut tulokset voivat olla myös uuden tutkimuksen lähtökohtia. (Niiniluoto 2001)

Tällaisen realistisen tieteen periaatteita kuvaavat hyvin tieteesosiologi Robert Mertonin (1942) esittämät luonnontieteen ihanteet ja normit: 1) "*kommunismi*" (*communalism*), eli se, että kenenkään ei pitäisi omistaa tai salata tieteellistä tietoa, vaan se tulisi jakaa julkisena hyödykkeenä tiedeyhteisölle; 2) "*universalismi*", eli se, että tietoa pitäisi arvioida ennalta asetetuin epäpersoonallisin kriteerein riippumatta siitä, kuka väitteen esittää; 3) "*pyyteettömyys*", eli totuuden sinänsä etsiminen ilman tarkoitushakuisuutta; 4) "*järjestelmällinen epäily*", eli se, että kaikki tieteen tulokset pitäisi alistaa julkisen epäilyn, kritiikin ja koettelu alaisiksi.

Tieteelliseen tietoon kuuluu tämän mukaan julkisuus, systemaattinen kriittisyys ja pyrkimys välttää puolueellisuutta tai yksipuolisuutta. VTT:n tapauksessa oli syytä epäillä, että julkista kriittistä tarkastelua rajoitettiin ja että tieto oli pyyteellistä, tarkoitushakuista. Usein tilaustutkimus on myös luottamuksellista ja sen julkaiseminen jää tilaajan harkintaan. Filosofin Ilkka Niiniluodon (2001) mukaan tällaista "saletta"⁵ ei voi pitää tieteenä.

Jos kaikki tieto onkin intressistä?

Luonnontieteen realistisissa normeissa korostui pyyteettömyys. Kuitenkin jo esimerkiksi teoreettisten lähtökohtien, tutkimuskysymysten, menetelmien ja aineistojen valinnat muodostavat tutkimusintressin, jonka mukaan tuotettu tieto on vain eräs näkökulma aiheeseen ja sellaisenaan yksipuolinen.

Tieto voidaan praktisen materialismin tai perspektiivisen realismin (esim. Karvonen 1999) lähtökohdista nähdä ihmisten käytännöllisistä maailman kohtaamisen tavoista tai todellisuussuhteesta nousevaksi. Eri tavoin maailmaa kohti suuntauduttaessa se merkityksellistyy vaihtelevin tavoin. Esimerkiksi metsä näyttäytyy aivan erilaisena kun se koetaan sotilaan, biologin tai taiteilijan näkökulmasta.

Tieto ja tietäminen ovat lähtökohtaisesti intressisiä, ja niiden tehtävä on palvella maailmaan sijoittuneiden ja maailmaa kohti suuntautuvien toimijoiden asiaa. Tieto tai praktinen informaatio on silloin hyvää, jos toimija voi sen avulla menestyä pyrkimyksissään, olipa kyse sitten hengissä säilymisestä tai taloudellisen vaurauden hankkimisesta. Tieteetkin on perustettu tukemaan erilaisia maailmaan suhteutumisen tapoja, joten jo itse kunkin tieteenalan perusteisiin sisältyy tietynlainen intressisyys ja näkökulmaisuus.

Tiedon voidaan nähdä kytkeytyvän olennaisesti valtaan ja valtakamppailuun. Kukin intressitaho hyötyy, jos sen omasta näkökulmasta tuotettu tieto tulisi hallitsevaan, hegemoniseen asemaan koko yhteiskunnassa. Tiedon ja vallan perustavanlaatuisista yhteyttä on korostanut erityisesti Michel Foucault (esim. 1980). Toisista lähtökohdista tiedon intressisyyttä on lähestynyt Jürgen Habermas (1977).

Habermasin ja Foucault'n pohjalta Salla Anttonen (1998) toteaa, että tieteellisen tiedon avulla harjoitettu valta on totaalisinta tapauksissa, joissa onnistutaan vakuuttamaan ihmiset siitä, että vain yksi näkökulma ja totuus aiheesta on asianmukainen. Moderneissa yhteiskunnissa juuri tieteellisyys takaa varminmin tiedolle sekä oikeutuksen että uskottavuutta. Vaikka tiedon tuottamiseen liittyy vallankäyttöä, tämä pyritään usein kätkemään tai sitä ei edes tiedosteta. Habermaslaisittain ihanteellista julkisuutta olisi vallankäytöstä ja herruudesta vapaa, erilaiset perustellut näkökannat salliva keskustelufoorumi.

Mertonin tieteen normeja ”universaalisuus” ja ”pyyteettömyys” voidaan tulkita näistä lähtökohdista uudelleen. Tiedon tuottajien pitäisi tunnustaa, tunnistaa ja kertoa tietonsa sidonnaisuus, intressisyys ja yksipuolisuus, eikä väittää edustavansa kaikinpuolista objektiivista totuutta asiasta. Kaikesta tiedosta pitäisi arvioida millä tavoin intressistä ja rajallista se on; mistä lähtökohdista ja mitä tarkoituksia varten se on tuotettu. Tiedon yksipuolisuudesta pitäisi pyrkiä monipuolisuuteen, ts. pitäisi pyrkiä saamaan aiheeseen monia eri näkökulmia⁶. Tämä onnistuu sallimalla avoin ja julkinen keskustelu asenteella: ”Tuo on yksi perusteltu näkökulma aiheeseen, mutta tarkastelepa asiaa myös tältä kannalta”.

VTT:n tapaukseen soveltaen: turvetta voidaan perustellusti tutkia monesta näkökulmasta, kuten VTT myönsikin. Myös toisenlaisten näkemysten esittäminen pitäisi sallia. VTT:n olisi myös pitänyt tunnustaa kytköksensä sinänsä perusteltuun intressiin kotimaisen ”ruskean kullan” hyödyntämisessä. Vastavoimaksi tapauksessa nousivat soiden suojelua ja ilmastomuutosta korostavat tahot. VTT:n tutkijoissakin näytti olevan näitä vihreästi ajattelevia tutkijoita. Tämä intressi on päälimmäisenä ympäristöpolitiikan ja meteorologian professoreilla, Luonnonsuojelu-liitossa ja kenties myös niillä toimittajilla, jotka asiaa pitivät esillä. Journalisteille

myös sananvapauden puolustaminen ja kytkösten paljastaminen, eli vallankäyttäjien tarkkailu on tärkeää, näin erityisesti *Helsingin Sanomien* kaltaisessa valtamediassa. Media toimi tapauksessa hyvin tuodessaan esiin sidonnaisuuksia ja vaihtehtoisia näkökulmia.

Yritysyliopiston, bisneksen ja valtion kolmiyhteys

VTT on tutkimuslaitoksena kytkeytynyt vahvasti talouselämään, ja se itsekin toimii osaksi kuin asiakkailleen tilaustöitä tekevä yritys. Tämä on ollut suuntana myös yliopistoissa. Myös ne ovat kehittyneet yritysten kaltaisiksi ja sekaantuneet liike-elämän kanssa.

Tieteen tutkijat Henry Etzkowitz ja Loet Leydesdorf (1997) huomasivat 1990-luvulla, että meneillään oli yliopistojen muutos ”yritysyliopistoksi” (*entrepreneurial university*), jotka rakentuvat yliopiston, teollisuuden ja valtiollisen ohjauksen ”kolmoiskierteen” (*triple helix*) varaan. Tällaisessa yliopistossa instituutioiden ja organisaatioiden rajat hämärtyvät, mikä mahdollistaa yliopiston, elinkeinoelämän ja hallinnon uudenlaisen yhteenkietoutumisen. VTT:n tapauksessa tutkimuslaitoksen, teollisuuden ja hallinnon ”kolmoiskierre” tai kolmiyhteys vaikuttaa ilmeiseltä. Itse asiassa VTT syntyi sodan aikana palvelemaan valtion ja sotateollisuuden asiaa.

Yliopistoissa tilanne on mutkikkaampi. Etzkowitzin ja Leydesdorfin mukaan yliopistojen ensimmäinen vallankumous oli 1800-luvulla tapahtunut tutkimuksen ottaminen opetuksen rinnalle yliopiston tehtäväksi. Myöhemmin 1900-luvulla alkoi tapahtua toinen yliopiston vallankumous, jossa ”kolmannesta tehtävästä” tuli tärkeä funktio opetuksen ja tutkimuksen rinnalle. Kolmas tehtävä on suppeassa mielessä ratkaisujen ja sovellutusten tuottamista elinkeinoelämän tarpeisiin; laajemmassa mielessä kyse on yhteiskunnan ongelmien ratkomisesta ja kehittämisestä.⁷

Perinteisessä yliopistossa periaatteena oli tieteen itsehallinto ja tiedon hankinta sinänsä oli itseisarvo. Tällaisessa ”norsunluutornissa” tieteen tehtävänä on ollut tuottaa objektiivista, julkista ja mahdollisimman intressivapaata tietoa, mitä myös Mertonin normit edellä ilmaisivat. Tieteen autonomiaan kuuluu, että tieteen ulkoiset voimat, kuten kirkko, politiikka tai talouselämä eivät puutu tieteellisen tiedon tuotantoon. Yritysmäisyyden ja yhteiskunnallisten palvelutehtävien vuoksi yliopistot ovat tulleet ”jälkiakateemisiksi” ja niissä perinteisillä tieteen normeilla on taipumus rapautua.

Tällaisessa yliopistossa yhteiskunnallisesta palvelutehtävästä tulee yliopistojen koko toimintaa ohjaava periaate. Kilpailuvaltion oloissa tutkimuksen tehtäväksi tulee kansainvälisen taloudellisen kilpailukyvyn varmistaminen ja tutkimusta arvioidaan yhä enemmän sen perusteella, miten hyvin se auttaa elinkeinoelämää. Yliopistoista tai niiden yksiköistä tulee keskenään rahoituksesta kilpailevia ja asiakkaita palvelevia yrityksenkaltaisia muodostumia (*quasi firms*).

Jälkiakateemisen tieteen uudet normit

Esimerkiksi Ian Mitroff (1974) osoitti, että yrityskilpailun kaltaisissa oloissa perinteinen tutkimuksen julkisuus ja sen normit eivät enää olleet itsestään selviä. Keskenään kilpailevien tutkimusryhmien keskuudessa⁸ vallitsivat itse asiassa Mertonin esittämiin nähden vastakkaiset normit: 1) *tiedon omistaminen*, eli oikeus salata ja omistaa tutkimustuloksensa; 2) *partikularismi*, eli se, että väitteen esittäjän maineella on suuri merkitys väitettä arvioitaessa; 3) *omanvoitonpyynti*, eli se, että kollegoilta odotettiin oman tutkimusryhmän eduksi koituvaa itsekästä toimintaa; 4) *järjestelmällinen dogmatismi*, eli se, että tieteen toimijoiden odotettiin uskovan "kuin pässi sarviinsa" omiin teorioihinsa ja epäilevän vain kilpailijoiden teorioita.

Myös John Ziman (2000) on selittänyt, että nykyajan "post-akateemisessa" tie- teessä pätevät Mertonin normien sijaan aivan muut käytännöt. Jälkiakateeminen tieto on siis 1) *proprietary*, yksinoikeudella omistettua, salaista, patentoitua, 2) *local*, vastaus paikallisten käytännön ongelmien ratkaisemiseksi, 3) *authoritarian*, sellaista, että sen tuottaja on esimiehen käskyttämä alainen, ei itsenäinen tiedon etsijä ja 4) *commissioned*, toimeksiannettua, rahoittajan päämäärien sanelemaa. Tutkija on luonteeltaan *ekspertti*, joka on palkattu ongelmanratkaisun asiantun- tijaksi, ei henkilökohtaisesti uutta luovaksi yksilöksi. Näillä opeilla päästään jo lähelle VTT:n tutkimusmaailmaa ja sen sananvapautta.

Jos tällaiset jälkiakateemiset käytännöt olivat voimassa VTT:n kaltaisissa tutki- muslaitoksissa, ei ole ihme, jos tutkijoiden omat poliittis-yhteiskunnallisesti sävyt- tyneet ja asiakkaan intressien vastaiset julkiset mielipiteet eivät olleet VTT:n "yri- tysjohdon" suosiossa. Kuitenkin, jos kolmas tehtävä ymmärretään laajasti, tutki- jan tehtävä on edistää yhteistä hyvää, ei vain yksittäisen tahon asiaa. Näin eetti- sesti vastuullinen tutkija on velvollinen puuttumaan tutkimustuloksiin, jos niillä ajetaan lyhytnäköisesti yksityisiä etuja luomakunnan yleisen edun kustannuksella.

Varsinaiset yliopistot eivät kuitenkaan ole helposti ryhtyneet yritysmaailman palvelijoiksi Etzkowitzin esittämällä tavalla. Esimerkiksi Juha Tuunainen (2005) osoitti tapaustutkimuksessaan, että yritysmäisesti toimiva geenitekniiikan laitos joutui törmäyskurssille monessa suhteessa perinteisen akateemisen yliopiston kanssa. Yritysmäisyyden suuntaan tehtiin yliopistossa rajatyötä (*boundary-work*, Gieryn 1983), eli haettiin rajaa tieteen ja ei-tieteen välillä.⁹ Myös VTT:n tapausta koskevat yliopistomaailman julkiset puheenvuorot voidaan nähdä rajanvetotyöksi, jossa vedettiin rajaa tieteen ja yritysmaailman välille.

Niin ikään Alice Lam (2010) hyödyntää rajatyön käsitettä selvittäessään tutkijoi- den suhtautumista yritysmaailmaan. Hänen tutkimuksensa mukaan tutkijat pyrki- vät puolustamaan riippumattomuuttaan ja identiteettiään, neuvottelemaan niistä. Lam löysi puhtaita perinteisiä "akateemisen norsunluutornin" perustutkijoita ja toi- saalta hyvinkin yrittäjämäisesti ajattelevia varttuneita tutkijoita. Ääripäiden väliin jäi vielä kaksi sekamuotoa, jotka yhdistelivät piirteitä akateemisuudesta ja yrittä- jämäisyydestä. Yli 70 prosenttia tutkijoista edusti välittäviä kantoja, eli sekamu-

toja, ja vain vähemmistö oli puhtaita akateemisia tai yrittäjähenkisiä. Tämä kuvastanee asenteiden kirjoa suomalaisessakin nyky-yliopistossa.

Yritysviestintä: kuoro laulaa harmonisesti

Jos tutkimuslaitos on yrityksen kaltainen, on todennäköistä, että siellä syntyy tarvetta soveltaa yritys- tai organisaatioviestinnän oppeja. Viestintä ei ole organisaatioviestinnässä itsetarkoitus, vaan se on johtamisen väline, jolla pyritään edistämään organisaation tavoitteita ja menestystä. (Siukosaari 1999, 30). Viestintä on strategista toimintaa ja jokaisen organisaation jäsenen pitäisi sisäistää talon strategia, niin että koko henkilökunta viestittää ulospäin samaa harmonista perussanomaa laulukuoron tapaan.

Tavoitteena on viestinnän johdonmukaisuus ja ristiriidattomuus, jotta sidosryhmille syntyisi halutunlainen kuva organisaatiosta. Kun viestintä on osa johtamista, se keskitetään useimmiten johtajille tai viestintäpääliköille, jotka hyvin asioista perillä olevina osaavat olla viestimättä luottamuksellisia tai organisaatiolle haitallisia näkemyksiä julkisuuteen.

Näistä perusteista voidaan jo päätellä, että organisaatioviestinnän näkökulmasta henkilökunnan jokaisen jäsenen omaehtoinen ja keskenään ristiriitainen viestintä ei ole suotavaa. Jatkuva ”väärä” viestintä voi johtaa luottamuksen menettämiseen ja irtosanomiseen. Toimittajille taas voi olla erittäin hedelmällistä, jos joku organisaation sisällä vuotaa tietoja vaikkapa kostomotiivin innostamana. Vuotamisen uusi aika on koittanut internetin aikana: nykyään on hyvin helppoa kuuluttaa anonyymisti julkisuuteen päivän valoa huonosti kestäviä seikkoja. Tämän vuoksi yrityksen pitääkin olla proaktiivinen ja ehkäistä skandaalit jo ennalta toimimalla nuhteettomasti ja eettisesti.

Tämä pätee tutkimuslaitoksiinkin. Tutkijat ovat perinteisesti olleet vapaita kommentoimaan kriittisesti julkisuudessa erityisesti oman asiantuntemuksensa piiriin kuuluvia asioita. Soveltavan, yritysmäisen tutkimustoiminnan laitoksissa tieteen vapauden ja yritysviestinnän periaatteet törmäävät.

Yritysmäisesti toimivissa tutkimuslaitoksissakin tarvitaan keskustelua tutkijan sananvapauden periaatteista ja viestinnän pelisäännöistä. Intressitöntä tietoa ei ole olemassa, joten yhteiskunnassa on pyrittävä siihen, että mahdollisimman monen intressin mukaisesti tuotettu tieto pääsee julkisuuteen ja toimii pohjana keskusteltaessa siitä, millaista yhteistä sosiaalista todellisuutta halutaan rakentaa. Media voi auttaa tämän keskustelun synnyttämisessä.

YTT Erkki Karvonen on informaatiotutkimuksen ja viestinnän professori Oulun yliopistossa, vastuullaan muun muassa tiedeviestinnän maisteriohjelma TIEMA.

VIITTEET

- 1 "STT: Joukko VTT:n tutkijoita kokee joutuneensa painostetuksi". (HS 21.8.2010 / Petja Pelli)
- 2 Energiaan liittyviä jääviysepäilyjä on muitakin. Kesäkuussa 2010 oikeuskansleri Jaakko Jonkka katsoi, että työ- ja elinkeinoministeriön energiaosaston ylijohtaja Taisto Turunen oli jäävi valmistelemaan ydinenergiapäätöksiä. Jonkan mukaan viranomaistoiminnan puolueettomuus vaarantui, sillä Turunen oli teräsyhtiö Outokummun hallituksessa perustamassa Fennovoimaa samaan aikaan, kuin hän johti valtion energiapolitiikkaa. (YLE 16.6.2010)
- 3 Hyvän tieteellisen käytännön ohjeet: <http://www.tenk.fi/HTK/>
- 4 Tuore esimerkki Raivion mainitsemasta kampanjoinnista on amerikkalaisen öljy- ja hiiliteollisuuden rahoittama "Co2 is Green"-kampanja, jossa todisteltiin, että hiilidioksidi ei ole saastetta (kuten ei olekaan) ja että hiilidioksidin määrän lisääntymisestä ei ole tieteellisiä todisteita. Kampanjan mukaan korkeampi hiilidioksidimäärä olisi vain hyväksi ekosysteemille ja ylläpitäisi enemmän elämää. Kampanja kehotti vastustamaan USA:ssa lakialoitetta, joka tekisi tarpeellisesta ja luonnollisesta kaasusta "saastetta". Tähän mainittu laki ei kylläkään pyrkinyt, vaan tähtäsi hiilidioksidipäästöjen rajoittamiseen ja päästökauppaan. (Mulkern 2010, Hickman 2009 ja Co2isgreen.org -sivusto).
- 5 Termi "sale" viittaa Niiniluodon (2001) mukaan paitsi salaamiseen, myös englannin kielen kaupankäyntiä tarkoittavaan sanaan.
- 6 Hermeneutiikan periaatteiden mukaan kaikki ymmärrys tutkittavasta tekstistä on aluksi yksipuolista, mutta "vuoropuhelussa" sen kanssa ymmärrys monipuolistuu, täydentyy.
- 7 Gibbonsin ja kumppaneiden esittämä tiedon tuotannon "moodi 2" (mode 2) vastaa suunnilleen yliopiston uudenlaisen yhteiskunnallistumisen jälkeistä tilannetta (Gibbons et al. 1994). Yliopistojen kannalta perusmotiivi soveltavan tutkimuksen edistämiseen on raha: ulkopuolinen rahoitus on tervetullutta valtion niukalla rahoituksella sinnitteleville laitoksille.
- 8 Mitroffin tutkimus koski keskenään kilpailevien kuukiviä tutkivien Apollo-tutkimusryhmien keskuudessa 1960–1970 luvulla vallinneita tieteen käytännöllisiä pelisääntöjä.
- 9 Toisaalta Tuunaisen tutkima case oli varhainen pioneeritapaus, ja nykyisin yliopisto osaa jo paremmin "koteloida" yritysmaisen yksikön omaan yhteyteensä. Rajatyö on käsite, jota Gieryn (1983) sovelsi siihen, kuinka tiede vaalii puhtauttaan ja torjuu ei-tieteelliset opit keskuudestaan.

LÄHTEET

- Anttonen, Salla (1998). Luku 2.5 Tieto/valta ja totuuden politiikan käsite. Teoksessa: Valta, moraalit ja yhteiskunnallis-historiallinen oppiminen sivistyshistoriallinen tie kansallissosialistisesta totuuden politiikasta demokratisoiiviin uudelleen koulutusohjelmiin. <http://herkules.oulu.fi/isbn9514251105/html/x565.html>
- Co2 is green.org –sivusto. <http://co2isgreen.org/default.aspx/MenuItemID/137/MenuGroup/Home.htm>
- Etzkowitz, Henry & Loet Leydesdorf (1997). Universities and the Global Knowledge Economy. A Triple Helix of University-Industry-Government Relations. London and Washington: Pinter.
- Foucault, Michel (1980) Truth and power. Teoksessa Foucault, Michel: Power/knowledge. Selected Interviews and other writings 1972–1977 by Michel Foucault. C. Gordon (ed.) Harvester Press, Brighton, p 109-133.
- Gibbons, Michael et al. (1994). The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage.

- Gieryn, Thomas (1983). 'Boundary-work and the Demarcation of Science from Non-science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists'. *American Sociological Review* 48(6): 781–95.
- Habermas, Jürgen (1977). *Erkenntnis und Interesse: Mit einem neuen Nachwor.* 4. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hickman, Leo. CO2 is green: the TV advert making viewers choke. *The Guardian*, blogi. <http://www.guardian.co.uk/environment/blog/2009/sep/28/co2-is-green-tv-advert>
- Karvonen, Erkki. (1999) Perspektiivinen realismi – parempi perusta kansalaisjournalismille? *Tiedotustutkimus* 1999:2, 44-59.
- Merton, Robert K. (1942/1973) *The Normative Structure of Science*. In: Merton, Robert K. (1973). *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mitroff, Ian. (1974). Norms and counter-norms in a select group of the Apollo moon scientists: a case study of the ambivalence of scientists. *American Sociological Review*, 39(4), 579-595.
- Mulkern, Anne C. Ads Backed by Fossil-Fuel Interests Argue 'CO2 Is Green'. *The New York Times* 14.7.2010. <http://www.nytimes.com/gwire/2010/07/14/14greenwire-ads-backed-by-fossil-fuel-interests-argue-co2-79814.html>
- Niiniluoto, Ilkka (2001). Julkisuusperiaate ja tutkimustulosten salailu. *Tieteessä tapahtuu* 2/2001. <http://www.tieteessatapahtuu.fi/012/niiniluoto.htm>
- Rahkonen, Juhani: Paikalliset polttoaineet. Miksi ja miten 2 prosenttia. *Vapo viesti* 2/2010. <http://www.vapoviesti.fi/index.php?id=1186&articleId=280> ;
- Laitila, Mikko. Vapo sai sitä mitä tilasi: keskustelua. *Markkinointi & Mainonta* 20.4.2010. <http://www.marmai.fi/uutiset/article396912.ece>
- Lam, Alice (2010). From 'Ivory Tower Traditionalists' to 'Entrepreneurial Scientists'? *Academic Scientists in Fuzzy University - Industry Boundaries*. *Social Studies of Science* 40/2 (April 2010), 307–340.
- Tuunainen, Juha (2005). Contesting a Hybrid Firm at a Traditional University. *Social Studies of Science* 35/2 (April 2005), 173–210.
- Ziman, John (2000). *Real Science: What It Is and What It Means*. Cambridge University Press.

Taipuuko terveysjournalismi yleisönsä ehdoilla?

Sikainfluenssaa eli H1N1-epidemiaa seurannut narkolepsia-uutisointi sai vuonna 2010 piirteitä, jotka ovat suomalaisessa rokotuskeskustelussa uusia. Suomessa ja Ruotsissa kesällä ja syksyllä esiin tulleet, rokotustenjälkeiset lasten ja nuorten narkolepsiatapaukset heittivät pitkän varjon sikainfluenssarokotusten ylle. Narkolepsiatutkimusten puolueettomuutta epäiltiin, ja infektioasiantuntijat joutuivat mediassa ennennäkemättömän kritiikin ja erottamisvaatimusten kohteeksi. Tiedotusvälineet syvensivät kansalaisten epäluuloa epäilemällä taloudellisista sidonnaisuuksista muun muassa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen sekä sosiaali- ja terveysministeriön viranhaltijoita.

Terveysjournalismi elää aiempaa voimakkaammin ristiriidoista ja vastakkainasetteluista. Sikainfluenssasta on syntynyt jatkokertomus, jossa entisistä hyvistä on tehty pahiksia. Kestää kuitenkin vielä vuosia, ennen kuin tiedeyhteisö voi tehdä lopullisia johtopäätöksiä siitä, mitä sikainfluenssarokotuksista seurasi. Jos selviä yhteyksiä ei havaita, tutkijat ja viranomaiset joutuvat mediassa väistämättä altavastaajaksi.

Millä keinoin media pyrkii tekemään asiantuntijuudesta epäilyttävää? Mitä muuttuva tiedejournalismi merkitsee tutkijalle, jolta edellytetään faktojen lisäksi oman persoonan ja mielipiteiden esiintuomista? Entä tuleeko lääketieteilijöiden riippumattomuutta arvioida samoin kriteerein kuin poliitikkojen sidonnaisuuksia?

Sikainfluenssakohusta rokotuskohuun

Sikainfluenssaepidemia tappoi vuonna 2010 maailmassa arviolta noin 20 000 ihmistä, Suomessa nelisenkymmentä. Laboratoriovarmennettuja tautitapauksia oli Suomessa viime syksyyn mennessä noin 7 700, mutta sairastuneita arviolta 100 000 (Peltola, 2010). Tavalliseen kausi-influenssaan kuolee vuosittain tuhatkunta. Sikainfluenssa vei tehohoitoon etenkin nuoria (mediaani-ikä vain 32 vuotta), joten tauti oli paha, mutta epidemiana väestötasolla lievä. Noin puolet suomalaisista on rokotettu, eikä epidemian toisesta aallosta odoteta yhtä pahaa.

Sen sijaan pahaksi äityi mediakohu narkolepsian ympärillä. Joulukuuhun 2010 mennessä eri puolilla maata oli havaittu narkolepsian oireita kaikkiaan 41 lapsella tai nuorella. Valtaosa heistä oli saanut sikainfluenssarokotuksen ennen taudin havaitsemista.

Elokuussa lehtiotsikot alkoivat kysyä: "Sikainfluenssarokotteesta narkolepsia? Viranomaisilla pikakokous tänään" (*Ilta-Sanomat* 18.8.10), "Onko lapsesi sairastunut narkolepsiaan?" (*Aamulehti*, 24.8.10) ja "Rokotteen tehosteaine syynä lasten oireisiin?" (*Savon Sanomat* 24.8.10). Rokotukset keskeytettiin väliaikaisesti.

Tätäkin ärtyneemmän sävyn julkinen keskustelu sai, kun kävi ilmi, että suomalainen tutkijajoukko oli jo ennen asian nousua julkisuuteen ryhtynyt selvittämään outoa narkolepsiatapausten lisääntymistä. Neurologi Markku Partinen kutsuttiin sosiaali- ja terveysministeriöön kuultavaksi. Tutkijoiden katsottiin lopulta toimineen oikein, koska rokotusten sivuvaikutuksena narkolepsiaa ei ollut koskaan aikaisemmin havaittu näin suurena ryvästymänä.

Media ei kuitenkaan jättänyt asiaa tähän. Pitkin syksyä julkaistiin juttuja, joissa yhdistettiin rokotukset sekä lääkäreiden ja terveysviranomaisten puolueettomuus epäilyt. *MTV3:n* mukaan rokotekohu nosti lääkelobbauksen pintaan ja kertoi, että "maksettujen juhlien aika on ohi" (28.8.10). *Aamulehti* kertoi (19.11.10) "roko-tepäättäjien salaisista kansioista" ja kyseenalaisti THL:n ylilääkäri Terhi Kilven puolueettomuuden rokotetilauksessa, koska tämä samaan aikaan johti lääkeyhtiö GlaxoSmithKlinen toista rokotetutkimusta. Juuri GSK:lta tilattiin sikainfluenssaa ehkäisevä Pandemrix-rokote, jonka tilaamisesta sosiaali- ja terveysministeriö päätti osittain tilauksen kiirehtimistä neuvoneen Kilven muistion perusteella. THL:n mukaan oli sattumaa, että juuri Kilpi oli tuolloin ainoa paikalla ollut rokotusasiantuntija.

Etenkin Ylen ajankohtaisohjelmissa sikainfluenssaa, sikainfluenssarokotuksia ja narkolepsiaa käsiteltiin syksyn 2010 aikana poikkeuksellisen aggressiivisella tavalla. "Narkolepsiasta voi saada miljoonan korvaukset" (Yle 25.8.10), "Narkolepsialääkärit: Partinen valehtelee" (26.8.10). *MOT* lyttäsi 20.9.10: "Pandemiapan-nukakku". *Ajankohtainen Kakkonen* otsikoi 9.11.10: "Rokote ja narkolepsia: van-hempien suuri raivo".

Myös julkisen palvelun Yle valitsi – uutistuotantonsa ulkopuolisissa ohjelmissa – linjakseen neutralismin sijasta kantaaottavuuden. Viranomaisten toimet asetetaan toistuvasti kyseenalaiseen valoon, ja kyseenalaistajana toimii yleensä lääketieteen piiriin kuuluva toisinajattelija tai yksityinen kansalainen. Sama asetus oli nähtävissä jo syksyllä 2009 epidemian alkuvaiheessa (Järvi, 2010). Jutut on kehystetty usein siten, että rokotuksia puolustava viranomainen asetetaan alta-vastaajaksi, haastava lääkäri saa sankarinviitan ja katsojan tunteita kosketteleva kansalainen sijoittuu uhriksi. Asetelma on ollut samankaltainen sekä useissa studiokeskusteluissa että toimittajan koostamissa inserteissä. Linja on ollut niin pysyvä, että voidaan puhua jo Ylen missiosta, jossa hyödynnetään sekä moraalisia että tunteisiin vetoavia elementtejä (Kunelius & Reunanen, 2008, Järvi, 2008).

Mielenkiintoista on myös se, että aiemmassa tutkimuksessa toimittajien näkemykset potilaiden välittämän tiedon epäluotettavuudesta (Järvi, Vuorenkoski & Vainikainen, 2005) näyttävät nyt selvästi muuttuneen. Potilaiden kokemuksista onkin tullut mediaa ohjaava voima. Yksittäisten potilaiden kokemuksilla pitäisi

olla vain yksittäinen merkitys, mutta nykyisessä journalismissa yksittäinen kokemus voi laajeta erittäin merkitykselliseksi. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö puolensataa narkolepsiaan sairastunutta lasta ja nuorta merkitsisi kansallista rokotuskriisiä, mutta tiedotusvälineiden tapa käsitellä tapahtumaketjua poikkeaa selvästi totutusta. Nyt mediankin voimin etsitään syyllistä, mieluiten yhtä ihmistä, joka kantaisi koko kollektiivisen viranomaisvastuun. Onko tämä vastuullista journalismia? Ruotsalaisessa media-analyysissä (Gheretti & Odén, 2010) päädyttiin johtopäätökseen, että ruotsalaiset tiedotusvälineet onnistuivat kyllä saamaan ruotsalaiset rokotuksiin, mutta epäonnistuivat rokotusten tarpeellisuutta koskevassa kriittisessä tutkivassa journalismissaan.

Sikainfluenssa koettelee tietämisen rajoja

”THL ei tiedä. Me emme tiedä. Näin minun varmaan olisi pitänyt sanoa. Eikä olisi pitänyt esittää hypoteeseja, ei spekuloida. Rajallinen on ihmisten ja median kyky ymmärtää tieteellistä ajattelua. Pitää yksinkertaistaa: vaihtoehtoja ovat kyllä tai ei. Musta ja valkoinen, ei harmaan sävyjä siinä välissä ääripäitä yhdistävänä jatkumona kuten itse olen tutkijana ja kliinikkona tottunut ajattelemaan.”

Näin purki tuntojaan *Tesso*-lehden¹ kolumnissaan akatemiatutkija Hanna Nohynek loppusyksyllä 2010. Nohynek tuli julkisuuden valokeilaan, koska tutkii rokotteita laitoksessa, joka laittoi aiemmin kevättälvella kansalaiset tappelemaan keskenään rokotusrivissä.

H1N1-viruksen aiheuttama sikainfluenssa horjutti ihmisten perusturvallisuutta ja tiedotusvälineiden asiantuntijasuhteita sekä osoitti sosiaalisen median voiman mielipidevaikuttajana (Järvi, 2010, Hietanen, 2009). Kansalaisia, jos kohta toimittajiaakin, on hämmentänyt lääketieteen asiantuntijoiden näkyvä erimielisyys sikainfluenssan vaarallisuudesta ja rokotusten tarpeellisuudesta (Idänpään-Heikkilä, 2010, Peltola, 2010). Journalismi rakentuu usein ristiriidalle, mikä tuo juttuihin kiinnostavuutta. Terveystietoon kohdistuva ristiriitainen julkisuus on silti myös pelottavaa, koska meidän pitäisi voida luottaa viranomaisten toimintaan terveyteen kohdistuvissa uhkaavissa tilanteissa.

Lääketieteellistä tietoa moititaan usein monimutkaiseksi, ja etenkin ristiriitaisen tiedon sanotaan hämmentävän kansalaisia. Osittain tämä on varmasti totta, mutta ihmisten medialukutaitoa ei kannata aliarvioida. Tuoreen australialaistutkimuksen (Dixon, ym. 2010) mukaan tiedotusvälineissä voi olla keskenään ristiriitaistakin terveystietoa. Ihmisten on kuitenkin helpompi käsitellä ristiriitaista terveysinformaatiota, jos vastakkaiset argumentit on esitetty selkeästi ja mielipiteet on erotettu tutkimustuloksista. Hanna Nohynekin kaipaamaa harmaata aluetta voi siis olla mediassa, kunhan se on selkeästi erotettu mustasta ja valkoisesta.

Tuore Tiedebarometri 2010 osoittaa, että seitsemän kymmenestä suomalaisesta seuraa lääketieteen kehitystä, ja ala koetaankin kiinnostavammaksi kuin monet

muut. Euroopan komission Eurobarometrin (2005) mukaan 88 prosenttia eurooppalaisista on kiinnostunut lääketieteen kehityksestä, mutta vain 11 prosenttia vastaajista kertoo olevansa siitä hyvin perillä. Saman barometrin mukaan esimerkiksi politiikasta on kiinnostunut 71 prosenttia ja urheilusta 62 prosenttia. Kuitenkin joka viides kertoo olevansa politiikasta hyvin perillä ja urheilua seuraavista peräti 28 prosenttia kertoo tietävänsä siitä paljon.

Terveystiedon tärkein lähde on televisio, mikä on todettu niin suomalaisissa (mukana myös radio) kuin yleiseurooppalaisissakin tiedebarometreissa. Leónin tutkimuksen (2008) mukaan viiden eurooppalaisen maan julkisen palvelun tv-lähetyksissä terveysaiheisia juttuja oli kaikista jutuista keskimäärin 4,48 prosenttia. Osuus oli selvästi suurempi kuin muiden mitattujen tiedeaiheiden osuudet. Lisäksi terveysaiheisten uutisjuttujen pituudet peittosivat kaikkien tv-juttujen pituudet. Keskimäärin terveysaiheisen uutisjutun pituus oli 111 sekuntia². Tämäkin osoittaa terveyteen liittyvien kysymysten monimutkaisuuden ja journalistien pyrkimyksen jättää mustan ja valkoisen väliin tilaa harmaalle *ehkä*-pohdinnalle.

Suomessa terveyttä koskevan uutisoinnin sisältöjä ei ole tutkittu kovinkaan tarkasti. Tampereen yliopistossa tehty suomalainen uutismedian vuosiseurannat vuosilta 2006, 2008 ja 2010 osoittavat kuitenkin terveysaiheisten juttujen määrän lisääntyneen tänä aikana kaikissa medioissa painettuja aamulehtiä lukuun ottamatta. Terveys-, sosiaaliturva- ja alkoholi-aiheisten juttujen osuus uutisaiheista vuonna 2010 oli tutkimusajankohtana 6–14 prosenttia välineen mukaan. Iltapäivälehdet kirjoittivat terveydestä ahkerammin kuin sanomalehdet (Suikkanen & Syrjälä, 2010).

Internetin merkitys terveystiedon lähteenä korostuu yhä selvemmin. Kun vielä vuoden 2001 Tiedebarometrin kyselyssä tiedettä koskevassa tiedonhaussa internetiä piti tärkeänä 37 prosenttia suomalaisista, vuoden 2010 kyselyssä se on tärkeä tietolähde jo 65 prosentille suomalaisista. Tällä vuosikymmenellä verkosta terveystietoa hakeneiden suomalaisten määrä on moninkertaistunut. Kun vielä vuonna 2001 tehdyssä kyselyssä vain kuusi prosenttia oli käyttänyt internetiä, vuonna 2009 oli jo 32 prosenttia vastaajista hakenut vastauksia terveyttä koskeviin kysymyksiinsä vähintään kuusi kertaa edellisen 12 kuukauden aikana (Ek & Niemelä, 2010).

Merja Draken (2009) tutkimuksen mukaan terveyttä koskevaa tietoa on kansalaisten näkökulmasta kuitenkin vaikea löytää. Tiedon löytämistä hankaloittaa myös sen ripottelu erilaisiin verkkopalveluihin. Potilaat hankkivat terveystietoa hieman eri tavoin ja eri tilanteissa kuin terveydenhuoltoalan ammattilaiset arvelevat. Ammattilaiset uskovat, terveystiedon hankinta alkaa vasta, kun potilas on saanut diagnoosin, ja että tietoa hankitaan myös englanninkielisistä lähteistä. Todelisuudessa potilaat kuitenkin etsivät terveystietoa internetin hakukoneiden avulla heti ensioireiden ilmaannuttua ja yleensä suomeksi.

Myös sikainfluenssan yhteydessä havaittiin, etteivät Suomen terveysviranomaiset ehtineet tiedon tuotannossa kansalaiskeskustelun mukaan. Vasta myöhäissyk-

syllä 2009 hakukoneet johtivat tiedonetsijät suoraan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen internetsivuille. Tämä viive antoi kaupallisille toimijoille ja rokotusten vastustajille tuntevan etumatkan, mikä rakensi pohjaa koko vuoden 2010 ajan voimistuneelle kansalaisten epäluottamukselle. Vaikka THL:n ja STM:n tiedotus oli ajankohtaista ja täsmällistä, se epäonnistui vetoamaan kansalaisiin, ja siksi tunteisiin vetoavat verkkokeskustelut ottivat vallan. Uusien keskusteluareenoiden vuoksi organisaatioiden viestintäympäristöissä tärkeitä eivät ole enää organisaatiot, vaan organisaatioiden eri sidosryhmien väliset keskustelut (Luoma-aho et al. 2010).

Jos organisaatioiden perinteinen viestintä on tulossa tiensä päähän, miten käy yhteiskunnan instituutioiden ja journalismin välisen suhteen? Tietoa on perinteisesti tuotettu asiantuntijainstituutioissa, joista sitä on tiedotusvälineiden välityksellä valutettu alaspäin kansalle. Tiedon valtaa käyttävien asiantuntijoiden ja journalistien välillä on vallinnut suhde, jota on voinut verrata poliitikkojen ja toimittajien väliseen riippuvuussuhteeseen. Poliitikot ovat olleet riippuvaisia mediahuomiosta, ja toimittajat ovat rakentaneet tietoa saadakseen henkilökohtaisia suhteita poliitikkoihin (Kunelius, et al. 2009).

Vaalirahoituskohu kuitenkin on muuttanut tätä luottamussuhdetta tavalla, jonka vaikutukset jäävät nähtäviksi. Pietilä (2010) tulkitsee tämän murroksen esimerkiksi uudenaikaisesta professionaalisesta toiminnasta, niin sanotusta dialogisesta kommunikatiivisuudesta. Tällainen journalismi palvelee sekä yleisöä että tietoa tai valtaa käyttäviä yhteiskunnan instituutioita kohdistamalla julkista huomiota yleisön puolesta ja puolelta instituutioihin ja etupiireihin. Professionaali journalismi ei ainoastaan välitä valikoiden viestiä, vaan se välittää myös yleisöä eriytyneille instituutioille. Näin journalismi mahdollistaisi sen, että suuret ihmisjoukot ovat vuorovaikutuksessa: paljon ihmisiä julkisen huomion kohteena ja vielä paljon enemmän julkista huomiota kohdistavana yleisönä. Tällaisen horisontaalisen viestinnän tarve pitäisi ottaa huomioon myös terveystietoa tuottavissa instituutioissa ja terveydenhuollon organisaatioissa.

Viranomaisorganisaatioiden ongelma saattaa olla hitaus hahmottaa kansalaisten uudenlaisia vaatimuksia viranomaisia kohtaan. Tämä korostuu kriisitilanteissa. Tiedottamisen pitäisi olla nopeaa, ajantasaista, helposti ymmärrettävää ja avointa. Nokian vesikriisin viestintää tutkittaessa havaittiin, että *Aamulehti* otti kriisiviestinnässä roolin, joka olisi kuulunut Nokian kaupungille ja terveystoimelle. Lehti tiedotti saastuneen veden tilasta, välitti hoito- ja käyttäytymisohjeita, mutta käsiteli myös epäkohtia ja kritisoi viranomaistoimintaa (Seeck, ym. 2008). On vaikea sanoa, ottiko sikainfluenssaviestinnässä mikään tiedotusväline yhtä selkeää roolia, mutta esimerkiksi rokotusten tarpeellisuudesta uutisoitiin runsaasti talvella 2009–2010 (Järvi, 2010, Puro, 2010).

Narkolepsiatapausten ilmaantuessa kesällä ja keskustelun kiihtyessä syksyllä 2010 media joutui hankalaan välikäteen. Se oli rummuttanut rokotusten tarpeellisuudesta, mutta nyt rokotusten epäiltiin tuottaneen vakavia komplikaati-

oita. Internet tulvi vihaa, ja tutkijoista ja asiantuntijoista löytyi helppoja maalitauluja. Rokotustenvastustajat heittivät bensaa liekkeihin omilla sivustoillaan ja saivat palstatilaa myös perinteisessä mediassa. Tiedotusvälineet eivät voineet sulkea silmiään kansalaisten luottamuspulalta viranomaisia kohtaan. Hujasen (2004) mukaan nykyisenkaltaisessa markkinakelpoisessa journalismin diskurssissa halutaan päästä irti rakenteita, hallintoprosesseja ja virkamiesnäkökulmaa kuvaavista jutuista. Toimittajat kokevat tehtäväkseen herättää julkista keskustelua, vahvistaa ihmisten yhteiskunnallista osallistumista ja tuoda kansalaisten näkökulmia päätäjien tietoon.

Tiedejournalismi ja erityisesti terveysjournalismi ovat keskellä vakavia haasteita yleisövetoisessa ja markkinakelpoisessa nykyjournalismissa. Kun lääketieteilijän tai terveysviranomaisen kuivahko ja tieteellistä terminologiaa tulviva lausunto asetetaan rinnakkain niin sanotun valistuneen kansalaisnäkökulman kanssa, yleisö joutuu vaikean valinnan eteen. Esimerkiksi *Apu*-lehden (21.10.10) artikkelissa poikansa rokottamatta jättänyt äiti ja rokotusten myöhentämistä kannattava homeopaatti saavat huomattavasti isomman palstatilan kuin rokotuksia puolustanut lääkäri. Lukija houkutellaan rokotustenvastustajien persoonallisilla tarinoilla ja kommenteilla heidän puolelleen pelkkiä faktoja luettelevan lääkärin sijaan.

Riittävätkö musta ja valkoinen?

Akatemiatutkija Hanna Nohynek (2010) muistuttaa viranomaisten perustavan esimerkiksi rokotuspäätökset etuihin ja haittoihin väestötasolla. Nohynek sivaltaa: ”Nykymedia pelaa harvoin väestötasolla. Aikamme janoaa kasvoja, henkilöitä, yksilöiden tarinoita. Niistä syntyy päivästä toiseen vellovaa tunteisiin vetoavaa pinta-vaahtoa, jossa uiskennella ja kylpeä ja uskotella olevansa ajan hermolla. Riskianalyysin aakkosien ja tieteellisten faktojen viestintä tässä median uusromanttisessa ilmastossa on haastavaa.”

Lääketieteellisen etiikan professori Veikko Launis Turun yliopistosta toteaa (2010), että lääkkeiden ja rokotteiden hyväksyminen perustuu hyötyjen ja haittojen vertailuun. Hänen mukaansa on hyväksyttävä se tieteelliseen tutkimukseen liittyvä tosiasia, että esimerkiksi narkolepsian ja rokotusten yhteyttä tutkittaessa ei perusteellistenkaan meta-analyysien jälkeen välttämättä voida saada yksiselitteisesti tulkittavaa lopputulosta. Huolellisenkin riskinarvioanalyysin jälkeen jouduimme hyväksymään sen tosiasian, ettei kaikkia riskejä pystytäkösä ennakolta arvaamaan, arvioimaan tai ennustamaan. Launiksensa mukaan poikkeustilaetiikkaa ja normaalitilan etiikkaa ei pitäisi sekoittaa toisiinsa. ”Onkin mahdollista, että sikainfluenssan torsoksi jäänyttä rantautumista Suomeen tullaan pitämään merkinä pikemminkin lääketieteellisestä onnistumisesta ja varausuunnitelmiamme toimivuudesta kuin kansanterveydellisestä ja -taloudellisesta hukka-investoinnista”, Launis toteaa.

Uhat, riskit ja pelot ovat aina käypää materiaalia journalismille, mutta terveyteen liitettynä niiden vaikutus moninkertaistuu. Tämä asettaa journalismillekin astetta kovemman vaatimuksen niin faktojen oikeellisuudesta kuin sanoman eettisyydestä.

Sikainfluenssarokotusten aiheuttaman kohun rinnalla koettiin syksyllä 2010 toinenkin asiantuntijuutta koetteleva terveyskohu, kun MOT-ohjelma teki kaksi ohjelmaa, joissa kyseenalaistettiin nykyiset rasvan laatua koskevat ravitsemussuositukset ja kolesterolilääkitys. Rasvainen kupla (9.9.2010) ja Kolesterolipommi (21.10.2010) asettivat useat lääketieteen asiantuntijat erittäin epäilyttävään valoon viittaamalla heidän lääketieteellisyydelle tekemiensä lääketutkimusten synnyttämiin eturistiriitoihin. Samalla tavoin myös THL:n rokotetutkijat saatiin monissa tiedotusvälineissä näyttämään teollisuuden kätyreiltä, koska he olivat sekä tekemässä rokotetutkimuksia että suosittelemassa rokotteiden hankintaa.

On mielenkiintoinen ja varsin uusi ilmiö, että lääkäreitä ja ravitsemustutkijoita on ryhdytty mediassa käsittelemään samalla tavoin kuin vaalirahakohussa rämettyneitä poliitikkoja. Vilpin paljastaminen on tärkeää, mutta ovatko tutkijan ja politiikan sidonnaisuudet vertailukelpoisia? Lienee myös eri mittaluokan ratkaisu kansalaiselle, millaisia valintoja hän tekee rokotusjonossa tai äänestyskopissa. Rokotamattomuuden seuraukset voivat olla yksilötasolla huomattavasti tuhoisampia kuin valinnat vaaleissa. Tartuntatautien kauhut ovat katoamassa kollektiivisesta muististamme, eikä mediaan enää hevin löydy virustautien vammauttamia ihmisiä. Sen sijaan yksilökeskeisessä journalismissa yksittäiset, vaikkakin vakavat rokotuskomplikaatiot keräävät tarinallistuvan journalismin päähuomion.

Rokotteita tai kolesterolilääkkeitä joudutaan tutkimaan lääkeyhtiön rahoittamissa tutkimuksissa, mutta merkitseekö tutkimusrahoituksen vastaanottaminen samalla väistämättä tieteellisen luotettavuuden kadottamista? Jotta lääke saa myyntiluvan, sen teho ja turvallisuus on tutkittava monivaiheisessa ja -vuotisessa tutkimusprotokollassa, johon ei ole varaa eikä mahdollisuuksia juuri muilla kuin yhtiöillä itsellään. THL:n ylijohtaja Juhani Eskola ja ylilääkäri Terhi Kilpi (*Lääkäri-lehti* 37/2010) puolustavat julkisen laitoksen mukana oloa rokotetutkimuksissa niiden avoimuuden ja turvallisuuden säilyttämiseksi, mutta ehdottavat rokotusten turvallisuusseurannan kaupallisen rahoituksen erottamista sen toteuttamisesta.

Jos tutkimusrahoituksen vastaanottaminen heikentää tieteellistä puolueettomuutta, joutuvat uudet säätiöyliopistot sekä lopettamaan rahankerjuun yrityksiltä että tilaustutkimusten teon. Samalla logiikalla viestinnän tutkijoiden pitäisi lopettaa ainakin tiedotusvälineitä lähellä olevien säätiöiden apurahoituksen vastaanottaminen. Jos rahaa liikuttava yhteistyö on aina epäilyttävää tai liikaista, tämä tarkoittaa myös toimittajille eri instituutioiden myöntämien työmatka- ja opiskelustipendien vastaanoton olevan epäeettistä. Kuinka toimittajat olisivat sen vahvempia rahan ja vaikutusvallan viekoituksia vastaan kuin muutkaan, esimerkiksi lääkärit?

Terveyteen ja elintapoihin liittyvä journalismi on houkuttava ja koukuttava aihepiiri. Ristiriitaisia mielipiteitä ja tutkimustuloksiakin sekä kiisteleviä asiantunti-

joita on aiempaa helpompi löytää. Yliopistot ja tutkimuslaitokset sekä yksityisinä yrittäjinä toimivat terveydenhuollon ammattilaiset kilpailevat nykyisin mediahuomiosta. Myös henkilökohtaista brändiään kiillottavat toimittajat saattavat hyödyntää terveysaiheiden suosiota mediassa. Samalla terveys on hyvin intiimi elämänalue. Toimittajan henkilökohtaiset elämäntavat ja arvot tunkevat läpi journalistisiin lopputuotteisiin ehkä voimakkaammin kuin monilla muilla erikoisaloilla. Juuri siksi myös oman tietämisen rajat on tunnistettava tavallistakin tarkemmin.

Ulla Järvi työskentelee toimittajana Suomen Lääkärilehdessä, ja hänen journalistiikan väitöskirjansa ”Media terveyden lähteillä – Miten sairaus ja terveys rakentuvat 2000-luvun mediassa” tarkastettiin Jyväskylässä tammikuussa 2010. Kirjoittaja on saanut tukea tämän artikkelin kirjoittamiseen Suomen tiedetoimittajain liitolta.

VIITTEET

- 1 Tessa julkaisevat Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ja sosiaali- ja terveysministeriö (stm).
- 2 Tutkimukseen otettiin mukaan kahden viikon jutut syyskuussa 2003 ja 2004. Kaikkiaan uutisjuttuja oli yhteensä 2576 kappaletta. Tutkimuksessa olivat mukana Ranska, Saksa, Iso-Britannia, Italia ja Espanja.

LÄHTEET

- Dixon, Helen, Scully, Maree, Wakefield, Melanie, Murphy, Michael (2009). The prostate cancer screening debate: public reaction to medical controversy in the media. *Public Understanding of Science*, 18:1;115–128.
- Drake, Merja (2009). Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. *Jyväskylä studies in humanities* 127. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Euroopan komissio (2005) Special Eurobarometer: Social Values, Science and Technology. http://www.eu.nl/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf
- Gernetti, Marina & Odén, Tomas A. (2010). Pandemin som kom av sig. Om svininfluensan i medier och opinion. *Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation. Göteborgs Universitet*.
- Hietanen, Päivi (2009). Mediavaltaa – asiantuntijat ylen ahtaalla. *Suomen Lääkärilehti* 2009:64; 4219.
- Hujanen, Jaana (2004). Tiedonvälitystehtävän murroksilla. *Journalismineuvotteluja RISC-toimituksessa. Tiedotustutkimus* 4-5 (27), 38–55.
- Idänpään-Heikkilä, Juhana E. (2010). Pandemiakritiikki jatkuu. *Suomen Lääkärilehti* 2010:65; 2227.
- Järvi, Ulla (2008). Moderni terveysvalistus ponnistaa läskikapinasta. *Journalismikritiikin vuosikirja. Tiedotustutkimus* 2 (31), 64–78.
- Järvi, Ulla & Vuorenkoski, Lauri. & Vainikainen, Tuula. 2005. Toimittaja taiteilee lääkeviestinnän ristiaallokossa. Kysely lääketieteen toimittajien näkemyksistä lääketiedon tuottajista ja tiedon luotettavuudesta. *Tiedotustutkimus* 4-5 (28), 103–113.
- Kunelius, Risto. & Reunanen, Esa (2008). Iltalehden suuri lupaus. *Journalismikritiikin vuosikirja. Tiedotustutkimus* 2 (31), 45–63.
- Kunelius, Risto. & Noppari, Elina. & Reunanen, Esa (2009). Media vallan verkoissa. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.
- Launis, Veikko (2010). Pandemiaetiikkaa. *Suomen Lääkärilehti* 2010:65;

- León, Bienvenido (2008) Science related information in European television: a study of prime-time news. *Public Understanding of Science* 17: 443–460.
- Luoma-aho, Vilma & Tirkkonen, Päivi & Vos, Marita & Hurri, Suvi (2010) Monitoring the issue arenas of the swine-flu discussion. Esitelmä Eurepra-kongressissa 23.9.2010 Jyväskylässä.
- Nohynek, Hanna (2010). Sietämätön epävarmuus – Marsin kanavista ja narkolepsian alkuperästä. *Tesso*, 7/2010.
- Peltola, Heikki (2010). H1N1-pandemian välitilinpäätös. *Suomen Lääkärilehti* 2010:65; 575.
- Peltola, Heikki (2010) Narkolepsiakysymyksen ratkaisu vie aikaa. *Lääkärilehti* 65:35;2742–2743.
- Pietilä, Kauko (2010). Journalistiprofessio ja yhteiskunnan itsepuolustus. *Media & viestintä* 33:3;17–31. Tiedotusopillinen yhdistys.
- Seeck Hannele & Lavento Heidi & Hakala Salli (2008). Kriisi johtaminen ja viestintä. Tapaus Nokian vesikriisi. Acta nro 206. Kuntaliitto, Helsinki.
- Suikkanen, Risto. & Syrjälä, Hanna. 2010. Suomalaisen uutismedian vuosiseuranta 2010. Journalismin tutkimusyksikkö. Julkaisuja, sarja B 55. Tampereen yliopisto.

Kieli ja kirjat

When one general term eclipses so many meanings,
precision is lost, and this is one way
in which journalese¹ sets its traps
for the unwary and negligent.

– Rene J. Cappon

Tästä nousi kohu!

Miten jatkuvat kohut rapauttavat journalismia

Torkkupeittokohu, vaalirahakohu, kohuhankinta, Talvivaara-kohu, Lehtomäki-kohu, Finlandia-kohu, homokohu, kohukierre, suhdekohu, Wikileaks-kohu, kohu turkistarhakuvista, kohu sananvapaudesta, kolesterolikohu, Hockenheimin kohu, Räsänen-kohu, Wincapita-kohu, dopingkohu, Rooney-kohu, Kiesi-kohu, kohu-Wikileaks, kohu-Johanna, kohu-Oona, kohukirja, naiskohu, kohuilmoitus, kohumammutti, kohudokumentti, juopottelukohu.

Mediassa kohistaan nykyään melko tavalla. Kohu-sanaa viljellään kaikissa mahdollisissa asiayhteyksissä ja hyvin monenlaisissa merkityksissä. Tässä artikkelissa esitämme muutamia huomioita siitä, miten kohua journalismissa käytetään ja millaisia vaikutuksia sen jatkuvalla toistolla on. Mielestämme nämä vaikutukset ovat vain harvoin hyväksi journalismille, sitä vastoin köyhdyttäviä vaikutuksia on helppo nähdä paljonkin. Missään tapauksessa kohun ei pitäisi olla kaikenkattava yleissana, jollaisena sitä nykyisellään huolettomasti käytetään.

Kohujen liiakäytöstä olisi helppoa syyttää vain iltapäivälehdistöä – tätä kirjoitettaessa esimerkiksi *Ilta-lehti* kertoo yhtä aikaa ”kohulahkosta” ja siihen liittyvästä ”kohuyhtiöstä” – tai yli-innokkaista verkkomedioita, mutta sana ei ole niiden yksinoikeus. Nopea uutisarkistohaku sanalla ”kohu” tuottaa vuoden 2010 neljän viimeisen kuukauden ajalta *Helsingin Sanomista* 155, *STT:l*tä 195 ja *YLE uutisten* nettisivuilta 142 osumaa.

Tässä kirjoituksessa lähestymme kohua kolmesta teoreettisesta lähtökohdasta. Ensinnäkin osoitamme, että kohuilla toteutetaan toimituksissa niin sanottua *objektiivisuuden strategista rituaalia* (Tuchman 1972). Yksi tapa kiertää vastuuta sisälöstä on puhua kohusta. Toiseksi kohut toimivat todellisuuden korvikkeena, *simu-*

laationa (Baudrillard 1995a & 1995b). Niillä luodaan tekstien sisäistä maailmaa, jota kirjoittajan on helppo kontrolloida, koska sen suhteet ulkoiseen todellisuuteen ovat hyvin epämääräiset, jopa kokonaan poikki. Kolmanneksi eräänlaisena yhteen-
vetona pohdimme kohuja *paskapuheena* (Frankfurt 2006). Kohutekstit ovat tyhjää
puhetta, jolla on tarkoitus ainoastaan täyttää rivejä, muttei oikeastaan kertoa ylei-
sölle mitään todellisuudesta. Enemminkin, kohuilla synnytetään – usein sitä tie-
dostamatta – viestintäjärjestelmää, jossa tekstin suhteella todellisuuteen ei lähtö-
kohtaisestikaan ole mitään merkitystä.

Kohu objektiivisuuden strategisena rituaalina ja vastuunkierron välineenä

Lehtomäki tuoitui Talvivaara-kohusta (*Yle* 22.9.2010)

Lehtomäki ihmeissään Talvivaara-kohusta (*IS* 22.9.2010)

Lehtomäki ihmettelee kohua: ”Jos avoimuutta edistää,
niin tulee kuraa niskaan” (*IL* 22.9.2010)

Yksi syksyn 2010 monista kohuista sai alkunsa 21. syyskuuta, kun ympäristö-
ministeri Paula Lehtomäki antoi eduskunnalle ilmoituksen sidonnaisuuksiensa
muutoksesta. Sen mukaan Lehtomäen aviomies, lapset ja äiti omistavat merkit-
tävän määrän kaivosyhtiö Talvivaaran osakkeita. Määrä tarkentui sittemmin noin
400 000 euroksi. Heti seuraavana päivänä, 22.9. asia uutisoitiin mediassa ”Talvi-
vaara-kohuna” tai ”Lehtomäki-kohuna”. Tapauksen alkupäivien uutisointi on esi-
merkki kohusta *objektiivisuuden strategisena rituaalina ja vastuunkierron väli-
neenä*.

Gaye Tuchmanin klassisen tutkimuksen mukaan toimittajilla on tiettyjä rituaa-
linomaisia keinoja, joilla he pyrkivät osoittamaan, että heidän juttunsa ovat ”objek-
tiivisia”, siis että ne kertovat vain varmistettuja faktoja, eivät mielipiteitä. Tällä
tavoin he voivat suojautua puolueellisuussyytöksiltä, jopa vahingonkorvausvaa-
timuksilta². (Tuchman 1972; ks myös Tuchman 1980) Jonkin asian tai tapahtuma-
sarjan nimittäminen kohuksi mahdollistaa juuri tämän. Toimittaja välttää kohun
varjolla ottamasta kantaa, ja samalla ottamasta selvää siitä, mitä todellisuudessa
tapahtuu. Hankalassa paikassa tiedotusväline voi piiloutua kohunsa taakse: esi-
merkiksi Talvivaaran tapausta koskevassa uutisoinnissa ei väitetty, että Lehtomäki
olisi ollut jäävi kaivosyhtiötä koskevassa päätöksenteossa tai että lähipiirin suur-
omistukset olisivat muutoin vaikuttaneet hänen toimintaansa päättäjänä. Jutuissa
kerrottiin vain, että omistukset ovat nostattaneet ”kohun”.

Tällaisen kikkailun ei pitäisi riittää journalismille. Sen sijaan pitäisi pohtia sitä,
mikä kohun on nostattanut, siis mikä sen aihe on. Tiedotusvälineet eivät esittäneet
todisteita sille, että Lehtomäen perheen omistukset olisivat vaikuttaneet ministe-
rin työhön. Jälkiviisaasti voidaan todeta, että aika vaikea sellaisia olisi ollut esit-
tääkään. Marraskuussa Finanssivalvonta totesi, ettei se tutkimuksessaan ollut löy-

tänyt todisteita siitä, että Lehtomäellä olisi ollut sisäpiiritietoa Talvivaaran kaivoksen toimista.

Jos uutisissa olisi aiemmin syksyllä lähdetty väittämään Lehtomäen olleen jäävi tai saaneen sisäpiiritietoa, olisi ministeri voinut Fivan ratkaisun jälkeen vaatia kunniansa palauttamista jopa oikeusteitse. Kun jutuissa väitettiin ainoastaan, että asian ympärille on noussut kohu, ei media ollut loppujen lopuksi väittänyt ministerin toimista suoranaisesti yhtään mitään. Näin ollen se pystyi toteamaan, ettei ole mistään vastuussakaan.

Asiasta kuitenkin voitiin uutisoida näyttävästi useiden päivien ajan, vaikka näyttöä väärinkäytöksistä ei ollut. Kohusta puhumalla annettiin ymmärtää, että aiheesta on puhuttu laajasti jossain muualla, mikä tekee myös nyt julkaistuista teksteistä tärkeitä ja olennaisia. Tyypillisestihän samaa aihetta käsittelevät journalistiset jutut muodostavat yhdessä jatkumon, joka perustelee osaltaan myös uusien juttujen merkityksen (Reunanen 2003, 145–146). Kohusta puhuminen viittaa juuri tällaisen jatkumon olemassaoloon, joten yksittäisten juttujen ei tarvitse vakuuttaa lukijaa omasta merkityksellisyydestään. Kohu oikeutti julkaisupäätökset, joskin todellisen aiempien juttujen jatkumon olemassaolo on tässä tapauksessa kyseenalaista.

Matti Vanhasen ja Eveliinan kohu: Työpaikka ei vaarassa! (MTV3 12.11.2010)

Perheyrittäjät pui Vanhasen suhdekohua ensi viikolla (HS 13.11.2010)

HS ja IS: Perheyrittysten liitto pui Vanhasen suhdekohua (KSML 13.11.2010)

Toinen esimerkki vastuunkierrosta on marraskuussa 2010 vatvottu ex-pääministeri Matti Vanhasen ja Perheyrittysten liiton viestintäpäälikön Eveliina Talvitien tapaus. *7 päivää* -lehti julkaisi alkukuusta kaksikosta kuvia ja väitti, että heillä on suhde. Tästä syntyi odotetusti ”suhdekohu”, jonka kaava on sama kuin Talvivaarassa: jutut kertovat, että on noussut kohu Vanhasen ja Talvitien epäilyistä suhteesta, jonka molemmat osapuolet kuitenkin jyrkästi kiistävät. Suoraa kantaa siihen, onko suhde oikeasti olemassa, ei asiasta kertovissa jutuissa oteta, eikä kohun ansiosta tarvitsekaan ottaa. Puhumalla kohusta pystytään uutisoimaan asiasta näyttävästi ilman, että väitteen totuudenmukaisuutta tarvitsisi kommentoida. Samalla median oma selusta on suojattu.

Tämänkaltaiseen kohun käyttöön liittyy journalismissa toinenkin vakava ongelma. Hyvin harvassa kohujutussa kerrotaan, mitä kohulla oikeastaan tarkoitetaan, vaikka se olisi välttämätöntä yleisölle. Yhdessäkään yllä olevassa jutussa kohun merkitystä ei avata. Talvivaara-jutuissa kyllä todetaan aivan lopussa, että asiasta on keskusteltu eduskunnassa, ja suhdekohujutuissa kerrotaan *7 päivää* -lehden julkaisseen kuvia Vanhasesta ja Talvitiestä, mutta onko jokainen eduskunnan salissa käyty sananvaihto tai lehdessä julkaistu kuva nimenomaan aina kohu?

Koska sanan sisältöä ei avata, jää kolme vaihtoehtoa: 1) joko mitään kohua ei ole olemassa, 2) sitä ei ole vielä jutun kirjoitushetkellä olemassa mutta se syntyy jutun aikana tai 3) kohu on olemassa, mutta sitä ei katsota tarpeelliseksi selittää jutussa. Kaikki vaihtoehdot ovat ongelmallisia. Jos mitään kohua ei ole olemassa, jutussa

valehdellaan: väitetään, että jostakin asiasta on noussut kohu, vaikkei näin olisi- sikaan. Jos juttu itsessään synnyttää kohun, josta se puhuu, ei tilanne ole sen parempi: marssijärjestys muuttuu kummalliseksi, jos uutisissa ensiksi kerrotaan, että jotakin tapahtui ja sitten toivotaan, että se tapahtuisi³. Myös kolmas vaihto- ehto on hankala. Silloin toimittaja ensinnäkin olettaa, että otsikkoon tai tekstiin voidaan laittaa sellaisia asioita, joihin ei jutussa enää tarvitse viitata lainkaan ja joiden oikeellisuutta ei tarvitse vahvistaa. Toisekseen lukijalle pitää antaa mahdol- lisuus jollakin tavoin arvioida, kuinka merkittävä kohu on kysymyksessä, eli viit- taako se muutaman kymmenen ihmisen huuteluun lehden keskustelupalstalla vai onko se merkittävä valtakunnallinen keskustelunaihe. Tämä on äärimmäisen tär- keää aikana, jolloin kohuja näyttää syntyvän aina vain tiheämmällä tahdilla.

Kohusta puhuttaessa ei enää oteta kantaa siihen, onko asia totta vai ei, vaan ker- rotaan ainoastaan, että siitä kohistaan. Journalismin luotettavuuden kannalta tämä on vakava ongelma. Pahimmillaan kohun avulla voidaan nimittäin tehdä laaja juttu miltei mistä tahansa aiheesta välittämättä siitä, onko siinä mitään perää. Journa- lismi ainoastaan väittää, että asiasta keskustellaan, itse asiaan sillä ei ole mitään sellaista sanottavaa, minkä totuudellisuudesta se voisi joutua myöhemmin vas- tuuseen. Vaikka journalismi ottaa tällöin näennäisen vastuun sen väitteen toden- peräisyydestä, että asiasta on noussut kohu, ei kohujutuissa useimmiten todisteta edes väitetyn kohun olemassaoloa millään tavalla. Kohusta puhuminen voi olla siis objektiivisuusstrategiaa äärimmilleen vietyä.

Kohu simulaationa

Jatkuvien kohujen merkitys ei jää yksittäisten journalististen juttujen sisälle. Ne edistävät myös sellaisen julkisuuden kulttuurin syntyä, jossa reaalin todellisuus siirtyy yhä kauemmas journalismin yleisöjen ulottumattomiin. Jean Baudrillardin tunnetun teesin mukaan Persianlahden sotaa ei koskaan käyty (Baudrillard 1995a). Sen sijaan mediassa luotiin tietyillä toistuvilla kuvilla ja teksteillä tarkoin harkittu, Yhdysvaltain sodanjohdon näkemystä mukaileva kokonaisuus, jota kutsuttiin Per- sianlahden sodaksi. Tällaista ilmiötä ei kuitenkaan todellisuudessa ollut, oli vain tiettyjä todellisuuden piirteitä, jotka mahdollistivat kuvaelman rakentamisen.

Baudrillard katsoo, että nykyiselle viestintäjärjestelmälle antaa muodon juuri tällainen simulaatio. Meillä ei ole enää kosketusta varsinaiseen todellisuuteen, vaan kokemusmaailmamme on loputonta peliä erilaisten todellisuudesta tehty- jen esitysten kanssa. Koska simulaatioista voidaan luoda eheitä ja kokonaisia, ne tuntuvat paljon todemmilta kuin huonosti kontrolloitava todellisuus. (Baudril- lard 1995b, 31–32.) Baudrillardin paljon kritisoituja näkemyksiä on kiinnostavaa arvioida suhteessa toistuviin kohuihin, sillä scifiltä kuulostava simulaation valta vaikuttaa tällöin huolestuttavan todelliselta ilmiöltä.

MTV:n kysely: Vaalirahakohu lisäsi kiinnostusta politiikkaan (MTV3 11.2.2010)

Esimerkistä käy MTV3:n uutinen, joka perustui sen alkuvuonna teettämään laajaan kyselyyn. Kyselyssä selvitettiin sitä, miten yleisön suhtautuminen politiikkaan on muuttunut "vaalirahakohun" aikana. Juttu alkaa:

Enemmistö eli 53 prosenttia suomalaisista katsoo, että vaalirahakohu oli tarpeellinen ja lisäsi kiinnostusta politiikkaan. (MTV3 11.2.2010)

"Vaalirahakohu" vaikuttaa tarkoittavan kuohuvaa keskustelua tietyn aiheen ympärillä. Tätä keskustelua yli puolet suomalaisista pitää tarpeellisena. Jutun loppupuolella tilanne mutkistuu:

Vaalirahakohulla ei ollut juurikaan vaikutusta siihen, ketä ehdokasta kansalaiset aikovat äänestää seuraavissa eduskuntavaaleissa. Ainoastaan kaksitoista prosenttia äänestäjistä sanoo vaihtavansa kansanedustajaehdokasta seuraavissa eduskuntavaaleissa vaalirahasotkujen takia. (MTV3 11.2.2010)

Vastaajat arvioivatkin nyt suhdettaan myös "vaalirahasotkuihin". Näillä sotkuilla viitataan varmaankin lukuisten kansanedustajien ja muiden luottamushenkilöiden toimiin, joilla he aiheuttivat laajamittaisia korruptioepäilyjä, joista osaa poliisi on tätä kirjoitettaessa ryhtynyt tutkimaan. Sotkut ovat siis niitä toimia, jotka ovat aiheuttaneet vaalirahakohun. Tekstissä sotkut kuitenkin vaikuttavat ikään kuin sulautuvan kohuun. Jälkimmäinen virke jatkaa ensimmäisen ajatusta, mutta kohu muuttuu sotkuksi. On epäselvää, vaikuttaako vastaajien äänestyspäätökseen sotku vai kohu, siis keskustelu vai keskustelun aihe. Muutos kohun merkityksessä on tärkeä, sillä se tekee aiemmista, järkeviltä vaikuttaneista toteamuksista absurdeja. Onko jutun alku nyt ymmärrettävä niin, että yli puolet kyselyyn vastanneista piti myös näitä korruptioepäilyihin johtaneita sotkuja tarpeellisina? Tuskin. Ilmeisesti kysymys on siitä, että sanan kohu merkitys laajenee ja sumentuu – se siirtyy tilapäisesti kattamaan myös keskustelun aiheen. Teksti, joka alkoi kuvaamalla ihmisten suhtautumista tiettyyn mediassa käytyyn keskusteluun, alkoi suhtautua tuohon keskusteluun, *kuin se olisi yhtä keskustelun aiheen kanssa*.

Missä tällöin kulkee raja todellisuuden ja siitä puhumisen välillä? Tähän kysymykseen on mahdotonta edes alkaa vastata. Baudrillardilaisittain (1995b, 31–32) ilmaistuna "tapahtumat ketjuuntuvat kohti keinotekoisuuden äärimmäisyyksiä, joita mikään tulkinta ei enää voi saavuttaa". Koko tekstin aiheena on otsikosta lähtien nimenomaan kohu, ei sen aiheuttaja, joka vain tekstin lopussa otetaan puoli-huolimattomasti yhdeksi kohun piirteeksi. Kohu, eli tietty tekstien kokonaisuus, on siis *ensisijainen* kiinnostuksen kohde ja asioiden aiheuttaja.

Lottovoittajasta nousi kohu (IS 1.10.2010)

Onko tämä lahjus? Ruotsissa nousi kohu (IS 2.11.2010)

Naisten kassatyöstä nousi kohu Saudi-Arabiassa (IS 6.11.2010)

Ryppiskelykohuun liitetty virkamies erosi (HS 7.12.2010)

Esimerkki ei ole millään muotoa ainutlaatuinen. Vai miten esimerkiksi yllä olevat otsikot tulisi ymmärtää? Kun lehdistössä annetaan väärää tietoa siitä, kuka voitti kaikkien aikojen suurimman lottopotin, Ruotsissa tutkitaan poliittisen johdon korruptiota tai Saudi-Arabian uskonnollinen johto kieltää naisten työskentelyn kauppojen kassoilla, ei itse tapahtuman merkitys ole riittävä – tapahtuma on merkittävä vain siltä osin, kuin se liittyy kohuun. Sama pätee virkamatkalla kenties juopotel- leeseen Helsingin kaupungin virkamieheen: uutisoinnissa tärkeämmäksi on nos- tettu se, että virkamiesten toiminnasta on noussut kohu kuin se, että virkamies on mahdollisesti ryypännyt virkamatkalla.

Kuvasta on siis tullut tärkeämpi kuin kuvan kohteesta. Itse asiassa monet kohu- jutut, vaikkapa aiempi MTV3:n uutisista nostettu esimerkki, ovat mielekkäitä vain, jos kohulle ei edes yritetä löytää mitään merkitystä perinteisessä mielessä. Kohu on vain kohu – se on jotain, joka on olemassa omilla ehdoillaan ja ilman auki kirjoi- tettavia viittaussuhteita mihinkään tiettyyn todellisuuden ilmiöön. Se ei ole viime kädessä lainkaan merkki, koska se ei viittaa itsensä ulkopuolelle. Se on olemassa juuri silloin, kun se mainitaan, ei muulloin. Se on simuloitua todellisuutta todeksi tulleen. Kohu käyttäytyy tekstissä kuin merkki, mutta sen taustalta ei löydy mer- kitystä, vaan ainoastaan ”asioiden ketjuuntuminen ikään kuin niillä olisi merkitys, kun niitä ohjaa ainoastaan keinotekoinen montaasi ja merkityksettömyys (Baud- rillard 1995, 32).”

Kohu paskapuheena

Filosofi Harry G. Frankfurt pitää yhtenä kulttuurillemme ja ajallemme muotoa antavista piirteistä *paskapuheen* (*bullshit*) ylenpalttista määrää (Frankfurt 2006; 7, 82–83). Käsite kantaa mukanaan arkikielestä tuttuja, lähinnä negatiivisten mer- kitysten painolastia. Tästä huolimatta se on erinomainen kuvaamaan kohun ase- maa journalismissa.

Paskapuheessa ei ole kysymys valehtelemisesta. Sen sijaan se on puhetta, jossa totuuden ja epätotuuden kategorioilla ei katsota olevan mitään merkitystä. Se on puhetta puheen itsensä vuoksi. Näin paskanpuhuja on tietyllä tapaa valehtelijaa vihamielisempi totuudelle: valehtelijan on pyrittävä tuntemaan totuus voidakseen vääristellä sitä, mutta paskanpuhujalla ei tätä tarvetta ole. Paskanpuhuja erottuu siis sekä todenpuhujasta että valehtelijasta:

Jos lakkaa uskomasta siihen, että toiset väitteet on mahdollista havaita tosiksi ja toiset epätoiksi, jäljelle jää vain kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen on luopua sekä todenpuhumiseen että harhauttamiseen tähtäävistä pyrkimyksistä. Tämä merkit- sisi pidättäytymistä tosiseikkoja koskevien väitteiden esittämisestä ylipäättään. Toinen vaihtoehto on edelleen esittää väitteitä, jotka ovat kuvaavinaan asioiden tilaa mutta jotka eivät tosiasialla voi olla muuta kuin paskapuhetta. (Frankfurt 2006, 82)

Frankfurtin kuvaus paskanpuhujasta kuulostaa kärjistetyltä, lähes absurdilta. Miten joku voisi ajatella, ettei sillä, ovatko esitetyt väitteet totta vai ei, ole väliä? Tämän ajatuksen ei edellä esitetyn valossa pitäisi kuitenkaan tuntua kovin kaukaiselta. Miten voidaan, edellä esitetty huomioon ottaen, arvioida sellaisten väitteiden kuin "Lottovoittajasta nousi kohu", "Onko tämä lahjus? Ruotsissa nousi kohu" tai "Naisten kassatyöstä nousi kohu Saudi-Arabiassa" todenmukaisuutta? Aiemmin todettiin jo, että kohu voi synnyttää itsensä, joten vaikuttaa siltä, että kohu on olemassa silloin, kun joku kertoo sen olevan olemassa. Väite kohusta on mediassa esitettyä aina totta; tarkemmin sanottuna, sillä ei ole totuusarvoa, koska pelkkä siitä puhuminen toteuttaa sen totuudellisuuden edellytykset. Sitä ei ole siis mahdollista havaita missään objektiivisessa mielessä todeksi tai epätodeksi.

Kohun totuudellisuutta ei pystytä määrittelemään, koska kohua itsessään ei voi määritellä. Otsikoissa ja teksteissä puhutaan kohuista, mutta sanan merkitystä ei avata, eikä siihen anneta työkaluja. Tästä on vaikea tehdä muuta johtopäätöstä kuin, että puhe kohusta on ainoastaan "kuvaavinaan asioiden tilaa." Ellei kohun merkitystä avata tekstissä, kuten yleensä ei tehdä, on kohu pakostakin paskapuhetta. Journalistiset jutut, joissa puhutaan kohuista, eivät toki kokonaisuudessaan ole paskapuhetta, sillä niissä on usein muutakin sisältöä. Mutta tällaisissa jutuissa Frankfurtin määrittelemä paskapuhe hyväksytään osaksi journalistista prosessia ja journalistisia tekstejä. Jutut eivät ole pelkkää paskapuhetta, mutta niissä kyllä puhutaan myös paskaa.

Pakkokohujen syyt ja vieroitushoito

Miksi uutiset sitten pullistelevat kohuja? Tuskin on kyse siitä, että toimittajat haluaisivat tuottaa journalistisesti heikkoja juttuja. Yhtenä syynä voi olla vanha tuttu ongelma: kiire. Samalla kun toimitusten työtahti on verkkokilpailun takia kiristynyt, katosi pelkästään viime taantuman aikana suomalaisesta mediasta Journalistiliiton laskelmien mukaan noin 400 työpaikkaa. Mahdollisuuksia taustojen selvittämiseen ja faktojen tarkistamiseen on entistä vähemmän. Jos toimittaja ei ehdi ottaa selvää, mistä hänen aiheessaan on oikein kysymys tai pitävätkö kaikki tiedot paikkaansa, on helpompi nimittää koko tapausta epämääräisesti kohuksi, jolloin välttyy ottamasta kantaa siihen, mistä tosiasiaa on kyse.

Toinen syy voi olla kiireen ja kilpailun sivutuote, liiallinen etunoja. Uutisten toivotaan sisältävän mahdollisimman nopeasti myös jotain muuta tietoa kuin pelkän perusuutisen: analyysia, taustoitusta tai seuraavan kehitysaskelen pohdintaa. Tavoite sinällään on hyvä ja seuraavan aamun paperilehdille välttämätön, kun verkossa itse tapahtuma on ehditty päivän mittaan kaluta puhki. Liialliseen kiireeseen yhdistettynä etunoja voi kuitenkin kääntyä itseään vastaan. Kun tietoa ei ehditä hankkia tai sitä ei ole, pitää turvautua temppuihin, joista yksi on kohu. Kohusta puhumalla esitetään, että on otettu "askel eteenpäin": ei kerrota, että jotain tapah-

tui, vaan että jostain tapahtuneesta syntyi kohu. Tällöin ei välitetä juurikaan siitä, onko asia oikeastaan näin, onko se olennaista, onko mitään kohua edes syntynyt tai ehdittiinkö perusasiaakaan kertoa kunnolla. Jean Baudrillard ei ole ainoa teoreetikko, jonka muutoin scifiltä kuulostavat ajatukset alkavat käydä järkeen kohuja tarkastellessa. Nopeuden lisääntymistä pohtinut Paul Virilio (1998, 31; 46) on kantanut huolta siitä, miten maailmaa voidaan enää lainkaan ymmärtää, ellei tapahtumilla ole enää äärimmäisen nopeuden vuoksi kestoja tai jos perille saapuminen ei enää edellytä liikkeelle lähtemistä. Epämääräinen huoli kuulostaa tässä yhteydessä epämiellyttävän konkreettiselta.

Verkkolehden aikakautena kilpailu lukijoista ja heidän klikkauksistaan käy sekin kuumana ja juttujen lukijamääriä seurataan tarkasti. Verkon uutistulvan keskellä on oma juttu saatava erottumaan, ja yhdeksi keinoksi kelvannee kohu, jolla yritetään kasvattaa jutun lukuarvoa ja kiinnostavuutta. Se on myös sopivan lyhyt sana otsikkoon. Kohuiluun liittyy bonuskin: sen varjolla voidaan kätevästi viitata oman verkkolehden keskustelupalstaan ja ohjata lukijoita sen käyttäjiksi.

Olipa varsinainen syy kohujen viljelyn takana mikä hyvänsä, lopputulos on useimmiten journalismin kannalta ongelmallinen. Ongelmasta eroon pääseminen ei kuitenkaan olisi kovin hankalaa – useimmiten koko kohu voitaisiin yksinkertaisesti jättää pois tai korvata. Olisi hyvä, että kohu-sanan käyttöä harkitseva toimittaja ainakin ehtisi kysymään itseltään, mitä sana juuri hänen tekstissään tarkoittaa. Vastausvaihtoehtoja on kolme:

1. *Kohu on erittäin näkyvää ja huomiota herättävää julkista keskustelua jonkin aiheen ympärillä.* Kohu on tällöin ainoastaan viestintään liittyvä ilmiö, eikä sisällä mitään siitä konkreettisesta aiheesta, josta kohu on syntynyt. Toimittajan, joka vastaa näin, tulisi varmistua vähintäänkin siitä, että kykenee todistamaan kohun ja sen journalistisen merkityksen olemassaolon, tai jättää sana käyttämättä.

2. *Kohu on yleissana, joka sitoo yhteen jonkin mahdollisesti hyvin laajan ja pitkäkestoisen tapahtumien kokonaisuuden.* Kohu on sateenvarjokäsite, jolla voidaan tehokkaasti tiivistää monimutkaisia todellisuuden ilmiöitä journalismin suosimaan muotoon. Tällöin pitäisi tehdä seuraava ajatuskoe: jokaisen kohu-sanan paikalle tekstiin vaihdetaan tiivistelmä siitä kokonaisuudesta, joka kohuun sisällytetään. Jos teksti muuttuu järjettömäksi tai jos toimittaja huomaa, ettei kykene kirjoittamaan kohua auki, pitäisi sanasta luopua.

3. *Kohu on jotain, mutta on mahdotonta sanoa mitä. Kohusta kuitenkin puhutaan koko ajan, joten siksi sanaa käytetään nytkin.* Tässä tapauksessa toimittajan tulisi ehdottomasti pysähtyä ja miettiä, mitä on tekemässä. Ellei toimittaja tiedä, mitä hänen käyttämänsä sanat merkitsevät, jokin on todella pahasti vialla.

Janne Ikonen on filosofian lisensiaatti, joka työskentelee toimittajana Yleisradion *Pressiklubi*-ohjelmassa. Hän valmistelee väitöskirjaa komiikan ja journalismin suhteista.

Kimmo Mäkilä on filosofian tohtori, joka työskentelee toimittajana *STT-Lehtikuvan* ulkomaanosastolla. Hänen väitöskirjansa käsitteli ydinaseutisointia diskurssianalyttisesta näkökulmasta.

VIITTEET

- 1 Journalese = journalismille tyypillinen, jargonia sisältävä, kliseinen ja ei-arkipuhetta muistuttava kieli.
- 2 Tuchmanin mukaan journalistien strategiat ovat: 1) esittää erilaisia näkemyksiä väitetystä "faktasta", usein nimenomaan vastakkaiset näkemykset, 2) esittää jutun esittämää "faktaa" tukevaa aineistoa ja todisteita, 3) käyttää sitaattimerkkejä korostamaan sitä, että toimittaja itse ei esitä mitään mielipidettä vaan siteeraa toisten sanomisia ja 4) erottaa kommentoiva aineisto uutisista omiksi palstoikseen tai juttutyypeikseen, kuten uutisanalyysi, kommentti jne.
- 3 Kronologisesta ongelmatilanteesta esimerkki on *Iltä-Sanomien* kansiot sikko 1.11.2010, joka kuuluu: "Vappu Pimiän puvusta nousi kohu". Tällä viitataan edellisen illan *Tanssii tähtien kanssa* -ohjelmaan ja juontaja Pimiän paljastavaan asuvalintaan. Kun ohjelman lähetysaika on 19.25 ja lehti menee painoon todennäköisesti puolenyön maissa, ei millegään kohulle ehdi jäädä syntyäaikaa kuin muutama tunti, puhumattakaan ajasta, joka vaaditaan sen olemassaolon varmistamiseen. Toki *IS:n* verkkokeskustelussa asuvalinnasta oli puoleenryöhön mennessä kirjoitettu 40 viestiä, mutta voiko kohun määritelmä olla "40 viestiä keskustelupalstalla"? Seuraavien kahden viikon aikana viestejä oli toki tullut yli 500, joten kohun nostaminen oli itsensä toteuttava profetia.

LÄHTEET

Baudrillard, Jean (1995a): *The Gulf War Did Not Take Place*. Bloomington: Indiana University Press.
 Baudrillard, Jean (1995b): *Lopun illuusio*. Helsinki: Gaudeamus.
 Cappon, Rene J (1991): *The Word. An Associated Press guide to good news writing*. New York: Associated Press.
 Frankfurt, Harry G. (2006): *Paskapuheesta*. Helsinki: Johnny Kniga Kustannus.
 Reunanen, Esa (2003): *Budjettijournalismi julkisena keskusteluna*. Tampereen yliopisto.
 Tuchman, Gaye (1972): *Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity*. *American Journal of Sociology* Vol 77. No 4.
 Tuchman, Gaye (1980): *Making News. A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press.
 Virilio, Paul (1998): *Pakonopeus*. Helsinki: Gaudeamus.

MUUT LÄHTEET

MTV:n kysely: Vaalirahakohu lisäsi kiinnostusta politiikkaan
 (<http://www.mtv3.fi/uutiset/kotimaa.shtml/2010/02/1054269/mtvn-kysely-vaalirahakohu-lisasi-kiinnostusta-politiikkaan>)

Lottovoittajasta nousi kohu
 (<http://www.iltasanomat.fi/uutiset/kotimaa/uutinen.asp?id=2258759>)

Onko tämä lahjus? Ruotsissa nousi kohu (<http://www.iltasanomat.fi/uutiset/ulkomaat/uutinen.asp?id=2272088>)

Lehtomäki tuohtui Talvivaara-kohusta (Yle 22.9.2010) (http://yle.fi/uutiset/talous_ja_politiikka/2010/09/lehtomaki_tuohtui_talvivaara-kohusta_1999389.html?origin=rss)

Lehtomäki ihmeissään Talvivaara-kohusta
(<http://www.iltasanomat.fi/uutiset/kotimaa/uutinen.asp?id=2254679>)

Lehtomäki ihmettelee kohua: "Jos avoimuutta edistää, niin tulee kuraa niskaan"
(http://www.iltalehti.fi/uutiset/2010092212390778_uu.shtml)

Matti Vanhasen ja Eveliinan kohu: Työpaikka ei vaarassa!
(<http://www.mtv3.fi/viihde/uutiset/muut.shtml/1223438/matti-vanhasen-ja-eveliinan-kohu-tyopaikka-ei-vaarassa>)

Perheyrittäjät pui Vanhasen suhdekohua ensi viikolla
(www.hs.fi/.../Perheyrittäjät+pui+Vanhasen+suhdekohua+ensi+viikolla/ 1135261613032)

HS ja IS: Perheyritysten liitto pui Vanhasen suhdekohua
(<http://www.ksml.fi/uutiset/kotimaa/hs-perheyritysten-liitto-pui-vanhasen-suhdekohua/617404>)

Naisten kassatyöstä nousi kohu Saudi-Arabiassa
(<http://www.iltasanomat.fi/uutiset/ulkomaat/uutinen.asp?id=2273642>)

Keskusteluketju Vappu Pimiän asusta IS:n sivuilla
(<http://keskustelut.iltasanomat.fi/thread.jspa?threadID=28985&start=500&sourceStart=20>)

Juopottelukohuun liitetty Helsingin virkamies eroaa
(http://omakaupunki.hs.fi/paakaupunkiseutu/uutiset/juopottelukohuun_liitetty_helsingin_virkamies_eroaa/)

Versioit tai koodaat – hyvin kirjoitettu juttu myy

Tässä keskustelukirjassa on nostettu esiin niitä muutospaineita, joita toimittajat näinä aikoina joutuvat työssään kokemaan: Työkäytännöt muuttuvat nopeasti. Vaaditaan kaikkinaista tehokkuutta ja erikoistumistakin, mutta toisaalta korostetaan yleistoisimittajuutta.

Sanomalehdillä on jo nettijulkaisujansa, mutta pelkkä sopeutuminen verkkojulkaisemiseen ei enää riitä, vaan lukijaa pitäisi houkutella sanoman ääreen muun muassa kaikenlaisilla videoleikkeillä ynnä muilla tekniikoilla. Niin kutsuttu sosiiaalinen mediakin pitäisi ottaa juttujen teossa huomioon – ja lukijat entistä laajemmin mukaan tekemään juttuja.

Jos lehdistön tulevaisuudenkuva on Suomessa yhtäänkään Yhdysvaltojen kehityksen (ks. Aitamurto tässä teoksessa) mukainen, journalismia tehdään tulevaisuudessa yhdessä lukijoiden kanssa, jutuista kerrotaan yleisölle etukäteen ja niistä tehdään monta päivitystä ennen lopullisen jutun julkaisemista. Entisestä journalismin tuottajasta tulee omaa työtä markkinoiva, aktiivisesti uusia tulovirtoja etsivä ja amatöörien tuottamaa sisältöä editoiva verkosto-free.

Kirjoittaa toimittaja tulevaisuudessa juttunsa kokonaan itse tai vaikka vain korjailee jonkun innokkaan vapaaehtoisen ilman palkkiota laatimaa juttua, tärkeintä on, että jälki on hyvää. Printtilehtiä ilmestyy edelleen lähes entinen määrä, ja verkko on täynnä tekstiä, mutta tiedämme, ettei kukaan ehdi lukea tätä kaikkea. Varmimmin luetaan juttu, joka on kirjoitettu niin, että tekstin ymmärtää heti ensi lukemalta. Teksti on hyvä silloin, kun se synnyttää lukijan mielessä kuvan heti. Hyvä teksti on sellainen, että sen voi heti luettuaan kertoa eteenpäin. Jos ei pysty, tekstin teko on ollut turhaa. Sanomattakin lienee selvää, että kielen pitää tietenkin olla myös kielenhuollollisesti kunnossa. Jos kieleen jää kielioppivirheitä tai muita huolimattomuuksia, menee uskottavuus myös tekstiltä.

Niin viranomaispuhe, kunta- puhe kuin taloustieteilijöidenkin puhe hämäävät lukijaa

On toimittajan laiskuutta – taitamattomuudeksi en asiaa usko – päästää tekstiin sellaisia selvästi viranomaisen puheesta tai tekstistä livahtaneita ilmauksia kuin *markkinoinnissa työ painottuu ajatteluun, asuminen tapahtuu aluksi vuokrasuhteessa, ampuminen tehtiin Jyväskylän Kuokkalassa sijaitsevaan soluasuntoon tai hautausmaat muodostavat tärkeän osan taajama-asutusten viheralueista*. Toimittaja jättää lukijan tehtäväksi miettiä, mitä ilmaisuilla mahdollisesti tarkoitetaan. Lukija ei kuitenkaan voi olla varma siitä, onko kyseessä esimerkiksi se, että *markkinointi pohjautuu enimmäkseen ajattelutyöhön, nuori asuu ensin vuokralla, Jyväskylän Kuokkalassa ammuttiin soluasuntoa kohti ja hautausmaat ovat tärkeä osa taajamien viheralueita*, vai onko kirjoittaja ehkä tarkoittanut jotakin muuta.

Lukija ei pysty heti kertomaan eteenpäin sitä ajatusta, jonka toimittaja on kirjannut lausahdukseen *korkea-asteen opintoja toteutetaan ryhmämuotoisesti, jolloin vertaisryhmän tuki, sitoutuminen ja eteneminen paranevat*. Samoin seuraavan pitkän virkkeen ajatusta on vaikea nopeasti kertoa eteenpäin: *Kari Virtakin näkee, että koska terveysasemalla on pysyvä päivittäinen lääkärin vastaanotto-toiminta, apteekkipalvelujen säilyminen taajamassa helpottaa merkittävästi erityisesti alueen runsaan vanhusväestön terveyspalvelujen toteutumista*. Paras leh-tilause muistuttaa lauserakenteeltaan hyvän yleispuhekielen rakenteita. Kannattaa siis miettiä, miten sanoa asia jollekulle.

Kun toimittaja kirjoittaa tekstiinsä, että Kiinan *bruttokansantuote* ohitti *Japanin*, lukija jää ihmettelemään, miten *tuote* voi ohittaa *maan*. Asioiden rinnastamista jää lukija miettimään seuraavassakin lainauksessa: *Runsas lumentulo on vaikeuttanut liikennettä ja aivan tavallisia kotiloja*. Kirjoittajan pitää muistaa, että vain samanlaisia ja samanarvoisia asioita voi verrata keskenään.

Seuraavanlainen puhujan rakenne siirtyy tekstiin helposti: *Kun tarkastellaan 2000-luvun ensimmäistä vuosikymmentä vuodenajoittain, se sijoittuu 160 vuoden jaksolla kaikkina vuodenaikoina kahden lämpimimmän vuosikymmenen joukkoon*. Rakenne on virheellinen, koska kirjoittaja tulee tällä ilmaisulla väittäneeksi, että samalla kun lakataan tarkastelemasta asiaa, se lakkaa olemasta näin. Tätä ei varmaankaan ollut tarkoitus väittää. Toisekseen ei ylipäätään ole tarpeen kuvata lukijalle toimintatapojaan.

Pääasia on syytä kirjata lauseen tärkeimpien jäsenten varaan. Tärkein lauseen sana on aina verbi. On hyvän mahdollisuuden hukkaamista, jos käyttää olla-verbiä silloin, kun sen voi vaihtaa johonkin tehokkaampaan tai ilmeikkäämpään. Esimerkiksi lause *Ikaalisilla ja Hämeenkyröllä on ollut vuosikausia toimiva päivystysyhteistyö viikonloppuina* toimisi tehokkaammin esimerkiksi asussa: *Ikaalisten ja Hämeenkyrön yhteinen viikonloppupäivystys on jo vuosia toiminut tehokkaasti*. Lauseessa *Valtion tukemaa vuokratuotantoa on rajoitetusti kannattaa*

uskaltaa tehostaa ajatusta kirjoittamalla se esimerkiksi muotoon *Valtio on tukenut vuokra-asuntojen rakentamista vain vähän*.

Kimurantit virkerakenteet hukkaavat asiat alleen

Vanha kunnon ohje yhdestä asiasta yhteen virkkeeseen pätee edelleenkin. Pitkästä virkkeestä lukijan on vaikea löytää pääasiaa: *Tätä kirjoitettaessa sosiaali- ja terveysministeriö valmistelee rokotuksista antamansa asetuksen muutosta Kansallisen rokotusasiantuntijaryhmän esityksen perusteella siten, että kaikkien vastasyntyneiden BCG-rokotusten sijaan rokotukset kohdennetaan lapsiin, joilla on lisääntynyt vaara saada tuberkuloositartunta*. Tässä yhden virkkeen kolmessa lauseessa on valtava määrä asiaa. Perusuutisen ministeriö valmistelee muutosta lisäksi jo itse päälauseeseen on liitetty lukijan vastaanottokykyä koetteleva määrä muuta tietoa. Kaiken kukkuraksi se tärkeä asia on upotettu joka-lauseeseen, joka on lausehierarkiassa painottomin.

Kirjoittaja saa pääasian hukatuksi lyhyehköönkin virkkeeseen, jos hän rakentaa sen kovin rakenteiseksi: *Myöskään lähialueittemme lääkehoidolle vastustuskykyisten tuberkuloosikantojen pelättyä leviämistä maahamme ei ole nähty*. Joskus liika tietomäärä saattaa tarjota lisäksi väärin lukemisen mahdollisuuden: *Nakkilan kunnanhallitus lähetti Keskustan valtuustoryhmän lähiruokaa koskevan valtuustoaloitteen tiedoksi ruokapalveluysikölle ja Porin kaupungin hankintatoimelle huomiotavaksi ja mahdollisia toimenpiteitä varten*.

Sanajärjestyksellä saatat ohjata lukijan lukemaan ensin väärin

Lukija lukee tekstiä sana kerrallaan ja koko ajan yrittää synnyttää lukemastaan mieleensä kuvaa. Jos kuva syntyy odotetulla tavalla, lukija on lukemaansa tyytyväinen. Toisinaan lukiessa käy kuitenkin niin, että kuva pääsee syntymään ennen, kuin lukija on lukenut lauseen loppuun: *Orivedeltä kotoisin olevaa, vuonna 1958 syntynyttä perävaunua vetänyttä miestä epäillään liikenneturvallisuuden vaarantamisesta; Naiset perustelevat miehiä useammin luopumistaan perhesyillä ja viittaamalla valtuustojen klikkivaltaan. – Naiset ovat kokonaisuudessaan hieman miehiä alttiimpia luopumiselle*.

Vertailuun kuuluu lehtitekstissä aina kuin-sana, ettei lukijan tarvitse kesken lausetta jäädä ihmettelemään syntyvää kuvaa: *voisiko omistusasunnossa asua vuokra-asuntoa halvemmalla; markkinointiin käytetään tänä vuonna 500 000 euroa viime vuotta enemmän*.

Toisinaan ajan, paikan tai vaikka tavan ilmaisu sijoitettuna kahden ilmaisun väliin jättää lukijan hämilleen, koska hän ei tiedä, kumpaan ajatukseen kirjoittaja on tarkennuksen halunnut liittää: Rokotteen teho vaihtelee, mutta rokotus suoja

hyvin pieniä lapsia vaikeilta tuberkuloosimuodoilta, tuberkuloottiselta aivokalvon-tulehdukselta ja yleistyneeltä tuberkuloosilta.

Harva muistaa vierassanan sanatarkan merkityksen

Jos toimittaja kirjoittaa juttuunsa siteerauksen Eilen aamulla palveluun ei päässyt käytännössä lainkaan. Olemme lisänneet palvelun *kapasiteettia*, lukija saattaa lähteä etsimään sivistyssanakirjaansa. Hän haluaa selvittää, mitä toimittaja on mahtanut tässä tarkoittaa sanalla *kapasiteetti*. Sanakirja kertoo, että merkitys on 'tilavuus, vetävyys; suoritus- tai tuotantokyky; kyky, pystyvyys'. Mietinnän jälkeen lukija päätynee siihen, että jos näistä vaihtoehtoista pitää valita jokin, ilmauksella 'suorituskyky' saattaa olla se merkitys, jonka toimittaja lauseessa on lukijalle halunnut välittää.

Resurssi-sanaa käytetään lehtiteksteissä paljon. Oheisessa lauseessa toimittaja muistelee Urpo Martikaisen uran alkutaivalta ja kirjoittaa näin: Aluksi Martikainen suhtautui tarjoukseen epäillen; Ruotsin valtavia *resursseja* vasten köyhän maan ja yrityksen mahdollisuudet eivät tuntuneet houkuttelevilta. Mitä todennäköisimmin lukija jää miettimään, mitä *resurssit* mahtavat tässä olla. Sanakirjat ehdottavat *voimavaroja*. Joskus on kysymys rahasta, joskus taas tiloista tai henkilöstöstä, mutta se, mistä tarkasti ottaen on kysymys edellä, jää epäselväksi.

Poimin oheen listan erästä koulutustilaisuutta valmistellessani silmiin sattuneita, lehdissä käytettyjä vierassanoja, joiden paikalle ei tuntunut löytyvän heti sitä suomalaista vastinetta: tehdä esityksestä *autenttinen*; terästehdas on *dominoinut* Raahen; tehdä työtä *globaalisti*; *indikoitu* mineraalivaranto Laivakankaalla; *innovatiivisten* yhdistysten sarjassa, mahdollisuudet aiempaa suurempaan *kapasiteettiin*; Monikkoperheet Ry:n *lanseeraama* kaksosten päivä; uudelleen *lanseerattu* jopo; *marginaalinen* kasvu; *massiivinen* lainoitus; *potentiaalinen* vaihtoehto; mitä kunta-palveluita *priorisoimme*; *provosoida* toista; toimintaan ei ole nyt *resursseja*; työ vaatii *resurssisuunnittelua*; bruttokansantuotteen *volyymi*.

Muotipostpositio hämärtää ilmauksen

Suomen kielessä on paljon hyviä, selkeitä mielikuvia herättäviä postpositioita: ennen, kuluttua, jälkeen, poikki, takana, yli ... Paljon on myös epäselviä ja huonoja: *suhteen*, *myötä*, *osalta*, *kautta*, *kohdalla*, *keskuudessa*, *piirissä*, *puitteissa*, *toimesta*, *taholta*, *seurauksena*, *tuloksena* ...

Suhteen on niin sanotuista muotipostpositioista huonoin, koska se ei herätä lukijan mielessä minkäänlaista mielikuvaa. Kun toimittaja kirjoittaa, että asuntoa valitessa kannattaa olla tarkkana talon kunnon ja mahdollisten tulevien korjausremonttien *suhteen*, hän taitaa tarkoittaa, että kannattaa *tarkastaa huolellisesti talon kunto ja selvittää, onko taloon tulossa lähiaikoina suuria remontteja*.

Myötä on huono postpositio siksi, että kirjoittajat käyttävät sitä jutuissaan *mukana*-perusmerkityksen lisäksi ilmaisemassa epäselvästi aikaa ja epäselviä syy-yhteyksiä. Lukija joutuu jokaiseen *myötä*-sanaan törmätessään miettimään, missähän merkityksessä toimittaja on sitä tässä käyttänyt: Tupakointikiellot ovat laajenemassa *uuden tupakkalain myötä*; *Kasvavan kysynnän myötä* ihonhoitotuotevalikoimat laajenevat; Esimerkiksi Rukan ja Pyhän hiilijalanjälki kutistui noin 80 prosentilla *vesisähköön ja biokaukolämpöön siirtymisen myötä*.

Osalta on melkein aina jäänyt tekstiin hämärtämään merkitystä viranomaisen puheesta tai kirjoituksesta: Myöskään *raideliikenteen mahdollisuuksia Korpilahden osalta* ei ole huomioitu; Pomarkun kaupunginhallitus päätti julkaista kokousilmoituksensa pelkästään Uutismarkku-lehdessä. *Muiden ilmoitusten osalta* ei tehty muutoksia; – Näin vilkasta kevättä *isojen tapahtumien osalta* ole Kuhmo-talossa ennen ollut, kertoo Kuhmo-talon johtaja Matti-Jussi Pollari. Tarkoitus lienee ollut kirjoittaa esimerkiksi: Myöskään *Korpilahden raideliikennemahdollisuuksia* tai *raideliikennettä Korpilahdelle* ei ole otettu huomioon; *Muihin ilmoituksiin ei tehty muutoksia*; Näin paljon Kuhmossa ei ole ennen ollut isoja tapahtumia ...

Kautta ja *kohdalla* ovat konkreettisia paikanilmauksia, eivätkä ne taivu abstraktisiin yhteyksiin. Lauseen *Hanke rahoitetaan veikkausvoittorahoista opetusministeriön kautta* voinee muuttaa esimerkiksi muotoon *Hankkeeseen saadaan rahoitus opetusministeriön jakamista veikkausvoittorahoista*. Lauseen *Nakkilan kunnan ruokatarvikkeet kilpailutetaan Porin hankintatoimiston kautta* voinee muuttaa muotoon *Porin hankintatoimisto kilpailuttaa Nakkilan kunnan ruokatarvikkeet*. Oikean ja hyvän ilmaisun löytää tietenkin parhaiten tekstiä laativa toimittaja.

Muoti-ilmaus paitsi ärsyttää myös hukkaa pikkuhiljaa merkityksensä

Kun toimittaja viehättyy uudesta, hyväksi havaitsemastaan kuvailmaisesta, hän alkaa käyttää sitä yhä useammin ja mitä moninaisimmissa yhteyksissä. Vähitellen käy niin, että sana saa yhä uusia käyttöyhteyksiä ja yhä uusia tulkintavaihtoehtoja – ja menettää siksi pikkuhiljaa kokonaan ilmaisuvoimansa.

Panostaminen lienee tunnetuimpia muoti-ilmauksiamme. Varsinainen panostaminen, eli kallioon porattuun reikään oikean dynamiittimäärän paneminen ja kallion räjäyttäminen taivaan tuuliin, vaatii todella ammattitaitoisen henkilön työtä. Kun entinen on raivattu tieltä pois, voidaan aloittaa uuden rakentaminen. Kuvailmaus oli aluksi hyvä, muttei ole sellainen enää. Kun toimittaja alkukesästä 2010 kirjoitti, että tänä kesänä 40-vuotisjuhliansa viettävä Ruisrock *panostaa* juhluvuotenaan aikaisempaakin enemmän ruoka- ja juomapalveluihin, ei lukija voinut tietää, ovatko ruoka ja juoma aiempaa parempia vai onko niitä ehkä aiempaa enemmän. Saattoi toimittaja tietenkin tarkoittaa jotakin muutakin.

Erityisen suosittu näyttää olevan *jatkossa*-sana. Kun toimittaja kirjoittaa, että koulutuksesta valmistuvat ylläpitävät ja kehittävät yhteiskunnan keskeisimpiä toimintoja ja palveluja. Näin on oltava *jatkossakin*, hän tarkoittanee sanoa *edelleenkin, vastakin, vastedeskin, tuonnempanakin, vastaisuudessakin, myöhemminkin, tulevaisuudessakin, syyskuusta alkaenkin, tammikuun 1. päivästä lukienkin, ensi vuonnakin, tulevana vuosikymmenenäkin, ensi vaalikaudellakin* tai muuta vastaavaa. Ajanilmaussanasto on suomen kielessä hyvin laaja; tuollaisia uusia ja epämääräisiä muotisanonja ei tarvita. Pöydässä voi olla jatko(pala), ei ajassa.

Esimerkiksi viranomaiskieli, suunnittelijoiden kieli ja tilastokieli, mutta myös muut erikoiskielet ovat jättäneet lehtikieleen joukon muoti-ilmauksia, jotka on syytä vaihtaa selviin ja ytimekkäisiin ilmauksiin. Kartettavien listalla ovat muiden muassa *haastava* ja *haasteellinen* (= vaikea, ongelmallinen yms.), *kartoittaa* (selvittää, tutkia yms.), *keskiössä* (= keskellä, keskipisteessä tms.), *käynnistää* (alkaa, aloittaa tms.), *pääsääntöisesti* (= yleensä, tavallisesti, normaalisti, useimmiten yms.), *tahtotila* (= yhteinen halu kehittää jotakin).

Erityisen alttiita kaikenlaiselle latistumiselle ovat kielikuvat: *olla lapsen kennissä, olla menneen talven lumia, mennä puurot ja vellit sekaisin, vuosien saatossa, pistää lapsi menemään pesuveden mukana, asia on tapetilla...*

Toimittajan ei pidä suostua olemaan vain kritiikitön kirjuri, mikrofonin jatke. Hänen tehtävänsä on uusissakin toimituskulttuureissa selvittää ja eritellä asioita sekä tehdä tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä niin, etteivät yhteiskunnan eri toimijat saa sanomisiaan läpi sellaisenaan. Muodinkaan takia ei kannata hylätä kielten selkeitä ilmaisukeinoja!

Sirkka Wahlstén toimii journalistisen kielen lehtorina Tampereen yliopiston Viestinnän, median ja teatterin yksikössä.

Selontekoa raportista ja muista muotisanoista

Vuoden 2010 suosituimmat journalististen tekstien sanat olivat *olla*, *ei* ja *ja*. Näillä kirppusanoilla (vrt. *kirppukieleksi* sanottuun suomeen) tehdään jatkuvasti merkitäviä asioita. Niillä taiotaan musta valkoiseksi sekä naitetaan tuli ja vesi. Keskityn nyt kuitenkin toisenlaisiin ajankohtaisiin ilmauksiin, *aidosti* muodikkaisiin.

• • •

Kohtuullistaminen on levinnyt suomalaisissa tiedotusvälineissä kuin kulovalkea. Kyse on lainatavarasta: englannin kielessä *downsiftingillä* on tarkoitettu muun muassa sitä, että rikkaat ovat vähentäneet kulutustaan ja hidastaneet muutenkin tahtiaan.

Samaan asiaan viitataan suomen kielessä myös *leppoistamisena* ja *yksinkertaistamisena*. Kohtuullistamisen seurana on usein *hidas elämä*, eli *slow life*: ajan kiiwaassa riennossa annetaan tilaa myös rentoutumiselle. Tämän uskotaan johtavan entistä parempiin tuloksiin työelämässä.

Mitä muodikkain *kohtuullistaminen* seuralaisineen kelvannee pian myös johtaville poliitikoille. Kohtuullistamistoimenpiteitä kohdistetaan palkkoihin, toimentulotukiin ja julkisiin palveluihin. Tulevien vuosien journalistinen muoti-ilmaus voikin olla *kohtuuton kohtuullistaminen*.

• • •

Julkisen hallinnon kohtuullistaminen tarkoittaa kansalaisen näkökulmasta monesti leikkauksia. *Leikkaaminen* on valtiovarainministeriön teksteissä alati muodikas sana, jota käytetään erityisesti madonlukutarkoituksessa.

Hallituspuolueet puhuvat mieluummin jostain aivan muusta. Kun nuorten toimentulotukea suunniteltiin leikattavan, hallitus korosti, että kyse on *kannustimista*.

Samantapaista kielipeliä on pelattu myös eläkeasioissa. Loppuvuodesta 2010

uutisoitiin, että kansanedustajien *sopeutumiseläke* lopetetaan. Valpas media paljasti tuota pikaa, että kyse on ennen muuta sanankääntötempusta. Sopeutumis-eläkkeen korvaa *sopeutumisraha*.

• • •

Eläkekeskusteluissa lanseerattiin sellainenkin sana kuin *huoltosuhde*. Sen media hotkaisi karvoineen kaikkineen. Näin käy useinkin sanoille, joita käytetään taloutteen perustuvassa argumentoinnissa. Ne otetaan annettuina, purkamatta.

Tavalliselle uutisnälkäiselle kansalaiselle huoltosuhde on teknistävää ja etäännyttävää asiantuntijakieltä. Kun sitä käytetään yleiskielisessä puheessa ja vaikkapa lehtiteksteissä, vastaanottaja voi syystä tuntea tulevansa höpläytetyksi.

Puhuessaan *huoltosuhteesta* poliitikko viestii tyhmälle kansalle, että hallitsee asiat. Median tehtävä olisi kärsivällisesti jutusta toiseen avata sanan moninaisia merkityksiä ja puhujan tarkoitusperiä, mutta avaamattahan ne usein jäävät.

• • •

Huoltosuhteella, kuten monella muullakin muodikkaalla talouskielen ilmauksella, näyttää olevan taipumus hölynpölyttyä. Mitä muuta voi ajatella lausahduksista, joiden mukaan huoltosuhde *kurjistuu*, *heikkenee* tai *romahtaa*? Tällaisissa kuvauksissa huoltosuhde esitetään ikään kuin omalakisena olentona ja sen huononeminen uhkana, jota poliitikot mielellään torjuvat.

Samantapaisia muodikkaita talousotuksia ovat journalistisissa teksteissä esi-merkiksi *velkakriisi* ja *kestävyysvaje*. Kaiken takana on tietysti *markkinavoimat*, *markkinavoima*, *markkinat* tai *markkina*. Se säikkyvä, ylivilkas, hysteerinen ylijumala.

Talouspuhe kaikinensa valtaa alaa niin politiikassa kuin tiedonvälityksessäkin. Kun joku yrittää virittää arvokeskustelua tai puhetta poliittisista valinnoista, yrittys tyrmätään kaivamalla esiin *taloudelliset realiteetit*.

Yksi näistä pysyvistä "tosiasioista" on – paradoksaalista kyllä – talouden *muuttuminen*. Meille kerrotaan esimerkiksi, miten *talouden muutokset* tekevät työstä joustavaa tai miten *kansainvälisen talouden muutos* vaikuttaa valtiontalouteemme. Puhe muutoksista antaa ymmärtää, että talous toimii itsenäisesti kuin elävä olio. Mutta missä on taloustekstin ihminen, muuttaja ja muu kokija, näkijä ja tekijä?

• • •

Suomi ei olisi Suomi, tuhansien murheellisten tekstien maa, ellei kaikesta tehtäisi raporttia tai muuta paperia öömappiin. Lehdistö jaksaa uurastaa näiden tekstien parissa: jutut ovat sakeanaan *kyselyjä*, *muistioita*, *tutkimuksia* ja *selontekoja*.

Palstatilaa saa esimerkiksi Sitran ylläpitämän Kevin, eli Kansallisen ennakointi-

verkoston raportti ”Kohtuullistamisen jäljillä” (sic!). Kohtuullistamisraportti oli kuitenkin hytтын ininää maabrändityöryhmän raportin ”Tehtävä Suomelle” rinnalla.

Raporttia kohdeltiin tiedotusvälineissä enimmäkseen silkkihansikkain. Sekosimme suurenmoisuudestamme! Toimittajat ryntäsivät turuille ja toreille selvittämään, mitä itse kukin kansalaisista voisi tehdä ”lite bättre”, jotta Suomesta tulisi maailman johtotähti.

Tietysti kuultiin myös ylistävästä yleislinjasta poikkeavia ääniä. Joku jopa uskalsi udella, kilpailutettiinko raportin viimeistely vai millä perusteella työn tekijäksi valittiin ajatushautomo Demos. Kyse oli kuitenkin merkittävästä summasta. Iltalehdessä olleiden tietojen mukaan loppuraportin laatijoille maksettiin 100 000 euroa. Päätoimittajalle maksettiin erikseen toiset 100 000 ja konsultille 150 000 euroa. Kaikkiaan ryhmän kustannukset kahden vuoden ajalta olivat muikeat 514 199 euroa ja 14 senttiä.

Juuriin menevä journalistinen panos-tulos-keskustelu tästä aiheesta jäi paljolti käymättä. Ehkä sen aika on vielä tuleva.

• • •

Sekalaisten *selontekojen* selostamisessa ammattisanailijat suorittivat suurtekoja. Journalismin kuluttajia viihdytettiin Afganistan-selonteolla, kulttuuripoliittisella selonteolla, ruokastrategiaselonteolla, puolustuspoliittisella selonteolla, tasavuoselonteolla, liikennepoliittisella selonteolla ja niin edelleen.

Selonteosta on siis tapana tehdä mediassa selvää, ovatpa ne kuinka epäselviä tahansa. Myös tutkimuksiin tukeudutaan taajaan tai ainakin tutkimusten tiivistelmiin tai tutkimuksista tehtyihin tiedotteisiin. Niistä kumpuaa sellaisia kestopuosikki-ilmauksia kuin *tilastojen* tai *tutkimusten mukaan* ja *näyttää vahvasti siltä, että*.

Suosiotaan journalistisena lähteenä ja samalla sanana kasvattaa alati *Wikipedia*. Loppuvuoden 2010 ehdoton muotisana oli *WikiLeaks*. Niin innoissaan siitä mediassa oltiin, että moni ei ehtinyt edes suomentaa sanaa. Saati sisäistää, mistä oikein on pohjimmiltaan kyse.

Ehkä *wikivuoto* ei olekaan kaikkiin tarkoituksiin käyttökelpoinen sana: sehän kertoo paljastavasti siitä, että aineistoja ei ole hankittu ihan rehellisellä pelillä. Mitä tästä sanokaan journalistin ohje, entä omatunto? Miten niiden vuodot tukitaan?

Vesa Heikkinen on suomen kielen dosentti ja erikoistutkija Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.

Journalismin kirjat ja artikkelit 2010

Luetteloon on kerätty valikoiden vuonna 2010 kirjoitettuja, Suomessa julkaistuja kirjoja ja artikkeleita, jotka käsittelevät journalismia, mediaa ja julkisuutta. Tiedonhaut on tehty Linda-, Arto- ja NCOM-tietokannoista. Julkaisut on listattu aiheenmukaisesti ja joissakin tapauksissa luokittelu ei ole täysin toimiva, mutta luo toivottavasti yleiskuvaa siitä, minkä tyyppisiä aiheita kotimaisessa journalismin ja median tutkimuksessa ja tätä sivuavissa julkaisuissa käsitellään tällä hetkellä. Luettelon pituutta on rajoitettu jättämällä pois alle kolmisivuiset ja *Suomen lehdistö* -lehdessä ilmestyneet artikkelit.

Päivi Lukin
informaatikko, Nordicom

HISTORIA & MUISTELMAT

- Eskola, Seikko. Suomen hurja vuosi 1917 Ruotsin peilissä. Helsinki: Edita.
- Gronow, Pekka. Kahdeksas taide : suomalaisen radioilmaisun historia 1923-1970. Helsinki : Avain.
- Hyvönen, Eero. Sateenkaaren tällä puolen : Työmiehen ja Suomen Sosialidemokratian sivutoimistot ja vaihtosivut 1914-1988. Helsinki : Kansanvalta.
- Kiuru, Sakari. Valta ja viesti : havaintojani Ylen johtamisesta. Helsinki: TSL.
- Lindstedt, Risto. Mikko Pohtola - yhden lehden mies. Helsinki: Otava.
- Pietilä, Jyrki. Aatetaistoa ja jymy uutisia : tamperelaisia sanomalehti-ilmiöitä 1800-luvulta vuosituhannen vaihteeseen. 3., täyd. p. Tampere: Mediapinta.
- Ruokanen, Tapani. Hauki salkussa : päätoimittajan muistikirjasta. Helsinki : Kirjapaja.
- Vihonen, Lasse. Radio sodissamme 1939-1945. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 1298 & Kansallisen audiovisuaalisen arkiston julkaisuja).

JOURNALISMI & JOURNALISTISET KÄYTÄNNÖT:

- Ahva, Laura. Making news with citizens : public journalism and professional reflexivity in Finnish newspapers. Tampere : Tampere University Press. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Airaksinen, Jaana et al. (toim). Novaja Gazeta 6-8 : riippumatonta journalismia Venäjältä. Helsinki: Into Kustannus.
- Hytönen, Timo. Käenpoika journalismin pesässä. Monimediaalisen uutisjournalismin mahdollisuus – tapauksena Yleisradion alueelliset uutiset. Julkaisematon lisensiaatintyö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ikonen, Janne. Kuka uutisessa puhuu, kuka kuuntelee? : uutisen rakenteellinen analyysi Karl Popperin kolmen maailman valossa. In Media & viestintä, Vol. 33: 2, p. 38-54.
- Jaakkola, Maarit. Kulttuurispecialistista kulttuurigeneralistiksi : kulttuurijournalistisen professionalismin muutos, esimerkkinä Helsingin Sanomien kulttuuriolosuhteiden muutos. Tampere : Tampereen yliopisto. (Media studies) Lisensiaatintyö. Myös verkkojulkaisuna.

- Järvi, Ulla & Tuula Vainikainen. Asiantuntijan mukaan : viestintäopas media-ajan asiantuntijoille. Turku: Enostone.
- Karjaluoto, Heikki. Digitaalinen markkinointiviestintä : esimerkkejä parhaista käytännöistä yritys- ja kuluttajamarkkinointiin. Helsinki: Docendo.
- Kinnunen, Krista & Kari Väisänen & Apunen, Matti.. et. al . Laatua journalismiin! uutisjournalismi laatukokeessa : media foorumi. Helsinki: TAT-ryhmä.
- Lehtinen, Pauliina. Suomalainen televisiotarjonta 2009. Helsinki : Liikenne- ja viestintäministeriö. (Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 22/2010). Myös verkkojulkaisuna
- Noppari, Elina. "Ihmisiähän tässä kaikki ollaan" : suomalaisten päättäjien ja journalistien vuorovaikutus ja luottamuksen rakentumisen käytännöt. Media & viestintä, Vol. 33: 3, p. 32-49.
- Oikeutta ja politiikkaa : viestintäoikeuden vuosikirja 2009. Helsinki: Kansainvälisen talousoikeuden instituutti.
- Paavola, Nadia. Muutos diskursseina. Kahden maakuntalehden henkilöstön suhtautuminen organisaatiomuutokseen. Julkaisematon lisensiaatintyö. Vaasa: Vaasa yliopisto.
- Pietilä, Kauko. Journalistiprofessio ja yhteiskunnan itsepuolustus. Media & viestintä, Vol. 33: 3, p. 17-31.
- Rautajoki, Hanna. Tietämisoikeydet televisiokeskustelun vuorovaikutuksessa : asiantuntijareviirit poliittisella areenalla. In: Sosiologia; Vol. 47: 1, p. 24-40
- Rentola, Marketta. Vaikuta mediassa : kirjoittamisen keinot tutuiksi. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Ritakari, Laura. Journalistin lainsäädäntö. Helsinki: Edit.
- Ruoho, Iiris & Sinikka Torkkola. Journalismin sukupuoli. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.
- Suhonen, Pertti. HS-gallup poliittisena journalismina vuodesta 1945 nykypäivään. Media & viestintä. Vol. 33: 3, p. 73-87.

JULKISUUS, VALTA & KANSALAIKUUS

- Haavisto, Camilla & Kivikuru, Ullamaija & Lassenius, Marina. Toisesta työvoimaksi – maahanmuuttajat mediassa. In: Vieraita työssä : työelämän etnistyvä eriarvoisuus / Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.). Helsinki: Palmenia, p. 229-253.
- Helkama, Klaus & Paloniemi, Riikka & Rantala, Tapio & Vainio, Annukka & Valkeapää, Annukka. Kiistakapulana metsät : Suomen metsä- ja luonnonsuojelupolitiikan hyväksyttävyys. In: Valta Suomessa / Pietikäinen, Petteri (toim.). Helsinki, Gaudeamus, p. 149-168.
- Herkman, Juha. Poliitiikan julkisuus viestinten välissä : intermediaalisuus ja vaalit. Media & viestintä, Vol. 33: 2, p. 5-22.
- Juppi, Pirita. Media syrjäytymisen määrittelijänä ja selittäjänä. Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla / Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen (toim.). Helsinki, Tammi, p. 325-352.
- Juuti, Pauli. Mitä lehdet kirjoittavat työelämästä? Helsinki : Johtamistaidon opisto : Paljeri ryhmä.
- Jääsaari, Johanna & Kivikuru, Ullamaija & Aslama, Minna & Juntunen, Laura: Median tuottama kansalaisuus: tulkintaa raameista ja rakenteista. Valta Suomessa / Pietikäinen, Petteri (toim.). Helsinki, Gaudeamus, p. 210-228.
- Karppinen, Kari & Johanna Jääsaari & Ullamaija Kivikuru. Media ja valta kansalaisten silmin. Helsingfors : Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Myös verkkojulkaisuna.

- Korhonen, Johanna. Ehdokkaat esiin! : miten julkinen valta voi tukea vaaliehdokkaiden maksutonta näkyvyyttä ja äänestäjien tiedonsaantia. Helsinki : Oikeusministeriö. (Oikeusministeriö, selvityksiä ja ohjeita ; 33/2010). Myös verkkojulkaisuna.
- Koski, Markku. "Hohto on mennyt herrana olemisesta" : televisio ja politiikka. Tampere: Vastapaino. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Kunelius, Risto & Elina Noppari & Esa Reunanen. Media vallan verkoissa. - 2. korj. p. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.
- Lehtonen, Mikko & Koivunen, Anu. Kansalainen minä: median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Valta Suomessa / Pietikäinen, Petteri (toim.). Helsinki, Gaudeamus, p. 229-250.
- Lillie, Nathan & Sippola, Markku. Edunvalvonnan ongelmat Olkiluoto 3 –rakennustyömaalla. Sosiologia, Vol. 47: 2, p. 97-120.
- Linjakumpu, Aini. Kaltio-tapaus pilakuvakriisin ylikansallisenä muotona. Media & viestintä, Vol. 33, 4, p.
- Lounasmeri, Lotta. Kansallisen konsensuskulttuurin jäljillä : globalisaatioajan Suomi Helsingin Sanomissa. Helsingin yliopisto, Viestinnän oppiaine, 2010. Väitöskirja. (Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja; 6). Myös verkkojulkaisuna
- Lyytimäki, Jari. Naurua ilmassa : koominen vähättely ilmastontutkimusta käsittelevässä verkkokeskustelussa. Kulttuurintutkimus ; Vol. 27: 2, p. 17-29.
- Lööppi! Jyväskylä: Media Doc.
- Pietilä, Veikko. Julkisot, yleisöt ja media : suomennoksia ja kirjoituksia julkisista vuorovaikutus- ja toimintamuodoista. - Toimittamiseen ovat osallistuneet Timo P. Kylmälä, Kauko Pietilä, Mika Renvall, Esa Reunanen, Seija Ridell, Esa Sirkkunen ja Risto Suikkanen. Tampere : Tampere University Press.(Media studies)
- Puustinen, Liina & Janne Seppänen. Luottamuksen kuva : lukijoiden näkemyksiä uutiskuvien uskottavuudesta. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.
- Raittila, Pentti & Koljonen, Kari & Väliverronen, Jari. Journalism and school shootings in Finland 2007-2008. Tampere: Tampere University Press, Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.
- Ruuskanen, Sauli. Kuolema iltapäivällä : postmoderni subjekti ja reaaliinen iltapäiväjournalismissa. Tampere: Tampere University Press. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Saarenmaa, Laura. Intiimin äänet : julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961-1975. Tampere: Tampere University Press. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Saari, Heikki. Median jahtaamat. Vantaa: Moreeni.
- Saari, Arttu. Terveyspolitiikka Suomen Lääkärilehden pääkirjoituksissa vuosina 1970–2007. Yhteiskuntapolitiikka; Vol. 75: 3, p. 241-251.
- Setälä, Vienna. Kansalaisen ja asiantuntijan suhde kahdessa terveyskampanjassa 1982 ja 2007. Yhteiskuntapolitiikka ; Vol. 75: 6, p.624-637.
- Simola, Anna & Esa Reunanen. Kaikki toistaiseksi hyvin :kansainvälinen finanssikriisi talousjournalismissa. Tampere : Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, journalismin tutkimusyksikkö.
- Suikkanen, Risto & Hanna Syrjälä. Suomalaisen uutismedian vuosiseuranta 2010. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, journalismin tutkimusyksikkö.
- Tikka, Minttu & Hakala, Salli & Pedak, Maarit. Kriisi, SPR ja yhteiskunta : Suomen Punaisen Ristin organisoituminen kotimaisissa kriiseissä. Helsinki : Helsingin yliopisto. (Viestinnän tutkimusraportteja; 2010, 1). Myös verkkojulkaisuna.
- Törrönen, Jukka. Alkoholi ruotsalaisten naistenlehtien alkoholiaiheisessa mainonnassa 1960-luvulta 2000-luvulle. Yhteiskuntapolitiikka; Vol. 75: 6, p. 603-624.

- Vetenniemä, Erkki. Hiihto & häpeä : Lahti 2001 mediaskandaalina. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto.
- Warpenius Katariina & Tigerstedt, Christoffer: Paljon huolta - vähän hupia. Alkoholiaiheet kirjoitukset kahdessa paikallislehdessä 2004-2007. Yhteiskuntapolitiikka 2010 ; Vol. 75: 3, p. 274-283.
- Ylä-Anttila, Tuomas. Poliitiikan paluu : globalisaatioliike ja julkisuus. Tampere : Vastapaino. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.

MEDIA, VIESTINTÄPOLIITIIKKA & JULKINEN PALVELU

- Ala-Fossi, Marko & Haara, Paula. Toimiluvanvarainen radiotarjonta 2009 : yksityisten analogisten kanavien sisältötarjonta 20 suomalaiskaupungissa. Helsinki : Liikenne- ja viestintäministeriö. (Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja; 2010, 4).
- Ampuja, Marko. The media and the academic globalization debate: theoretical analysis and critique. Helsinki, University of Helsinki. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Antikainen, Hannele et al. Viestintäalan nykytila ja kehitystrendit 2010-2011. Espoo : VTT:n mediatekniikan asiantuntijapalvelu. (GT-raportti ; 1/2010). Myös verkkojulkaisuna.
- Drake, Merja (toim). Kiljusen kirpuista Gucciin : polttopisteessä suomalaisten ja hollantilaisten verkkolehtien blogit. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu. (Haaga-Helien julkaisusarja, tutkimuksia2/2010).
- Havia, Jorma. Näköradiomies : matkakertomus digitelevisioon. Helsinki : Books on Demand.
- Karppinen, Kari. Rethinking media pluralism : a critique of theories and policy discourses Helsinki: University of Helsinki. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Kurkela, Vesa & Mantere, Markus & Uimonen, Heikki (eds.), Music breaks in : essays on music radio and radio music in Finland. Tampere: Tampereen yliopisto. (Musiikintutkimuksen laitoksen julkaistuja; 3).
- Leppänen, Airi & Timo-Erkki Heino & Eeva Mäntymäki (toim.). Yleisradio median murroksessa. Tampere: Vastapaino & Radio- ja televisiotoimittajien liitto (RTTL).
- Salomäenpää, Ilkka. Televisiomoraalin muutos Suomessa : analyysi Helsingin sanomien mielipidekirjoituksista 1970-2003. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Lisensiaatintyö. Myös verkkojulkaisuna.
- Syrjälä, Timo Säännellyt sävelet : radiomusiikin sääntelystä Suomessa ja eräissä vertailumaissa. Helsinki : Taiteen keskustoimikunta, tutkimusyksikkö. (Taiteen keskustoimikunta, tutkimusyksikkö, työpapereita 47).
- Vilkko, Arto. Soittolistan symbolinen valta ja vallankäytön mekanismit : tutkimus viiden radioaseman formaatista ja musiikkitarjonnasta. Tampere : Tampere University Press. Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.

YLEISÖTUTKIMUS

- Kariniemi, Olli. Järjestölehdien yleisötutkimus yhteisön kehittämisen välineenä. Tampere : Tampere University Press. (Media studies) Väitöskirja. Myös verkkojulkaisuna.
- Maasilta, Mari. Suomen televisio ja monikulttuuriset yleisöt. Tampere: Tampere University Press.
- Matikainen, Janne. Perinteinen media ja sosiaalinen media : käyttö ja luottamus. Media & viestintä, Vol 33, 2, p. 55-70.
- Puustinen, Liina. Kuolenko minä seuraavaksi? Vihan ja pelon kierrätystä Kauhajoen koulusurmaajan kuvan vastaanotossa. Media & viestintä, Vol 33: 4, p. 43-59
- Vesa, Juho. Verkkokeskustelijoiden arviot journalistisesta mediasta demokratiateorioiden valossa. Media & viestintä, Vol 33: 3, p. 50-72.

* . F W8 3 *

www.uta.fi/jourtutkimus/

www.mediaviestinta.fi

12 €

JOURNALISMIKRITIIKIN VUOSIKIRJA 2011 MEDIA & VIESTINTÄ 1/2011

**JOURNALISMIKRITIIKIN VUOSIKIRJASSA 2011 KESKUSTELLAAN
JOURNALISMISTA JA SEN MUUTOKSISTA.**

- ▶ Miten taantuma vaikutti suomalaisiin toimituksiin?
- ▶ Miten freelancerit pärjäävät?
- ▶ Mitä tarkoittaa journalismin joukkoistaminen?
- ▶ Mitä tekemistä WikiLeaksilla on journalismin kanssa?
- ▶ Miten kirjoitetaan Kiinasta, entä Kabulista?
- ▶ Miten uutisoituvat uskonnot?
- ▶ Mitä tekemistä pääministerin ruumiilla on minkään kanssa?
- ▶ Miten syntyy kohu?

Journalismin tutkimusyksikkö